

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

6470

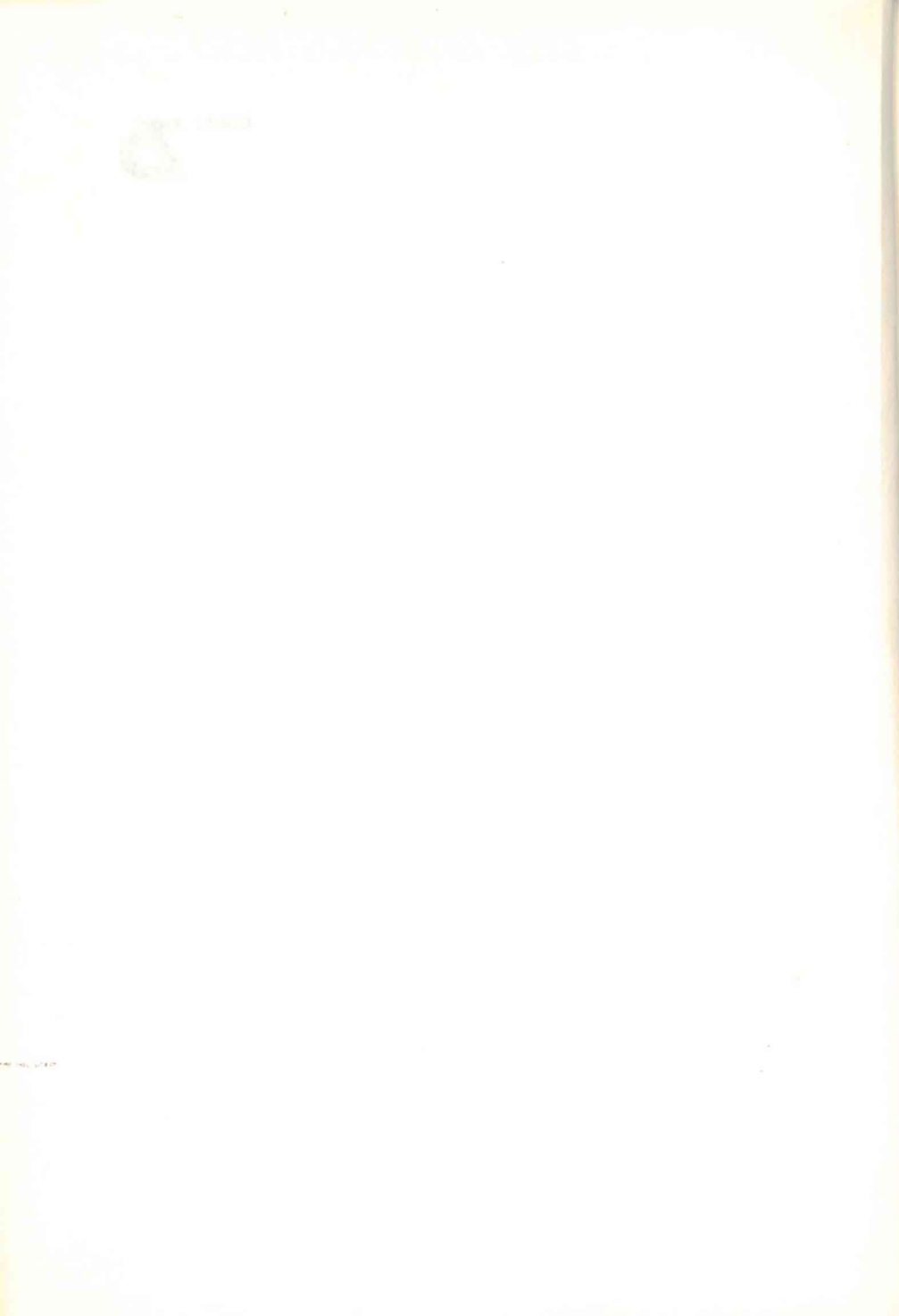


319790269

COBISS •

FRANC ROZMAN

**SOCIALISTIČNO
DELAVSKO GIBANJE
NA SLOVENSKEM
ŠTAJERSKEM**



FRANC ROZMAN

SOCIALISTIČNO DELAVSKO GIBANJE NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM

**ZALOŽBA BOREC
LJUBLJANA 1979**

UNIT OF DATA
SOCIALISTIC
DEVELOPMENT
IN SLOVAKIA
STATISTICS

6470



N 27. XII. 1979 / 789

BRATISLAVA
27. XII. 1979

PREDGOVOR

Razprava prikazuje razvoj delavskega gibanja marksistične smeri na slovenskem Štajerskem, to je na tistem ozemlju, ki je bilo do leta 1918, torej do razpada avstro-ogrske monarhije, del takratne kronovine Štajerske in se je v tistem času imenovalo spodnja Štajerska. Pod tem imenom jo stalno srečujemo v virih in tega izraza sem se v tekstu tudi sam večkrat držal. Po ustanovitvi Jugoslavije je del slovenskega etničnega teritorija okrog Radgone, Ivnika, Lipnice, Arveža in Cmureka ostal v mejah republike Avstrije in je v moji razpravi samo deloma omenjen, ker je o delavskem gibanju na tem področju zelo malo podatkov.

Kot sem že zgoraj omenil, sem se v obravnavi omejil na delavsko gibanje socialnodemokratske usmeritve, medtem ko sem samo včasih posegel tudi v delavske organizacije drugačnega svetovnega nazora, kot so bile denimo krščanskosocialne. Po drugi strani pa to tudi ni zgodovina slovenskega delavskega gibanja na slovenskem Štajerskem, ampak pregled delavskega gibanja obeh narodov, slovenskega in nemškega, ki sta takrat bivala na tem prostoru; delavstvo obeh je bilo organizirano v socialnodemokratski stranki, edini organizirani stranki v vsej avstrijski polovici monarhije. Na tem nacionalno dvojezičnem ozemlju je bilo agrarno prebivalstvo skoraj povsem slovensko, v mestih pa je prevladovalo nemško in procent tega prebivalstva se je z razvojem industrije in vključevanjem doseeljencev v nove industrijske obrate konstantno večal. Stičišče dveh kultur se je odražalo tako v gospodarskem kot političnem in ne nazadnje tudi v kulturnem življenju. Omeniti je nadalje proces germanizacije, ki je bil od konca stoletja dalje vedno hujši. V prepletanju vseh teh silnic je bil položaj delavstva in njegovega političnega gibanja

toliko bolj zanimiv. Mnogo bolj kot sem si nekako pred desetimi leti, ko sem se začel s to problematiko ukvarjati, predstavljal in tudi mnogo bolj zapleten.

Najbrž zaradi sorazmerno težke dostopnosti virov, ki so v veliki večini v arhivih in bibliotekah izven meja naše domovine, je ta problematika v našem zgodovinopisju ostala neobdelana. Kot prvemu mi je bilo mogoče sistematično in podrobno pregledati delavski tisk, ki je zlasti za čas do leta 1889 pičlo ohranjen in težko dostopen, arhivi na Dunaju in v Gradcu pa hranijo zelo dosti gradiva, mnogo več kot arhivi za osrednjo Slovenijo. Že gradivo o začetkih delavskega gibanja na slovenskem Štajerskem je bilo dovolj bogato, da sem oktobra 1972 iz te problematike opravil magisterij. Celotna razprava se je razrasla v disertacijo, ki sem jo 12. januarja 1977 obranil na Filozofski fakulteti univerze v Ljubljani, pred komisijo, ki ji je predsedoval akademik prof. dr. Fran Zwitter, sestavljala pa še prof. dr. Vasilij Melik in prof. dr. Janko Pleterski. Vsem trem, zlasti pa prof. Zwitteru, ki je bil moj mentor, se na tem mestu želim najlepše zahvaliti za vso pomoč in nasvete, ki so mi jih dajali, ko je delo nastajalo. Vseh, ki so mi pomagali z nasveti, ne morem naštet, pa se jim tudi najtopleje zahvaljujem. Posebej pa moram imenovati Raziskovalno skupnost Slovenije in njenega predhodnika Sklad Borisa Kidriča, ki sta mi omogočila mnogomesečno študijsko bivanje v Avstriji, Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, katerega član sem in kjer sem dobil vso želeno pomoč, in ne nazadnje Založbo Borec, ki je razpravi podelila Kajuhovo nagrado in jo uvrstila v svoj knjižni program. Nadalje velja moja zahvala vsem kolegom v številnih slovenskih arhivih in knjižnicah, bibliotekarjem in arhivarjem v arhivih in bibliotekah na Dunaju in Gradcu, ki so mi omogočili nemoteno delo in me opozorili na marsikaj, kar bi sicer ušlo mojemu očesu. Dr. Jožetu Šornu in Walterju Lukanu, vodji knjižnice Südostinstituta na Dunaju, se zahvaljujem za slikovno gradivo.

Avtor

Ljubljana, januarja 1979.

VIRI IN LITERATURA

Socialistično gibanje na Štajerskem je bilo doslej v historični literaturi razmeroma malo obravnavano. Še v večji meri to velja za slovenski del nekdanje dežele Štajerske. Za začetke delavskega gibanja na Štajerskem imamo nekaj študij starejšega datuma, večinoma pa je bila Štajerska obravnavana v sklopu celotne obravnave delavskega gibanja v Avstriji. V slovenskem zgodovino-pisju je bilo delavsko gibanje dolgo časa precej zanemareno, kasnejši bistveni premiki pa so bili storjeni predvsem za Kranjsko, medtem ko je Štajerska ostala neobdelana. Tako je bilo za pričujočo razpravo potrebno pritegniti predvsem arhivsko in časopisno gradivo, literatura pa je bila sorazmerno skromna tako po obsegu in z nekaj izjemami tudi po rezultatih. Posamezni avtorji so delavsko gibanje obravnavali z različnih svetovnozorskih in historiografskih vidikov, tako da je tudi vrednost rezultatov zelo različna. Nekatera vprašanja so bila doslej bolj podrobno obdelana, seveda pa so tudi arhivski in časopisni viri ohranjeni zelo različno, tako da je za marsikatero vprašanje mogoče podati le nepopolno in posplošeno sliko.

Med arhivskim gradivom je predvsem poudariti, da so arhivi v Avstriji za to problematiko znatno bogatejši kot v Sloveniji. Od slovenskih arhivov je v *Pokrajinskem arhivu v Mariboru* nekaj podatkov v fondu *mestne občine*, in sicer nekaj gradiva o sejah občinskega sveta ter nekaj več v *prezidialni registraturi*, ki se začne z letom 1896. Nekaj podatkov je tudi v fondu *okrajnega glavarstva Slovenj Gradec*, in sicer od 1887 dalje, ki ga tudi hrani Pokrajinski arhiv. Ta arhiv hrani tudi poselske knjige za mariborsko občino, in to v treh serijah: *Dienstboten-Protokoll*, *Arbeiter-Protokoll* in *Fremden-Protokoll*. Zajetne

knjige vsebujejo podatke o prijavljenih in odjavljenih delavcih za čas od 1887 dalje in vsebujejo več desettisoč podatkov. Zahtevale bi podrobno obravnavo, ki bi na vsak način dala uporabne rezultate. V *Zgodovinskem arhivu Celje* je dobiti nekaj podatkov v *splošnih spisih*, zlasti o praznovanjih 1. maja, vendar šele za leta od 1893 dalje, ker so zgodnejši spisi izločeni, medtem ko so bili *predsedstveni spisi* ob povodnji 1954 večinoma uničeni; preostali pa še niso ponovno urejeni. Drobci so ohranjeni tudi v fondu *ptujske mestne občine* od leta 1880 v *Zgodovinskem arhivu Ptuj* ter najbrž v fondu *okrajnega glavarstva Brežice*, prav tako od leta 1880, v *Posavskem muzeju v Brežicah*, kjer pa so fondi tako neurejeni, da so praktično nedostopni. V nobenem arhivu na Slovenskem ni ohranjeno gradivo, nastalo neposredno v delavskih organizacijah, niti ni spominov, korespondenc ali zapiskov delavskih organizacij. Najbolj bogato in ohranjeno je gradivo v *Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu*, in sicer v fondu *Državnega namestništva, predsedstveni spisi* (Statthalterei Präsidial), kjer so poročila o zborovanjih, shodih, štrajkih, mezdnih sporih, volilni agitaciji, prvomajskih proslavah, širjenju socialnodemokratskih idej nasploh, o preganjanju socialistov, anarhistov in podobno. Za nastanek in delovanje društev pride v poštev tudi *fond društva in zadruga* (Vereine und Genossenschaften), kjer pa gre v večji meri za statutarne zadeve, ustanavljanje in prepoved društev in podobne formalne zadeve. Nedostopni so fondi avtonomne deželne uprave, deželnega odbora, samo v drobcih pa so ohranjeni fondi okrajnih glavarstev. Nekaj gradiva hranijo fondi različnih ministrstev na Dunaju in na ta način vsaj deloma nadomeščajo tisto gradivo, ki pri nas ni več ohranjeno. Večino teh fondov hrani *Splošni upravni arhiv* (Allgemeines Verwaltungsarchiv) na Dunaju. Zelo pomembni fondi *notranjega in pravosodnega ministrstva* so bili 1927 ob požaru justičnega ministrstva uničeni. Poleg že ohranjenih fondov teh dveh ministrstev pridejo v poštev nekateri fondi v *ministrstvih za trgovino, za poljedelstvo in rudarstvo, za javna dela* in nekaj drobcov tudi v *ministrstvu za deželno obrambo in javno varnost*. Za zadeve, kjer je morala nastopiti vojska, torej ob večjih kršitvah javnega reda in

miru, štrajkih in podobno, je gradivo v *Vojnem arhivu* (Kriegsarchiv) na Dunaju v prezidialnih aktih fonda vojnega ministrstva. V arhivu policijske direkcije na Dunaju (Archiv der Polizeidirektion) je le nekaj splošnih poročil. V arhivu socialnodemokratske stranke na Dunaju, ki je že pred nekaj leti dal na razpolago svoje fonde, je nekaj podatkov zlasti kar se tiče volilne agitacije in za leta od 1908 tudi drobci številčnega stanja organiziranega delavstva na Štajerskem, kar je vse v fondu SD-Parteistellen. V fondu Viktorja Adlerja pa je ohranjene nekaj korespondence.

Pomemben vir so časniki, tako meščanski kot delavski. Ker uradnih zapisnikov sej različnih organov delavske stranke nimamo, smo v glavnem vezani na tiskane objave v časnikih, ki so dostikrat najbrž prirejene za tisk in širšo publiko, tako npr. poročila o štajerskih deželnih socialnodemokratskih konferencah, pa tudi o mariborskih in celjskih okrožnih konferencah. Za pričujočo razpravo seveda nisem mogel upoštevati vsega časopisja, ampak sem se omejil na najvažnejše meščanske liste in na večino delavskih listov, tako v slovenskem kot tudi v nemškem jeziku. Osrednje važnosti je tu *Arbeiterwille*, organ štajerske socialne demokracije, ki je od 1901 izhajal kot dnevnik. Centralni organ avstrijske socialne demokracije *Arbeiter Zeitung* je večino svojih člankov o delavskem gibanju na Štajerskem povzel po *Arbeiterwille*, tako da je delež izvirnih poročil v *Arbeiter Zeitung* za to tematiko zanemarljivo majhen. V nemškem jeziku pride v poštev zlasti nekaj strokovnih glasil, ki so izhajala vrsto let, predvsem glasilo tiskarjev *Vorwärts* 1871—1914, glasilo železničarjev *Der Eisenbahner* 1895 do 1914, razen teh še nekaj delavskih listov, ki so izhajala krajši čas, nekatera od njih pa so tudi glasila struj v delavskem gibanju. Takšna so *Volkswille*, *Schuhmacher Fachblatt*, *Der Volksanwalt*. Med slovenskimi delavskimi listi so najvažnejši *Rdeči prapor*, *Zarja*, *Svoboda*, *Delavec*, *Kamnarski delavec*. Med meščanskimi listi imajo mnogo gradiva *Slovenec* in *Slovenski narod* ter štajerski lokalni listi, kot *Slovenski gospodar* ali *Domovina*. Od časnikov v nemškem jeziku, ki so meščansko orientirani, sem pregledal *Deutsche Wacht*, *Marburger Zeitung*, *Süd-*

steirische Post, ki je bilo glasilo štajerskih klerikalnih krogov in je izhajalo v nemščini, in *Tagespost*. Nekateri meščanski listi so zlasti za prvo obdobje delavskega gibanja v sedemdesetih letih zelo pomembni, ker so pisali še objektivno in delavcem nesovražno. Kasneje se to stališče popolnoma spremeni in so poročila mnogo manj objektivna.

Med literaturo je omeniti, da se splošne slovenske zgodovine z delavskim gibanjem na slovenskem Štajerskem posebej ne ukvarjajo, ampak jo omenjajo v širšem kontekstu zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem; *Franc Kovačič, Slovenska Štajerska — Prekmurje*, Ljubljana 1926, pa delavskega gibanja sploh ne omenja. *Dušan Kermavner* v svoji knjigi *Začetki slovenske socialne demokracije 1884—1894*, Ljubljana 1963, nekoliko natančneje obravnava le dogajanje v zasavskih premogovnikih, in sicer zelo natančno analizira ljubljansko časopisje v obravnavani dobi, medtem ko ni upošteval arhivskih virov, nemško časopisje pa zelo malo, oziroma le *Arbeiterwille*, ki pa je za tista leta precej pomanjkljivo ohranjena. Isto velja tudi za njegov dodatek k *Prijateljevi Slovenski kulturno-politični in slovstveni zgodovini*, ki ji je pripisal obširen dodatek. V zadnjem času je več razprav iz začetnega obdobja delavskega gibanja na slovenskem Štajerskem napisal *F. Rozman*, zlasti *Socialistično gibanje na slovenskem Štajerskem do leta 1889*. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XIII, Ljubljana 1973 (str. 53—103), in krajši del pod naslovom *Socialistično gibanje na slovenskem Štajerskem do leta 1874*, ZČ 27, 3—4, Ljubljana 1973 (str. 37—54), in *Delavsko gibanje na Slovenskem v Taaffejevi dobi*, ZČ 29, 1—2, Ljubljana 1975, (str. 119—125), kjer obravnava tudi Štajersko do nekako 1893. O delavskem gibanju v Mariboru je pisal *Franjo Baš* v razpravi, ki je izšla po njegovi smrti, *Maribor v avstrijski ustavni dobi* (ČZN, nova stran 3, 1967, str. 184—239), ki pa je žal napisana brez kritičnega aparata. O tej problematiki je Baš pisal že trideset let prej, ko je pod psevdonimom *Fabius* v *Koledarju Cankarjeve družbe* 1927, str. 50—62, objavil članek *Delavske razmere v Mariboru začetkom ustavne dobe*. O Celju in njegovi okolici je največ pisal *Janko Orožen*, ki je svoje raz-

iskave strnil v življenjskem delu *Zgodovina Celja in okolice*, Celje 1973; v poštrev pride drugi zvezek, ki obravnava čas od 1848. do 1941., deloma pa obravnava delavsko gibanje tudi v svoji razpravi *Politični razvoj v Celju in celjski pokrajini od 1848 do 1918*, (ČZN, nova vrsta 7, 1971, str. 200—261). Vendar je v obeh teh delih delavsko gibanje manj obdelano in je Orožen v nekaterih svojih drugih prispevkih dal več gradiva. Celjski zborniki so prinesli še druge njegove članke, ki se tudi ukvarjajo s problematiko delavskega gibanja. To so: *Varia iz celjskega mestnega arhiva*, Celjski zbornik 1962, str. 276 do 282, *O nastanku rudarstva in industrije v Celju in njegovem zaledju*, *O delavskih stavkah v naših glavnih premogovnih revirjih*, oboje v Celjskem zborniku 1951, str. 53—66 in 123—130, *Zgodovina premogovnika v Velenju*, spet v Celjskem zborniku 1960, str. 257—279. Omeniti je še Orožnove prispevke *Donesek k zgodovini delavskega gibanja v naših premogovnih revirjih* (Marjan Terpotitz in prvi maj), Kronika 15, št. 3, 1967, str. 176—179. in *Kratka zgodovina rudarstva in industrije v Spodnji Savinjski dolini*, Savinjski zbornik, Celje 1959, str. 213—230. *Celjsko zlatarstvo od prvih začetkov do viška v Zlatarni*, Celjski zbornik 1975/76, str. 319—346, in *Tovarna emajlirane posode v Celju* (1894—1945), prav tam, str. 367—402. ter v samostojnih publikacijah *Zgodovina Trbovelj*, *Hrastnika in Dola*, Trbovlje 1958, ter *Zgodovina premogovnika v Velenju*, Ljubljana 1960. V vseh njegovih delih se problematika delavskega gibanja prepleta z gospodarsko zgodovino okoliša ali obratov, ki jih Orožen obravnava, tako da jih imamo lahko tudi za prispevke h gospodarski zgodovini. Premogovniki in rudniki sploh so dali snov za še nekaj večjih ali manjših razprav, kjer zavzema osrednje mesto, tako zaradi metode kot zaradi rezultatov, *Jožeta Šorna Premogovniki in njihovi rudarji 1848—1918* (Prispevki 8/9, 1968/69, str. 3—103), kjer je predvsem obdelan gospodarski razvoj, delavsko gibanje pa manj. Nekaj podatkov o položaju in številu delavcev je dal Šorn še v razpravah *Vzpon in zaton spodnještajerskega fužinarstva*, Kronika 1962, in *Cinkarne v Zagorju, Šentjanžu in Celju*, Kronika 18, št. 3, 1970, str. 129—134. V to vrsto pa je šteti tudi razprave ali članke Dušana Kermavnerja:

Stavka v premogovniku Ojstro leta 1883, Kronika 21, št. 3, 1973, str. 166—168, in *Peter Ficko: Rudarsko Velenje do ustanovitve stare Jugoslavije*, Kronika 19, št. 3, 1971, str. 163—168. O stavkah v revirjih govori tudi brošura *Iz zgodovine rudarskih stavk v trboveljskem revirju*, Ljubljana 1952, medtem ko o prvih prvomajskih proslavah razpravlja Rudi Kyovsky v razpravi *Prva prvomajska proslava slovenskega delavstva*, Socialistična misel 1952/53, str. 445—464, in *Prvi veliki boj slovenskega delavstva*, Ljubljana 1939, ob situaciji ob državnozborskih volitvah 1907 in o Cankarjevi kandidaturi pa se podrobneje ustavlja *Fran Petre: Ivan Cankar, rudarski kandidat*, Novi svet 1949, in kot polemika na to Dušan Kermavner: *O slovenskem delavskem gibanju do Cankarjevega političnega nastopa*, Novi svet 1960. Sintetičen prikaz volitev je *Vasilija Melika delo: Volitve na Slovenskem*, Ljubljana, 1965.

Med deli, ki se ukvarjajo predvsem z gospodarskim življenjem je poleg že omenjene Šornove razprave omeniti *Ferda Gestrina: Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma (do leta 1918)*, Kronika 17, št. 3, 1969, str. 129—138, medtem ko je *Katarina Kobe-Arzenšek* obdelala tekstilne in vrvarske obrate v razpravah: *Vrvarska obrt na Slovenskem skozi stoletja*, Kronika 23, št. 3, 1975, str. 170—178, in *125 let tekstilne tovarne Prebold 1842—1967*, Prebold 1967. Z delavsko zakonodajo in socialno politiko se ukvarja *France Kresal* v svojih razpravah, ki so sicer osredotočene na čas po prvi svetovni vojni, vendar tudi s pregledom za nazaj, tako v razpravi *Nekateri načini reševanja delavskih socialnih vprašanj na Slovenskem do leta 1922*, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 13, 1973, str. 3—52, *Delavsko združništvo na Slovenskem*, prav tam, 10, 1970, str. 67—80, *Pregled razvoja delavsko-zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama*, prav tam, 8/9, 1968/69, str. 103—190. Za gospodarstvo Maribora sta še vedno najboljša orisa najboljšega poznavalca Maribora *Franja Baša*, ki je ob tretji gospodarski razstavi v Mariboru 1934 izdal pod psevdonimom *F. J. Mrčnik Mariborske slike* in pod naslovom *Gospodarske in kulturne slike Maribora iz zadnjih 100 let*

(str. 14—71) zelo plastično podal razvoj Maribora. Že pred njim je objavil deloma spominski članek *Rudolf Pipuš: Črtice o razvoju trgovine, obrti, industrije in delarstva v zadnjem pol stoletju* v Spominski knjigi, posvečeni petdesetletnici Gremijalne trgovske nadaljevalne šole, Maribor 1926, str. 21—29. Kasnejši prikazi, kot *Ermina Kržišnika Gospodarski razvoj Maribora*, Maribor 1952, ali *Boga Teplyja Maribor*, Maribor 1955, ki je izšel kot turistični vodič, zgoraj omenjenih dveh del ne presegata. Za zgodnejši čas je upoštevati *Jožeta Geršaka Slovenski Štajer. Narodno gospodarstvo*. Slovenska matica, Ljubljana 1870, in *J. A Janischa Topographisch-statistisches Lexicon von Steiermark*, Graz 1878—1885. Pohorske steklarne je doslej najbolj obdelal *Franc Minařik: Pohorske steklarne*, Maribor, 1966. Nekaj koristnih podatkov za našo obravnavo daje tudi *Mavricij Zgonik: Dravska dolina*, Maribor 1977.

Ob pomanjkanju druge literature o kulturnem življenju delavstva je še vedno najboljši oris *Antona Tanca Kronika delavske kulture v Mariboru*, Maribor 1938, in sicer kot strjen prikaz, medtem ko je drobce najti na mnogih mestih.

Med nemškimi avtorji sta za zgodnje razdobje zgodovine delavskega gibanja zelo dobri in glede na vire izčrpní razpravi *Juliusa Bunzla: Die Anfänge der modernen Arbeiterbewegung in der Steiermark*, Leipzig 1913, in *Hansa Winterberga: Die Internationale und die Anfänge der modernen Arbeiterbewegung in der Steiermark* v *Beiträge für Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung* VII/5, Berlin 1965, str. 1111—1125, ki je poleg moskovskih arhivov 1. internacionale črpal tudi podatke iz arhiva državnega namestništva v Gradcu. Z začetnim razdobjem se ukvarjata tudi *Herbert Steiner* v razpravi *Die internationale Arbeiterassoziation und die österreichische Arbeiterbewegung*, Archiv für Sozialgeschichte IV, Hannover 1964, str. 447—515, in je izšla nekoliko predelana v Prilozih za istoriju socijalizma, 2, Beograd 1965, na straneh 281—301 pod naslovom *Medjunarodno udruženje radnika i avstrijski radnički pokret*; medtem ko je *Annelies Pittner-Pferschy* napisala disertacijo o *Hippolytu Tauschinskem* in deloma omenja tudi našo Štajersko.

Standardna zgodovina Štajerske *Hansa Pircheggerja Geschichte des Steirermark*, Graz—Wien—Leipzig 1931—36, obravnava delavsko gibanje zelo sumarno, sicer pa je delo napisano z izrazito protislovensko tendenco. Z delavskim gibanjem na Štajerskem se v širšem kontekstu bavit tudi v marsikakšnem pogledu še nepresežena *Ludwiga Brüglja Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie*, Wien 1923—1925, ki daje dragoceno arhivsko gradivo, ki danes ni več ohranjeno, in *Herbert Steiner: Die Arbeiterbewegung Österreichs 1867—1889*, Wien 1964, ki pa obsega le začetno razdobje. Čeprav kratek pregled, vendar zelo dober, upošteva najnovejšo literaturo ter govori z izrazitimi simpatijami za nezgodovinske narode, je delo nove generacije avstrijskih zgodovinarjev *Hans Hautmann, Rudolf Kroft Die österreichische Arbeiterbewegung vom Vormärz bis 1945*, Wien 1974. Biografski leksikon delavskih voditeljev, ki pa ne zajema slovenskih, je *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international I. Autriche*, Paris 1971, v redakciji Jeana Maïtrona in Georges Haupta. Med deli, ki se ukvarjajo z nacionalnim vprašanjem na Štajerskem z izrazito nemško nacionalnih stališč, je disertacija *Huga Suettea Der nationale Kampf in der Steiermark 1867 bis 1897*, München 1937. Sicer pa je trenutno najboljše delo o razmerju socialne demokracije do nacionalnega vprašanja in ki se dotika tudi Štajerske *Hansa Mommsna Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 1963, ter plod njegovega nadaljnega raziskovanja, ki pa je bolj splošen, *Nationalitätenfrage und Arbeiterbewegung*, izšel je v zborniku *Studien zu Jakobinismus und Sozialismus*, Berlin—Bad Godesberg 1974, str. 219—250. Celoten pregled zgodovine delavskega gibanja za Štajersko pa predstavlja *Michael Schacherl: 30 Jahre steirischer Arbeiterbewegung 1890 bis 1920*, ki je kombinacija osebnih spominov in pregledovanja *Arbeiterwille*, ne upošteva pa arhivskega gradiva in zelo skromno govori o delavskem gibanju na slovenskem Štajerskem. Bolj propagandnega značaja je pregled *Seppa Reichla: Der große Aufstieg, eine Geschichte der arbeitenden Menschen und der Arbeiterbewegung in der Steiermark*, Graz 1966, ki obsega tudi čas prve in deloma

druge republike. Med številnimi disertacijami, aprobiranimi na avstrijskih univerzah, ki se ukvarjajo s socialno demokracijo daje največ podatkov za Štajersko Oskar Hofmann, *Organisationsentwicklung der österreichischen Sozialdemokratie bis zum Beginn des ersten Weltkrieges*, Wien 1948. Za sindikalno gibanje je v vseavstrijskem okviru še vedno nepogrešljivo delo Juliusa Deutscha: *Geschichte des österreichischen Gewerkschaftsbewegung*, Wien. Med gospodarskimi zgodovinami je omeniti Herberta Matisa *Österreichs Wirtschaft (1848—1913, Konjunktuelle Dynamik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter Franz Josef I.*, Berlin 1972, prav tako pa tudi pri nas še ne analizirano delo Antona Schuberta: *Das Deutschtum im Wirtschaftshaushalte Österreichs*, Reichenberg 1905—1907, napisano z nemškega nacionalnega aspekta.

Med bibliografskimi pomagali je še vedno najboljši bibliografski pregled delavskega tiska pri nas Jožeta Munde *Bibliografija delavskega socialističnega tiska na Slovenskem od 1868 do 11. aprila 1920*, izšlo kot dodatek Prispevkom 3, 1967, medtem ko je podobno delo opravil za Avstrijo Herbert Steiner *Bibliographie zur Geschichte der österreichischen Arbeiterbewegung*, v pošteev prihajata zlasti prvi zvezek Wien 1967, ki obsega čas 1867 do 1918, in drugi zvezek, ki sega do 1934. leta. Bibliografski pregled disertacij, aprobiranih v Avstriji do leta 1960, je pripravil Karl Selber: *Dissertationen über Arbeiterbewegung und Sozialismus, die an österreichischen Hochschulen approbiert wurden*, Annali Feltrinelli 3, Milano 1960, str. 827—837.

Objavljeni viri so v slovenskem jeziku izšli le v Zgodovinskem arhivu KPJ, tom 5, *Socialistično gibanje v Sloveniji 1867—1920*, Beograd 1951, v redakciji Dušana Kermavnerja in Rudolfa Golouha, in pa razprave 7. in 10. rednega zbora JSDS, medtem ko so objavljeni vsi protokoli kongresov avstrijske socialnodemokratske skupne stranke, ki so izhajali pod naslovom *Protokolle über die Verhandlungen des Gesamtparteitages der sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Österreich*. Mnogo podatkov, čeprav dostikrat napačnih, vsebujejo tiskana poročila za interno uporabo notranjega ministrstva pod

naslovom *Skizzierte Darstellung der sozialdemokratischen Bewegung in Österreich-Ungarn* od 1880. Objavljeni so tudi materiali različnih strokovnih kongresov v Avstriji in ki se tičejo tudi Štajerske.

Delavski voditelji na Štajerskem niso pisali avtobiografij, obširno jo je napisal le Josef Jodlbauer, katerega rokopis je v zasebni lasti (Herbert Steiner) in ima za dogajanje na slovenskem Štajerskem le malo podatkov, precej pa za Koroško.

Med tiskanimi publikacijami, ki imajo značaj statističnega in gospodarskega vira, so seveda publikacije *Österreichische Statistik*, tiskana poročila graške zbornice za trgovino, obrt in industrijo *Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer an das hohe k. k. Handelsministerium über den Handel, die Industrie und die Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes in den Jahren...* od 1867 dalje, vendar so od 1895 tako sumarna, da za slovensko Štajersko ne pridejo več v poštev. Uporabne podatke za razmere v rudarstvu, tako gospodarske kot socialne, dajejo serije objav z naslovom *Der Bergwerks-Betrieb im Kaiserthume Österreich für das Verwaltungsjahr* od 1869, *Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbau-Ministeriums* od leta 1871 in *Österreichische Zeitschrift für Berg-und Hüttenwesen* od leta 1852 dalje. Ostala literatura je pregledno zbrana v *Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev*, *Zgodovina agrarnih panog*, Ljubljana 1970, posebno za prebivalstvo.

GOSPODARSKI IN SOCIALNI ORIS SLOVENSKE ŠTAJERSKE

Za razumevanje političnega dogajanja na slovenskem Štajerskem v obravnavanem času je seveda potreben vpogled v gospodarski in socialni razvoj na tem prostoru. Celovite razprave o tej problematiki zaenkrat še ni. Dosedanji sintetični pregledi slovenskega gospodarstva se seveda z gospodarsko in socialno zgodovino slovenske Štajerske ne ukvarjajo posebej in so tako za našo obravnavo manj uporabni. Namen, dati celovit prikaz te problematike, bi zahteval dolgotrajen in temeljit študij, ki presega okvire tukaj zastavljenih ciljev, zato bom le v najbolj skopih obrisih skušal prikazati to problematiko na slovenskem Štajerskem.

Če na kratko pregledamo prebivalstvo, vidimo, da je od Czörnigove statistike skozi vse razdobje do razpada avstroogrške monarhije delež slovenskega prebivalstva ne sicer skokovito, vendar pa konstantno relativno padal. Tako je bilo leta 1880 vseh Slovencev 379 992, Nemcev pa 41 378, leta 1890 390 512 Slovencev, Nemcev pa 47 855, leta 1900 Slovencev 398 201 in 52 716 Nemcev ter končno leta 1910 400 005 Slovencev in 67 825 Nemcev.¹ Še mnogo bolj viden je bil upad Slovencev v štajerskih mestih, kjer je bil vpliv germanizacije najbolj viden in nam kaže takole stanje: leta 1880 je nemškega prebivalstva 67 %, slovenskega pa 32,74 %, deset let pozneje je razmerje 67,83 : 32,04, leta 1900 že 68,71 : 31,18 ter končno leta 1910 70,50 : 29,37. Temu je vzrok predvsem dejstvo, da je zaradi razvoja industrije, rudarstva in prometa izseljevanje s slovenskega ozemlja močnejše kot z nemškega, indu-

¹ F. Zwitter, Nemci na Slovenskem, Sodobnost VI, 1938, str. 494.

strijsko-prometna središča pa postajajo centri germanizacije. Izselsjevanje je slovensko Štajersko sicer manj prizadelo kot Kranjsko ali Koroško, vendar je v letih 1870 do 1890 pobralo $\frac{1}{3}$ naravnega prebivalstva, v letih 1881 do 1890 že $\frac{1}{2}$, v letih 1891—1900 kar $\frac{2}{3}$ in zadnje desetletje 1901—10 še vedno več kot polovico. V tem času se je iz slovenske Štajerske izselilo okrog 73 000 ljudi, večinoma sproletariziranih kmetov. Mnogo jih je absorbirala zgornještajerska industrija, kjer je leta 1890 bila kar ena četrtna priseljencev pristojnih v slovenske kraje, deset let pozneje pa že ena tretjina. Na drugi strani so tudi meščanski kraji na Štajerskem v letih 1869—1910 zabeležili porast kar za 184 %, kar je od vseh slovenskih dežel razen Trsta največ. Delež kmečkega prebivalstva je padal od 1880, ko je znašal 82,6 % na 77,5 % leta 1890, leta 1900 na 73,9 % in končno leta 1910 na 68,4 %.² Velik del doseljencev je zlasti v mestih podlegel nemškemu gospodarstvem in političnemu vplivu ter propagandi in se tudi tajno vedno bolj opredeljeval za Nemce, kar je deloma vzrok v štajerskem regionalizmu, še bolj pa v vplivu nemško liberalne in tudi socialnodemokratske stranke. Zelo ilustrativen je podatek, ki ga navaja Zwitter po G. Wernerju, da je na slovenskem Štajerskem 1880 od sedmih mest imelo kar šest nemško večino, od 34 trgov pa je bilo le šest pretežno nemških.³ Leta 1890 je bilo na levem bregu Drave do Maribora 37 popolnoma slovenskih občin, leta 1900 pa le še 27, v katerih je bilo več kot 90 % Slovencev. V istem razdobju so Slovenci pridobili eno občino, zgubili pa večino v petih. Mačkovšek je izračunal, da je bilo v letih 1868—1900 na Štajerskem izgubljeno 116,33 km² slovenskega ozemlja.⁴ Zelo poučna je tudi statistika, ki nam pokaže, da je bilo leta 1900 v Ptujju 63,12 % prebivalstva slovenskega rodu, v Celju 69,63 % in v Mariboru 71,03 %. K slovenskemu občevalnemu jeziku se je priglasilo v Ptujju le 15,59 % (1890 — 19,09 %, 1880 —

² F. Zwitter, Prva štajerska narodnostna statistika, ČZN, 1937, št. 32, str. 193. J. Mačkovšek, Statistika Slovencev v L. Niederle, Slovanski svet, Ljubljana 1911, str. 265, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Ljubljana 1970, str. 106, 110.

³ Gl. op. 1, str. 491.

⁴ Mačkovšek, n. d., str. 253—254.

24,72 %), v Celju 22,64 % (1890 — 26,11 %, 1880 — 36,03 %) ter v Mariboru 17,34 % (1890 — 13,97 %, 1880 — 15,11 %, toda že 1910 samo še 13,64 %).⁵ Že teh nekaj številčk kaže, da se je slovenski živelj, ki se je priseljeval v mesta in postajal industrijski proletarijat, konstantno germaniziral; v tem procesu je igrala svojo vlogo tudi socialna demokracija.

V gospodarskem pogledu je bila nemška Štajerska znatno bolj razvita kot pa slovenska. V slovenskem delu Štajerske je razen v Mariboru bilo precej industrijskih obratov v okolici Celja in precej manj okrog Slovenj Gradca. Za Maribor je zgraditev južne železnice in 1863 železniških delavnic ter 1863/64 železniška povezava s Celovcem in Beljakom pomenila tisti vidni skok, ko se je iz izrazito provincialnega mesta, kjer so se meščani ukvarjali z malo obrtjo in kmetijstvom, začelo mesto razvijati v vedno bolj pomembno središče obrti, trgovine in industrije ter postajati osrednje mesto južno od Gradca. Njegovo prebivalstvo je naraslo od 13 085 v letu 1869 na 27 994 leta 1910. V 70 in 80 letih 19. stoletja je bila kriza mariborskega obrtništva definitivno rešena z nastopom trgovine z agrarnimi pridelki in industrijskimi izdelki. V polnem razcvetu je bila trgovina z živili, sadjem, vinom, perutnino, zelenjavo in lesom. Leta 1872 je bil osnovan Scherbaumov parni mlin, ki je 1883 kot prvi v Avstriji dobil Wieghorstove peči in ki je svoj obrat odprl tudi v Bistrici pri Limbušu. Temu se je 1884 pridružil tudi Franzov parni mlin in ta mlinska veleobrt je kmalu povsem uničila mlinarje na Dravi, zato pa je dvignila podravsko poljedelstvo.⁶ O pravih industrijskih obratih pa v 90 letih v Mariboru govorimo, razen delavnic južne železnice, le pri pivovarnah Tscheligi in Götz, tovarnah kavinah nadomestkov (Gerdes, Aschmann, Hantle), tovarni žganih pijač Schmiderer, že omenjenih parnih mlinih in Kleinschusterjevi tovarni čevljev. Ti obrati so delali za izvoz, ostali so zadovoljevali le mariborski trg. Majhna pa je bila trgovina za izvoz, največ z vinom in sadjem. Nova doba od konca 19. stoletja do začetka prve svetovne

⁵ Mačkovšek, n. d. str. 257.

⁶ F. Baš, Gospodarske in kulturne slike Maribora iz zadnjih sto let, v Mariborske slike, Maribor 1934, str. 26.

vojne se v mariborskem gospodarstvu kaže v uvajanju strojev in s tem v zvezi z nastajanjem večjih mehaniziranih obratov, v novih strojnih in instalacijskih podjetjih ter v povečanih trgovskih poslih. Tako se je iz Frohmove kovačije razvila livarna, nastala je Linzerjeva tovarna stolov 1898, Nepoletzkijeva tovarna pohištva, Turkova tovarna pohištva, Pichlerjeva industrija sodov, 1889. tovarna koles in šivalnih strojev Neger, 1902. Bendlova strojna tovarna, 1894. tovarna brusov Swaty, 1896. tovarna stavbnega pohištva Potočnik, veliko gradbeno podjetje Nassimbene, tovarna čevljev Jartschitsch, 1906. velika mlekarna, istega leta Eglertova tovarna strojev in 1913. prva štajerska tovarna klobas in prekajenega mesa Wögerer, ki je tudi nastala iz obrtne delavnice, milarna Bros, današnji Zlatorog, in drugi obrati. Tako so bili v začetku 20. stoletja postavljeni temelji v trgovini, obrti in industriji. Gospodarstvo je našlo trdna pota, na katerih so napredovale vse gospodarske panoge na podlagi okoliškega poljedelstva, živinoreje in gozdarstva, meščanskih in kmetijskih potreb Podravja.⁷ V obrti so značilne večje strojne obrti in pa mehanične delavnice, ki so proizvajale nove strojne izdelke. Poleg njih pa tudi večje obrti, ki so mejile na tovarniški obrat in zalagale z vsakdanjimi potrebščinami Maribor in njegovo gravitacijsko območje. V trgovini je najvažnejšo vlogo igrala izvozna trgovina z vinom in kmetijskimi pridelki, nato trgovina, ki je zalagala mesto in podeželje s stroji in manufakturo, od eksportnih podjetij pa je na prvem mestu treba omeniti veliko Kauffmanovo trgovino z urami.⁸ Največji obrat pa so bile delavnice južne železnice, ki so ves čas od svojega nastanka zaposlovale okrog 1200 ljudi in so vzdrževale ter opremljale vozni park od Lienza, Semmeringa in Trsta do Pule, Reke, Siska in Beograda.⁹

Po pomenu in velikosti je bilo drugo največje mesto Celje, ki je štel 1869. leta 4224 prebivalcev, ob zadnjem štetju v monarhiji 1910. pa 7118 prebivalcev. V Celju je bilo precejšnje število obrtnih delavnic, od katerih je

⁷ Prav tam, str. 32.

⁸ Prav tam, str. 37.

⁹ E. Kržišnik, *Gospodarski razvoj Maribora*, Maribor, 1956, str. 22.

le zlatarska delavnica Pachiaffi prerasla v industrijski obrat. Razmeroma močna je bila krojaška, klobučarska, milarska, pekovska in precej časa tudi čevljarska obrt. Razen tega je omeniti še Majdičev parni mlin, Rakuschevo in Hribarjevo tiskarno, tovarnico haloksilina bratov Fehleisen, obrat za izdelovanje octa in vinskega kamna Jäkle, Lassnigovo usnjarno in večje število drugih obrtnih in trgovskih delavnic ali lokalov. Medtem ko je v Mariboru velika večina podjetij v nemških rokah, je to število v Celju znatno manjše in je v tem smislu mnogo storilo slovensko denarništvo, ki sta ga začela brata Vošnjak, ko sta osnovala Celjsko posojilnico, za njo Zvezo slovenskih posojilnic, Južno štajersko hranilnico in Zadružno zvezo. Ti denarni zavodi so pospeševali naseljevanje slovenskih obrtnikov in trgovcev.¹⁰

Od leta 1870, ko je bilo ob prusko-francoski vojni mobiliziranih mnogo rajhovskih rudarjev in so nemški podjetniki najemali delovno silo v Avstriji, imamo konstanten odliv delovne sile v Nemčijo in v zgornještajerske rudnike, od koder se je tamkajšnje rudarsko delavstvo selilo v Nemčijo. Zaslужki v zgornještajerskih rudnikih so bili od 25 do 50 % višji kot na Spodnjem Štajerskem; to sorazmerje je z manjšimi korekturami trajalo vse do prve svetovne vojne. Tako imamo npr. v Seegrabnu posebno kolonijo slovenskih rudarjev, žal pa najbrž ne bo mogoče nikoli slediti odstotku odhajanja naših rudarjev proti severu, ker so poselske knjige in drugi arhivski viri uničeni ali pa nedostopni. Problem odhajanja slovenskih in hrvatskih ljudi v zgornještajerske rudnike je bil večkrat omenjen na socialnodemokratskih konferencah in tudi sicer v tisku, ker je bilo to delavstvo vsled težkega ekonomskega položaja, zaradi katerega je odšlo s svojih domov, razredno nezavedno in se tudi strokovno ni hotelo organizirati ter ni bilo pripravljeno na mezdne boje, stavke in podobne delavske akcije.

Izračunati število slovenskih delavcev na slovenskem Štajerskem je zelo težavno, ker so vsi podatki, ki so na voljo, v glavnem razvrščeni po deželah, torej so za celo Štajersko. Čeprav so nekatere statistike vodile tudi nacio-

¹⁰ J. Orožen, Zgodovina Celja in okolice, Celje 1974, str. 36 ss.

nalno pripadnost zaposlenih, pa je to spet narejeno za vso deželo. V kolikor imamo podatke po okrajnih glavarstvih ali pa po nekaterih večjih industrijskih obratih, niso zbrani za vse razdobje, ampak le za nekatera leta. Takšen je recimo popis, ki ga je nekaj časa dajala graška zbornica za trgovino, obrt in industrijo, ki pa je od 1895 dalje objavljala samo zelo sumarne, skoraj čisto gospodarske podatke, medtem ko se socialne stratifikacije ne da več ugotoviti. Anton Schubert je v svojem pregledu o moči nemškega gospodarstva zelo natančno podal stanje za vso avstrijsko polovico monarhije okrog leta 1902, vendar bi bilo njegove podatke treba še preveriti, ker je nemška nacionalna tendenca zelo očitna. Iz njegovih podatkov izhaja, da je bilo v različnih vejah industrije zelo malo podjetij v slovenskih rokah, velika večina pa v nemških. Tako je bilo med 268 obrati industrije predelave kamna na Štajerskem le 14 slovenskih, in to 8 kamnolomov Dežno, Fram, Griže, dva v Hrastovcu, dva v Pilštajnu in kamnolom v Rogaški Slatini, opekarna v Rogozi in kamnoseštvo v Mozirju.¹¹

V kovinarski industriji sta bila med 234 nemškimi obrati v slovenskih rokah le dva, in sicer v Radoslavcih in Pilštajnu. Podobno je bilo v lesnih obratih: 190 podjetij v nemških rokah in 2 (Lobnica in Jurovec) v slovenskih. Med 39 usnjarnami sta bili prav tako samo dve v Šoštanju v rokah slovenskega kapitala. V mlinarski industriji so bili slovenski mlini v Spodnji Hudinji, Konjicah, Lokavcu, Ljutomeru, Šentjurju ob južni železnici, Št. Pavlu, Žlaborju, Vitanju in Škofji vasi pri Celju, skupaj 9, medtem ko je bilo nemških 119. V industriji žganih pijač je bila slovenska samo tovarna v Šent Jerneju pri Ptuj, ostalih 52 pa je bilo nemških. Ta prikaz je seveda jemati z veliko rezervo, razen tega so podatki o nemških obratih za vso Štajersko, ne pa le za slovenski del.¹²

Zanimive podatke o številu zaposlenih dajejo poročila okrajnih glavarjev državnemu namestništvu v Gradcu ob priliki vsakoletnih praznovanj prvega maja. O številu

¹¹ A. Schubert, *Das Deutschtum im Wirtschaftshaushalte Österreichs*, Reichenberg 1905—07, str. 418 ss.

¹² Prav tam.

delavcev, ki so dobili prosto za 1. maj ali so si ga sami vzeli, je govor v enem od naslednjih poglavij, tu pa nas bolj zanima samo število zaposlenih. Podatki niso konkretni in tudi ne stratificirani po posameznih zaposlenih strukturah, temveč je vedno govor o skupnem številu zaposlenih; ni omenjeno, koliko od njih je delavcev, mojstrov, predelavcev, pisarniških uslužbencev, vajencev, učencev ali pomočnikov in ostalih možnih kategorij. Ta poročila si precej kontinuirano sledijo od leta 1895 do začetka prve svetovne vojne. Za mnogo obratov so le bolj približna ali v posameznih letih sploh izpuščena. Najbolj natančna in kompletna so za okrajno glavarstvo Celje-okolica, ki je bilo po številu zaposlenih v industriji dolgo časa takoj za Gradcem na drugem mestu, v prvem desetletju 20. stoletja pa je zdrsnilo na tretje ali četrto mesto. Za samo mesto Celje so podatki samo za Pachtiaffovo zlatarno, ki je zaposlovala leta 1901 63 delavcev, naslednje leto le še 30 in 1903 25 delavcev. Drugih podatkov ni. Celje-okolica je zaposlovalo v letu 1895, ko se ta anketa začne, 3570 delavcev, leta 1898 je prvič preseglo 7000, ko jih je bilo 7018, leta 1911 jih je bilo 8370 in končno leta 1914 9009 zaposlenih. Največ zaposlenih je imel rudnik Trbovlje: leta 1895 2534, 1900 2957, 1906 3569, 1911 le 3410 in 1914 3828. Največ zaposlenih je trboveljski rudnik imel leta 1912, in sicer 3980. Rudniki so bili sploh obrati z največ zaposlenimi na tem področju. Poleg trboveljskega, ki je bil največji, so bili tu še ostali rudniki TPD, predvsem Hrastnik in Ojstro ter nekaj manjših v privatnih rokah. Rudnik v Hrastniku je imel 1895 420 zaposlenih, 1901 že 720, 1911 pa 965, medtem ko jih je imel leta 1914 955, vendar najbrž skupaj z Ojstrim, ker za Ojstro v tem letu ni podatkov; že večkrat se je izrecno navajalo, da je številka za oba rudnika skupaj. Rudnik v Ojstrem je v glavnem imel zaposlenih od 200 do 300 rudarjev: tako 1895 215, 1901 225, edino 1907 je imel 300 zaposlenih, kar je najvišja številka. Zadnji podatek je za leto 1912, ko je zaposloval 272 ljudi. Nekoliko manjši je bil Lappov rudnik v Zabukovici, ki je 1895 zaposloval 125 rudarjev, 1900 170 rudarjev, 1909 179 in največ leta 1914, ko jih je bilo 300. V Zabukovici sta bila še manjša rudnika, Janeschev in Sonnenbergov, kjer število delavcev

nikoli ni preseгло 100 (v prvem je bilo 1895. leta 72, 1902. 93, to je bilo najvišje število, nato pa je padalo in je bilo najmanjše leta 1909, ko jih je bilo le 8, leta 1914 pa 45; v drugem pa 1895 68, največ 1900, ko jih je bilo 89, nato pa vedno manj, 1905 53 in 1912 kot zadnji podatek le 42). Omeniti je še rudnik Pečovnik družbe Bohemia, ki je 1895 zaposloval 85 rudarjev, 1901 100, največ pa leta 1907, ko jih je bilo 180, z naslednjim letom pa podatki prenehajo. Za rudnik Pečovje pri Štorah so prvi podatki 1898, ko je zaposloval 85 ljudi, od 1901 do 1906 se število giblje od 100 do 200 in nato 1907 za kratek čas naraste na 310, zadnji podatek pa je iz 1909, ko ima 200 zaposlenih. Med ostalimi obrati naj naštejem še predilnico v Preboldu, ki ima 1896 212 delavcev, 1903 število kulminira z 240, nato pa pada do konca obdobja in zaposluje 1909. leta 186 delavcev in 1914. le še 154 delavcev. Največji porast zaposlenih je v Westnovi tovarni emajlirane posode v Gaberju, kjer je 1895 le 50 zaposlenih, 1901 že 200, 1903 312, 1908 438, 1909 600, 1912 850 in 1914 že 913 zaposlenih. Tudi tamkajšnja državna cinkarna je od 1895 podvojila število zaposlenih (1895 200, 1900 230, 1909 300 in 1914 400, med zadnjimi petimi leti so manjši upadi). Med cementarnami je v trboveljski 1895 zaposlenih 136 delavcev, 1900 162, 1905 240, nato pa čedalje manj, 1909 68 in 1914 samo še 36. Narašča pa cementarna v Zidanem mostu: 1896 zaposluje 90 delavcev, 1900 94, nato je pad 1905 80, 1912 le še 63, pač pa 1913 170 in 1914 255 delavcev. Dolgo časa je bil pomemben obrat tovarna meril v Polzeli: 1899 64 delavcev, 1901 že 165, 1907 350, ko je višek, nato pa silovit upad: 1911 še 300, 1912 100, 1913 60 in 1914 samo še 54 zaposlenih. Med najmočnejšimi podjetji je tudi železarna v Štorah, ki ima leta 1896 280 zaposlenih, 1901 310, 1908 339 in 1913 doseže najvišje število, ko je 450 zaposlenih. Dva velika obrata sta bila še hrastniška steklarna (1900 105 zaposlenih, 1905 187, 1911 200 in 1914 212 zaposlenih) in tamkajšnja kemična tovarna (1900 212 zaposlenih, 1905 200, največ 1908 380, nato pa vedno manj, 1911 158 in 1914 le še 123). Med obrati nad 100 zaposlenimi je še rudnik južne železnice v Radavi vasi (1901 105 zaposlenih, 1907 177, 1911 največ 207), tovarna stolov v Oplotnici

(1896 92 zaposlenih, 1900 215, 1905 116 in 1912 83 zaposlenih) in tovarna cementa v Laškem (1905 32, 1909 76, 1912 116, 1913 152 zaposlenih). Vsi ostali obrati so bili manjši in so zaposlovali nekaj deset delavcev. To so bile parne žage, usnjarne, oljarne, tovarne majolike, gline ali kaolina, barv, cementarne, pivovarne in podobno. Kot že rečeno, ti podatki niso povsem zanesljivi, navajam jih precej natančno, ker v grobem le dajo predstavo o vrsti in številu industrijskih obratov in o številu zaposlenih. Njihovo gospodarsko delovanje in vzroke očitnih nihanj v številu zaposlenih pa bo še treba proučiti.¹³

Med tistimi okrajnimi glavarstvi, kjer je najmanj konkretnih podatkov, ampak so le oznake, da industrije ni, je Radgona, kjer je omenjena le tovarna papirja Sladki vrh, ki je 1895. leta zaposlovala 48 delavcev, 1902 že 80, največ pa leta 1912, ko jih je bilo 180, zadnji dve leti pa je število padlo na 100. Komaj kaj več podatkov je za mesto Ptuj, kjer je 1896. žveplarna zaposlovala 6 do 8 delavcev, ena usnjarna pa 1909 105 in druga 54 delavcev. Za prvo usnjarno je še podatek za naslednje leto, ko ima samo še 32 zaposlenih, za drugo pa ni več podatkov. Najbolj konstantni so podatki za popravljalnico vagonov, ki je 1902 zaposlovala 45 delavcev, naslednje leto 48, zadnja leta 1911, 1912 in 1914 pa 52, 51 in 53 delavcev. Tudi ptujska okolica je štela le malo industrijskih obratov. V Logu je bila tovarna stolov, ki je 1895 imela 44 delavcev in naslednje leto 60, usnjarna v Spodnjem Bregu pa 1909. leta 90 delavcev. Potem imamo le še žago v Ragoznici, ki pa je v letih 1912 do 1914 zaposlovala samo 7 do 10 delavcev. Večji pa sta bili opekarni: Matzunova je imela v letih 1909 do 1914 od 32 do 59 delavcev, Celot-tijeva pa 1909 27 in 1911 41 delavcev. Največji obrat je bila parna opekarna v Žabjaku, ki je 1912 in 1913 zaposlovala 74 delavcev, 1914 pa le še 37.

V okrajnem glavarstvu Ljutomer je bila opekarna v Črešnjevcih, ki je 1902 štela 80 delavcev, leto dni po-

¹³ Podatki so vzeti iz poročil okrajnih glavarjev o praznovanjih 1. maja in je signature za posamezna leta najti v poglavju o prvomajskih proslavah. Tukaj jih nisem navajal, ker bi prišla za vsako številko druga opomba, kar bi bilo preveč nepregledno.

zneje 54, 1911 spet 70, naslednje leto 77, nato pa je njih število padlo 1913 na 50, leta 1914 pa jih je bilo 60. V tem okolišu so bile opekarne sploh edini industrijski obrati, razen manjše usnjarne v Ljutomeru, ki je 1902 zaposlovala 14 delavcev. Opekarna je bila tudi v Ljutomeru s 25 zaposlenimi leta 1903 in v Lokavcih s 23 zaposlenimi istega leta, medtem ko je bila največja v Borecih s 102 zaposlenima 1911 in 120 leta 1914.

Od industrijskih obratov v brežiškem okrajnem glavarstvu je na prvem mestu omeniti Winklerjevo kopitarno v Sevnici, ki je 1899 zaposlovala 95 delavcev, 1901 120, 1903 158, kar je ostalo do 1910, nato pa se 1912 dvigne število na 229 in ostane pri 220 leta 1914. Omeniti je še manjše rudnike v Raštajnu s 30 do 70 zaposlenimi 1911 do 1914, Globokem 24 do 70 zaposlenimi v letih 1911 do 1914 in v Kozjem z 48 rudarji leta 1913, ki pa nazaduje v naslednjem letu le na 16. Tovarna stolov je bila v Zakotu z 42 delavci 1911 in 26 1912, kamnolom v Olimju le s 15 zaposlenimi leta 1899 in fužina v Sopotu pri Kozjem z 59 delavci leta 1899.

V slovenjegraški okolici je bilo ob celjski in mari-borski okolici največ industrijskih obratov, čeprav je bila večina manjših. Večji so bili le štirje: železarna v Muti, premogovnik v Škalah pri Velenju, usnjarna v Šoštanju in parna žaga v Mislinji. Največji je bil Lappov rudnik v Škalah pri Velenju, ki je zaposloval 1897. leta, ko imamo prve podatke iz te ankete, 197 rudarjev, nato pa je število stalno raslo: 1905 222, 1909 367, 1913 430 in 1914 426. Erberjeva železarna v Muti je 1897 zaposlovala 180 delavcev, 1903 250, nato pa število za pet let stagnira na 200 in se 1908 spet dvigne na 260, največje število doseže 1911, ko zaposluje 320 delavcev, zadnja tri leta pa spet pada in 1914 jih je le še 180 zaposlenih. Šoštanjsko usnjarstvo je tudi zaposlovalo vseskozi 100 do 200 delavcev: 1897 100, 1905 132, 1908 210, 1912 220 in 1914 največ 237. Velik obrat je bila še Pergerjeva parna žaga v Mislinji, ki je 1900 zaposlovala 55 delavcev, 1906 že 202, nato se to število drži nekaj let in od 1911 imamo spet tendenco višanja, ko znaša število 222, leto kasneje 238, 1913 z 290 kulminira in 1914 pade na 251 zaposlenih. Vsi ostali obrati so manjši; več kot 50 delavcev zaposlujejo: steklarna v

Josipdolu okrog 65, steklarna v Ribnici na Pohorju okrog 70 in tamkajšnji kamnolomi od 200 do 280 delavcev. Celotno okrajno glavarstvo Slovenj Gradec je zaposlovalo 1895. leta 981 delavcev, 1901 1026, 1908 1352, največ pa 1911, ko je število zaposlenih 1585.

Največje industrijsko podjetje v Mariboru so bile delavnice in kurilnica južne železnice. V delavnicah je bilo stalno zaposlenih nad 1000 delavcev, tako npr. 1895 1043, 1900 celo 1230, kar je največje število, 1905 1130, 1911 1060, 1914 1065. Število zaposlenih v kurilnici je bolj nihalo: 1895 200, 1902 300, 1905 le 117, 1909 399, v zadnjih treh letih pa se število dvigne nad 600 (1912 628, 1913 625, 1914 644). Približno enako število zaposlenih je bilo v Scherbaumovem in Franzovem parnem mlinu, namreč od 80 do 120 (podatki so v glavnem vodeni za oba mlina skupaj): 1895 220, 1901 175, 1908 230, 1914 225. Nad 100 delavcev je bilo tudi v pivovarni Götz: 1901 94, 1907 121, 1912 144, 1914 112. Tudi tu sta v glavnem zajeti obe pivovarni, tako Götzova kot Tscheligijeva. Zelo je nihalo število zaposlenih v gradbeništvu, kjer je ta statistika vodila vsa podjetja pod eno samo rubriko. Tako je bilo 1905 zaposlenih v gradbeništvu 128 delavcev, 1907 982, kar je bilo največ, 1911 861, nato število do začetka vojne pada. Leta 1914 jih je le še 580. V ostalih podjetjih je bilo število zaposlenih po nekaj 10, največ so zaposlovala različna mizarska podjetja, kjer se je skupno število sukalo okrog 70 do 80 zaposlenih. Našteti podatki so bili za samo mesto Maribor in precej podoben položaj velja za mariborsko okolico, kjer je bilo obratov z nekaj deset delavcev precej, nad 100 ljudi pa so zaposlovali le: tovarna vžigalic v Rušah (1895 137, 1900 140, 1911 165, 1914 70 zaposlenih), tovarna pohištva v Peklu (1895 81, 1900 102, 1911 113, 1913 200, 1914 105), tovarna opeke v Pragerskem (1902 108, 1911 120, 1913 in 1914 350) in tovarna papirja v Ceršaku (1895 90, 1901 95, 1911 100, 1914 100) ter parna žaga v Lovrencu na Pohorju (1911 120, 1912 110, 1913 90, 1914 150 zaposlenih). V vseh ostalih opekarnah, majhnih fužinah ali livarnah, tovarnah žganih pijač, kavinih nadomestkov, usnjarnah in tovarnah lesnih izdelkov je bilo zaposlenih do 80 delavcev.

Na podlagi teh podatkov vidimo, da se je število zaposlenih na slovenskem Štajerskem gibalo od 9015 v letu 1896 do 17 593 v letu 1914. Za večino let imamo podatke samo za nekatera okrajna glavarstva. Poleg naštetih dveh let nam manjka samo po eno okrajno glavarstvo leta 1902, ko je število zaposlenih 11 569, in 1903, ko znaša to število 11 701; v obeh primerih ni podatkov za okrajno glavarstvo Ptuj-okolica, kjer pa je bilo delavstva zelo malo in se tako slika bistveno ne bi spremenila. Tudi za zadnja štiri leta manjkajo podatki samo za en politični okraj, to pot za Celje-mesto, kjer število delavstva tudi ni bilo veliko. Podatki pa so naslednji: 1911 je bilo 15 753 zaposlenih, 1912 jih je bilo 16 623, naslednje leto nekaj manj, 16 144, za leto 1914 pa smo število že navedli. Niso pa tu zajeti uslužbenci na železnici, razen v delavnicah, ker so podatki zbrani le za železniške družbe, ne pa za posamezne postaje, niti ni števila delavcev v lesnih obratih, predvsem manjših žagah, ki so zaposlovale le po nekaj ljudi in jih statistike sploh niso vodile kot industrijske obrate.

Vse navedeno so le grobi podatki, vendar le dajo vtis o razširjenosti in vrsti industrijskih obratov ter o številu delavstva, ki se je na tem prostoru vključevalo v politično življenje.

DELAVSKO GIBANJE NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM DO 1889

Začetki delavskega gibanja v Mariboru

Delavsko gibanje se je na slovenskem Štajerskem razvilo najprej v Mariboru, kjer je bilo že leta 1868 čez 2000 zaposlenih v delavnicah južne železnice,¹ ustanovljenih leta 1863. To je bila tedaj in tudi vseskozi naprej največja aglomeracija delavstva v Mariboru. Društvom različnih političnih usmeritev so se po sprejetju zakona o društvih novembra 1867 kmalu pridružila tudi prva delavska društva.² Že v začetku avgusta, 2. avgusta 1868, so se zbrali predstavniki delavcev, 18 po številu, na vrtu gostilne Adolfa Pritza, da bi ustanovili svoje izobraževalno društvo. Udeležil se ga je tudi Gustav Markwart iz Gradca.³ Na tem sestanku so osnovali odbor z nalogo, da pripravi pravila društva, in za 23. avgust je bil sklican splošni delavski shod. Predsednik odbora je postal krojaški mojster Keim.⁴ Neposredno pred ustanovnim občnim zborom društva je v mariborskem listu Marburger Zeitung, ki je tedaj izhajal trikrat tedensko, izšel uvodnik Bildungsvereine der Arbeiter (Izobraževalna društva delavcev) izpod peresa Franza Wiesthalerja, ki je odslej naprej dobrih pet let tako rekoč duša mariborskega delavskega izobraževalnega društva.⁵ V uvodniku je rečeno, da edino vzgoja

¹ Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer an das hohe k. k. Handelsministerium über den Handel, die Industrie und die Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes in den Jahren 1866, 1867 und 1868. Graz 1870, str. 143.

² H. Steiner, Die Arbeiterbewegung Österreichs 1867—1889. Dunaj 1964 (nadalje Steiner, Die Arbeiterbewegung), str. 3.

³ Marburger Zeitung (nadalje MZ), 5. avgusta 1868.

⁴ Prav tam.

⁵ MZ, 23. avgusta 1868.

duha in značaja osvobaja, da so se tega zavedeli tudi delavci in sklenili v Mariboru ustanoviti svoje društvo. Ker jim pa šola tega ne omogoča v zadostni meri, se bodo izobraževali sami, brali bodo strokovne in politične liste, učili se bodo risanja, knjigovodstva, pisanja člankov, razen tega se bodo pogovarjali o vsakodnevnih vprašanih religije, gospodarstva, nacionalnosti in politike, kajti delavci si morajo biti v svesti svojih pravic, ki jih kot svobodni ljudje, kot delavci in državljani lahko zahtevajo.⁶ Istega dne, kot je izšel navedeni uvodnik, je bilo društvo ustanovljeno na zborovanju v Kartinovi pivnici. Navzočih je bilo nad 100 delavcev. Za predsednika je bil izvoljen Franz Wiesthaler, ki je prebral in obrazložil pravila društva, ki so jih navzoči sprejeli v celoti. Tudi tega ustanovnega občnega zbora se je udeležil Gustav Markwart iz Gradca, ki je mariborskim delavcem sporočil pozdrave tamkajšnjih delavcev, jim zaželel obilo uspehov, obenem pa tudi izročil deset vstopnic za praznovanje obletnice graškega delavsko izobraževalnega društva, ki naj bi bila 30. avgusta v Puntigamerjevi pivnici v Gradcu in katere čisti dobiček naj bi bil namenjen ustanovitvi invalidske blagajne. Živahni stiki in vsekakor plodno sodelovanje z delavci v Gradcu se je torej začelo že od vsega začetka in je trajalo tudi v prihodnje. Graško državno namestništvo je 20. septembra 1868 tudi formalno dovolilo delovanje društva.⁷ Dejansko je namestništvo potrdilo pravila društva že 11. septembra 1868, potem ko so jih 3. septembra 1868 vložili Franz Wiestbaler, Josef Schellinger in Michael Kappauf.⁸ Pravila so bila sestavljena in predložena le enojezično, v nemščini. Temu je sledilo prvo vpisovanje članov društva, ki je bilo 11. oktobra spet v Kartinovi pivnici, in že prvega dne je število članov društva naraslo na 52.⁹ Društveni shod 18. oktobra je že začel prvi akciji: to sta bili ustanovitev konzumnega društva (Verbrauchsverein), ki naj bi delavcem omogočal

⁶ Prav tam. Glej tudi: Baš, Maribor v avstrijski ustavni dobi, str. 210.

⁷ MZ, 20. septembra 1868.

⁸ Steiermärkisches Landesarchiv Graz (nadalje St. LAG), Vereine und Genossenschaften, fasc. 13, št. 11222/868.

⁹ MZ, 14. oktobra 1868.

cenen nakup kvalitetnih živil, pa tudi osnivanje krožkov risanja, lepopisja in petja. Število članov društva se je povzpelo na 72.¹⁰ Konzumno društvo je sprejelo svoja pravila 1. novembra 1868. Po teh pravilih je lahko postal član vsak delavec, delodajalec in prijatelj delavskega stanu v skladu s § 2 pravil delavsko izobraževalnega društva in je ob vstopu moral plačati 50 krajcarjev pristopnine. Vsak član je bil tudi dolžan, da je po svojih zmožnostih povečeval osnovni kapital 5 gld.; ko je ta kapital vplačal, je lahko začel črpati živila. Kolikor je vplačal več, je na kapital dobil 5 % obresti. Društvo se je lahko ustanovilo, ko je pristopilo 100 članov. Upravni svet (Verwaltungsrat) konzumnega društva so sestavljali načelnik, tajnik, blagajnik, njihovi namestniki in 6 odbornikov, vsi izvoljeni za dobo enega leta. Odbor je bil izvoljen na občnem zboru društva. Društvo je bilo sklepčno, če je bila navzoča vsaj desetina v Mariboru stanujočih delavcev, kar posredno potrjuje, da so imeli namen zbirati članstvo na širšem teritoriju.¹¹

Na svojem shodu 26. januarja 1869 je mariborsko delavsko izobraževalno društvo izvedlo verjetno svojo prvo politično akcijo (za prej vsaj ni podatkov), v kateri so podprli sklepe in zahtevo devetega dunajskega shoda, torej zborovanja dunajskih delavcev,¹² in zahtevali odpravo prisilnih delavnic ter svobodo združevanja. V nabito polni dvorani je govoril Wiesthaler.¹³

Društvo je razvilo zelo živahno dejavnost v prirejanju predavanj. Tako je bil večji shod 16. maja 1869, ki se ga je udeležilo tudi 22 članov graškega delavsko izobraževalnega društva Vorwärts in na katerem je Wiesthaler poročal o položaju delavskega vprašanja v parlamentu. Ignac Lorsch iz Gradca se je zavzemal za svobodo združevanja ter proti delu otrok. Tillner iz Gradca pa je s primeri razlagal problem, kako večina ustvarja, manjšina pa uživa. V nadaljnji razpravi se je Wiesthaler zavzel za

¹⁰ MZ, 21. oktobra 1868.

¹¹ MZ, 4. novembra 1868.

¹² L. Brügel, *Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie*, I. zv., str. 156 (nadalje Brügel, *Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie*); Steiner, str. 12; Baš, str. 210.

¹³ MZ, 27. januarja 1869.

splošno šolsko obveznost. Zaradi nje bi morali otroke povsem izločiti iz dela v tovarnah, kjer naj bi tudi nastavili tovarniške inšpektorje. Shod je sprejel resolucijo, ki jo je naslovil na parlament, in v njej zahteval neomejeno pravico združevanja, z zakonom določeni delovni dan, odpravo dela žensk in otrok v tovarnah, ukinitve prisilne delavnice. Shodu delavcev v Zeltwegu so poslali pozdravni brzojav z željo, da »naj trdno vztrajajo pod zastavo socialne demokracije in zmaga bo naša«.¹⁴ Vsa ta vprašanja so bila takrat na dnevnem redu ne le mariborskega društva, temveč večine avstrijskih delavskih izobraževalnih društev. Ta so bila pod močnim vplivom lassallovstva, ki je imelo številne stične točke z nemškimi buržoaznimi smermi; le-te so bile pod močnim vplivom tradicij revolucije leta 1848.

Na istem shodu je bila zanimiva razprava o narodnem vprašanju, prav gotovo ena prvih v delavskih krogih na Slovenskem. Maribor je tedaj kot izrazito jezikovno mešano področje dajal plodna tla za različne kombinacije. Nerazčiščeni pojmi socialne demokracije o narodnem vprašanju, za katero je bil internacionalizem na prvem mestu, nacionalizem pa samo preostanek meščanske družbe, ki bo z zmago socializma sam od sebe odpadel, so zadevali tudi ne tako majhen del slovenskega delavstva.

Zanimivo obravnavo si zatoorej velja ogledati nekoliko natančneje: Macher iz Gradca je bil mnenja, da se delavci zaradi različnosti jezikov že zaradi svojega stanu ne smejo pustiti razdvojiti, podobno kot se tudi ljubezen med moškim in žensko ne ozira na narodnost. Opozoril je na klerikalni poskus, da bi v Gradcu osnovali slovensko delavsko društvo na katoliški podlagi,¹⁵ ki pa je na srečo propadel. Moser iz Gradca je dokazoval, da je delavski položaj v vseh deželah enak in da se zatoorej morajo delavci solidarizirati z načelom internacionalnosti, češ da

¹⁴ MZ, 19. maja 1869.

¹⁵ Brügel, I., str. 186, 276—278; J. Bunzel, *Die Anfänge der modernen Arbeiterbewegung in der Steiermark*. Leipzig 1913, str. 8; M. Despot, Počeci radničkog pokreta i političke prilike u Hrvatskoj u doba pariske komune, v *Zborniku Pariska komuna 1871—1971*, II, zv., Bgd. 1971, str. 974; M. Gros, Počeci radničkog pokreta u Zagrebu. *Historijski zbornik VIII.*, 1955, str. 11.

je socialno vprašanje mednarodno, ne pa narodno. Istega mnenja je bil Lorsch iz Gradca, ki je opozoril, da si morajo biti delavci v Mariboru tega še bolj v svesti, ker je na mešanem ozemlju nacionalistična propaganda še močnejša in hočejo zlasti klerikalci ribariti v kalnem. Nasprotno pa je zelo zanimivo ugotovil Wiesthaler, da zgodovinski razvoj dokazuje, da se da izgubljeno politično svobodo spet pridobiti, medtem ko se izgubljene narodnosti ne da. »Nam pa gre za politično in narodno svobodo in ju ne razdvajamo. Če pa nas razmere v to prisilijo, se postavi vprašanje, kaj je najprej ogroženo in kaj je najprej treba braniti. Na področju polne politične svobode mora tudi narodnost dobiti svoje pravice. Delavci, čeprav različnih narodnosti, morajo stremeti za politično enakopravnostjo enakopravno s stremljenjem po izboljšanju socialnega položaja in samo s takšno enotnostjo bodo zmagali.« Kot primer je navedel švicarsko zvezo. Drugi razpravljalci so se temu problemu izognili in navajali le, da reakcija povzroča in pospešuje nacionalne boje. Opozorili so, da nadaljnje poudarjanje nacionalnosti lahko privede Avstrijo na rob propada.

Slovenec Roman Jug iz Gradca je govoril slovensko in pozival delavce slovenske narodnosti, naj se zaradi različne narodnosti ne pustijo hujskati proti nemškim delavcem, ampak naj vse sile posvetijo borbi za politično in socialno svobodo, kajti ko bo ta cilj dosežen, bo zagotovljena tudi narodnostna enakopravnost. S tem je bil shod ob prepevanju nemških in slovenskih pesmi zaključen.¹⁶ Značilno je, da graška Tagespost v svojem poročilu o tem shodu prav Wiesthalerjeve obravnave ni omenila.¹⁷

Na shodu 27. junija 1869 so sprejeli resolucijo, v kateri so se zavzemali za splošno volilno pravico. Utemeljil jo je Wiesthaler z besedami, da je splošna volilna pravica najvišja politična pravica, prav tako kakor je splošna vojaška obveznost najvišja politična dolžnost. Ravno tako kot je vojaška obveznost obvezna z 20. letom, bi moral vsakdo z 20. letom imeti volilno pravico, aktivno in pasivno. Po daljši debati in podrobnejšem utemeljevanju

¹⁶ MZ, 21. maja 1869.

¹⁷ Tagespost, 22. maja 1869; MZ, 2. junija 1869.

je bila resolucija sprejeta. V tem boju za splošno volilno pravico so bili delavci solidarni z liberalci. Rittweger se je v zagovoru resolucije celo skliceval na pisanje dunajske Neue Freie Presse in jo utemeljeval z istimi razlogi. Nazadnje so še poslali pozdravni telegram delavsko izobraževalnemu društvu v Linz ob priliki praznovanja ustanovitve tega društva.¹⁸

Kmalu po osnovanju konzumnega društva 29. maja 1869 je bila ustanovljena tudi splošna bolniška in invalidska blagajna (Allgemeine Kranken- und Invalidenkasse), in sicer na ustanovnem občnem zboru 22. avgusta 1869 v Gambrinusovi pivnici. Po statutu je bil namen blagajne podpirati moške in ženske člane v primeru bolezni. Pristopna članarina je bila 70 kr., tedenski prispevek pa 10 kr., za člane starejše od 50 let 20 kr., in za ženske 5 kr. Osem tednov po pristopu v društvo je član že lahko dobil prvo podporo v primeru bolezni, in sicer za prvih 26 tednov bolezni po 5 fl. tedensko, za nadaljnjih 26 pa polovico. O podpori pri bolezni, daljši od enega leta, je odločal odbor društva. Invalidsko podporo je lahko dobil član, ki je plačeval prispevek vsaj 5 let in je dobil tedensko po 3 fl. Ob smrti so izplačali enotno vsoto 20 fl. Podporni člani so letno plačevali vsaj 5 fl.¹⁹

Wiesthaler je za 22. november 1869 sklical ljudski shod, na katerem naj bi sprejeli resolucijo o socialni demokraciji, vendar je občinska oblast shod prepovedala. Prepovedan je bil »z ozirom na državi nevaren značaj socialnodemokratskih stremeljenj po § 6 zakona o društvih z dne 15. nov. 1867«. Wiesthaler se je pritožil na namestništvo in tudi na notranje ministrstvo, obljubil pa je, da se bo potrudil gnati pravdo tudi v parlament. Tagespost potem resignirano komentira: »V sedanjih razmerah ti koraki ne bi mogli roditi uspeha, kolikor pa bodo storjeni, se bo to zgodil v sistemu pravnega zoperstavljanja.«²⁰ V Götzovi pivnici so 21. septembra 1869 slavili prvo obletnico obstoja društva, ki je potekala v znamenju sodelovanja obeh narodnosti in pokazala, da ima društvo dokaj

¹⁸ MZ, 30. junija 1869; St LAG, Statt, Präs. —371/869 poročilo mariborskega župana št. 1198 namestništvu 29. julija 1869.

¹⁹ MZ, 22. avgusta 1869.

²⁰ Tagespost, 24. februarja 1869.

številne in zveste privržence. Nad lokalom je vihrala rdeča zastava, kot je dejal Wiesthaler, v znamenje veselja, ob vhodu pa sta skupaj viseli nemška in slovenska zastava kot znamenje bratstva obeh narodov v društvu. Dvorana je bila okrašena z zastavicami in grbi vseh avstrijskih kronovin, na osrednjem mestu pa je visela Lassalova slika. Poleg godbe železniških delavnic je pel društveni pevski zbor, ki je med drugim zapel edino slovensko pesem, in sicer Riharjevo Bleško jezero, ter pevski krožek južnih železnic. Po poročilu je bila dvorana nabito polna: poleg delavcev so se udeležili proslave tudi številni meščani in uradniki. Slavnostni govor je imel predsednik društva Franz Wiesthaler, ki je govoril o potrebnosti vzgoje za delavca, ker bo le z njo postal svobodna osebnost. Opozoril je, da delavec še nima vseh pravic in da mora doseči predvsem splošno volilno pravico. Pozival je k enotnosti in bratstvu, zakaj le s tem bodo postali močni. Končal je z besedami, da »kdor bo zdržal do konca, bo zveličan. Zveličanje pa za delavca pomeni enakopravnost.« V govoru se je za udeležbo zahvalil gostom iz Gradca, članom društva Vorwärts, ter delavsko izobraževalnega društva iz Slovenske Bistrice, pozdravne brzojavke pa so v Maribor poslala delavska društva iz Zeltwega, Judenburga, Gradca in Neuenkirchna. Telegram društva Vorwärts iz Gradca je še posebej poudarjal socialdemokracijo in Lassalla. V imenu graških odposlancev društva Vorwärts je spregovoril Grall ter ožigosal prizadevanja klerikalnih krogov, ki so v Gradcu skušali osnovati katoliško delavsko društvo po vzorcu društev rokodelskih pomočnikov in v nasprotju z Lassallom ter Schulze-Delitschem. Tudi on je nazdravljajal socialni demokraciji, obenem pa poudarjal internacionalnost. V imenu mariborskih gostov iz meščanskih vrst se je zahvalil profesor Rieck, ki je govoril samo o potrebnosti izobrazbe delavstva in hvalil društvo, ker je v tej smeri že napravilo tako lepe uspehe.²¹ Delavstvo in meščanstvo še nista bili tako polarizirani kot sta postali čez nekaj časa, in je tu še vidno skupno taktiziranje in nastopanje predvsem proti klerikalcem. Predstavniki meščanstva so se vneli zlasti za vzgojo

²¹ MZ, 22. septembra 1869.

delavstva, medtem ko so delavci zahtevali predvsem volilno pravico, za kar so bili tudi liberalci in demokratična buržoazija. Dovolj značilno je, da se je poudarjalo načelo internacionalnosti, ker graškim Nemcem že skromni znaki tolerance slovenskim delavcem niso mogli biti po godu. Čeprav je bilo graško delavstvo in tudi mariborsko v stikih s prvo internacionalo,²² je bil vpliv Lassalla močno opazen.

Na shodu 9. januarja 1870 so parlamentu spet poslali dve resoluciji, od katerih je ena (predlagatelj Simon Zenz) zahtevala odpravo prisilnih delavnic, druga (predlagatelj Wiesthaler) pa je obravnavala Herbstov osnutek zakona o združevanju. Po Wiesthalerjevem mnenju osnutek ne more zadovoljiti delavstva, ker utesnjuje njegove pravice, delavci zahtevajo neomejeno pravico združevanja, obenem pa konkretno predlagajo, da se spremeni pojmovanje osnutka o političnih društvih. Odpasti mora določilo, da so nekatera društva državi nevarna. Resolucija se zavzema, da društva lahko ustanavljajo svoje podružnice in se združujejo z drugimi podobnimi društvi, bodisi da so z njimi v pismenih stikih bodisi da so v stikih s poslanci.²³

Ko je bil sprejet zakon o obdavčenju mezd in premoženja, je mariborsko delavsko izobraževalno društvo spet takoj povedalo svoje mnenje. Skupaj z delegati iz Gradca, ki jih je vodil Kappauf, so 6. marca 1870 sprejeli resolucijo, ki pravi, da je delavski stan preobremenjen in ni ustrezno zakonito obdavčen. Parlament je po njihovem mnenju spet dokazal, da ni pravo ljudsko predstavništvo in da ni sposoben sprejeti zakonodaje v korist ljudstva, ampak zastopa le premožne sloje. Na tem shodu so obravnavali tudi vlogo in pomen delavsko izobraževalnih društev. Oba govornika, Kappauf in Zenz, sta poudarila, da želijo društva delavce duhovno in politično izobraziti, da združujejo delavce različnih poklicev in onemogočajo njihovo razdrobljenost, ki je predvsem kriva, da so družbena nasprotja tako globoka. Namen društev je tudi, da

²² Steiner, str. 36.

²³ MZ, 12. januarja 1870; Volkswille, št. 1, 30. januarja 1870; St LAG, Statt. Präs. 5-1972/869, poročilo mariborskega župana št. 67, 11. januarja 1870.

onemogočijo verske in narodnostne boje in da na njihovo mesto stopi skupen boj za politično in socialno enakopravnost. V istem času so tudi ustanovili podružnico graške bolniške in invalidske blagajne, na čelu s tričlanskim pripravljalnim odborom, v katerega so bili izvoljeni Karl Rittweger, Franz Wiesthaler in Edvard Schindler. Končno so agitirali, da bi čim več delavcev naročilo uradno socialnodemokratsko glasilo, dunajski »Volkswille«, ki je v Mariboru že imel 25 naročnikov.²⁴ Graška podružnica bolniške in invalidske blagajne je bila formalno ustanovljena na shodu 20. marca 1870, ko so sprejeli njena pravila. Sestanka se je udeležil tudi predsednik graške blagajne Franz Beill, mariborski začasni odbor pa so sestavljali: Wiesthaler kot predsednik, Julius Seifritz blagajnik, Georg Widemschek tajnik, Karl Rittweger knjigovodja ter odborniki Karl Schindler, Simon Zenz, Jakob Zollenstein, Adalbert Braschil, Josef Witmann in Alois Schlachter.²⁵ Tej bolniški blagajni so se priključili tudi delavci iz delavnic južne železnice. Direkcija železnic je takoj zaslutila, da se za to blagajno, ki je sicer imela na videz zgolj human in nedolžen namen, lahko skriva širše politično delovanje, ki bi vplivalo na splošno zadržanje njenih delavcev in bi jih agilno mariborsko delavsko izobraževalno društvo lahko napotilo v boj za svoje pravice. Zato so sklenili, da direkcija osnuje svojo bolniško blagajno, v katero bi se obvezno morali vključiti njeni delavci. Delavci so se temu uprli in na shodu 18. aprila 1870 enoglasno sprejeli resolucijo, v kateri so zahtevali, da se priključijo graški splošni delavski in bolniški blagajni oziroma njeni mariborski podružnici. Obenem so zahtevali, da naj direkcija zniža najemnino v delavskih stanovanjih na Pobrežju in v Studencih, in sicer za stanovanja prvega razreda od 7 fl. 9 kr. na 6 fl. in za stanovanja drugega razreda od 5 fl. 50 kr. na 4 fl. Obenem so tudi sklenili, da bodo sestavili spomenico o razmerah in

²⁴ MZ, 11. marca 1870; Tagespost, 9. marca 1870; Volkswille, št. 8, 19. marca 1870; St LAG, Statt. Präs. 5-1972/869, poročilo št. 1870, 8. marca 1870.

²⁵ MZ, 23. marca 1870; Volkswille, št. 9, 26. marca 1870; St LAG, Statt. Präs, 5-371/869, dopis magistrata, št. 582, 23. marca 1870.

še posebej o plačah v delavnicah južne železnice ter jo poslali centralni direkciji na Dunaj.²⁶ Uprava delavnic južne železnice je hitro ukrepala in takoj odpustila 3 delavce: Kralla, Falla in Simona Zenza, ki je bil zelo aktiven v mariborskem delavskem izobraževalnem društvu. To je razvidno iz notice v »Marburger Zeitung«, ko Zenz sprašuje vodjo delavnic višjega inženirja Buchelta, koliko delavcev bo še odpuščenih in koliko družin ogroženih.²⁷ Razmere se delavcem niso izboljšale, tudi jim ni uspelo, da bi se jim znižala stanovanjska najemnina. Po nekem poročilu Volkswille je bilo v delavnicah takrat zaposlenih kakih 900 delavcev. Strojni ključavničar je zaslužil 1 fl. do 1,32 fl.; predelavec nekaj več. Kovaški pomočniki in dninarji so dobili 64 do 92 krajcarjev, delavci na akord pa največ 50 % nad dnino. Tudi stanovanjske najemnine so se še malenkostno povečale, tako boljša stanovanja na 7,16 fl. mesečno, slabša pa na 5,55 fl. Dopisnik, ki se je podpisal kot »delavec«, se je tudi pritoževal nad ova-duhi in nad pasivnostjo delavcev, ki so precej apatični. »Delavci, pomislite vendar, da ste velika sila. Vsi stroji stojijo, če to hoče vaša močna roka. Vsi, ki ste malodušni in obremenjeni, pridite v delavsko izobraževalno društvo, ki vas bo poživilo. Ojunačite se in vstopite v veliko armado proletariata, katerega uniforma je revščina, čigar svinec je Volkswille in bojni klic Kruh in znanje.«²⁸ Dunajska generalna direkcija je 26. aprila 1870 poslala v Maribor upravnika svoje dunajske bolniške blagajne, da bi delavce prepričal in zvedel za njihovo mnenje. Mariborska uprava železnic je takoj odpustila tudi vse delavce, ki so govorili na shodu 19. aprila 1870 ali pa so bili sicer znani kot dejavni člani mariborskega delavsko izobraževalnega društva. Poleg tega je pred dunajskim zastopnikom uprizorila pravo burko s tem, da so se delavci z javnim glasovanjem morali izreči za dunajsko ali graško

²⁶ MZ, 20. aprila 1870; Baš, str. 212.

²⁷ MZ, 24. aprila 1870; Volkswille, št. 14, 30. aprila 1871. Po teh podatkih sta bila odpuščena Zenz in Rittweger ter še nekaj članov delavsko izobraževalnega društva. Primerjaj tudi St LAG, Statt. Prä. 5-371/869, mariborski župan namestništvu št. 769, 19. aprila 1870.

²⁸ MZ, 4. maja 1870.

bolniško blagajno. Odpusti delavcev in zabeleženi odgovori javnega glasovanja so opravili svoje. Število glasovalcev je bilo 802, pri čemer je bilo 248 delavcev vendarle toliko pogumnih, da so se javno izrekli proti mnenju delodajalcev. Simon Zenz, Raimund Haimann, Michael Kappauf in tovariši so 9. maja 1870 sicer sklicali posebno protestno zborovanje, vendar je vse ostalo pri starem: delavci odpuščeni in železniška blagajna za delavce južnih železnic obvezna.²⁹

Čez dva meseca se je mariborska podružnica graške bolniške blagajne vendarle konstituirala, potem ko je državno namestništvo potrdilo njena pravila. Po statutu je lahko postal njen član vsak član mariborskega delavskega izobraževalnega društva, sicer pa vsak delavec, ki še ni prekoračil 55 let. Članice so lahko postale tudi ženske in dekleta. Pristopnina je znašala 1 fl.; ker je bila precej visoka, jo je bilo mogoče plačati v štirih obrokih v dveh mesecih.

Na shodu 6. junija 1870 je mariborsko delavsko izobraževalno društvo sprejelo eno svojih radikalnih resolucij, in sicer svoje stališče do papeške nezmotljivosti in o odnosu do cerkve sploh. Zahteve so bolj tipično liberalne kot pa socialistične, sicer pa zahtevajo: prekinitev diplomatskih odnosov med Rimom in Dunajem, neprižnanje dogme o papeški nezmotljivosti, meščanski zakon, odpravo celibata, sekularizacijo cerkvenih posestev, nekonfesionalne šole, odpravo »Zeitungsstempla« in kavcije. Sprejeli so tudi sklep, da se kongresa svobodomišlecev v Ženevi udeleži Wiesthaler, kot so graški delavci predlagali urednika *Freiheits* L. R. Zimmermanna.³⁰

Zadnji večji shod pred nekoliko nepričakovanim razpustom društva je bil 18. julija 1870, na katerem so govorili o preureditvi monarhije. Jakob Zollenstein je bil mnenja, da bo država pravilno urejena šele s splošno volilno pravico. Julius Seifritz je zagovarjal stališče, da bi moral imeti volilno pravico vsak državljani, ki zna brati in pisati. Georg Widemscheg je dejal, da imajo klerikalci

²⁹ MZ, 11. junija 1870.

³⁰ Volkswille, št. 20, 11. junija 1870; St LAG, Statt. Prä. 5-371/869, dopis mariborskega župana namestništvu, št. 1171, 8. junija 1870.

na podeželju zato takšen vpliv, ker liberalci ne prosvetlujejo ljudstva in ga v ekonomskih vprašanjih ne zadovoljijo. Negospodarska stranka pa ne bo mogla doseči pravične ureditve. Franz Wiesthaler se je zavzel za splošno volilno pravico in z njeno pomočjo naj ljudsko predstavništvo uredi Avstro-Ogrsko na federativni podlagi po švicarskem vzorcu. Na koncu so sprejeli resolucijo, v kateri zahtevajo, da se izvoli resnično ljudsko predstavništvo na osnovi splošne volilne pravice, direktno in tajno. Volilna pravica naj bi ustrezala vojaški obveznosti, torej naj bi jo imel vsak 20-leten neoporečen državljan. Ljudsko predstavništvo naj bi državo spremenilo v federalistično, za kar je lep primer švicarska zveza, ki tudi kaže, kako je treba urejati razmere med posameznimi deželami. Državna pomoč (kredit ali garancija) za združno delo (*genossenschaftliche Arbeit*) ne more predstavljati ovir. Zvezna država naj bi tudi skrbela za dvig splošne blaginje, in če bi posamezna dežela ekonomsko ne bila dovolj močna, da bi dala pomoč, ki bi bila potrebna, naj bi priskočila na pomoč zvezna blagajna.³¹

Ob veleizdajniškem procesu na Dunaju so razpustili po vsej Avstriji večino društev, med katerimi je bilo tudi mariborsko. Dne 11. avgusta 1870 popoldne je mestni urad kot politična oblast sporočil društvu, da je razpuščeno. Narejen je bil inventarni popis biblioteke in društvene ročne blagajne.³² Tudi Tagespost se je precej na široko razpisala o tej razpustitvi in v obširnem članku navajala utemeljevanje namestništva, zakaj je društvo razpustilo. Ob očitkih, da je Wiesthaler prirejal shode in zborovanja ter s tem kršil zakon o društvih, se list sprašuje, če v avstrijski ustavni državi državljan, ki je član ali predsednik delavsko izobraževalnega društva, izgubi pravico v svojem imenu prirejati shode, ali se jih udeleževati, zakaj Wiesthaler je to počel ne kot predsednik društva, ampak privatno.³³

³¹ MZ, 24. julija 1870; Volkswille, št. 28, 6. avgusta 1870; St LAG, Statt, Präs. 5-371/869, poročilo mariborskega okrajnega glavarja namestništvu, št. 1624, 22. julija 1870.

³² MZ, 12. avgusta 1870.

³³ Tagespost, 13. avgusta 1870; Baš, str. 214.

Ob tem dogodku je bil zapis v Volkswille, ki pravi, da so v Mariboru že dolgo pričakovali, da bo prišlo do razpusta društva, ker je to v teh časih pač »k. k. Mode der Auflösung«, niso pa pričakovali takšne utemeljitve. »Radost naših socialnih nasprotnikov si lahko mislite. Razgrajali in popivali so do srede noči, pravo turško rajanje. Ministrstvo je lahko prepričano, da se je s tem, da je potrdilo to razpustitev, zelo priljubilo našim lagodnim krščanskim »liberalcem«.³⁴ Da je bilo društvo razpuščeno bolj v psihozi vesplošnega razpuščanja delavskih društev, ki je nastala po veleizdajniškem procesu, češ da so vsa društva nevarna, priča tudi dejstvo, da v vseh 21 mesecih svojega delovanja društvu ni bilo nikoli prepovedano kakšno zborovanje, na nobenem shodu predstavnik oblasti ni prekinil kakšnega govornika, pa tudi shod 29. maja 1869, ki je po sklepu namestništva veljal za politični shod in je bil to eden razlogov, da je bilo društvo razpuščeno, je odobrilo isto namestništvo, potem ko se je Wiesthaler zagovarjal na policiji in dokazoval, da shod ni v nasprotju z zakonom.³⁵ Vendar ta podatek ne ustreza povsem resnici, ker je taisti list prinesel decembra 1869 kratko poročilo, da je oblast prepovedala shod, sklican za 21. december 1869, na katerem naj bi govorili o načelih socialne demokracije.³⁶ Naslednjega dne, to je 12. avgusta, je »Marburger Zeitung« objavila tudi vsebino akta o razpustu, ki med drugim pravi, »da je društvo, kot se vidi iz uradnih poročil, od nastanka do danes razvijalo politično dejavnost. V začetku je društvo to počenjalo na direkten način, ko je na društvenih shodih obravnavalo politične in javne zadeve, kasneje pa je organiziralo o teh vprašanjih tudi ljudske shode širšega značaja. Predsednik društva Wiesthaler je kršil koalicijski zakon, ker je na javnih shodih obravnaval politične programe«. Pregrešili naj bi se tudi proti § 6 zakona o društvih, ker so bili ljudski shodi le društvena zborovanja pod drugim imenom in s sodelovanjem vodstva. Ker pa mariborsko društvo ni bilo politično, je

³⁴ Volkswille, št. 31, 27. avgusta 1870.

³⁵ Volkswille, št. 38, 15. oktobra 1870.

³⁶ Volkswille, št. 17, 15. decembra 1869.

prekršilo zakon in sama društvena pravila ter je bilo zato razpuščeno. Društvo je takoj vložilo pritožbo pri notranjem ministrstvu in državnem namestništvu in potem, ko namestništvo na pritožbo sploh ni odgovorilo, notranje ministrstvo pa jo je zavrnilo, se je pritožilo tudi na državnem sodišču. Dne 27. januarja 1871 je pred državnim sodiščem na Dunaju prišlo do javne obravnave. V imenu mariborskega delavsko izobraževalnega društva je društvo branil predsednik Wiesthaler sam. V zagovoru je Wiesthaler apeliral na sodnike, naj razveljavijo sodbo prvostopenjskega sodišča, ki po njegovem mnenju ni postopalo po zakonu, ampak v duhu meščanskega ministrstva, ki se mu zdi socialna demokracija državi nevarna (v razpustitvenem aktu je kot vzrok navedeno tudi to, da je Wiesthaler eksponiran demokrat in pa ker je društvo poslalo v Judenburg telegram, v katerem je bil tudi stavek »Hoch der Sozialdemokratie«). V državno sodišče delavstvo še zaupa in v njem vidi žarek upanja, da bo lahko v javnosti reklo: Še so sodniki v Avstriji. Tožbo je zagovarjal poznejši minister Schmerling, ki je utemeljeval razsodbo z veleizdajniškim procesom na Dunaju in primerjal dejavnost društva z eisenaškim programom.³⁷ Sodišče je zavrnilo pritožbo društva, »češ da je prekoračilo statut, v druga razpravljanja se pa ne spušča, ker je že to dovolj velik razlog za razpustitev.«³⁸

Ob proslavi mariborskega društva 12. junija 1870 so iz Judenburga poslali tale brzojav, ki je bil tudi povod za razpustitev mariborskega društva: »Trikrat živio rdeči zastavi socialne demokracije, znamenju trpeče sedanjosti, zmagovite bodočnosti. Visoko jo bomo dvignili in jo v železni pesti hrabro nosili po vsem svetu.«³⁹

Ob razpustitvi društva je policija že naslednjega dne evidentirala društveno premoženje, pregledala računske knjige in lokal zapečatila, ključ pa dala v hrambo mestni oblasti. V svojem poročilu je tudi navedla, kakšno literaturo je društvo imelo, kar je vsekakor zanimivo, saj

³⁷ MZ, 29. januarja 1871.

³⁸ MZ, 1. februarja 1871.

³⁹ St LAG, Statt. Präs. 5-371/869, poročilo mariborskega župana, št. 8, 15. novembra 1870.

za drugod takšnih podatkov nimamo. Policijski uradnik Jacob Sinkovitz je v prisotnosti Wiesthalerja, blagajnika Seifritza in knjižničarja Wilhelma Streitza v popisu navedel tale dela: Schusselkovo Reform, ilustrirane nemške Monatshefte, Brockhausov konverzacijski leksikon, Wunder der Urwelt, globus, različne zemljevide, od časnikov pa dunajske »Vorstadtzeitung«, ki je do »Volkswille« veljala za napol delavski list, ker je prinašala mnogo podatkov o delavskem položaju in gibanju sploh, »Volkswille«, Zimmermannovo »Freiheit«, »Alegemeine Arbeiterzeitung«, »Marburger Zeitung«, »L'Express« in »L'Ope-riao«. Društvo ni imelo gotovine, pač pa deficit 8 fl., poleg tega so našli še društveno in slovensko zastavo.⁴⁰

V čas pred razpustitvijo mariborskega delavskega izobraževalnega društva spadata tudi dve mezdni gibanji, v katerih so delavci uspeli in od katerih se je krojaško končalo s štrajkom, peki pa so se že prej sporazumeli. To je eno prvih takšnih gibanj na Slovenskem, potekalo pa je z dejavnostjo mariborskega delavsko izobraževalnega društva. Spričo Wiesthalerjevega vpliva v »Marburger Zeitung« je imelo tudi široko publiciteto, obenem pa podporo v mariborskem delavsko izobraževalnem društvu.

Pekovski pomočniki so se 6. aprila 1870 zbrali na shodu, ki so ga priredili v Götzovi pivnici; udeležilo se ga je kakšnih 50 pomočnikov. Da je bilo gibanje povezano tudi z delavskim društvom, se vidi v tem, da je imel glavno besedo spet Wiesthaler. Zastopani so bili tudi graški delavci, ki jih je predstavljal v Mariboru že dobro znani Wilhelm Moser. S to akcijo so se mariborski pekovski pomočniki pridružili splošni avstrijski akciji pekovskih pomočnikov, ki so na shodu na Dunaju sprejeli svoj zahteve.⁴¹ Udeleženci mariborskega shoda so v svoji resoluciji zahtevali: 1. odpravo nagovora ti, 2. zvišanje tedenskih plač za 50 %, dodatek za zajtrk v višini 12 kr. ter dodatek za nočno malico 25 kr., 3. čiste delavnice, zdrave in kurjene spalnice, za vsakega delavca

⁴⁰ St LAG, Statt. Prä. 5-371/869, poročilo mariborskega okrajnega glavarja namestništvu, št. 1870, 12. avgusta 1870.

⁴¹ St LAG, Statt. Prä. 5-371/869, mariborski župan namestništvu, št. 691, 7. aprila 1870.

svojo posteljo in menjavo posteljnine vsakih 14 dni, 4: prepoved najemanja vajencev preden dopolnijo 16. leto.⁴² Pomočniki so v večini primerov stanovali pri mojstrih, ki so jim dajali poleg stanovanja tudi hrano. Na ta način je bila seveda tedenska plača manjša in se je dobiček mojstrov še povečal. Hrana ni bila najboljša, še slabše pa je bilo s spalnicami, ki so bile v glavnem zasilno prirejene pomožni prostori, higiensko neustrezne in navadno prepolne. Že iz zahtev lahko povzamemo, da položaj pomočnikov ni bil rožnat, ni pa podatkov, da bi bili mariborski pomočniki kaj na slabšem od položaja drugod. Omenjene zahteve so poslali mojstrom, ki naj bi po 14 dneh nanje pozitivno odgovorili, sicer bi pomočniki začeli stavkati. Na prihodnje zborovanje so povabili tudi mojstre. Čez teden dni so tem zahtevam dodali še nove: za vsako kosilo 16 lotov mesa, v spalnicah ne sme biti pogradov, stalno svežo pitno vodo in 14-dnevni medsebojni odpovedni rok.⁴³

Do ponovnega dogovarjanja je prišlo na shodu 20. aprila, ki je bil spet v Götzovi pivnici in so se ga udeležili tudi štirje predstavniki pekovskih in mlinarskih pomočnikov ter krojač Moser iz Gradca. Shodu je poslalo pozdravni brzojav tudi 19 ptujskih pekovskih pomočnikov; v njem izražajo solidarnost in pozivajo k enotnosti. Za predsednika shoda je bil izvoljen Wiesthaler, za zapisnikarja pa Gradčan Krištof Felber. Tričlanskemu odboru pekovskih pomočnikov je 12 mojstrov poslalo odgovor na njihove zahteve, v katerem sprejemajo zahteve, da se odpravi tituliranje s ti, 14-dnevni odpovedni rok ter ureditev spalnic. O drugih zahtevah naj bi razpravljali individualno, vsak mojster s svojimi pomočniki. Ker mojstri niso zaprli vrat za pogajanja, je bil na shodu imenovan petčlanski odbor, ki naj razpravlja s petčlanskim odborom mojstrov in šele, če bi se ta pogajanja razbila, bi šli v štrajk. Obenem so naslovili zahtevo mestnemu svetu, da policija odslej naprej pregleduje, če so spalnice res v redu. V petčlanski odbor so izvolili: Juliusa Raaba, Raimunda Haimanna, Wilhelma Moserja iz Gradca, iz

⁴² MZ, 8. aprila 1870.

⁴³ MZ, 13. aprila 1870, Volkswille, št. 12, 16. aprila 1870, ki piše, da so zahteve poslali 21 mojstrom; Baš, str. 213.

Maribora pa Wiesthalerja in Zenza.⁴⁴ O nadaljnjem razpletu ni več podatkov, vsekakor do štrajka ni prišlo, a ker je bil hkrati štrajk krojačev, o katerem bo govor spodaj, so pekovski mojstri najbrž popustili. Dne 5. in 7. maja sta bili še dve zborovanji pekovskih pomočnikov, ki se jih Wiesthaler ni udeležil, pač pa so poleg 48 pomočnikov sodelovali 3 Gradčani: Moser, Julius Raab in Wenzel Dobrovolsky. Raab je v imenu petčlanskega odbora sporočil, da so mojstri privolili v prvih pet točk delavskih zahtev, na ostale tri pa ne. Shod je za nadaljnje dogovarjanje izvolil nov petčlanski odbor, ki so ga sestavljali pekovski pomočniki: Kobič, Biščanin, Piškur, Ott in Čadež. Nove instrukcije odbora so bile: slabše plačanim pomočnikom naj se povečajo plače za 50 kr., bolje plačanim pa za 20 kr., nove tarife naj mojstri sklenejo z odborom, ne pa s pomočniki samimi, lista tarif naj bo obešena v delavnici, da tega dogovora v prihodnje ne bo mogoče zlorabljati.⁴⁵

Skoraj v istem času se je začelo tudi mezдно gibanje krojačev, ki je prešlo v stavko. Tudi to gibanje je podprlo mariborsko delavsko izobraževalno društvo, saj so bili številni krojači, podobno kot peki, njegovi člani. V Gambrinusovi pivnici so imeli 18. aprila shod, na katerem je bil za predsednika izvoljen Wiesthaler, za njegovega namestnika sklicatelj Georg Widemscheg in za zapisnikarja Franc Hniliczka. Tudi tu so bili navzoči zastopniki iz Gradca Moser, Kappauf, Haimann. Shod je zahteve izrazil v osmih točkah: 1. dosedanje mezde naj se dvignejo za 50 %, za delo ob nedeljah in praznikih pa še za 20 %, 2. vsak pomočnik naj spi izven hiše svojega delodajalca, 3. mojstri smejo delati samo doma, 4. delavnice morajo biti čiste in dovolj prostorne ter naj ustrezajo higienskim predpisom, 5. zaslužek naj se izplačuje vsako soboto zvečer, 6. krojači, ki niso mojstri, ne smejo imeti pomočnikov ali pa morajo plačevati davek, 7. vajenci naj se uporabljajo samo za strokovno

⁴⁴ MZ, 26. aprila 1870; St LAG, Statt. Präs. 5-371/869, dopis mariborskega župana namestništvu, št. 801, 24. aprila 1870.

⁴⁵ St LAG, Statt. Präs. 5-371/869, poročilo mariborskega župana namestništvu, 9. maja 1870.

delo, ne pa kot služinčad, 8. občinski odbor naj ustanovi obrtno nadaljevalno šolo, ki pa naj bo brez verskega pouka. Te zahteve naj bi petčlanski odbor posredoval mojstrom, pri čemer je odbor dobil polno in edino pooblastilo, da zastopa pomočnike, ne da bi se pa smeli pomočniki sami dogovarjati z mojstri. Če bi dogovori propadli, bi pomočniki začeli stavkati. Na zborovanju so tudi sprejeli sklep, da se korporativno vključijo v mariborsko delavsko izobraževalno društvo. Ob tem je Kappauf poudaril, da društvo ne skrbi le za vzgojo, ampak se tudi bori proti nacionalnemu in verskemu sovraštvu ter razvija stanovski duh.⁴⁶ Na te zahteve sta dva mojstra Dereani in Gebauer odgovorila pozitivno, sprejela sta vse zahteve krojaških pomočnikov in se tudi udeležila shoda 25. aprila. Predlagala sta le to spremembo, da se mezde povišajo pri malem delu za 50 % in pri velikem za 25 %, kar so pomočniki sprejeli. Drugi mojstri so poslali svoj predlog v šestih točkah: 1. o plači naj se sklene svoboden dogovor med mojstri in pomočniki, 2. privolili so v stanovanje delavcev izven doma ali delavnic mojstrov, 3. vsak mojster lahko dela doma ali zunaj doma. 4. strinjali so se o ureditvi prostorov, toda zahtevali, da za red in čistočo skrbijo delavci sami, 5. privolili so v izplačevanje zaslužkov v sobotah zvečer, 6. strinjali so se z zahtevo, da vajenci le strokovno delajo, vendar jih tudi pomočniki ne smejo uporabljati kot služinčad. Torej so sprejeli le najmanj radikalne zahteve, s katerimi bi pomočniki le malenkostno pridobili. Pomočniki so ta predlog zavrnil in sklenili, da z naslednjim dnem, to je s 26. aprilom 1870, začnejo stavkati. O svojih zahtevah in odločitvah so brzojavno obvestili krojaške pomočnike v Zagrebu, Brucku na Muri, Celju, Gradcu, Judenburgu, Celovcu, Ljubljani, Leobnu, Ptuju, Bratislavi, Varaždinu, Wiener Neustadtu in na Dunaju.⁴⁷ Tako je prišlo do prve organizirane stavke v Mariboru. Že prvi dan se je položaj za-

⁴⁶ MZ, 22. aprila 1870; Baš, str. 213; St. LAG, Statt. Präs. 5-371/869, dopis mariborskega župana namestništvu, št. 774, 20. aprila 1870.

⁴⁷ MZ, 27. aprila 1870; Baš, str. 213; St. LAG, Statt. Präs. 5-371/869, dopis mariborskega župana namestništvu, št. 885, 5. maja 1870.

ostril, ko je neki pomočnik stavkokazu razrezal obleko in ga je policija zaprla. Delali so le pomočniki, ki so morali izgotoviti obleke, za katere so že dobili plačilo, sicer pa so bili v stavki zelo solidarni. Štrajka so se mojstri ustrašili in že čez dva dni, do 29. aprila, v glavnem ugodili zahtevam pomočnikov. Tega dne so štrajkajoči spet imeli svoj shod, na katerem so navzočim pojasnili, da so posamezni mojstri popustili v obojestransko korist. Popustili so tudi pomočniki, tako je mojster Folger zvišal plače za 35 do 40 %, Leeb 7 do 10 % in dal spalnice, Trethan je zvišal mezde za malo delo 30 %, za veliko 50 %, dovolil spalnice izven mojstrove hiše ali delavnice, prav tako je storil Rieger. Štirinajst krojaških pomočnikov pa se ni pogodilo niti ni dobilo druge službe in so zato zapustili Maribor. Da so se mojstri bali, da ne bi zgubili svojih strank in so zato še prej popustili, je vidno tudi iz lista Marburger Zeitung, ko se strankam opravičujejo in pojasnjujejo, zakaj so v zamudi z delom.⁴⁸ Stavka je bila 6. junija definitivno končana. Omeniti je treba, da je v istem času izbruhnila stavka tudi v Leobnu. Vsekakor so se pokazali krojaški pomočniki v drugih mestih in pa mariborsko delavsko izobraževalno društvo zelo solidarni s štrajkajočimi, ki so dobili kar znatno denarno pomoč, in sicer od delavsko izobraževalnega društva Salzburg 5 gld., od tamkajšnjih krojaških pomočnikov 10, od linških 12, leobenskih 7 in od dunajskega strokovnega društva 20 gld. Po izplačilu podpor in pomoči leobenskim štrajkajočim stanovskim tovarišem v znesku 10 gld., je mariborskim ostalo 14 gld. in 3kr., s katerimi so ustanovili svojo podporno blagajno.⁴⁹

Hkrati je bilo končano tudi mezдно gibanje pekovskih pomočnikov, ki so dobili boljše plače, boljše oskrbo in sploh lepše »ravnanje z njimi«. »Policija ni mogla ustreči skromnim zahtevam, da naj bi izprla in odgnala delavce, in zdaj naj bi mestni urad vsaj svetoval. Pri grožnjah in zmerjanju je marsikateri delodajalec šel dlje, kakor smo pričakovali mi sami, in vendar smo bili pri-

⁴⁸ MZ, 1. maja in 6. maja 1870; Tagespost, 30. aprila 1870; Baš, str. 213.

⁴⁹ MZ, 3. junija 1870; St LAG, Statt. Präs. 5-371/869, dopis mariborskega župana namestništvu, št. 1138, 4. junija 1870.

pravljeni na hude napade. Novo pa je bilo, da so celo tisti, ki niso bili neposredno prizadeti, kričali na vsa usta. Vendar pa so naši nasprotniki izlili polno mero svoje jeze na voditelja gibanja. Najbolj pogosta in obenem najbolj neumna zahteva je bila »Zapustiti mora mesto!«, ker takšne zahteve mu kot rojenemu Mariborčanu niso postavljale niti odredbe iz časov najbolj surove reakcije. Izjave kot: Potoiči, obesiti, vreči v Dravo, kažejo, da buržoazija celo presega najbolj fevdalne aristokrate, kadar gre za njene lastne goldinarje. Leto 1848 je plemstvu odvzelo mnogo več »zapisanih pravic« kot pa so prikrajšale vse delavske stavke delodajalce in vladajoči razred v mestih, toda takšne surovosti, kot jo kažejo naši nasprotniki, si tedaj niso privoščili niti največji aristokrati. Kljub vsemu se naša stranka krepi tudi tukaj in delavsko izobraževalno društvo je kot posledico meznega gibanja pridobilo številne in zelo vnete pristaše.«⁵⁰

V začetku julija so tudi mariborski zidarji in tesarji dosegli neke vrste tarifno pogodbo. Sporazum je bil sklenjen sorazmerno mirno, očitno so bili pod vplivom krojaške stavke mojstri pripravljeni na kompromis, pa tudi zahteve teh delavcev niso bile posebno velike. Na shodu 16. julija so sprejeli te delavske zahteve: 1. delovnik traja od 6.—18. ure, 2. mezde se ne zmanjšujejo, 3. nadure bodo plačane à 15 kr. na uro, 4. sporazum stopi v veljavo 25. julija 1870.⁵¹

Čez leto dni je prišlo do ponovne stavke mariborskih krojaških pomočnikov, za katero pa v Marburger Zeitung ni nobenih podatkov. Stavkovnemu odboru je predsedoval Franc Pelko, do stavke pa je prišlo, ker so mojstri odstopili od pogodbe iz prejšnjega leta in znižali mezde. Po prvih pogajanjih je le mojster Kahn privolil v višje mezde, drugi pa so odklonili. Stavka je izbruhnila 15. oktobra 1871. Pelko je v Volkswille prosil za denarno pomoč sodruge v drugih mestih, obenem pa jih je rotil, naj ne bodo stavkokazi.⁵² Stavka je trajala skoraj mesec dni in je deloma uspela. Mojstri Folger,

⁵⁰ Volkswille, št. 19, 4. junija 1870.

⁵¹ St LAG, Statt. Präs. 5-371/869, poročilo mariborskega okrajnega glavarja namestništvu, št. 1541, 16. julija 1870.

⁵² Volkswille, št. 42, 21. oktobra 1871.

Trethan, Leeb in Kalm so privolili v delavske zahteve, medtem ko so v delavnicah mojstrov Dereanija, Gebauerja in Müllerja zaposlili nove pomočnike, ki so prišli od drugod in se torej Pelkov poziv k solidarnosti ni povsem izpolnil. Pelko v svojem poročilu tudi z žalostjo ugotavlja, »če bi ti pomočniki imeli toliko delavske zavesti, da bi zahtevali novo tarifo, potem bi tudi ostali trije mojstri morali ugoditi delavskim zahtevam. Tako pa so mnogi pomočniki morali zapustiti Maribor, nekateri pa so se zaposlili pri mojstrih, ki so sprejeli nove tarife.« Stavkajoči so dobili tudi precejšnjo denarno pomoč: 93,33 fl.; iz Leobna 11,40 fl., Gradca 20 fl., Ljubljane 9 fl., Varaždina 8 fl., Judenburga 6 fl., Salzburga 6 fl., Celovca 10 fl., Wiener Neustadta 5 fl., Maribora 17,13 fl.⁵³

Mariborsko delavsko izobraževalno društvo do kongresa v Neudörflu

Z avgustovsko prepovedjo mariborskega delavsko izobraževalnega društva delavsko gibanje ni zamrlo, niti ni ostalo brez svojega društva, kot je to menil Baš.⁵⁴ Še v času, ko je bila v obravnavi pritožba prvega društva na notranje ministrstvo in državno sodišče, je staro članstvo v skoraj isti obliki osnovalo novo društvo. Društvena pravila za na novo ustanovljeno društvo so poslali Georg Widemscheg, Štefan Pauler, Jakob Zollenstein, Johann Hübner ter Franz Wiesthaler že 17. oktobra 1870.⁵⁵ Ustanovni občni zbor so nameravali sklicati 20. novembra, vendar je graško namestništvo 6. novembra odklonilo pravila, češ da § 13 ne zadošča zakonu o društvih, ker ne govori o možnosti razpustitve društva.⁵⁶ Pripravljalni odbor je popravljena pravila ponovno poslal namestništvu 18. novembra in 8. decembra je bilo društvo do-

⁵³ Volkswille, št. 46, 18. novembra 1871.

⁵⁴ Baš, Maribor v avstrijski ustavni dobi, str. 241.

⁵⁵ St LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 53, št. 14259/487.

⁵⁶ Prav tam; glej tudi Volkswille, št. 43, 19. novembra 1870.

voljeno.⁵⁷ Člen 13 je bil dobesedno prepisan iz pravil prejšnjega, avgusta 1870 prepovedanega društva, ki ga je isto namestništvo dve leti prej dovolilo. Zdajšnja prepoved je bila pač očiten znak zavlačevanja in nagajanja s strani namestništva. Delavci so se upravičeno spraševali, čemu namestništvo v svojih odločitvah nima enotnega mnenja v pravnih presojah.⁵⁸ V obdobju tega kratkotrajnega medvladja je bilo na Dunaju osnovano novo delavsko izobraževalno društvo, namesto tistega, ki je bilo ob veleizdajniškem procesu prepovedano. Podpredsednik novega društva je postal urednik »Volkswille« Scheu. Ustanovnemu občnemu zboru tega društva je 13. novembra Wiesthaler poslal brzojavko, v kateri pravi: »Srečo v novih prizadevanjih k visokemu, lepemu, staremu cilju.«⁵⁹ Zaradi nagajanja namestništva se je mari-borsko delavsko društvo lahko osnovalo šele čez dva meseca. Ustanovni občni zbor je bil 18. decembra 1870 v Gambrinusovi pivnici in je izvolil tale odbor: predsednik je postal Franz Wiesthaler, njegov namestnik Georg Widemscheg, tajnik Stefan Pauler, njegov namestnik Karl Bremich, blagajnik Alois Hermann, ki je imel za namestnika Jakoba Zollensteina, knjižničarja sta bila Josef Sidar in Marcus Meizen, drugi odborniki pa Heinrich Hinrich, Franz Jelen, Ferdinand Diettinger in Vinzenz Aueri.⁶⁰

Avstrijska socialna demokracija je bila tedaj pod močnim vtisom veleizdajniškega procesa, številna društva širom po monarhiji so bila prepovedana, velik odmev pa sta povzročili tudi prusko-francoska vojna in Pariška komuna. Spomladi 1871 je prišlo do prvega večjega razcepa med avstrijskimi socialisti. Na eni strani je bil del delavstva okrog Oberwinderja mnenja, da naj bo delavska stranka del liberalno meščanskega gibanja, drugi del okrog Scheuja, Kaler-Reinthala in Wankeja pa je zagovarjal mnenje, da mora biti delavska stranka zbirališče vseh delavcev, obrtnikov in sploh zatiranih slojev,

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ Volkswille, št. 45, 3. decembra 1870.

⁵⁹ Volkswille, št. 43, 19. novembra 1870.

⁶⁰ MZ, 25. decembra 1870.

vključno kmečki proletariat.⁶¹ Oberwinderjeva smer ali zmerni so kmalu ostali v manjšini, njihov program pa je bil, da naj se razmere izboljšajo po poti reform; mnogo bolj kot radikalni so se spogledovali z meščanskimi strankami. Bistvo radikalnega programa je v nekem policijskem poročilu označeno, češ da so »...polni sovraštva proti posedujočim, kapital hočejo ukloniti delu in si zgraditi lastno eksistenco«.⁶² V bistvu so vztrajali na znanem Hartungovem programu, ki je bil sprejet že 22. avgusta 1868 na devetem dunajskem delavskem shodu.⁶³ Tudi mariborsko delavsko izobraževalno društvo je bilo na strani radikalov, prav tako kot graško, ki je bilo vse-skozi nekakšna zvezda vodnica za Mariborčane. V podporo radikalnim stališčem so v Mariboru konec februarja 1871 sprejeli resolucijo, s katero so pozdravili zborovanje dunajskih delavcev 27. februarja 1871. V njej pravijo: »Prijatelji, strankini prvoborci! Zahvaljujemo se vam, da tako pogumno razvijate naš prapor. Samo sodelovanje v zakonodaji nam bo prineslo rešitev iz socialne stiske. Naša prva zahteva je splošna volilna pravica, da pa bomo to zahtevo opravili z uspehom, predlagamo; volilno pravico z 20. letom, tajno glasovanje, volitve ob dela prostih dnevih, poslanske diete, svoboden in poceni tisk, neomejeno pravico združevanja in pravico zborovanja.«⁶⁴ To je natanko isto, kot je zahteval Hartungov program. Podobno problematiko so obravnavali na shodu 6. aprila 1871, na katerem je Wiesthaler orisal načrt, kako naj bi se avstrijska socialna demokracija organizirala ter čimbolj uspešno delovala. Žal ta skica ni ohranjena, da bi jo mogli podrobneje analizirati. Na shodu je govoril tudi Johann Most, ki je bil takrat na agitacijskem potovanju po južnih deželah monarhije. Preden je prišel v Maribor, je imel uspešen shod v Beljaku.⁶⁵ Iz Maribora se je napotil še v Ljubljano, kjer so mu prepovedali zborovanje.

⁶¹ Steiner, *Die Arbeiterbewegung*, str. 60—61.

⁶² Prav tam, str. 64.

⁶³ Prav tam, str. 12; Klaus Berchtold, *Österreichische Parteiprogramme 1868—1966*, Dunaj 1967 (nadalje Berchtold, *Österreichische Parteiprogramme*), str. 111.

⁶⁴ MZ, 3. marca 1871.

⁶⁵ Volkswille, št. 13, 1. aprila 1871.

V svojem govoru v Mariboru je bil mnenja, da je rešitev Avstrije iz takratnih zmed le v tem, da vlada podpre socialnodemokratska stremjenja. Kot je zapisala Volkswille, se po njegovem govoru aplavz ni hotel poleči.⁶⁶

Za volitve septembra 1871 se je mariborsko delavsko izobraževalno društvo povezalo z liberalci in nastopilo skupaj z njimi proti nemškim in slovenskim konservativcem. S tem, ko se nobeni slovenski politični struji ni posrečilo pridobiti na svojo stran slovenskega delavstva, je v socialni demokraciji prevladal nemški vpliv. Sama socialna demokracija takrat še ni nasprotovala politični zaročki z liberalci, čeprav je ni ravno pospeševala, povsem drugače kot leta 1873, ko je radikalna smer odkrito nastopila proti liberalni volilni reformi, medtem ko je Oberwinderjeva smer osnutek volilnega zakona odkrito pozdravila.⁶⁷ Predvolilno zborovanje v Mariboru je bilo v Götzovi pivnici, udeležila sta se ga tudi mariborska poslanca Friedrich Brandstetter, ki je po besedah »Volkswille« predstavljaj »skrajno levico razpuščenega državnega zbora«, ⁶⁸ ter poslanec v štajerskem deželnem zboru Karel Reuter. Na shodu so obravnavali tudi stališče delavcev do drugih strank. Wiesthaler je v svojem govoru dejal, da se delavsko gibanje že od svojih začetkov zavzema za to, da bi sprejelo stališče do drugih strank, zdaj pa je končno napočil čas, da se o tem izreče. Opozoril je, da najbolj potrebno, da se zlomi reakcija višjih fevdalcev in ultramontancev, torej Hohenwartova vlada. Govoriti je treba o skupnem boju liberalcev in socialnih demokratov proti klerikalcem. Delavci v Gradcu in na Dunaju so se že sporazumeli, da bodo na skorajšnjih volitvah skupaj nastopili in v svoji resoluciji 27. februarja so se odločili, da ne bodo podprli Hohenwarta. Po njegovem mnenju formalna zveza nemških liberalcev in delavcev ne nasprotuje programu slednjih, ker tudi v zahtevi po splošni volilni pravici, ki ob popolni svobodi tiska in

⁶⁶ MZ, 7. aprila 1871; Volkswille, št. 15, 15. aprila 1871; St LAG, Statt. Präs. 5-2426/869, poročilo magistrata namestništvu, št. 3200, 6. aprila 1871.

⁶⁷ Steiner, Die Arbeiterbewegung, str. 66.

⁶⁸ Volkswille, št. 34, 26. avgusta 1871.

združevanja samo pospešuje svoboden razvoj v tako zaostali deželi kot je Avstrija, liberalna stranka podpira delavce. Nemški liberalci se v svojem programu zavzemajo tudi za ustanovitev delavskih zbornic. Delavska stranka nasprotuje federalizmu, ki ga hoče izvesti fevdalno klerikalna reakcija, ki ovira svoboden razvoj in interese meščanske družbe ter je samo v korist državne in cerkvene reakcije; le-ta hoče z njim obdržati preostanke srednjega veka. Resolucija se končuje z naslednjim: »Delavska stranka, ki si je kot prvo nalogo zadala čim popolnejšo uveljavitev pravice do zborovanja in združevanja ter na srečo ni stranka, ki bi po vzoru navideznega liberalizma hotela zavesti po instinktu pravilne in zdrave sodbe množic, ki bi zato vedno stremela, da bi postala zbirališče vseh svobodomiselnih elementov in ponovno poziva vse svobodomisleče, da se združijo z njo. Ona sama hoče resnično enakopravnost za vse in njeni interesi se ujemajo s kulturnimi interesi skupnosti. Delavska stranka noče, kot doslej vladajoči politiki, ozdraviti zunanjih pojavov bolezni države, ampak zahteva, da jih ozdravi država sama s spremembo današnjih proizvodnih razmer. Ne bori se samo za industrijski proletarijat, ampak za tistih 90 % prebivalstva, ki po statističnih podatkih vseh dežel živi v bedi. Bori se za industrijske delavce, za kmečke dninarje, za tlačene male obrtnike in uradnike, za stradajoče učitelje in umetnike, za poštene pisatelje, za vse, ki ne živijo človeku primerno. Kot avantgarda vseh ubogih in revežev se bori najprej za izboljšanje položaja industrijskih delavcev. Ko bo dosežen ta cilj, se bo po naravni nujnosti izboljšal tudi položaj kmečkih in umskih delavcev. Z ozirom na zunanjepolitični položaj delavska stranka v Avstriji z veseljem pozdravlja padec posvetne oblasti papeža in vidi v dovršitvi nemške enotnosti pomemben napredek za veliko mednarodno socialno gibanje.«⁶⁹

To vsekakor zelo zanimivo in jasno resolucijo so enoglasno sprejeli. V debati je Jakob Zollenstein govoril o zgodovini delavskega gibanja v Avstriji in dejal, da se

⁶⁹ MZ, 23. avgusta 1871; Volkswille, št. 34, 26. avgusta 1871, št. 18, prav tam, glej tudi Baš, Maribor v avstrijski ustavni dobi, str. 214.

morata delavska in liberalna stranka boriti proti skupnemu sovražniku, ko pa bo le-ta poražen, bosta šli vsaka svojo pot: liberalna na desno, delavci pa na levo. V imenu liberalcev je najprej govoril Ferdinand Diettinger, ki je dejal, da delavcem niso zavrnil nobene njihove zahteve, vendar imajo liberalci tudi svoje zahteve, ki jih morajo delavci podpreti. Te pa so: odprava posrednih davkov in uvedba novega enotnega davka na dohodke, obrtni zakon, ki bo urejal odnose med delavci in delodajalci, uvedba delavskih zbornic, uvedba posebne sekcije za delavska vprašanja pri trgovinskem ministrstvu. Brandstetter je v svojem govoru izrazil veselje, da so tudi delavci spoznali, kako potreben je skupen nastop in boj proti reakciji. Dejal je, da se je skupaj s Konradom Seidlom v parlamentu zavzemal za ureditev vojaške službe, ki delavce zelo prizadene. Ožigosal je dejavnost ministrov Giskre in Schöffleja ob delavskem vprašanju ter obljubil, da se bo zavzemal za delavske zbornice, ki naj bodo prehodna oblika k splošni volilni pravici. O delavskih zbornicah je govoril tudi Wiesthaler. Po njegovem mnenju naj bi vsaka dežela imela vsaj eno zbornico, večje pa tudi več in vsaka zbornica naj bi v deželni zbor izvolila tri poslanca. Govoril je tudi o preureditvi monarhije, kjer je še vedno zagovarjal stališče, da mora to biti zveza dežel, v kateri bo vladala svoboda, blagostanje, red znotraj države in neodvisnost na zunaj. Vendar je pa proti federalizmu, ki hoče pod aristokratsko ultramontansko zastavo vrniti državo v srednji vek.⁷⁰ Ta shod je z neprikritim zadovoljstvom zabeležila tudi Tagespost, ki pravi, da so delavci enoglasno sprejeli resolucijo o »odkritosrčni in trajni priključitvi k nemški liberalni stranki«.⁷¹ Ob koncu tega največjega predvolilnega shoda, na katerem je bila sklenjena prva politična volilna zveza med delavci in liberalci, so za družine zaprtih na dunajskem veleizdajniškem procesu zbrali 5 fl.⁷² Na volitvah za deželni zbor je potem septembra v mestni kuriji v Mariboru zmagal Reuter, ki pa je bil tudi edini kandidat,

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Tagespost, 21. avgusta 1871.

⁷² Tagespost, 21. avgusta 1871.

v kmečki kuriji za sodne okraje Maribor, Slovenska Bistrica in Lenart (brez Maribora in Slovenske Bistrice) pa Brandstetter in Seidl proti Slovencema Radeju in Šumanu. Na oktobrskih volitvah za državni zbor so bili izvoljeni isti trije poslanci.⁷³ S to zmago na volitvah so največ pridobili liberalci; delavci so oddali samo svoje glasove, liberalci so se sicer potegnili za nekatere njihove zahteve, predvsem delavske zbornice, vendar je te načrte zmllel mehanizem parlamentarnega birokratizma. Ob naslednjih volitvah 1873 je delavska stranka na podlagi teh izkušenj že odkrito pozivala, naj se ne pridružijo liberalcem, njihov boj mora veljati splošni volilni pravici.

V prvi polovici leta 1871 je Hippolyt Tauschinsky začel z ognjevitno agitacijo za svoje društvo Poslanstvo svobode, vere in ljubezni (Botschaft der Wahrheit, der Freiheit und der Liebe). To društvo je bilo čudna zmes socialnega programa z religioznimi idejami. Tauschinsky je bil v delavskem gibanju pomembna osebnost že leta 1868 na Dunaju in eden voditeljev dunajskega delavsko izobraževalnega društva, ki je sprejelo Hartungov program. Tauschinsky sam je bil zelo protislovna osebnost, sila izobražen mož, ki je bil na dunajski visoki šoli za upodabljajoče umetnosti docent za zgodovino. Svoje Poslanstvo svobode, vere in ljubezni je osnoval že leta 1868, ko je izdal pod istim naslovom posebno brošuro, v kateri je objavil svoj program. Izhajajoč iz liberalno meščanskih krogov, je govoril o neodtujljivih pravicah človeka v državnem in kulturnem življenju, na socialnem področju je zastopal lassallovске ideje, zavzemal se je za socialno zakonodajo, ki bo omogočila slehernemu državljanu, da bo užival sadove svojega dela. Že takrat je ustanovil nekaj društev v smislu svojega programa, vendar preveč uspeha ni požel. Ko pa so odkrili, da je od notranjega ministra Taaffeja dobil podkupnino v znesku 800 gld., je bil prisiljen izstopiti iz društva in se je za nekaj let sploh umaknil iz delavskega gibanja.⁷⁴ Šele v letu 1873 se je spet začel približevati delavskemu gibanju, vendar ga je

⁷³ Vasilij Melik, Volitve na Slovenskem. Ljubljana 1965, str. 226, 383, 385, 390.

⁷⁴ Steiner, Die Arbeiterbewegung, str. 14—15.

hipoteka preteklosti močno bremenila in si je le težko pridobil zaupanje delavskih voditeljev. Kljub temu da je bil odličen govornik in zelo inteligenten, je motila njegova nestrpnost do nasprotnih mnenj in ugovorov ter delavskemu razredu tuja religioznost, ki sicer ni bila katoliška, zato pa tembolj goreča, po drugi strani pa nerazumljiva. Delavci so mu očitali, da kljub temu, da ne priznava osebnega boga, ampak le idealno naravo, vendarle ustvarja novo vero. Delavski funkcionarji so si bili v glavnem edini, da bi brez te svoje verske primesi imel med delavstvom mnogo več vpliva. Vsekakor je na neudörflskem kongresu igral glavno vlogo in je bil tudi izvoljen za predsednika kongresa. Na procesu proti njemu in soobtoženim je sam dejal, da ne za to, ker bi bil med delegati najbolj priljubljen, pač pa zato, ker so vedeli, da je sposoben spraviti na skupni imenovalec vse različne sprte smeri v delavskem gibanju in pa ker kot predsednik ni mogel sodelovati v debatah.⁷⁵ Na procesu Tauschinskemu niso mogli dokazati veleizdajstva, toda zaradi kršitve javnega reda in miru je bil obsojen na tri mesece zapora. Potem se je povsem umaknil iz delavskega gibanja in je umrl leta 1905.⁷⁶

Doslej je bilo iz Kersnikovih Pisem iz Gradca znano, da je imel Tauschinsky od 5. januarja 1874 dalje v Gradcu slovenska predavanja v okrilju, »popolnem brezverskega poselstva, svobode in ljubezni«.⁷⁷ Drugih podatkov ni, pač pa je očitno, da je somišljenike iskal že tri leta prej. Dve skromni kratki poročili o tem je prinesel njegov list Volksbote, ki je z optimizmom pisal maja 1871, da se njegovo gibanje v Gradcu in okolici lepo širi ter da se je Tauschinsky začel pripravljati, da svojo brošuro Poslanstvo prevede v slovenščino. V istem času so se njegove ideje širile tudi v Istri in je Lodovico Vuličević pod naslovom Il mondo prevedel prvi dve poglavji Poslanstva v listu Il Pensiero, Giornale del Popolo Istriano, Organo ufficioso per gli atti della Società Operaia di Pola,

⁷⁵ Prav tam, str. 90—91.

⁷⁶ Prav tam, str. 120.

⁷⁷ Ivan Prijatelj, Janko Kersnik in njegova doba I. Ljubljana 1910, str. 238.

v njegovi drugi številki z dne 14. aprila 1871.⁷⁸ Čez nekaj mesecev, v avgustu 1871, je že napovedano, da bo Tauschinsky v Mariboru začel septembra brezplačno s serijo predavanj o svojem nauku.⁷⁹ Septembra je prenehal izhajati njegov list »Volksbote«, pa ni najti podatkov niti v drugih virih, če je svojo zamisel realiziral. Po skopem poročilu mariborskega okrajnega glavarja je v naslednjih letih Tauschinsky imel velik vpliv na mariborske delavce in poročilo pravi, da je bil mnogokrat v Mariboru, kjer je vedno imel stike samo z delavci ali vodstvom delavsko izobraževalnega društva, ni pa več propagiral svoje verske sekte. Seveda je to že v drugi politični konstelaciji, ko je Tauschinsky spet postal vidnejša figura v delavskem gibanju, posebno v Gradcu, in gredo ti njegovi obiski v Mariboru na račun njegovega prizadevanja, da se delavstvo združi v sklopu priprav za neudörflski kongres. Pod njegovih neposrednim vodstvom je bilo takrat tudi ustanovljeno društvo lesnih delavcev ter društvo krojačev.⁸⁰ O prvem društvu pa sicer nisem našel podatkov.

Za društveno leto 1872 je bil za predsednika na občnem zboru 7. januarja 1872 ponovno izvoljen Wiesthaler, njegov namestnik je postal Julius Seifritz, tajnik in njegov namestnik sta postala Florian Seikota in Titus Kokolj, blagajnik in namestnik Markus Goldberger in Jakob Zollenstein, knjižničar ter namestnik Thomas Neid in Franz Pelko, drugi odborniki pa Stefan Hofer, Franz Wisnecky, Franz Kliemann in Andreas Wernik. Društvo je štelo 89 članov.⁸¹ Na novo izvoljeni odbor je že v januarju začel s politično akcijo, ki jo je skušal izvesti skupaj z liberalci in jih pri tem spomnil na volilne obljube, s katerimi so s pomočjo delavcev zmagali. Šlo je za ustanovitev delavskih zbornic. Na shodu 14. januarja so v gostilni Straschill sprejeli resolucijo in jo poslali parlamentu. Resolucija je zahtevala, da se ustanovijo delavske zbornice, ki bi bile enakopravne s trgovsko obrtnimi zbor-

⁷⁸ Volksbote, št. 9, 1. maja 1871.

⁷⁹ Volksbote, št. 12, 1. avgusta 1871.

⁸⁰ St LAG, Statt. Präs. 5-2426/869, mariborski okrajni glavar namestništvu 3. januarja 1874.

⁸¹ MZ, 10. januarja 1872; Volkswille, št. 5, 3. februarja 1872.

nicami, pri čemer bi pa za delavsko zbornico lahko imel volilno pravico vsak delavec, zaposlen v tovarni ali delavnici. Stroške zbornice naj bi krila država. V obravnavi je Zollenstein opozoril, da je že zgoraj opisano delavsko zborovanje avgusta preteklega leta zahtevalo delavske zbornice in na tem shodu so tudi liberalci obljubili, da se bodo v štajerskem deželnem zboru ter dunajskem parlamentu borili za to zahtevo.⁸² Brandstetter je menil, da mora resolucije podpisati čim več delavskih zborovanj, ker bo s tem imela v parlamentu večjo težo. Po njegovem mnenju naj bi delavci na podlagi delavskih zbornic v deželnih zborih imeli 59 zastopnikov, v dunajskem parlamentu pa najmanj 9.⁸³ Sprejeto peticijo je v začetku februarja Brandstetter res predal parlamentu, ki jo je prepustil v nadaljnjo obravnavo odboru za peticije, Brandstetter pa je dobil nalogo, da je v odboru njen poročevalec.⁸⁴ To peticijo je 19. marca parlament res obravnaval in jo prepustil skupnemu ministrstvu »v nadaljnje obravnavanje«,⁸⁵ kjer pa ni prišlo do realizacije.

Skoraj v istem času, 24. marca, je bilo osnovano strokovno društvo krojaških pomočnikov, katerega namen je bil prirejanje predavanj, pisanje prošenj in pritožb za člane, medsebojna pomoč, izobraževanje in podobno.⁸⁶ V zvezi z mariborsko akcijo o ustanovitvi delavskih zbornic, ki jo je, kot že rečeno, obravnaval parlament skupaj z warndorfsko resolucijo o »času primerni ureditvi delavskih zadev«, je mariborsko delavsko izobraževalno društvo postavilo še eno zanimivo resolucijo, in sicer na shodu 14. aprila v Götzovi pivnici, kjer je Zollenstein najprej orisal zgodovino mariborske resolucije o delavskih zbornicah od njenega nastanka do obravnave v parlamentu 19. marca, Wiesthaler pa je obrazložil novo resolucijo, v kateri se zavzema za ustanovitev posebnega telesa, nekakšnega delavskega odbora, ki bi ga sestavljali delegati delavsko izobraževalnih in strokovnih društev, zasedal bi na Dunaju, plačevala pa bi ga država. Namen je

⁸² MZ, 19. januarja 1872.

⁸³ Volkswille, št. 5, 3. februarja 1872.

⁸⁴ MZ, 11. februarja 1872.

⁸⁵ MZ, 23. marca 1872.

⁸⁶ MZ, 27. marca 1872 in 10. aprila 1872.

utemeljeval s tem, da skupno ministrstvo ne more »ustrezno in dovolj kvalificirano nadrobno oceniti resolucije«, ker v njem ni delavskih zastopnikov, meščanski politiki pa ne poznajo dovolj dobro delavskih razmer. Zato naj bi ta odbor ves material strokovno pripravil v ustreznih parlamentarnih oblikah, tako da ne bi vse delavske zahteve in peticije romale v koš na podlagi raznih parlamentarnih zvijač. Ta odbor bi bil pristojen, da bi najbolj zanesljivo in najhitreje oskrbel potrebno gradivo, da bi se lahko rešila večina delavskih zahtev.⁸⁷ Ta resolucija, ki je zanimiv poskus, kako bi delavci le na neki način prišli v parlament, oziroma vsaj posredno vplivali na njegovo delo, je bila enoglasno sprejeta. V nadaljnjem poteku shoda so Fuchs, Zollenstein in Seikota obravnavali tudi predlog, da bi strankino glasilo »Volkswille« izhajalo kot dnevnik. V načrtu so imeli, da bi finančno bazo zagotovilo 200 000 predplačnikov, ki bi prispevali vsak po 20 kr. Akcija je imela vsedržavni značaj in je bilo dotlej zbranih že 50 000 predplačnikov, vendar je poskus propadel in delavska stranka je dobila svoj dnevnik šele čez dvajset let, ko je to postala »Arbeiter Zeitung«.⁸⁸

Dne 9. junija je društvo v Götzovi pivnici praznovalo svojo ustanovitveno obletnico, ki je vsaj v zunanji dekoraciji bila videti nekoliko drugačna kot pred tremi leti. Nikjer ni bilo namreč kakšnega vsaj malenkostnega izraza slovenske prisotnosti. Pred orkestrom je bila društvena zastava, ki so jo ravno vrnili z dunajske delavske razstave, gledališki orkester je zaigral Arbeitermarsch, ki ga je kapelnik Franz Bartett skomponiral prav za to priložnost.⁸⁹ Praznična dvorana je bila okrašena le s sliko Lassalla in njegovimi citati. Pevske in godbeniške točke so bile vse nemške, med njimi je bila tudi Wagnerjeva Praznična uvertura. Pozdravne brzojavke so poslala društva iz Leobna, Übelbacha, Celovca in Ljubljane, osebno pa so se proslave udeležili graški delavci. Ker je bila v veljavi še vedno na volitvah sklenjena zaroka z liberalci, so se slavnosti udeležili tudi predstavniki mesta. Slav-

⁸⁷ MZ, 17. aprila 1872.

⁸⁸ Prav tam; tudi Volkswille, št. 17, 27. aprila 1872.

⁸⁹ Volkswille, št. 27, 6. julija 1872.

nostni govor je imel predsednik Wiesthaler, ki je govoril bolj s stališča splošnega človeškega humanizma in etike, ne pa toliko kot voditelj delavskega društva. Dejal je, da delavci stremijo za najvišjimi cilji človeškega duha. Na slabe in temne strani v teh letih je treba pozabiti, zakaj ta dan je praznik delavskih prijateljev. Delavska skupina je sicer majhna, vendar trdna in zvesta svojim načelom, krepi jo misel, da ni sama, ampak da je še precej drugih, ki čutijo podobno kot delavci, čeprav niso v njihovih vrstah in le čakajo, da bodo osvobojeni zunanjih pritiskov in se bodo priključili delavcem. Ob koncu se je za obisk zahvalil vsem sodrugom iz Gradca, s katerimi Mariborčane veže zvesto sosedstvo in neutrudna skrb za uresničevanje smisla društva, ta smisel pa je: vzgoja duha in značaja, ki bo pripeljala do zavesti o delavskih pravicah in dolžnostih. Zato naj živi polna, čista in prava človečnost, ki nam omogoči uživati pravico in izpolnjevati naše dolžnosti, je končal Wiesthaler.⁹⁰

Januarja 1873 je bil izvoljen nov odbor društva za društveno leto 1873. Sestavljali so ga Wiesthaler kot predsednik, Zollenstein namestnik, Franz Dworschak tajnik, Georg Widemscheg namestnik, Goldberger blagajnik, Seikota namestnik, Gotthard Kamann knjižničar, Michael Bostian namestnik ter odborniki Josef Zügner, Eduard Lustig, Ludwig Kovatsch, Koloman Antal, ki je bil tudi predsednik bolniške blagajne. Društvo je štel 143 članov.⁹¹ Novi odbor je že kmalu zavzel svoje stališče do volilne reforme liberalne vlade, ki jo je prav tedaj pripravljala. O tem so razpravljali na shodu 2. marca 1873 v Straschillovi gostilni. Govorniki (Zollenstein, Wiesthaler, Seikota, Diettinger, ki je govoril v imenu liberalcev o prizadevanjih svoje stranke za delavske zbornice), so se zavzemali za sprejetje resolucije dunajskih delavcev o volilni reformi,⁹² vendar so to vprašanje povezali z ustanovitvijo delavskih zbornic, ki se ni in ni premaknila z mrtve točke. V tem smislu so sprejeli resolucijo, ki pravi: »V prepričanju, da delavska stranka v Avstriji stoji na tleh državnosti in hoče doseči svoje cilje s sodelovanjem

⁹⁰ MZ, 12. junija 1872.

⁹¹ MZ, 24. januarja 1873.

⁹² Steiner, *Die Arbeiterbewegung*, str. 66.

pri zakonodaji, v nadaljnjem prepričanju, da samo parlament, izvoljen na splošnih in direktnih volitvah, ki bi odstranil vse stanovske grupacije in privilegije, lahko ustreza delavskim željam in v prepričanju, da hoče delavska stranka do zadnjih konsekvenc izvesti moralno (sittliche) idejo o državi, se ji zdi, da je od uvedbe splošne in direktne volilne pravice vsaj potrebno, da se v današnjih socialnih razmerah osnujejo delavske zbornice. In v tem prepričanju delavska stranka sicer vidi v uvedbi direktnih volitev napredek in zaščito v odnosu do državi sovražnih stremljenj fevdalno klerikalne reakcije, vendar pa ugotavlja, da vlada doslej ni storila nikakršnih korakov, da bi delavski razred pripustila k sodelovanju pri zakonodaji in da še zlasti ni upoštevala peticije o uvedbi delavske zbornice. Zato bo delavska stranka naslovila na parlament skupaj z osnutkom volilne reforme tudi zahtevo, da naj računa tudi z delavci.⁹³ Nekaj dni pozneje je isto resolucijo sprejelo tudi graško delavstvo.⁹⁴

V letu 1873 je vse bolj pojemal vpliv Oberwinderjeve struje in vedno močnejše so se pojavljale težnje, da se strankarski spor uredi in da postane gibanje spet enotno. Različna delavska društva so vodila široko zasnovano akcijo, da bi se sestal kongres stranke. Posebno aktivni so bili graški in češki delavci, ki so novembra 1873 sprejeli resolucijo, v kateri so pozivali k enotnosti, miru in redu v lastni stranki ter zahtevali sklic kongresa vseh avstrijskih delavskih društev.⁹⁵ Tudi v Mariboru so se že v avgustu 1873 zavzeli za enotnost v gibanju. Na shodu v Götzovi pivnici 3. avgusta 1873 je Wiesthaler zahteval, da se skliče poseben kongres, ki naj bi sprejel program, kakršnega je zastopala Scheujeva Volkswille, to je radikalni. Za ta program sta se zavzela tudi Gregor Kautschitsch in Jakob Schäffer. Potem so govorili o posledicah borznega poloma in sprejeli resolucijo, ki jo je pred njimi že sprejelo delavstvo v Wiener Neustadtu. Ta med drugim pravi, da delavci jemljejo krizo za naravno posledico

⁹³ MZ, 7. marca 1873.

⁹⁴ MZ, 12. marca 1873; Steiner, *Die Arbeiterbewegung*, str. 66; Volkswille, št. 23, 19. marca 1873, ki piše *Vorwärts mit Mut und Kraft, hoch die Arbeit, die alles schafft!*

⁹⁵ Steiner, *Die Arbeiterbewegung*, str. 83.

lahkomiselnega liberalnega gospodarjenja, ki je združena s sistematičnim ustvarjenjem viška vrednosti na škodo delavcev, obenem pa sodijo, da vladni ukrepi ob krizi niso bili ustrezni in sami zahtevajo: 1. parlament, izvoljen s splošno, enako in neposredno volilno pravico, ki bi izglasoval zakone, s katerimi kapitalisti ne bi več mogli izkoriščati delavcev, 2. ustanovitev narodne banke, 3. skrajšanje delovnega časa na največ 10 ur. To resolucijo je v celoti priobčila tudi »Tagespost«.⁹⁶ Ponovno je mariborsko delavsko izobraževalno društvo zahtevalo splošno volilno pravico na shodu 1. novembra 1873, spet v Götzovi pivnici, kjer je govoril takrat eden najagilnejših delavskih agitatorjev Tauschinsky.⁹⁷ O samem poteku shoda časopisje ne poroča, prinaša le enoglasno sprejeto resolucijo, v kateri delavstvo zahteva volilno pravico kot svojo upravičeno in brezpogojno zahtevo, za katero se bo borilo z vsemi zakonitimi sredstvi, obenem pa zahteva, da parlament zastopa resnične interese avstrijskega ljudstva.⁹⁸

Tudi za naslednje društveno enoletno mandatno obdobje je bil za predsednika izvoljen Wiesthaler,⁹⁹ drugi člani odbora pa so bili izvoljeni šele čez približno pol meseca po izvolitvi predsednika.¹⁰⁰ Odbor je bil sestavljen takole: predsednikov namestnik je postal Andreas Petrič, za tajnika in namestnika sta bila izvoljena Ferdinand Hafner in Jakob Črnko, za blagajnika in namestnika Josef Gleissl in Karl Pressler, za knjižničarja in namestnika Simon Jereb in Franz Pelko, za odbornike pa Karel Jäger, Sebastian Prax in Matthias Jauschek. S temi volitvami se končuje serija poročil o delovanju mariborskega delavsko izobraževalnega društva, ki jih je prinašala Marburger Zeitung. Odslej naprej so le v nekaj vrstah označeni shodi in predavanja društva, potem pa presahne tudi to. List postane glasilo nemške nacionalne stranke. V njene vode je vedno bolj uhajal tudi Wiesthaler, ki je

⁹⁶ MZ, 6. avgusta 1873; Tagespost 7. avgusta 1873.

⁹⁷ MZ, 31. oktobra 1873.

⁹⁸ MZ, 5. novembra 1872.

⁹⁹ MZ, 6. februarja 1874.

¹⁰⁰ MZ, 18. februarja 1874.

z januarjem 1878¹⁰¹ začel pisati vsakodnevne uvodnike lista, po smrti odgovornega urednika Eduarda Janschitza pa je s 25. junijem 1882 postal odgovorni urednik,¹⁰² kar je ostal do 1. decembra 1887.¹⁰³

Za delovanje v letu 1874 je zelo malo podatkov. Gotovo najpomembnejše je, da je društvo vseskozi podpiralo sklicanje delavskega kongresa, ki se je končno kljub policijskim šikanam 5. aprila 1874 v Neudörflu le začel, ob navzočnosti 74 delegatov, ki so zastopali nad 25 000 organiziranih delavcev.¹⁰⁴ Mariborsko društvo je na svojem shodu 15. marca, in ne 19. marca kot meni Steiner,¹⁰⁵ določilo, da gre v Neudörfl, oziroma kot so takrat še mislili v Baden, Franz Wiesthaler, kot namestnika delegata pa je izvolilo Gregorja Kautschitscha in Josefa Gleissla.¹⁰⁶ Na kongres bi moral iti Kautschitsch, ker je bil Wiesthaler službeno zadržan, vendar se kongresa ni udeležil niti eden niti drugi. Zaenkrat ni podatkov, kakšni razlogi so delegata zadržali, najverjetneje je bila vmes policija. Kongres je sprejel znani zelo radikalni program, ki med drugim zahteva tudi pravico narodov do samoodločbe¹⁰⁷ in ki je v marsičem bolj radikalen od hainfeldskega. V skladu z določbami kongresa je bil na Štajerskem osnovan deželni komite 18 zaupnikov vseh delavskih in strokovnih društev, ki je tedensko zasedal od 7. maja do 2. julija, ko je na sejo vdrla policija in ugotovila, »da je to društvo najtesnejše povezano z vsemi delavskimi društvi na Štajerskem in da vodi delavsko gibanje vse dežele.«¹⁰⁸ Udeleženci konference so bili aretirani, med njimi tudi Gregor Kautschitsch. V dneh od 14. do 24. oktobra 1874 je bil proti njim v Gradcu veleizdajniški proces. Glavni obtoženec pa je bil Tauschinsky. Z neudörflskim kongresom je delavsko gibanje v

¹⁰¹ MZ, 2. januarja 1878.

¹⁰² MZ, 25. junija 1882.

¹⁰³ MZ, 1. decembra 1887.

¹⁰⁴ Steiner, *Die Arbeiterbewegung*, str. 96.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 88.

¹⁰⁶ MZ, 18. marca 1874; St LAG, *Statt. Präses.* 5-51/874, mariborski okrajni glavar namestništvu, št. 718, 27. marca 1874.

¹⁰⁷ Steiner, *Die Arbeiterbewegung*, str. 100; Berchtold, *Österreichische Parteiprogramme*, str. 115—116.

¹⁰⁸ Prav tam, str. 105—106.

Avstriji doseglo enega vrhov v vijugasti zgodovini svojega razvoja. Na njem je bila prvič dana trdna osnova, na kateri bi se lahko osnovala nova močna politična stranka. To je zaslutila tudi vlada in je zato tako vneto in dosledno preganjala delavsko gibanje ter zapuščala shode, na katerih so govorili o neudörflskem programu, kmalu pa je začela razpuščati tudi društva. Poslej je delavsko gibanje rabilo dolgih petnajst let, da je po težkih notranjih pretresih spet doseglo takšno stopnjo politične zrelosti, da je lahko prišlo do združitvenega kongresa v Hainfeldu ob novem letu 1888/89.

Delavsko gibanje v Ptuj, Celju in Slovenski Bistrici

Po času nastanka drugo delavsko izobraževalno društvo na slovenskem Štajerskem je bilo ustanovljeno v Slovenski Bistrici, kjer sicer ni bilo nobenega večjega obrata, pač pa nekaj obrtnikov, ki so zaposlovali vsak po nekaj pomočnikov različnih obrtnih dejavnosti. Značaj tega društva je bolj obrtniški; nastalo je iz osebnega nagnjenja njegovega predsednika, urarja Preindla. Mariborskemu okrajnemu glavarstvu so trije delavci (imen ni navedenih) 30. julija 1869 sporočili, da bodo 1. avgusta imeli v kavarni Neuhold pripravljalni sestanek za ustanovitev delavsko izobraževalnega društva in okrajni glavar je odredil, da se tega posvetovanja udeleži tudi slovenjebistriški župan.¹⁰⁹ Na vlogi odbora za ustanovitev društva, ki so jo poslali graškemu namestništvu 1. avgusta 1869, so podpisani: urar Josef Preindl, čevljar Franz Schnutz, hišni posestnik Franz Duflak, usnjar Magor Jeran, pek Blaž Trdina, klobučar Martin Štefančič, pek Johann Gondnišeg, pek Johann Hockl, čevljar Franz Golob, Franz Agrač, krojač Josef Juzli in Johann Schaml. Ta vloga je bila 15. avgusta zavrnjena, češ da pravila ne ustrezajo. Na novi vlogi 8. septembra 1869 so bili navedeni kot predsednik pripravljalnega odbora Franz Sernetz (najbrž tisti, ki je bil obsojen na anarhističnem procesu

¹⁰⁹ St LAG, Statt. Prä. 5/869 vex., mariborski glavar namestništvu, dopis št. 1387, 30. julija 1869.

v Zagrebu maja 1884),¹¹⁰ kot člani pa Josef Preindl, Johann Schaml in Josef Treslag. Ta vloga je bila 22. septembra 1869 ugodno rešena in društvo ustanovljeno.¹¹¹

Vendar pa do pravega konstituiranja društva sploh ni prišlo, zakaj ko je bil 17. oktobra 1869 sklican ustanovni občni zbor dovoljenega društva, se je zboru udeležilo zgolj 20 delavcev, pa še ti so ušli, potem ko so nekaj časa poslušali izvajanja urarja Preindla o prevzgoji delavcev. Po tem neuspehu Preindl, ki je bil, kot rečeno glavni pobudnik društva, ni sklical nobenega zborovanja več; spomladi pa se je preselil v Konjice.¹¹² Pripravljalni odbor na čelu s predsednikom Sernetzom se je očitno še sestajal in naročil celo nekaj časopisov, kot je razvidno iz poročila mariborskega okrajnega glavarja 1. novembra 1870, ko sporoča, da se je tudi ta odbor zaradi pomanjkanja in nezainteresiranosti članov razšel, društveno imovino, »ohne allgemeinen Werth«, pa je zaseglo okrajno glavarstvo.¹¹³ Najbrž edina politična akcija, ki jo je ta krog delavskih somišljenikov izvedel, je udeležba na prvi obletnici mariborskega delavsko izobraževalnega društva, ki jo je le-to imelo 21. septembra 1869. Tja so se pripeljali tudi nekateri delavci iz Slovenske Bistrice.¹¹⁴

Poleg teh dveh društev je bilo na slovenskem Štajerskem v tem prvem obdobju osnovano samo še delavsko izobraževalno društvo v Ptujju. Ptuj je tedaj imel pretežno nemški videz, industrije ni bilo tako rekoč nobene, le nekaj manj pomembnih obrtnih delavnic. Delavsko društvo se je od vsega začetka skušalo nasloniti na mariborsko in graško, vendar je v svojem delovanju čedalje bolj slabelo in končno po enem letu ugasnilo. Prvo ljudsko zborovanje so v Ptujju imeli 1. maja 1870, ko ga je sklical predsednik ustanovnega odbora in nato dovoljenega društva Franz Mahalka, ki se pa zaradi bolezni shoda ni

¹¹⁰ Anton Kristan, O delavskem in socialističnem gibanju na Slovenskem do ustanovitve JSPS (1848—1895). Ljubljana 1927, str. 60.

¹¹¹ St LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 13, št. 9768.

¹¹² St LAG, Statt. Präs. 5/869, mariborski okrajni glavar namestništvu, št. 1936, 26. avgusta 1870.

¹¹³ St LAG, Statt. Präs. 5/869, mariborski okrajni glavar namestništvu 1. novembra 1870, št. 2506.

¹¹⁴ MZ, 22. septembra 1869.

mogel udeležiti. Po poročilu je bil shod dobro obiskan; in poleg delavskega stanu je bilo prisotnih tudi precej meščanov. Kot delegata delavskega izobraževalnega društva Vorwärts iz Gradca sta se shoda udeležila Kappauf in Heimann, iz Maribora pa sta prišla Wiesthaler in Zenz. Shod je začel Mahalkin namestnik Karl Hochreiter, za njim pa so govorili Kappauf o pravici združevanja nasploh in v Avstriji posebej. Heimann o pomenu in namenu delavskih društev, ob koncu je govoril tudi Wiesthaler, in sicer o tem, če lahko zaupamo državni upravi. Na shodu so sprejeli tole resolucijo: »Današnje ljudsko zborovanje razglaša, da se delavci samo z duhovno izobrazbo lahko zavedo sami sebe in da se ta izobrazba lahko izvrši samo v delavskih društvih, da se nadalje delavska izobraževalna društva stalno prizadevajo tudi za zahteve delavskega materialnega blagostanja, zaradi česar se današnje ljudsko zborovanje priključi delavsko izobraževalnemu društvu.« Razen tega so izvolili tudi 10-članski odbor, ki naj bi pripravil pravila in priključitev k Splošni štajerski delavski invalidni in bolniški blagajni v Gradcu. Ko pa je Kappauf obrazložil program socialne demokracije, shod ni mogel sklepati, da ga sprejme, ker je posredoval predstavnik oblasti in to prepovedal zaradi državi nevarnih tendenc.¹¹⁵ List je na koncu sicer optimistično zapisal, da »so se udeleženci shoda razšli z zavestjo, da so postavili temelje za bolj sveže strankarsko življenje«, ¹¹⁶ vendar se to ni izpolnilo. Graško namestništvo je ptujsko društvo dovolilo šele čez dva meseca, 28. junija 1870. Predsednik društva je bil Franz Mahalka, njegov namestnik pa Gustav Salleg.¹¹⁷ Ptujsko delavsko izobraževalno društvo je bilo najbrž eno redkih, ali pa edino v Avstriji, ki je v svojih pravilih imelo člen, v katerem je v ciljih delovanja društva omenjeno sodelovanje in povezovanje z drugimi društvi, kar je bilo v nasprotju z zakonom o društvih. Graško namestništvo je ta člen prezrlo in društvo dovolilo. Takratni notranji minister Taaffe je graškemu namestniku von Kübecku poslal vlogo 29. julija

¹¹⁵ Volkswille, št. 15, 7. maja 1870.

¹¹⁶ Prav tam.

¹¹⁷ St LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 53, št. 4762.

1870, v kateri zahteva, da se pravila spremene. Vendar do tega ni prišlo, ker je namestnik sodil, da je društvo že dovoljeno in bi ukrep s povratnim učinkom pač vrgel senco na poslovanje namestništva.¹¹⁸ Po tem začetnem zagonu, če te prve akcije lahko tako imenujemo, je bilo društvo 19. julija konstituirano z imenom Arbeiterbildungsverein Vorwärts in je v začetku štelo 38 članov. Čez pol leta je društvo štelo le še 15 članov, ptujski okrajni glavar pa je poročal, da je društvo po ustanovnem občnem zboru imelo le še eno samo zborovanje in da je »dieser Verein der Auflösung nahe«.¹¹⁹ Aktov o formalnem razpustu društva ni najti, čeprav je do njega gotovo prišlo, ker je bilo 1878 osnovano novo društvo.

Drugo najpomembnejše mesto na slovenskem Štajerskem za Mariborom je bilo Celje, ki je leta 1867 postalo avtonomno mesto in je konec 1869 štelo 4203 prebivalce.¹²⁰ Pomembnejša industrijska obrata v bližini Celja, ki sta združevala sorazmerno precej delavcev in torej omogočala pogoje za razvoj delavskega gibanja, sta bila še železarna v Štorah, ki je bila v sedemdesetih letih modernizirana in preurejena, ter preboldska tekstilna tovarna, ki je po požaru 1866 ostala le še predilnica. Celje je imelo nemško obeležje in še leta 1880 se je 77,3 % prebivalstva izjavilo za Nemce. Upravni, sodni in šolski aparat, lastniki industrijskih obratov in uslužbenci južne železnice so nemštvo podpirali. Ta položaj je ostal do osemdesetih let, ko se je pomembnost slovenskega prebivalstva začela večati. Vendar pa se delavsko gibanje v Celju ali njegovi okolici ni tako hitro organiziralo kakor v Mariboru.

V literaturi (npr. Gestrin, Melik — Slovenska zgodovina, str. 176) so doslej navajali, pač pod vplivom Brüglja,¹²¹ da je v Celju obstajalo delavsko izobraževalno društvo že v letu 1869. Vendar doslej nisem našel vira, ki bi to mnenje potrjevalo. V šestdesetih letih je znan le pri-

¹¹⁸ Prav tam.

¹¹⁹ St LAG, Statt. Prä. 5-764/871, ptujski okrajni glavar namestništvu, 14. januarja 1871.

¹²⁰ MZ, 27. maja 1869.

¹²¹ Brügel, Geschichte der Österreichischen Sozialdemokratie, str. 294.

mer, ko so delodajalci in rudarski uradniki skušali osnovati Berg- und Hüttenmännischer Verein für Südsteiermark s sedežem v Celju. Občni zbor tega nameravanega društva se je sestal 13. junija 1868 in je izvolil odbor, v katerem ni bilo niti enega delavca, pač pa rudarski direktor v Štorah August Frey. Le-ta je bil pomembna figura v zgodovini štajerskega železarstva, po rodu porenski Nemec, ki je že leta 1853 prišel v Štore, kjer je ustanovil prvo nemško ljudsko šolo. Leta 1869 je postal direktor hüttenberške železarske družbe, kasneje pa še močne Alpine Montan Gesellschaft.¹²² Ostali odborniki so bili rudarski glavar Franz Weineck, direktor rudnika v Št. Janžu Hermann Winterhuber, upravnik hrastniškega rudnika Hermann Kalliwoda, rudarski komisar iz Celja Fr. Kammerlander, lastnik rudnika v Vitanju Ed. Mulley in rudarski zapriseženec v Celju Johann Tustianyk. Ta odbor je 23. junija poslal pravila na namestništvo, ki pa jih je 30. junija 1868 zavrnilo. Kasnejše vloge tega pripravljalnega odbora ni več in se je torej očitno razšel.¹²³ Namestništvo je to akcijo presoјalo tudi politično, saj je takšno društvo obstajalo za Koroško v Celovcu in za celotno Štajersko v Gradcu, torej ni bilo politično primerno, da bi se ustanovilo posebno še za južno Štajersko. Tu očitno ni šlo za akcijo za ustanovitev delavsko izobraževalnega društva, ampak za društvo podjetnikov in višjih rudarskih uradnikov. Tudi poročila graškega namestništva notranjemu ministrstvu iz teh let ne govore o celjskem društvu. Iz tega sklepamo, da ga ni bilo, kajti tudi društvu v Ptuj in Slovenj Gradcu sta bili primeroma malo aktivni, vendar sta mariborskemu delavsko izobraževalnemu društvu poslali vsaj kakšen brzojav, od celjskega pa ni zaznati nikakršne dejavnosti. Ob krojaški stavki v Mariboru maja 1870 so svoje zahteve mariborski krojaški pomočniki sicer poslali svojim stanovskim kolegom v Celju, čeprav ni nikjer dokaza, da bi ti imeli svoje društvo. Društvo je bilo ustanovljeno šele v drugi polovici leta

¹²² Vereins Mitteilungen, Beilage für Österreich, 46. Jgh., Dunaj 1898, str. 31.

¹²³ St LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 13, št. 8044/869.

1873 in zanj velja Orožnova ocena, »da ni moglo prav zaživeti«. ¹²⁴ Že čez dve leti je bilo namreč razpuščeno. Graško namestništvo je na novo ustanovljenemu društvu odobrilo statute 18. oktobra 1873. ¹²⁵ Pravila društva niso ohranjena, verjetno se niso mnogo razlikovala od pravil drugih delavsko-izobraževalnih društev. Ustanovni občni zbor društva je bil 16. novembra 1873 v gostilni pri Belem volu. O tem shodu je prinesel zanimivo poročilo »Slovenski gospodar«: »Predsednik je razlagal v nemškem jeziku večji del slovenskim delalcem namen in potrebo društva. Delalcem naj se dajo volilne pravice; naj se čas za delo krajša, otroci v fabrikah k delu ne puščajo; naj se loči cerkev od države (seveda: potem bo več zaslužka, bo naenkrat meso, vino, pivo, tobak — vse, vse bo potem naenkrat boljši kup; tudi zime več ne bo in poslanci se bodo potem odrekli 10 gld. dnine, delalci pa politikovanju — uredn.); naj se vsi neposredni davki odpravijo, katerih delalci itak ne plačujejo. Nato govori slovenski neki delalec od Ljubljanskega delalskega društva in pravi med drugim tole oslarijo: pred letom 1848 so delalci morali delati ino moliti (kdo jih je le k molitvi silil) zdaj pa je treba delati in pa misliti; le tako bodo naš stan na višjo stopnjo omike in izobraženosti se povzdignil. Slednjič se je ustanovil odbor 6 možev. Društvo šteje 37 udov, čez mesec dni bode zopet zbor pri Senici.« ¹²⁶ Ta dopis je zelo značilen za odnos klerikalnega tabora, ki mu je bilo predvsem za katoliško vero. Delavcem sicer priznava upravičenost njihovih socialnih zahtev, toda njihovega težkega položaja je kriv le liberalizem. Rešitev je le v krščanskem duhu, v vzgoji, posojilnicah. Dopisnik je v tem stilu tudi končal: »Tudi mi želimo delalcem političnih pravic, posebno pa izobraženja v krščanskem duhu. Če pa društvo s tem začinja, da nad molitvijo burke brije, je za delalce največja nevarnost, da v takem društvu vero izgube, človek brez vere je pa divja pošast, najsi ravno mnogo na

¹²⁴ J. Orožen, Politični razvoj Celja in v celjski pokrajini od 1848 do 1918. ČZN nova vrsta 7 (XLII) 1971, 2. zv. (nadalje Orožen, Politični razvoj v Celju), str. 221—222.

¹²⁵ St LAG, Statt. Präs. 5-874, dopis celjskega okrajnega glavarja namestništvu, št. 1711, 15. junija 1875.

¹²⁶ Slovenski gospodar, št. 47, 20. novembra 1873, str. 395.

tjeden zasluži.«¹²⁷ Kasneje »Slovenski gospodar« ni več priobčeval poročil o delavskih shodih.

O delovanju tega društva imamo razmeroma malo podatkov. Zanj velja, da je bilo bolj društvo obrtnih pomočnikov kot pa industrijskih delavcev. Da društvo ni razvilo večje dejavnosti, vključilo večjega števila delavcev in sploh delovalo dlje kot samo dve leti, je v dobršni meri pripisati gospodarski in predvsem finančni krizi, ki je nastopila po znanem borznem polomu na Dunaju maja 1873. Med letom 1873 so namreč vsa glavna podjetja v širši celjski okolici močno zmanjšala svojo delovno silo, železarna Štor, ki je bila vseskozi v slabem položaju in tik pred polomom zadolžena že za 410 000 fl., pa je sploh ustavila delo in prišla v likvidacijo. Po poročilih okrajnega glavarstva so leta 1873 obrati takole zmanjšali število delavcev: železarna v Štorah od 300 na 200 zaposlenih, Sonnenbergova rudarska družba pri Sv. Neži od 80 na 60, zabukovski premogovnik, ki je spadal pod preboldsko predilnico od 40 na 30, Žužov premogovnik prav tako v Zabukovici od 180 na 120 zaposlenih, Wokaunove steklarne v Rakovici pa so odpustile kar 200 steklarjev in lesnih delavcev.¹²⁸ Čez pol leta pa sta železarna v Štorah in rudnik v Pečovju sploh ustavila delo in je v Štorah ostal samo 1 uradnik in pa čuvaj obratnih sredstev.¹²⁹ Oba obrata sta 10. maja prenehala z delom, odpuščenih pa je bilo v Štorah 180 delavcev in 40 rudarjev. Delavci so dobili odpravnino od bratovske skladnice in društva, nekateri so se zaposlili v kmetijstvu, tisti, ki so imeli to možnost in so se že prej poleg redne zaposlitve ukvarjali z njim, drugi pa so si poiskali kruha drugod. Poročilo omenja, da so delavci te ukrepe sprejeli »klagelos« in se po odpustu mirno razšli.¹³⁰

Ob sklicanju kongresa v Neudörflu je bilo tudi celjsko delavsko izobraževalno društvo tako kot vsa delavska

¹²⁷ Prav tam.

¹²⁸ St LAG, Statt. Präs. 5-58/874, celjski okrajni glavar namestništvu, št. 130, 13. januarja 1874; Jože Šorn, Premogovniki in njihovi rudarji v obdobju 1848—1918. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1968/69, str. 62—63.

¹²⁹ St LAG, Statt. Präs. 5-58/874, celjski okrajni glavar namestništvu, št. 1916, 1. julija 1874.

¹³⁰ Prav tam, 15. julija 1874.

društva na Štajerskem trdno na stališču sklicanja tega kongresa. Delegata v Neudörfl društvo sicer ni poslalo, pač pa solidarnostno brzojavko kongresu samemu.¹³¹ Kmalu po kongresu je društvo imelo svoj shod, 14. maja 1874, kjer je predsednik društva Augemüller poročal o delovanju kongresa in prebral program.¹³² Shod, ki ga je imelo društvo 17. maja 1874 v gostilni pri Belem volu in sta ga sklicala krojaški pomočnik Matija Hörman in čevljarški pomočnik Michael Sustainscheg, je imel namen, da se neudörflski program pojasni širšemu krogu. Udeležilo se ga je okrog 60 ljudi, večinoma delavcev. Na shodu so obravnavali in sprejeli načela iz resolucije neudörflskega programa 5. aprila 1874, torej zahteve po splošni volilni pravici, popolni tiskovni svobodi in svobodi združevanja, ločitvi cerkve od države, obveznem obiskovanju šole, ustanovitvi ljudske vojske, uzakonitvi normalnega delovnega dne in podobno. Vsekakor pa je zanimivo, da se v poročilu ne omenja, da bi govorili kaj o načelu pravice do samoodločbe, ki jo je tudi sprejel neudörflski kongres in kar bi na tako mešanem ozemlju, kot je bilo le-to, pričakovali. Glavni govornik na shodu je bil mizar iz Podgorja pri Sevnici F. Janšek, ki je tudi tolmačil resolucijo neudörflskega programa. Okrajnemu glavarju se v poročilu zdi, da je Janšek priden obiskovalec delavskih shodov in zborovanj, vsekakor pa »mu trenutna gesla socialistične smeri niso dobro poznana«. Potem ko so sprejeli resolucijo neudörflskega kongresa, so obravnavali še delovanje in namen delavskih društev. Spet je govoril Janšek in dejal, da je sicer res primarna naloga delavsko izobraževalnih društev vzgoja članov, da pa bi moralo tudi skrbeti za dvig zavesti množic (Massenbewußtsein). Zanimivo je, da se je tega shoda udeležil tudi poslanec deželnega zbora za Celje Forreger, ki pa ga je kmalu zapustil, potem ko je videl v kakšno smer gre potek shoda. Ob koncu zborovanja je Janšek opozoril še na dejstvo, da se delavci zamen pritožujejo nad nepopolno svobodo zborovanja, saj je današnji shod izpričal, da niti obstoječih določil zakona o zborovanjih delavci ne izrabijo v

¹³¹ Steiner, Die Arbeiterbewegung, str. 96.

¹³² Prav tam, str. 105.

dovolj veliki meri in se shodov le slabo udeležujejo.¹³³ Konec leta, 22. novembra 1874, je celjsko društvo imelo svoj letni občni zbor, ki se ga je udeležilo le 20 udeležencev. Iz poročila je razvidno, da je društvo imelo dve sekciji: literarno in sekcijo za vprašanje gospodarstva. Izvoljen je bil nov odbor za društveno leto 1875, ki so ga sestavljali Jakob Eyer kot predsednik, Paikhard kot njegov namestnik, drugih funkcij zaradi slabe udeležbe niso volili in zaradi istega razloga so sprejeli sklep, da bo odbor namesto 18 imel le še 12 odbornikov. Odborniki so postali: Korošec, Kržan, Lastanšek, Krenner, Kopal, Relivnik, Veničnig, Wračko, Pintošek, Mastnak, Jerše, Zupančič in Oblasse, ki si bodo posamezne odborove funkcije razdelili na seji odbora. Sklenjeno je bilo tudi, da bo društvo priredilo o božiču praznovanje obletnice, vendar ni podatkov, če so idejo uresničili.¹³⁴ Verjetno iz prve polovice leta 1874 je zanimiv detajl, ki poroča, da je vendarle tlelo neko gibanje. To je poročilo celjskega okrajnega glavarstva namestništvu, ki pravi, da je prepovedalo shod čevljarjem, vendar je poročilo brez datuma. Shod je bil prepovedan zategadelj, ker so se čevljarji hoteli priključiti delavski stranki in kazali socialnodemokratske tendence. Voditelja in glavna agitatorja sta bila Moßhardt in Pravdica iz Gradca, ki sta bila pristaša idej neudörflskega kongresa.¹³⁵

Sredi naslednjega leta, 13. junija 1875, se je delavsko izobraževalno društvo za Celje in okolico na svojem zadnjem shodu z dvetretjinsko večino odločilo, da se zaradi slabega obiska društvenih shodov razpusti.¹³⁶ Društvena dejavnost delavcev na celjskem področju je bila s tem že po dveh letih končana. Naslednje delavsko društvo je bilo osnovano šele čez 15 let, točneje novembra 1890.

¹³³ St LAG, Statt. Präs. 5-51/874 celjski okrajni glavar namestništvu, dopis, št. 1282 z dne 17. maja 1874.

¹³⁴ Prav tam, št. 3452, 24. novembra 1874.

¹³⁵ St LAG, Statt. Präs. 5/875, brez datuma.

¹³⁶ St LAC, Statt. Präs. 5/875, celjski okrajni glavar namestništvu, št. 1711, 15. junija 1875.

Delavsko gibanje od neudörflskega do hainfeldskega kongresa

V avstrijskem delavskem gibanju je razdobje od procesa proti Tauschinskemu in tovarišem oktobra 1874 v Gradcu pa vse do združevalnega kongresa in ustanovitve stranke v Hainfeldu čas, ko je bila delavsko gibanje v Avstriji in s tem tudi na Štajerskem v težki notranji krizi. Frakcijski boji med zmernimi in radikali, ki so bili pod močnim vplivom anarhistične ideologije, so dosegli svoj višek. Delovanje delavskih društev je bilo v glavnem zavrto, posebno še izven večjih delavskih središč. Michael Schacherl, ki spada v drugo generacijo delavskih voditeljev na Štajerskem, opisuje položaj, kakršen je bil na Štajerskem, in pravi med drugim, da so bila še v začetku leta 1889 na vsem Štajerskem le tri delavsko izobraževalna društva: v Leobnu, Brucku na Muri in Mariboru, ki so vsa tri skupaj štela komaj 150 članov.¹³⁷ Tu ima Schacherl najbrž v mislih kakšno strokovno društvo v Mariboru, zakaj delavsko izobraževalno se je 3. maja 1886 prostovoljno razpustilo. Socialnodemokratska stranka v tem razdobju ni imela zvez z velikimi industrijskimi centri. Za ves čas je značilen poostren pritisk oblasti, številna društva so bila razpuščena, drugim pa delovanje zelo oteženo ali domala onemogočeno. Ta pritisk se je še okreplil po znanih anarhističnih atentatih, ko je bil sprejet zakon o socialistih. Delavsko gibanje je ostalo skoraj brez agitatorjev, brez svojih listov, brez denarja. Veliko število delavcev je bilo obtoženih in obsojenih na anarhističnih procesih v Gradcu, Zagrebu, Celovcu in drugod. Tudi položaj delavskega gibanja na Štajerskem ni bil nič boljši kot drugod po državi. Na slovenskem Štajerskem je poleg mariborskega delavsko izobraževalnega društva vegetiralo le še ptujsko. Poudariti je treba, da je prav za to obdobje gradivo najbolj skopo in si je težko ustvariti sliko o dogajanju ter izluščiti kaj več, kot le tisto, kar velja za avstrijsko socialno demokracijo na splošno.

¹³⁷ M. Schacherl, 30 Jahre steierischer Arbeiterbewegung, Graz, 1922 (nadalje Schacherl, 30 Jahre), str. 22.

V Mariboru je bilo januarja 1875 ustanovljeno Splošno delavsko izobraževalno društvo (Allgemeiner Arbeiterbildungsverein), ki ga je namestništvo v Gradcu dovolilo 25. januarja 1875. Kot predsednik ustanovnega odbora je bil na vlogi oblastem podpisan Josef Gleissl, strojnik v Janschitzovi tiskarni.¹³⁸ Morda je to društvo odraz Oberwinderjeve frakcije, ki je 1. oktobra 1874 ustanovil svoje društvo Allgemeiner österreichischer Arbeiterverein s posebnim programom,¹³⁹ morda pa so s tem društvom hoteli društveno povezati in bolj organizirati obrtniške pomočnike; društvo naj bi bilo torej odprto za vse delavske sloje. Zaradi skopih poročil o njegovem delovanju ga je težko opredeliti, težko je tudi z gotovostjo reči ali je zagovarjalo zmerno ali radikalno smer. Po odhodu Wiesthalerja in po procesu proti Tauschinskemu (ni oprijemljivih dokazov, da bi bila tu kakšna koincidenca, čeprav je verjetna, saj je bil Wiesthaler izvoljen za delegata za Neudörfl), je mariborsko delavsko izobraževalno društvo precej omejilo svojo dejavnost. Zdi se, da sta obe društvi kar precej sodelovali in prirejali skupne shode, na katerih, vsaj po podatkih, ki so nam na voljo, ni prišlo do kakšnih načelnih debat o obeh smereh v avstrijskem socialnodemokratskem gibanju, o zmernih in radikalih. Na shodu 9. maja 1875 so v Götzovi pivnici govorili o »današnjem načinu proizvodnje«, namenu delavskih društev ter o tisku, odpravi kavcije in zloglasnega pečata, torej o zadevah, o katerih slišimo že od vseh začetkov društvenega življenja delavcev. Konkretnih podatkov o samem poteku shoda in takratnih stališčih delavcev pa ni. Shod je sklical Anton Steinbauer, litograf v Janschitzovi tiskarni, predsedoval mu je Johann Toppler, kolar v delavnicah južne železnice, zapisnikar je bil Sebastian Prax, pomočnik v Pischlerjevi sodarski delavnici. Shoda se je udeležilo okrog 60 oseb, v glavnem delavcev. O prvih točkah dnevnega reda sta govorila Toppler in Gleissl, do tretje pa sploh ni prišlo, ker ni bilo gostov iz Gradca, ki so oblju-

¹³⁸ St LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 53, št. 921.

¹³⁹ Berchtold, Österreichische Parteiprogramme, str. 16 in 116 ss.

bili, da bodo predavali.¹⁴⁰ Da je vendar prišlo do nekakšnega razcepa v delavsko izobraževalnem društvu priča podatek, da sta Prax in Gleissl še leto dni prej bila odbornika v starem društvu, Gleissl pa je bil tudi izvoljen za drugega nadomestnega delegata za Neudörfl.

Medtem je začel v avstrijskem delavskem gibanju rasti pomen Kaler-Reinthala, ki je postal ena vodilnih osebnosti v delavskem gibanju. V času svojega bivanja v Nemčiji se je dodobra seznanil z marksizmom, seznanil se je s Kautskym in bil poleg njega pravzaprav edini teoretik v gibanju. Februarja 1876 je postal urednik strankinega glasila Gleichheit. Skušal je spet vzpostaviti enotnost v delavskem gibanju in je postal tvorec programa v Wiener Neustadtu avgusta 1876, na katerega niso povabili čeških predstavnikov.¹⁴¹ V enem od svojih številnih agitacijskih potovanj je prišel tudi v Maribor, kjer je govoril na zborovanju 2. oktobra 1876. Shoda se je udeležilo 62 ljudi, večinoma so bili delavci, čevljarji iz Kleinschusterjeve tovarne čevljev. V glavnem je govoril Kaler Reinthal o volilni pravici delavcev, odpravi dela zapornikov, ki je oviralo malo obrt, in o pomenu tiska. Po poročilu policijskega uradnika je že med samim shodom ušlo skoraj pol navzočih. Med udeleženci je bil tudi Ferdinand Tuma, ki je bil član strokovnega društva čevljarjev in je pozneje imel dovolj vidno vlogo v Ljubljani in bil tudi obtožen na procesu proti ljubljanskim »krvavcem« v Celovcu decembra 1884.¹⁴²

Obe društvu sta 12. decembra 1877 priredili skupen shod, ki je bil v kavarni »Stadt Wien«, ob sorazmerno zelo visoki udeležbi, saj poročilo govori o skoraj dvesto navzočih. Delovno predsedstvo so sestavljali Johann Maritschnig, predsednik mariborskega delavsko izobraževalnega društva, Josef Lescher in Theodor Lončar, zastopnika splošnega delavskega društva, vsi trije krojači. Iz

¹⁴⁰ St LAG, Statt. Prä. 5-51/874, poročilo mestnemu svetu, št. 1291, 9. maja 1875.

¹⁴¹ Berchtold, Österreichische Parteiprogramme, str. 17; Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international, Paris, 1971, str. 155—156.

¹⁴² St LAG, Stat. Prä. 5-51/874, poročilo namestništva notranjemu ministrstvu, št. 3211, 6. oktobra 1876.

Gradca sta prišla na shod in na njem aktivno sodelovala Losch in Pauler, včasih člana mariborskega delavsko izobraževalnega društva. Spet so govorili o odpravi dela v prisilnih delavnicah, o splošni in neposredni volilni pravici je govoril Josef Gleissl, ki je v smislu znanega Oberwinderjevega programa iz leta 1876 predlagal, da vladi pošljejo peticijo, v kateri zahtevajo, da jim omogoči volilno udeležbo. Vladi so poslali tudi konkretne pripombe k osnutku novega obrtnega reda, kjer so predlagali, da se ukinejo prisilne delavnice, ustanovi bolniški fond, ki bi bil za vse delavce obvezen, pravico odpravnine ob telesnih poškodbah, ki bi jo bil dolžan dati delodajalec, svobodo združevanja in delovanja gospodarskih in podpornih društev, normalni deseturni delavnik za odrasle moške delavce, za ženske in mladoletnike med 14. in 18. letom osemurni delavnik ter prepoved otroškega dela pred dopolnjenim 14. letom, zakonsko določitev učne dobe, popolno svobodo združevanja v slehernem podjetju. Te svoje zahteve so v obliki resolucije poslali vladi.¹⁴³

Vlada je dopuščala takšne shode, ki so v okviru obstoječih predpisov skušali izboljšati delavski položaj, budno pa je pazila, da se ne bi širila radikalnejša propaganda, predvsem ne določbe neudörflskega kongresa. Oberwinderjevo smer je mnogo bolj trpela kot radikalno. Tako je bil prepovedan shod Andreasa Streckerja, ki je bil po policijskih podatkih privrženec radikalne smeri in je nameraval 22. aprila 1878 imeti v Mariboru shod, na katerem bi govoril o splošni, enaki in neposredni volilni pravici, novem obrtnem redu ter o stališču delavcev do obrtnikov. Strecker je bil klobučarski pomočnik iz Prevoj pri Sevnici in je že tri leta deloval v Mariboru. Mariborski magistrat je ta shod, ki je imel sicer popolnoma isti dnevni red kot zgoraj opisani, prepovedal z utemeljitvijo, da naj bi shod služil z bistvenim delom razpravljanj neudörflskemu socialnodemokratskemu programu.¹⁴⁴ Strecker se je sicer pritožil na notranje mi-

¹⁴³ St LAG, Statt. Prä. 5-2759/874, poročilo mariborskemu magistratu, 14. decembra 1877.

¹⁴⁴ St LAG, Statt. Prä. 5-3759/877, dopis namestništvu, št. 1334, 27. aprila 1878.

nistrstvo 29. junija, ki pa je 31. julija 1878 prepoved potrdilo.¹⁴⁵

To je tudi vse, kar je najti podatkov o tem mariborskem splošnem delavsko izobraževalnem društvu. Društvo je najbrž imelo znatno več internih shodov, za katere ni bilo potrebno, da so potekali ob navzočnosti oblastnega predstavnika. V letu 1881 je splošno delavsko izobraževalno društvo štelu le še 22 članov. Letnega občnega zbora se je udeležilo 15 članov, torej nekaj več kot dve tretjini, kar je zadoščalo, da so izglasovali razpust društva. Ker pač ni bilo nikakršnih bistvenih ideoloških razlik med njim in mariborskim delavsko izobraževalnim društvom, so se mu na tem zadnjem shodu priključili.¹⁴⁶ Razpuščeno društvo je imelo svoj občni zbor, in sicer že 18. decembra, na katerem naj bi izvolili nov odbor, ker se celotno članstvo le ni strinjalo s priključitvijo. Za novega predsednika je bil izvoljen vrvar Anton Löscher, čemur se je pa uprl dotedanji predsednik Ferdinand Sieber, ki je v poročilih omenjen kot »k škandalom in alkoholu nagnjen človek«. Spor se je umiril šele, ko je zastopnik oblasti dr. Winkler predlagal, da se shod razpusti. Sieber se najbrž ni mogel sprijazniti z dejstvom, da se je društvo razpustilo in je za 25. december znova sklical občni zbor, na katerem bi izvolili novega predsednika in nov odbor, vendar do tega ni prišlo.¹⁴⁷ Po nekem drugem poročilu je razvidno, da je društvo v letu 1881 imelo 27,70 fl. dohodkov in 19,80 fl. izdatkov, prebitka torej 7,90 fl. Najbolj dejavna je bila društvena pevska sekcija, ki je redno imela svoje vaje. Društvo se je potem z dvetretjinsko večino odločilo, da se prostovoljno razpusti. Kot predsednik je podpisan Matthias Wolleg, tajnik pa Alois Čeh.¹⁴⁸ Po poročilih policije tudi mariborsko delavsko izobraževalno društvo do leta 1880 ni pokazalo nobenega znaka delovanja.¹⁴⁹ Čeprav je prvotna društvena usmeritev bila videti bolj Oberwinderjeve smeri, je društvo ob koncu delovanja po vsem videzu zabredlo v radikalne vode in je tudi poročilo o njegovem

¹⁴⁵ Prav tam, št. 2450.

¹⁴⁶ St LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 53, št. 19768.

¹⁴⁷ St LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 53, št. 775.

¹⁴⁸ Zukunft, 12. januar 1882.

¹⁴⁹ St. LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 53, št. 775.

razpustu prineslo prav glasilo radikalno anarhistične smeri Zukunft.

Nekaj mesecev poprej, 30. oktobra, je mariborsko splošno delavsko izobraževalno društvo slavilo sedemletnico ustanovitve, ki so jo organizirali v Gambrinusovi pivnici. Na slovesnosti je kot običajno igral orkester delavnic južne železnice, prvič pa se je predstavil tudi društveni pevski zbor. Predsednik Sieber je imel slavnostni govor. Pozdravne brzojavke so poslala društva iz Usti na Labi, Floridsdorfa, Linza, Leobna, Hainfelda, Kindberga, Grottau, Šumperka, Dunaja, Welsa, Beljaka, Celovca, Römerstadta, Prostejova, Hüttenberga, Ternitza, Graupena, Mürrzuschlaga, Innsbrucka in Ljubljane.¹⁵⁰ Mariborsko delavsko izobraževalno društvo pa je bilo bližje radikalnejši smeri in ga je precej let krmaril Johann Maritschnig. Društvo je 3. julija 1882 imelo svoj polletni občni zbor, ki ga je vodil predsednik društva, zapisnikar pa je bil društveni tajnik F. Serdinko. Društvo je v pol leta imelo 48,16 fl. dohodkov in 40,34 fl. izdatkov, torej je v društveni blagajni ostalo še 7,82 fl. V pol leta so si društveniki izposodili vsega 13 brošur in 7 knjig, naročeni pa so bili na štiri delavske liste: »Volksfreund«, »Zukunft«, »Wahrheit« in »Arbeiterfreund«. V društvu sta delovali dve sekciji, gospodarska in splošno izobraževalna. Radikalno usmeritev društva je predsednik Maritschnig izpovedal v obravnavi o pomenu društva, ko je dejal, da bodo delavci samo z enotnostjo lahko kaj dosegli, delavsko gibanje pa morajo delavci sami vzeti v roke, kajti ne morejo računati in upati, da bi se za njihove zahteve boril kdo drug, kakšna druga stranka. Njegove besede sta dopolnila tudi Rigler in Pongratz, ki je kasneje deloval v Gradcu. Na nadomestnih volitvah je bil v odbor izvoljen Moser, za revizorja pa Huber in Čeh, ki je bil prejšnje leto tajnik splošnega delavsko izobraževalnega društva.¹⁵¹

Močno obiskano je bilo zborovanje 27. avgusta 1882 v Gambrinusovi pivnici, ki se ga je udeležilo 260 oseb. Na dnevnem redu so bile te točke: obravnavanje osnutka novega obrtnega reda, regulacija dela v prisilnih delav-

¹⁵⁰ Zukunft, 8. decembra 1881.

¹⁵¹ Zukunft, 27. julija 1882.

nicah in splošni položaj delavstva ter njegove zahteve. Shod je sklical Franz Rigler, v delovnem predsedstvu pa so bili Maritschnig kot predsednik, Čeh kot njegov namestnik in Schuster za zapisnikarja. Društvo je sprejelo tole resolucijo, ki sta jo obrazložila Maritschnig in Gabriel iz Gradca: »Glede na to, da v osnutku novega obrtnega zakona niso na noben način upoštevane zahteve, ki so jih delavci doslej postavili, to je normalni delovni dan, omejitev dela žensk in otrok, ureditev vprašanja vajencev, odgovornost obrtnih delodajalcev, namestitve tovarniških inšpektorjev itd., glede na to, da so v osnutku prisilne delavnice, ki so jih delavci že davno spoznali za škodljive in se bore za njihovo ukinitve že od leta 1868, se izreka ta ljudski shod v Mariboru dne 27. avgusta 1882 kar najodločneje zoper ta reakcionarni osnutek obrtnega zakona in sodi, da lahko pričakuje temeljito izboljšanje socialnega položaja delavskega stanu samo v spremembi zdaj obstoječega privatno kapitalističnega produkcijskega načina.« Govorniki Maritschnig, Gabriel, Hatler iz Gradca in Sieber so zelo ostro nastopili proti delu v prisilnih delavnicah, ki konkurira malim obrtnikom, ker so jih hoteli pridobiti na svojo stran. Maritschnig je govoril tudi na splošno o zelo slabem položaju delavcev in nastopil proti splošni in enaki volilni pravici, ker je bil mnenja, da delavci z njo ne bodo ničesar pridobili in pomeni le podaljševanje njihovega trpljenja. To nasprotovanje splošni volilni pravici je bilo eno od gesel radikalov, ki so se mu odrekli po velikih debatah šele v Hainfeldu. Maritschniga je podprl tudi Gabriel, ki je načel tudi zanimivo debato o narodnem vprašanju, po nekaj letih prvo na mariborskih tleh (drugih podatkov vsaj ni). Dejal je, da niso samo Nemci upravičeni, da sodelujejo v kulturnem razvoju naroda, ampak tudi druge narodnosti, ter podčrtal, da mora biti vsaka narodnost enakopravna, ne glede na to kakšnega jezika je, če se le bori za korist delovnega ljudstva, ter kritiziral nemške nacionalce, ki poudarjajo samo nemško narodnost.¹⁵² Ta debata je odraz povečanega zanimanja stranke za narodno vprašanje, do katerega je prišlo predvsem po zaslugi češkega delavskega

¹⁵² Zukunft, 28. septembra 1882.

gibanja, ki je bilo sorazmerno močno in dobro organizirano ter je svojo narodnostno komponento dokaj uspešno uveljavilo. V narodnostno mešanem Mariboru, kjer je slovensko zaledje dajalo manj razgledane in narodnostno osveščene delavce, katerim je bilo mnogo več do izboljšanja svojega socialnega stanja, je bil položaj svojevrsten. Društvo samo je bilo tesno povezano z graškim že od vsega začetka od konca šestdesetih let, v glavnem oporišču delavstva v delavnicah južne železnice pa je bil proces germanizacije primeroma močan, pospeševala ga je uprava, vodilni kader, močna je bila tudi fluktuacija neslovenske delovne sile. Slovenski delavci tako niso imeli nobenega narodnostnega oporišča, saj so bile slovenske meščanske stranke na drugem bregu družbenega in političnega boja, Ljubljana pa je bila predaleč. Tako je socialna demokracija nehote objektivno vodila slovenske delavce v nacionalno mlačnost ali celo v germanizacijo.

Občni zbor ob tretjem četrtertletju je mariborsko izobraževalno društvo imelo 23. oktobra. Na njem je predsednik Maritschnig podal poročilo in navedel, da je v zadnjem četrtertletju k društvu pristopilo 9 novih članov, med njimi nekaj malih obrtnikov, odšli pa so trije. Društvo je imelo 36,90 fl. dohodkov in 26,07 fl. izdatkov. Biblioteka je izposodila 16 knjig. Društvo je v tem času priredilo 4 društvene zabavne večere, ne poročajo pa, koliko je bilo društvenih shodov. Od listov so bili naročeni na »Zukunft«, »Volksfreund«, »Arbeiterfreund«, »Wahrheit« in »Schuhmacher Fachblatt«. Na delnih nadomestnih volitvah je bil za drugega predsednika izvoljen Mathär, za drugega tajnika Ziegler, za bibliotekarja Skorz, za odbornike pa Schürz, Hajek in Serdinko. Predsednik Maritschnig ter člana Riegler in Mathär so potem govorili o položaju delavcev in omenili, da se njihovo stanje od 1876 stalno slabša, mezde da so se znižale za 20—45 %, tako da je propadlo že veliko delavskih družin. Temu so krivi tudi delavci sami, ker niso enotni in jih tako vlada zelo enostavno lahko drži v šahu. Govorniki so pozvali predvsem obrtnike, da se čimprej strokovno združijo. Zelo visoko so ocenili število delavcev v Mariboru, kar na sedem do osem tisoč, ker so najbrž mednje šteli tudi njihove dru-

žinske člane, kot je to delala tudi avstrijska poklicna statistika.¹⁵³

Mariborsko delavsko izobraževalno društvo je bilo kot tako tako rekoč stalna podružnica graškega delavsko izobraževalnega društva in tudi po svoji idejni usmerjenosti skoraj identično z njim. V začetku osemdesetih let, v obdobju boja med zmernimi in radikali, je bil Gradec poleg Dunaja drugi glavni center radikalov¹⁵⁴ in pod tem vplivom je bilo radikalno tudi Maritschnigovo društvo. Tako je konec leta 1882 pod graškim vplivom nastopilo proti okrnjenemu kongresu v Brnu, ki je 15. in 16. oktobra sprejel tako imenovani program Kautskega, kar pomeni zmago zmerne struje. Ta program je v glavnem sestavil Kautsky in je zmes eisenškega programa ter programa, ki ga je za francoske socialiste 1880 sestavil Marx. Program Kautskega je v bistvenih določilih čez šest let sprejel tudi kongres v Hainfeldu. Kongresa se je iz Gradca udeležil predstavnik zmernih Gans.¹⁵⁵ Na tem kongresu so med drugim sklenili, da glasilo radikalnih Zukunft ne bo več osrednje glasilo stranke. Zmago zmerne struje pa je zmanjšalo dejstvo, da se radikali sploh niso udeležili kongresa. Kmalu po kongresu je mariborsko delavsko izobraževalno društvo na svojem shodu ta program v celoti odklonilo. Za svoj centralni organ so še vedno imeli Zukunft. Resolucijo so zaključili z naslednjim: »Izreči moramo tudi naše globoko obžalovanje, da imajo na delavskem zborovanju prisotni sodrugi iz province tako malo vpogleda v gibanje in da glasujejo za sklepe, ki so tako polni fraz. Kratko rečeno, povsem svobodno in odprto se iz prepričanja izrekamo za odločno fronto proti zmerni frakciji. Enake preobrate smo tako in tako že doživeli in se ne pustimo več slepiti. Za konec kličemo delavcem, ki so se priključili radikalizmu, grmeč živio!«¹⁵⁶

¹⁵³ Zukunft, 9. novembra 1882.

¹⁵⁴ Brügel, Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie III, str. 227, Steiner, Die Arbeiterbewegung, str. 208.

¹⁵⁵ Steiner, Die Arbeiterbewegung, str. 208—209, Brügel, Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie III, str. 277—290; Berchtold, Österreichische Parteiprogramme, str. 129—130.

¹⁵⁶ Zukunft, 9. november 1882.

Ob povečanem anarhističnem delovanju, ko so se anarhisti začeli zatekati tudi k atentatom, je vlada začela še bolj preganjati delavsko gibanje. Vso Avstrijo je zajela prava mrzlica anarhističnih procesov, med katerimi je bil spomladi 1884 tudi graški. Na njem je bil na dve leti in pol obsojen med drugimi tudi Johann Krainer, ki je kasneje vodil mariborsko konzumno društvo in se je v mariborskem delavskem gibanju sploh močno uveljavil.¹⁵⁷ Leta 1885 je v Mariboru izšlo tudi sedem številčk anarhističnega lista »Die Arbeit«, ki se je kasneje preselil v Gradec in Beljak.¹⁵⁸ Prva številka je izšla pod uredništvom Johanna Rissmanna 15. julija 1885, toda že decembra 1886 je zaradi zakona proti socialistom prenehal izhajati.¹⁵⁹ Parlament je 20. januarja 1885 sprejel in potrdil osnutek zakona proti socialistom, ki je sicer zelo prizadel delavsko gibanje, vendar ga ni mogel povsem uničiti.¹⁶⁰ Velika večina delavskih listov je prenehala izhajati, razpuščena pa so bila tudi številna delavska društva širom po Avstriji. Med njimi je bilo tudi mariborsko delavsko izobraževalno društvo, ki se je prostovoljno razpustilo 3. maja 1886. Tega dne je namreč društvo sklicalo svoj izredni občni zbor, na katerem so najprej ugotovili, da ima društvo 38,79 fl. primanjkljaja, potem pa je Karl Offenbacher predlagal, da se društvo prostovoljno razpusti z utemeljitvijo, da je zaradi omejitev zakona o družtvih in razglasitve zakona o socialistih praktično onemogočeno delovanje društva. Več članov društva je bilo proti tej odločitvi, vendar sta Offenbacher in še posebej predsednik Maritschnig prepričala vse navzoče, da so sklep o prostovoljni razpustitvi enoglasno sprejeli. Imenovan je bil tudi še tričlanski odbor: Jakopič, Offenbacher in Sieber; ta naj društveno premoženje preda podružnici Splošne delavske invalidske in bolniške blagajne v Mariboru, ki naj tudi poravnava društvene dolgove.¹⁶¹ Društveno življenje

¹⁵⁷ Schacherl, 30 Jahre, str. 13.

¹⁵⁸ Steiner, Die Arbeiterbewegung, str. 245.

¹⁵⁹ K. Miersch, Die Arbeiterpresse der Jahre 1869 bis 1889 als Kampfmittel des österreichischen Sozialdemokratie, Wien 1969, str. 168.

¹⁶⁰ Steiner, Die Arbeiterbewegung, str. 244.

¹⁶¹ St LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 53. št. 9784.

v delavskih krogih Maribora je s tem zamrlo za nekaj let in se je z novo podvojeno močjo okrepilo po hainfeldskem kongresu, ko je kmalu po njem stranka postala tako organizacijsko močna kot tudi idejno enotna ter začela dobivati vedno pomembnejšo vlogo v parlamentarnem političnem življenju države. Še naprej so obstajala nekatera strokovna društva, kot npr. krojačev, čevljarjev, lesnih delavcev, splošna bolniška in invalidska blagajna, ki pa niso razvijala politične dejavnosti, ampak skrbela za izboljšanje materialnega položaja delavcev. O tej dejavnosti, o številu in višini podpor in podobno pa v virih nisem našel podatkov in o tej plati ne morem govoriti.

V vsem tem razdobju ni na slovenskem Štajerskem nobenega delavsko izobraževalnega društva. Znano je le, da je bil januarja 1876 imenovan pripravljalni odbor za ustanovitev delavsko izobraževalnega društva v Ptuj, ki so ga sestavljali Ferdinand Lindner kot predsednik ter člani Josef Jamnik, Florian Svetina, Josef Gunčer, Johann Pachmann ter Johann Čeferin. Ta odbor je poslal graškemu namestništvu 23. januarja v potrditev pravila za novo društvo in že 25. januarja 1876 je bilo društvo dovoljeno. Že takoj na začetku je naročilo namestništvo okrajnemu glavarju v Ptuj, naj društvo strogo nadzoruje ter namestništvu o vsem poroča.¹⁰² To pa je tudi edini podatek, ki mi ga je doslej uspelo najti, tako v virih kot v literaturi. Niti ni jasno ali je društvo zaživelo, kako je delovalo, ali je bilo razpuščeno in ali je samo od sebe ugasnilo ter kdaj.

¹⁰² St LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 53. št. 1197.

FRANZ WIESTHALER IN MILAN SUBARIČ

Konec šestdesetih let sta se v delavskem gibanju na Štajerskem pojavila dva, ki zaradi svoje zanimive in močne osebnosti zaslužita, da si njuno delovanje nekoliko podrobneje ogledamo.

V začetnem razdobju mariborskega delavsko izobraževalnega društva stoji kot središčna oseba Franc Wiesthaler, ki zaradi svojih idej in neumornega dela v društvu zasluži nekaj več pozornosti in daljši prikaz. Vse do leta 1875 je bil Wiesthaler gonilna sila društva, vse akcije so potekale prek njega, večinoma jih je sam sprožil, sicer pa je bil vsaj v središču njihovih dogajanj. Bil je neumoren organizator, predvsem pa predavatelj in govornik. Tako rekoč ni bilo shoda, na katerem ne bi bil imel glavne besede, na katerem ne bi bil vsaj član delovnega predsedstva, če že ne predsednik. Pri tem je bil tudi vnet in vztrajen dopisnik v delavske liste, predvsem pa v »Marburger Zeitung«, ki ji je žrtvoval drugo polovico svojega življenja. Njegovo delovanje in pomen v mariborskem delavsko izobraževalnem društvu je omenjeno ob zgodovini društva, ker je tako neločljivo povezano z društvom samim. Zato naj bo tu omenjen samo kratek oris njegovega življenja.

Po podatkih Liber calculorum mariborske klasične gimnazije je bil rojen 25. decembra 1825 kot sin posestnika in notarja Franza in Auguste Wiesthaler. Klasično gimnazijo je obiskoval v Mariboru 1839—1842 in končal četrti gramatikalni razred. Potem je dve leti obiskoval predavanja filozofije v Gradcu, odkoder se je prepisal na teologijo na Dunaju. Leta 1847 je eksterniral. V revolucijskem letu 1848 se je priključil akademski legiji in jeseni istega leta začel študirati pravo v Gradcu, kjer je bil med ustanovitelji enega prvih graških burševskih dru-

štev Freya. Društvo je bilo ustanovljeno 25. januarja 1849; Wiesthaler je postal njegov senior, štel pa je 32 članov. Burši so nosili najprej bele, nato rdeče kape, njihova zastava je bila belo-rdeče-zlata. Freya je bila med društvi poleg Styrie najbolj progresistična v smislu idej revolucije leta 1848, ki jim je Wiesthaler ostal zvest pravzaprav še naprej. Wiesthaler se je tega leta seznanil s katoliškim reformatorjem Oberaufom, ki je nanj močno vplival in je bil z njim v stikih še po svojem izgonu v Švico. Freya je 13. marca 1849 ob obletnici žrtev marca 1848 na Dunaju priredila komemorativno svečanost. Na prostoru pri graškem kolodvoru se je zbralo do 800 študentov nemške, italijanske in slovanske narodnosti ter 200—300 drugih udeležencev. Med drugimi je govoril tudi Wiesthaler. Zaradi radikalnosti govorov je bilo društvo razpuščeno že 18. marca 1849. Glavni burši iz Freye pa so morali zapustiti Gradec, med njimi tudi Wiesthaler. Najprej je odšel v München, kjer se je spet srečal z Oberaufom, potem pa, ko so študentje (med njimi tudi on) knezu Windischgrätzu pripravili »Katzenmusik«, je moral zbežati v Švico in je živel v okolici Ženeve. Wiesthaler je bil v Švici v stikih z delavskimi društvi in drugimi političnimi begunci. Po nekaterih podatkih naj bi tudi napravil doktorat, vendar se nikoli ni podpisoval z doktor. Gotovo je posebnost, da je njegova karikatura v barvah prva tovrstna upodobitev kakšnega graškega študenta. Leta 1862 se je vrnil v Maribor, potem ko mu je mati brez njegove vednosti izposlovala pomilostitev, in že leta 1865 postal soizdajatelj »Marburger Zeitung« in od avgusta 1869 njen odgovorni urednik. Do 1887 je bil vnet sotrudnik in pisec uvodnikov ter zadnjih pet let 1882—87 spet odgovorni urednik. Umrl je 22. oktobra 1890 v Mariboru v precejšnji bedi in osamljenosti.¹ »Marburgerica«, list, ki mu je Wiesthaler posvetil skoraj četrt stoletja svojega življenja, je

¹ Liber calculorum gymnasii marburgensis vom Jahre 1830 do 1850 v Pokrajinskem arhivu Maribor; St LAG, Statt. Präis. 5-371/86 dopis mariborskega okrajnega glavarja namestništvu, št. 976, z dne 31. maja 1869, prav tam tudi dopis št. 271, z dne 3. februarja 1871; M. Doblinger, Studententum, Burschenschaft und Deutsche Einheitsbewegung in Graz bis 1880, Graz—Wien—Leipzig 1921 (nadalje Doblinger), stran 73; glej tudi MZ, št. 85, 23. oktobra

ob smrti v dveh noticah spregovorila nekaj toplih besed, kjer je posredno povedano, da je bil v marsičem, tudi v bedi, v kateri je živel zadnja leta, žrtev lastnega idealizma. Pogreba se je udeležilo mnogo ljudi, med njimi župan Nagy, podžupan dr. Schmiderer, deželni poslanec Pfrimer idr.² Doblinger v svoji knjigi omenja, da je ostal zvest idejam revolucije leta 1848 in nemški stvari,³ povsem pa zamolči njegovo delovanje v delavskem društvu. Brez dvoma je bil Wiesthaler zanimiva in samosvoja figura. V njihovem publicističnem in političnem delovanju je zaslediti več vplivov. V letu 1848 so največji vtis nanj napravile ideje nemškega liberalno demokratičnega meščanstva, po drugi strani je bil zelo dovzeten za Oberaufovo kritiko razmer v katoliški cerkvi. O tem priča ohranjena brošura, ki jo je Wiesthaler izdal v Gradcu januarja 1849, rokopis pa ima datum 18. des Christmonds 1848, z naslovom »Warum schloß ich mich der freien christlichen Gemeinden? Auf Viehhauser's Frage: Warum bleibe ich römischer Katholik? entgegnet von Franz Wiesthaler, gewesenen Theologen zu St. Stefan in Wien«. V njej silovito kritizira obstoječi sistem rimske kurije, papeštvo, jezuite, vpliv cerkve na državo, na šolstvo, zavzema se za civilni zakon in celibat.⁴ Drugi močan vpliv na njegovo pojmovanje sveta predstavlja delovanje v Švici in seznanjanje s švicarsko državno ureditvijo. Prepričanje, da je vzorec švicarske konfederacije tudi za Avstrijo najboljša možna rešitev v čedalje težjem notranjem položaju, ne pa dualizem, je ohranil tudi po prihodu iz Švice in ga je opaziti tudi v njegovih predavanjih v mariborskem društvu in resolucijah, ki jih je društvo sprejelo. Podobno stališče je imel tudi do preustroja vojske v ljudsko vojsko; podrobneje je to razložil v brošuri »Stehendes Heer oder Volksheer?«, ki je leta 1870 izšla v Mariboru. V Ženevi se je seznanil z mnogimi nemškimi političnimi begunci različnih političnih usmeritev, med njimi tudi

1890. Tu naj še omenim, da v nobeni matriki vseh treh mariborskih župnij, ki so v Arhivu Slovenije v Ljubljani, ni podatkov, kdaj naj bi bil Wiesthaler krščen.

² MZ, oktobra 1890.

³ Doblinger, stran 73.

⁴ St LAG, Statt. Präs. 18/869, št. 1440.

s socialnimi demokrati, in pod njihovim vplivom je tudi Wiesthaler sam postal socialni demokrat. Mariborsko delavsko izobraževalno društvo se je okrog leta 1870 povezalo z nemško sekcijo prve internacionale, naročeno je bilo na njen list »Vorbote« in Wiesthaler je temu listu aprila 1869 poslal celo 30 fr. za stavkajoče stavbeniške delavce v Ženevi z besedami: »Bratom v Ženevi, ki so prekinili delo. Majhen dar naj bo znamenje, da se zavedamo svoje dolžnosti.«⁵ To notico je »Vorbote« seveda priobčil, kar je povzročilo takojšnje reagiranje ministrstva za deželno obrambo in javno varnost, ki je vprašalo graško namestništvo, naj preveri, če je to res.⁶ Mariborski okrajni glavar je 5. junija 1869 odgovoril, da mu o tem ni ničesar znanega, niti da bi bili mariborski delavci v stikih z Ženevo, niti ni Wiesthaler ali kdo od delavcev pobiral kakšnih denarnih prispevkov. Okrajno glavarstvo se tudi čudi, da bi Wiesthaler zmozel sam poslati tako velik znesek, ko ima ob ženi in otroku ter brez lastnega premoženja le 300 fl. letnih dohodkov. Pač pa je znano, da je od graških delavcev že nekajkrat dobil denarno pomoč 3 do 5 gld.⁷ Poročila mariborskega okrajnega glavarja namestništvu o delavskem gibanju v Mariboru so vsa ta leta, posebej še do leta 1872, polna govora o tem, da je mariborsko delavsko izobraževalno društvo poleg graškega najbolj agilno in državi nevarno ter najbolj lassallovsko na vsem Štajerskem, in to predvsem po zaslugi Wiesthalerja, ki je njegov spiritus agens. Wiesthalerjeva vizija preobrazbe se je nekako mešala v zmesi demokratičnih tradicij leta 1848 in s socialistično preobrazbo družbe in države z državno pomočjo v tem smislu, da bi država s splošno volilno pravico dala delavstvu možnost sodelovanja v parlamentu pri sprejemanju zakonov v prid »četrtemu stanu«. Država naj bi se demokratizirala in federalizirala po malonemškem načelu, pri čemer bi mali narodi ostali v obstoječih kronovinah in ne bi sestavljali novih. Vsekakor je nasprotnik dualizma, bori se proti

⁵ Navajam po Z. Šolle: Internacionála a Rakousko, stran 163, opomba 11.

⁶ St. LAG, Statt. Präs. 5-371, dopis moriborskega okrajnega glavarstva namestništvu, št. 147, 29. maja 1869.

⁷ St. LAG, Statt. Präs. 5-371/869, št. 1001, 5. junija 1869.

nacionalnemu boju, ki državo razkrajja, in zaupa v demokratske reforme. Zato tudi ni za germanizacijo slovenskega življa, kot je izpovedal v debati, navedeni zgoraj. Nikjer ni podatkov, če je znal slovensko, vendar je vsaj v začetku bil do Slovencev strpen. Od leta 1875 pa Wiesthaler ni več v odboru delavskega izobraževalnega društva. Zaenkrat še ni dokumentov, kako je do tega prišlo, odslej se namreč pojavlja le še kot publicist v »Marburgerici« in ob večanju slovenske narodne zavesti nastopa v korist nemške nacionalne stranke. Protislovenski je predvsem zato, ker je slovensko narodno gibanje s klerikalnim predznakom.

V uvodniku maja 1879 je pod naslovom »Ein Königreich Slovenien« pojasnil svoje stališče do ideje o združitvi južne Štajerske s Kranjsko. »Državnemu zboru je v splošnem lahko vseeno, če se južna Štajerska združi s Kranjsko, da le spada nova kronovina k Avstriji. Le nam Nemcem v ogroženem delu dežele in Slovincem, ki hočejo živeti in se razvijati z nemškimi Štajerci, prekine ta delitev večstoletne razmere, ki so se nam priljubile, in sicer za ceno, ki je ta žrtev ne more odtehtati. Nasproti klerikalni reakcionarni večini v lastnem deželnem zboru nam ostane le ena prihodnost — državni zbor, in če se tudi poslanska zbornica prepiše nasprotni stranki, bi mi lahko izostali, dokler bi ta večina še vladala v deželi in državi. Z vsem orožjem ustave in zakona se bomo borili s to stranko. Razbitje naše dežele bo močna spodbuda, da se ne odpovemo nobenemu sredstvu. Po porazu nasprotnikov se bo porušilo tudi njihovo delo in ponovna združitev z deželo našega hrepenenja, naših pesmi, se bo izvršila v kratkem času. Zato zvesto vztrajamo na svojih mestih, zato trdno držimo in visoko dvigamo zeleno belo zastavo in tako kot nekoč visoko zgoraj v Severni marki Holstein kličemo tudi mi globoko spodaj na jugu: Za zmeraj nerazdeljeni!«⁸

Kljub temu, da se je Wiesthaler odvrnil od delavskega gibanja, je ob sprejetju zakona proti socialistom v uvodniku januarja 1884 pod naslovom »Ein Sozialistengesetz für Österreich« obsodil to dejanje in se zavzel za

⁸ MZ, 28. maja 1879.

zboljšanje gospodarskih in socialnih razmer ter proti političski državi.⁹ Značilno je, da sicer priznava socialno demokracijo kot stranko, vendar je proti zakonu o socialnih in liberalnodemokratskih nazorih in ni več sledu o nekdanjem borcu za delavsko stvar.

Maribor z okolico je bil tudi del političnega torišča k avanturam in zanesenjaštvu nagnjenega Milana Subarića, »socialističnega potujočega pridigarja«, kot ga v svojem biografskem leksikonu označuje Wurzbach, ki ga sicer hvali, da je bil odličen govornik, imel da je mogočen glas, njegovi govori so bili miselno bogati in slikoviti, dodaja pa »leider stark rot angehaucht«; poleg tega je imel Subarić tudi pogum, da je povedal tisto, kar je mislil.¹⁰ Subarić je bil rojen 15. julija 1843 v Glini v Vojni krajini kot sin¹¹ Marka Subarića, upokojenega majorja 52. pešpolka Franza Karla, ki je živel ločeno od svoje žene Amalije Kunz; ta je bila hči polkovnika in po rodu iz Maribora. V enem od svojih govorov, 1. septembra 1868, je Milan Subarić zelo nežno govoril o svoji materi, povsem drugače, kot o svojem k bakanalijam in hazarderstvu nagnjenemu očetu, ki se je po osmih letih zakona ločil od žene in leta 1865 umrl v Veroni. Milan je obiskoval realko v Mariboru, čeprav dotlej sploh ni znal drugega kot srbsko, decembra 1859 je odšel na vojno akademijo v Wiener Neustadt, kjer je bil že čez dober mesec, 6. januarja 1860, odpuščen zaradi nediscipline. Kot nadarjen, toda neurejen in nemiren duh, je sam študiral geografska in historična dela ter bral klasike. Tedaj se je tudi prvič seznanil z deli Saint-Simona, Proudhona in Cabeta. Na očetovo željo je kot kadet vstopil v 22. pešpolk Wimpfen in tu služboval 6—7 let; bil je večkrat disciplinsko kaznovan, vendar je dosegel čin »manipulierender Feldwebel«. Leta 1866 je s polkom odšel v Italijo ter napre-

⁹ MZ, 30. januarja 1884.

¹⁰ C. von Wurzbach: Biographisches Lexicon des Kaiserthums Österreich, Wien, 1880, 40. zv. str. 256—260. Najnovejši Dictionnaire biographique du Mouvement ouvrier international, 1. zv., Autriche, Paris, 1971., Subarića ne omenja, prav tako tudi ne 8. zv. Enciklopedije Jugoslavije, Zagreb, 1971.

¹¹ Wurzbach govori kot o »verjetnem« očetu, vendar v virih nisem zasledil, zaradi česa sumi v očetovstvo Marka Subarića.

doval v oficirja. Značilno za njegov odpor do vojske, ki ga je kasneje tolikokrat izpričal, je, da ni hotel prevzeti čina in je ušel. Ko je hotel preplavati Gardsko jezero, so ga ujeli in obtožili dezerterstva ter špijonaže. V zaporu je skušal napraviti samomor, toda že ga najdemo v Benetkah kot člana Comitato d'azione, ker je očitno pobegnil in je bil kot garibaldinec leta 1866 ranjen pri Bececci, od koder je šel na pomoč upornikom na Kreto ter 18. decembra padel v turško ujetništvo. Potem ko je Turkom ušel, se je januarja 1867 prostovoljno vrnil v Avstrijo in je bil v Trstu superarbitriran. Vrnil se je k materi v Gradec in spet kot samouk študiral. Začel se je označevati za socialdemokrata ter bil eden najbolj pogostih govornikov na raznih delavsko meščanskih shodih,¹² kjer je bil znan in priljubljen zaradi svojih ognjevitih govorov. Ob smrti mu je list »Floh« posvetil celó pesem z naslovom Milan Subarić Rdeči.¹³ V prezidialnih aktih državnega namestništva je mogoče najti veliko podatkov o njegovem bivanju in delovanju v Gradcu. Poročilo z dne 20. januarja 1869¹⁴ govori, da je začel v delavskem gibanju sodelovati julija 1868, ko je najprej prirejal shode, na katerih se je zavzemal za verske reforme. Že kmalu pa se je izrekel za zagovornika socialnodemokratskih idej ter postal veri odkrito sovražen. Vedno je imel po nekaj sto poslušalcev in somišljenikov, očitno nemalo zaradi svojih retoričnih sposobnosti. Tedaj je bil v službi pri znanem advokatu in liberalcu Johannu von Kaiserfeldu kot pisar, pomagal pa je tudi v tiskarni Leykam. Ob obisku katoliškega reformatorja Rongeja v Gradcu avgusta 1868 se je že proklamiral za socialdemokrata ter zahteval popolno svobodo brez avtoritet, odpravo cerkvenega davka ter dvig delavskega razreda.¹⁵ Napadati ga je začel tudi liberalni tisk. V istem poročilu je omenjeno, da je dejal, da si delavstvo ne bo moglo zagotoviti svojih pravic po zakoniti močni poti, ampak samo z revolucijo.¹⁶ Policija je menila, da obstajajo raz-

¹² Wurzbach, 1. c. str. 257.

¹³ Wurzbach, 1. c. str. 260.

¹⁴ St LAG, Statth: Prä. 5-153/869.

¹⁵ St. LAG, Statth: Prä. 5-2345/868.

¹⁶ Ibid.

lična znamenja, ki pa niso podrobneje razložena, da je Subarić orodje mednarodnega delavskega gibanja ter da je v pismenih zvezah z dunajskim socialističnim voditeljem Hartungom. Policija ga je tudi povezovala z delovanjem v korist Rusije kot rojenega Slovana, za kar pa tudi ni najti podrobnejših podatkov.¹⁷ Po njenem mnenju je tako častihlepen, da bi v Avstriji rad prevzel vlogo Herostrata in Ravallaca. V svojem govoru 23. avgusta 1868 v Puntigamovi pivnici¹⁸ je razložil svoje nazore, ki so v tem policijskem poročilu podrobneje opisana. V bistvu bi jih lahko strnili v tri točke. Najprej je silovito napadel katoliško cerkev, papeža, duhovščino, praznoverje, ki ga cerkev samo izkorišča ter sploh vse, kar je v zvezi s cerkveno hierarhijo. Po drugi strani je po Subarićevem mnenju podoben krivec človeških nadlog posvetna gospodstva, ki je v tesni povezavi s klerom. Zanj je vlada samo španska stena, za katero se skriva despotizem. V zadnjem delu svojega govora se je spet deklariral za socialdemokrata ter dejal, da visoko dviga zastavo človeštva v borbi proti vsesplošnemu zatiranju. Po njegovem naj bi se šele v socializmu izpolnile svetopisemske besede: Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe. Zahteval je, da se ukine stalna vojska ter se dá čimveč sredstev za izobraževanje. Duhovščini naj se vzamejo vsa posestva, samostani pa dajo delavcem za stanovanja. Uradništvo naj bo voljeno.¹⁹ Iz teh podatkov se vidi, da je bil Subarić vse prej kot sistematično formirana osebnost. Njegove ideje niso bile domišljene, saj zato ni imel časa, izobraževal se je na hitrico, hlatal, kar mu je pač prišlo v roke. Njegovo geslo je bilo: »Samo boj je življenje, mir pa je smrt.« V nekem pismu svojim prijateljem je pisal: »Ljubim pustolovščine, življenje sem začel kot roman in tako ga bom tudi končal. Naj žive pogumni in predrzni možje, sovražniki mirnega škricarskega življenja.«²⁰ V njegovih mislih so ideje, ki so jih zagovarjali tudi liberalci in demokrati, ne le socialisti. Opazen je vpliv utopističnih socialistov. Iz korespondence med Beckerjem in Strasserjem

¹⁷ Wurzbach, 1. c. str. 260.

¹⁸ St LAG, Statth: Prä. 14-784/868.

¹⁹ Ibid.

²⁰ St LAG, Statth: Prä. 5/153/1869.

1868/69 je razvidno, da je v zadnjem letu tudi pod močnim vplivom nemške sekcije prve internacionale, ko so Gradčani prav iz Ženeve zajemali glavne vire svoje propagande.²¹ Subarić je bil med graškim delavstvom najbolj izobražen in bi ob daljšem življenju gotovo odigral še pomembno vlogo. Tako pa je nekoliko nenavadno in skrivnostno 29. oktobra 1868 zvečer odpotoval na Dunaj, češ da se mora izpopolniti v francoščini ter se seznaniti z delavskim gibanjem na Dunaju, kot je dejal na policiji. Po poročilu namestništva ministrstvu za obrambo in javno varnost je nameraval odpotovati še v Salzburg in München. Namestništvo je tudi opozarjalo, da ima v Gradcu eno vodilnih vlog v delavskem gibanju in morebitne zveze s protiaavstrijskim društvom, ustanovljenim v Bukarešti.²²

Subarić je tudi na Dunaju in v njegovi okolici prirejal shode, na katerih je govoril s svojo znano retorično vehemenco in bojevitostjo. Kot je razvidno iz obtožnice na procesu zoper njega februarja 1869, je na zborovanju v Leobersdorfu primerjal položaj delavcev s položajem sužnjev, 26. decembra 1868 je v Zobelovi pivnici, ki je bila znano shajališče socialdemokratov, zahteval odpravo stalne vojske ter uvedbo davka na cerkveno premoženje, čeprav na dnevnem redu ni bilo verskega vprašanja. Cerkev je označil za »goro nesmisla in prevare«, na shodu v Wiener Neustadtu 3. januarja 1869 je pozival delavce, naj bodo enotni in naj stisnejo pesti, da se jih bo vlada bala in jim vendar ugodila v njihovih pravičnih zahtevah.²³ Zaradi te dejavnosti ga je oblast z motivacijo, da hujska proti posedujočim slojem in kali verski mir, 14. januarja 1869 v advokatski pisarni, v kateri je bil zaposlen, aretirala.²⁴ Dne 15. februarja 1869 je bil na dunajskem deželnem sodišču proces, na katerem je bil obsojen na sedemmesečno ječo. Subarić se je na procesu dokaj spret-

²¹ Steiner, 1. c., na več mestih.

²² St LAG, Statth: Präs. 2910/868. Tudi o tem društvu doslej ni najti kaj več kot golo omembo.

²³ Agramer Zeitung, št. 38., 17. 2. 1869. Kseroks kopije iz zagrebške vseučiliške knjižnice mi je ljubeznivo oskrbela dr. Miroslava Despot, za kar se ji najlepše zahvaljujem.

²⁴ Agramer Zeitung, št. 13, 18. 1. 1869.

no branil in je skupaj z zagovornikom uspel, da mu je bila prvotna kazen 13 mesecev zmanjšana za šest mesecev. V zagovoru je med drugim dejal, da je pristaš Lassalla, ne pa Proudhona in da se bori za splošno volilno pravico, ne poziva pa na oboroženo vstajo. Na očitke tožilca, da je na nekem shodu dejal, da je bil vzgojen za ropanje in ubijanje, je pojasnil, da so ga kot vojaka učili strokovno in vešče ubijati.²⁵ Če je verjeti dopisu v »Agramer Zeitung«, ki se sklicuje na dobro obveščenost, naj bi januarja 1869 odbor dunajskega delavsko izobraževalnega društva odklonil njegov sprejem v društvo, češ da Subarić s svojimi ostrimi govori ter proklamiranjem »rdečih bratov« vzbuja nezaupanje med delavci, kar bi lahko ogrožalo delavsko stvar, podobno kot njegov nastop v Badnu pri Dunaju, ko je na koncu govora izvlekel nož in z njim mahal okrog sebe.²⁶

Subarić je prestajal kazen v znanem zaporu Suben v Gornji Avstriji; kjer je bil kasneje zaprt tudi Železnikar. V celici je bil skupaj z dunajskim socialistom Pfeiferjem in patrom Florencourtom. Po dopisu v »Agramer Zeitung« se je Subarić v nedeljo, 12. septembra 1869, skupaj s sojetnikom Pfeiferjem sprehajal po vrtu jetnišnice. Pfeifer se je kmalu vrnil v celico, Subarić pa je iznenada skočil preko nizkega zidu v vodo in se še nekajkrat pojavil na površini ter vpil na pomoč, potem pa je dokončno izginil v valovih Donave; njegovo truplo so našli šele 20. septembra v Donavi med Ennsom in Melkom. V njegovi celici je policija našla precej papirjev, o katerih pa danes ni sledu. Nekateri viri poročajo, da se je bal ponovne obravnave, do katere bi moralo vsak čas priti, menda naj bi se moral sestati tudi s Hartungom, ki se mu je posrečilo pobegniti v Belgijo in se tako izmakniti velikemu veleizdajniškemu procesu proti vodilnim dunajskim socialdemokratom.²⁷

²⁵ Agramer Zeitung, št. 17. 2. 1869.

²⁶ Agramer Zeitung, št. 13, 18. 1. 1869.

²⁷ Agramer Zeitung, št. 211, 16. 9. 1869., Wurzbach, 1. c. str. 259.

ORGANIZACIJSKI RAZVOJ SOCIALDEMOKRATSKE STRANKE NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM DO 1914

Zgodovino socialističnega delavskega gibanja na Štajerskem smo razdelili na dve večji razdobji. V prvem, o katerem je bilo govora v prejšnjem poglavju, smo se ustavili pri začetnem obdobju, ko se delavsko gibanje še ne razvija v sklopu uradno priznane politične stranke, ampak je njegovo delovanje osredotočeno na delo društev in skupin, ki se včasih ne ozirajo ali pa vsaj ne dosti na središče stranke, ki tudi ni vedno na Dunaju. Predvsem pa je gibanje samo razdeljeno na zmerno in radikalno smer. Ko pa se Viktorju Adlerju posreči, da iz obeh smeri ustvari enotno stranko, ki jo prizna tudi oblast in se s tem stranka legalno vključi v politično življenje, se začne drugo obdobje, ki traja do konca prve svetovne vojne. V tem sorazmerno dolgem razdobju, saj traja skoraj trideset let, bi zaradi večje preglednosti in upoštevanja kvalitativne spremembe v sami stranki in v splošnem političnem razvoju to razdobje lahko še bolj razdelili. Najpogosteje se sledi kronologiji, ki jo je uporabil že Ludwig Brügel v svoji zgodovini socialne demokracije in ki je postavil ločnico v leto 1907, ko so prve volitve na podlagi splošne volilne pravice, razdobje po letu 1907 pa je čas čedalje večjih nacionalnih zaostrenosti in nemoči parlamenta. Ker se na slovenskem Štajerskem tesno prepletata dejavnost slovenske in nemške socialne demokracije, pa tiste prelomnice, ki so za slovensko socialno demokracijo recimo bistvene, na Štajerskem ne predstavljajo take pomembnosti, isto je za dogodke, ki so bistveni za nemški del Štajerske. Ker pa smo v naši razpravi problematiko obravnavali po problemih in ne po

kronološkem principu, smo tudi v tem poglavju celotno problematiko strnili v eno samo poglavje.

V Celju je bilo delavsko izobraževalno društvo obnovljeno, potem ko je bil 6. novembra 1890 dovoljen nemški Arbeiterbildungsverein für Cilli und Umgebung. V pripravljalnem odboru so bili zlatarski delavec Julius Gutekunst, strojni ključavničar Josef Prader, čevljar Franz Weinkopf, čevljar Georg Sekirnik in krojača Thomas Marenig in Georg Kotzbeck.¹ Ustanovni občni zbor je bil 14. decembra 1890 v hotelu Strauss. Udeležili so se ga tudi zastopniki delavsko izobraževalnih in strokovnih društev z Dunaja, Gradca, Wiener Neustadta, Deutsch Feistritz, Wolfsberga, Leobna, Rainfelda in Maribora. O pomenu društva je govoril Huber iz Maribora. Društvo, ki se mu je že tega dne pridružilo 39 članov, je izvolilo nov odbor: Marenig je postal predsednik, Jammernig namestnik, Gutekunst in Jaschka blagajnika, Weinkopf in Juvanz tajnika, odborniki pa Franz Potočnik, Kotzbeck, Bernar, Prader in Amord.²

Celjsko delavsko izobraževalno društvo, ki je bilo osnovano konec leta 1890 po petnajstletnem premoru, je imelo 7. junija 1891 svoj prvi polletni občni zbor v hotelu Stadt Graz, ki ga je vodil podpredsednik društva Jammernig. Izvoljen je bil tudi nov odbor društva: predsednik Dom. Amord, namestnik N. Müller, blagajnika Joh. Fest in N. Faktor, tajnika F. Weinkopf in N. Witmar, odborniki pa Stor, Ziska, Otrokar, Vabšek, Tauerek in Zotter. Amord in Zotter sta govorila o pomenu društva. Povečali so podporni prispevek od 30 na 40 krajcarjev.³

Tudi v Trbovljah je bilo v tem času že ustanovljeno Splošno delavsko izobraževalno-pravovarstveno in podporno društvo, ki je 9. avgusta imelo svoj javni shod z nad 2000 udeleženci. Shod je začel podpredsednik društva Ehrlich, govorila pa sta Resel iz Gradca in Brozovič iz Ljubljane. Prizorišče zbora, gostilna, je sprejelo samo 200 oseb in po Reslovem govoru so morali nemško govoreči delavci zapustiti prostore, da so jih zamenjali slovenski poslušalci, ki jim je v slovenščini govoril Brozovič. Oba

¹ St LAG, Vereine und Genossenschaften, fasc. 53, št. 25477.

² Arbeiter Zeitung, št. 7, 13. 2. 1891.

³ Arbeiterwille, št. 14. 16. 7. 1891.

govornika sta govorila o slabem položaju delavstva in se zavzemala za čimprejšnjo in dobro organizacijo delavcev. Shod je moral biti predčasno končan, ker je bil v lokalu zaradi velike gneče slab zrak.⁴ Med pičlimi podatki o društvenem delovanju v začetku 90 let je zabeležiti shod delavcev v Trbovljah 12. junija 1892, ki se ga je udeležilo kakšnih 40—50 rudarjev. Ob površnem branju Südsteirische Post bi človek dobil vtis, da je na strani delavstva, ko govori, da so shod motili hujskači. Iz daljšega poročila v Slovenskem gospodarju pa je razvidno, da so bili hujskači za Südsteirische Post socialnodemokratski govorniki, ki so govorili v slovenščini in nemščini. Slovenski gospodar je shod komentiral takole: »Hujskači so zopet prišli dražiti in vznemirjati tamošnjih delavcev. Vendar hvala Bogu, njih vpliv vidno pojema. Le kakih 40—50 rudarjev se je zbralo poslušat nemškega in slovenskega govora svojih kolovodjev, kljub temu se nekaterim gospodom hlačice močno tresejo, ker so naročili 15 žandarjev. Nemira ni bilo nobenega. Upamo, da socialnodemokratski nepridiprav pobere vsa svoja šila in kopita za vselej iz Trbovelj.«⁵ Kmalu zatem sta bili še dve zborovanji v Trbovljah in pri Sv. Jederti nad Rimskimi Toplicami. Na obeh shodih, ki jih je priredilo politično društvo Wahrheit iz Gradca, je govoril Zadnik o socialnodemokratskem programu. Posebno ostro je kritiziral poslovanje Trboveljske bratovske skladnice. Shoda v Trbovljah se je udeležilo kakšnih 70 rudarjev, pri Sv. Jederti pa več sto, večina kmetov.⁶

V maju 1892 je mariborsko pevsko društvo Frohsinn proslavljalo ustanovitev svojega društva, ki se je kljub oviram (o kakšnih, ni poročil) le ustanovilo. Motto društva je bilo: V pesmi kot tudi v življenju nas pustite stremeti k enotnosti. Na ustanovnem večeru, ki je bil bolj podoben proslavi, saj je bilo mnogo pevskih točk, igral pa je tudi orkester ptujskega glasbenega društva, je bila večkrat poudarjena enotnost mariborskega delavstva nasploh. Društvenega večera se je udeležil tudi predstavnik graške

⁴ Arbeiterwille, št. 16, 19. 8. 1891.

⁵ Slovenski gospodar, št. 25. 23. 6. 1892, Südsteirische Post, 15. 6. 1892.

⁶ Deutsche Wacht, 28. 7. 1892.

zveze delavskih pevskih društev in preden je za zaključek zadonela pesem o delu, so prebrali še pozdravne brzojavke pevskih društev spodnje Avstrije, delavskega bralnega društva na Dunaju, tamkajšnjih kovačev bakrenih izdelkov, dunajskih prijateljev mariborskih delavcev in redakcije »Arbeiter Zeitung«, pevskega društva iz Celovca in Steyra ter izobraževalnega društva iz Jägersdorfa.⁷

Po tretjem kongresu avstrijske socialne demokracije na Dunaju leta 1892 je bila za velikonočne praznike sklicana prva štajerska deželna konferenca socialnih demokratov, na kateri naj bi predvsem sprejeli novo organizacijsko obliko po smernicah, sprejetih na strankinem kongresu. Vsaka dežela naj bi bila namreč razdeljena na okrožne organizacije, ki bi bile sestavljene iz krajevnih. Državno namestništvo je to konferenco v Gradcu prepovedalo in se je zbrala šele za božične praznike 25. in 26. decembra 1892 prav tako v Gradcu. Na konferenci je bilo 85 delegatov in gostov, ki so predstavljali 15 krajev (iz teh krajev 23 delegatov), mesto Gradec je samo dalo 30 delegatov, ostali so bili gostje. Med gosti so bili tudi: zastopnik dunajske centrale Popp, zastopnik Tirolske in Vorarlbege je bil urednik Volkszeitung Šaska, slovenske tržaške delavce pa je predstavljal Zadnik. Osrednji referat o organizaciji stranke in agitaciji je imel Johann Resel, med številnimi diskutanti pa je bil tudi Müller iz Maribora. Iz objavljenega poročila ni razvidno, koliko je bilo predstavnikov iz spodnje Štajerske, niti niso povzeti referati ali diskusija. Vsa Štajerska je bila po tej konferenci organizirana na osem okrožnih organizacij. (Mürz-zuschlag, Bruck a. M., Leoben, Rottenmann, Zeltweg, Voitsberg, Gradec, Maribor). Poleg Maribora sta imela svojo krajevno organizacijo še Celje in Trbovlje. V deželno vodstvo stranke pa so bili izvoljeni Krainer, Resel, Pongratz, Ehrlich in Mittelmeier. Na konferenci je bilo nadalje sklenjeno, da se od strankine članarine odvaja 50 odstotkov v deželno blagajno in od tega 15 odstotkov v blagajno centrale. Poudarili so velik pomen tiska in potrebo, da se Arbeiterwille kot strankino glasilo še bolj razvija in je treba napeti vse sile, da zaradi pomanjkanja

⁷ Arbeiter Zeitung, št. 26, 24. 6. 1892.

sredstev ne bi propadlo.⁸ Na 3. strankinem zboru so v debati o tisku govorili tudi o potrebi izdajanja delavskega lista v slovenščini. Delegati so se strinjali, da bi bilo dobro, ko bi začelo takšno glasilo izhajati in so apelirali na vse navzoče, da naj med članstvom agitirajo, da se bo nabral poseben časopisni fond. Nekaj časa je še poteklo do realizacije tega načrta, vendar pa je Arbeiterwille le objavila poseben razglas v nemščini, in to celo kot uvodnik, na katerem so podpisani »kranjski sodrugi«. V razglasu je rečeno, da bi bil slovenski delavski časnik pomembno sredstvo povezovanja med nemško in slovensko govorečimi sodrugi in da je zato dolžnost vseh, da vložijo vse sile, da se bo priporočilo strankinega zbora uresničilo. Vendar pa ne gre le za ustanovitev slovenskega delavskega lista, ampak za to, da bo list lahko nemoteno izhajal.⁹

Žal je za leto 1893 malo poročil o socialnodemokratskih zborovanjih. Tako imamo le kratko notico, da sta bili 2. julija 1893 dve zborovanji, in sicer je trboveljsko pravovarstveno in izobraževalno društvo priredilo shod v Dolu, ki mu je predsedoval Edmund Ehrlich iz Gradca, član deželnega vodstva stranke. Na shodu so govorili o položaju kmetov, malih obrtnikov in delavcev ter o pomenu delavskih društev. Govornika sta bila Anton Grablovic in Franc Brozovič. Shoda se je udeležilo okrog 300 ljudi, med njimi mnogo žena. Istega dne sta obadva govornika govorila 60 udeležencem shoda v Laškem, ki ga je priredilo tamkajšnje društvo, najbrž podružnica pravovarstvenega društva za Štajersko.¹⁰ Društveno življenje se je sicer živahno razvijalo in je število delavskih organizacij stalno naraščalo, vendar je podatkov zelo malo, medtem ko so prvi letniki Arbeiterwille, kot osrednjega strankinega glasila za Štajersko, skoraj v celoti nedostopni.

Zgodaj spomladi 1894 je avstrijska socialna demokracija imela na Dunaju svoj redni zbor, na katerem je prevladovala teza, da bodi osnovna taktika delavske stranke v tem trenutku borba za splošno in enako volilno pravico. Grožnje z generalnim štrajkom je najprej zame-

⁸ Arbeiterwille, št. 1, 5. 1. 1893.

⁹ Arbeiterwille, št. 15, 2. 8. 1893.

¹⁰ Deutsche Wacht, 6. 7. 1893.

njalo geslo masovni štrajk, vendar je bilo končno tudi to zavrnjeno. O tem je z neprikritim zadovoljstvom pisala Deutsche Wacht, ko je to odločitev komentirala, češ da je bilo grozdje prekislo.¹¹ Tudi pred prvim majem je Deutsche Wacht priobčila obširen komentar pod naslovom Der 1. Mai. V njem je rečeno, da je po mnenju vodstva socialne demokracije 1. maj praznik vseh delovnih ljudi. Toda ti delovni ljudje so drugod in ne v socialnodemokratskem taboru, ki ga sestavljajo nezadovoljneži, fantasti, slabomisleči in napolizobraženci. Socialni demokrati bodo že morali pokazati, kakšno lepšo bodočnost obljublajo človeštvu, razen boja proti kapitalizmu in militarizmu. Delavsko zahtevo po boljši eksistenci smatra članekar za korupcijo v najslabšem pomenu besede, za golo željo po oblasti. Kajti zatiranim se ne da pomagati z grožnjami, štrajki in odprto revolucionarno borbo. Rešitev ponuja Deutsche Wacht v ustanavljanju produktivnih zadrug, s katerimi se bo okrepilo samozaupanje delavcev. Pa tudi ideja socialnih demokratov, da morajo biti kozmopoliti, je sanjaška, kajti potrebe in cilji angleških delavcev, na primer, so povsem drugačni kot pa nemških. Resnično kozmopolitski je samo Nemec, ker je še toliko sanjača, da verjame v spremembo obstoječega. Končno članekar še ugotavlja, da je 1. maj nemška ideja. Posebno pa se je Deutsche Wacht spotikala ob dejstvo, da so socialni demokrati tudi revolucijo 1848 jemali v svoje propagandne nastope, kajti smatrala je, da je revolucija 1848 pač najčistejša tradicija nemškega liberalizma.¹²

Tudi za leto 1894 je malo podatkov o zborovanjih socialnih demokratov. Za binkošti 1894 se je v Gradcu sestala druga štajerska deželna konferenca, ki se je je udeležilo 80 delegatov, od katerih jih je bilo 35 iz krajev zunaj Gradca. Kateri kraji slovenske Štajerske so bili zastopani, ni znano. V poročilu o delovanju stranke je Hans Resel med drugim dejal, da so 1. maj v precejšnjem številu slavili delavci v Velenju, Zabukovici, Trbovljah in Hrastniku. Posebne težave in šikaniranje s strani obla-

¹¹ Deutsche Wacht, 1. 4. 1894.

¹² Deutsche Wacht, 21. 4. 1894.

sti so imeli delavci v političnem okraju Celje. Tožil je tudi nad neurejenimi razmerami v bratovskih skladnicah, predvsem v rudarstvu. V splošnem, je bilo rečeno, so se oblasti že navadile na delavska zborovanja in shode in jih dovoljujejo, ker so sklicani tudi v skladu z zakonom. Na konferenci so sprejeli in podprli sklepe 4. zbora stranke in sklenili, da se bodo zavzeli za čim boljše strokovno organizacijo, predvsem v prevladujočih industrijskih panogah, svoje politično delovanje pa usmerili zlasti v boj za volilno pravico in osemurni delavnik. Nadalje so sprejeli organizacijsko razdelitev na okrajne organizacije ter poudarili, da bo zaradi jezikovnih težav potrebno čim tesnejše sodelovanje med kranjsko in štajersko deželno organizacijo. Obravnave in poročila o bratovskih skladnicah bo v bodoče potrebno izdajati tudi v slovenščini.

Razprave in zaključki konference so pokazali, da se na Štajerskem dela dovolj dobro, in kmalu so se začeli kazati sadovi tega dela, ki so štajersko deželno organizacijo pripeljali med najboljše organizirane deželne organizacije.¹³

V Zagorju je bil shod 7. oktobra, na katerem sta govorila Grablovic in Brozovič. Tu je bilo tudi krščansko socialno društvo, ki je bilo takrat še bolj šibko. Na ta shod, kjer je bilo kakšnih 200 udeležencev, so prišli tudi štirje krščanski socialci, ki pa so jih delavci izgnali s shoda. Slovenec je ogorčen zapisal: »Brez spremstva, nikogar poznavajoč, so hoteli vstopiti, toda nekaj nahujskanih ljudi, moških in žensk, se je obrnilo proti njim in jih surovo napadlo. Morali so oditi. Lepa svoboda socialnih demokratov se tu kaže in še lepši pogum. Štirih mož se boji skupščina, ki je imela več nego 200 udeležencev! Nič ne dene! Tudi Zagorci bodo spregledali!«¹⁴ Istočasno pa Slovenec priznava, da je Zagorje edina posadka socialnih demokratov na Kranjskem, kar je razumeti tako, da so pač najmočnejši. Shod, na katerem so govorili o splošni volilni pravici, je bil 14. oktobra v Celju v gostilni Skalna klet. V slovenščini in nemščini je navzočim govoril Ludvik Zadnik. Na koncu so sprejeli resolucijo, ki je podprla poli-

¹³ Arbeiter Zeitung, št. 43, 29. 5. 1894.

¹⁴ Slovenec, št. 230, 8. 10. 1894.

tiko za splošno volilno pravico. To nedeljo, 14. oktobra, so bila zborovanja socialnih demokratov za splošno volilno pravico po vsej Avstriji. Člankar pa o tem celjskem shodu še ugotavlja, da je bilo navzočih opazno veliko slovenskih poljedelskih delavcev in kmetov.¹⁵ Istega dne je tudi mariborsko društvo Wahrheit priredilo v gostilni Križni dvor v Mariboru »velikanski shod delavcev in delavk. Dva graška govornika sta sicer ostro govorila o občni volilni pravici in časopisju, vendar red se ni motil.«¹⁶ Nazadnje je list še nostalgичno vprašal, »kdaj pa bode v Mariboru 1. zborovanje krščansko-socialnih delavcev«? Vendar mu na to ni bilo treba dolgo čakati, kajti že 1. julija 1895 je bilo v Mariboru takšno društvo že ustanovljeno.¹⁷ Krščansko socialna društva so se že začela snovati in med prvimi je bilo osnovano v Žalcu 27. 1. 1895.¹⁸

V letih 1894—96 je bilo društveno življenje sila razgibano, poleg delavskih so se začela močno uveljavljati krščansko socialna, ki so se ustanavljala povsod, kjer je bilo le kaj delavcev. Na javne shode katerekoli stranke so prihajali tudi člani drugih strank in jih poskušali razbiti. Na klerikalnih in liberalnih shodih se to sicer skoraj ni dogajalo, zato pa tem bolj na shodih krščanskosocialnih, socialnodemokratskih in tudi nemških nacionalnih društev. Tam torej, kjer društva svojega političnega profila še niso imela povsem jasno izoblikovanega in so dobri govorniki lahko poslušalstvo pridobili na svojo stran. Potem pa, ko so se stranke med seboj povsem jasno politično razmejile, ko so se dobro organizirale in pridobile pri svojem članstvu, je bilo takšnih mešanih zborovanj vse manj in manj ter so končno povsem prenehala. Na shodu v Lenartu v Slovenskih goricah 10. februarja 1895, ki so ga vodili štajerski prvaki Gregorec, Radej in Robič, so udeleženci ostro nastopili proti ateističnim nemškim nacionalcem ter tudi proti socialnim demokratom. To pa je dalo povod člankarju v *Deutsche Wacht*, ki se je spraševal, če bodo socialni demokrati pobrali vrženo jim rokavico, saj vedno govore, da brez njihove navzočnosti ne

¹⁵ *Deutsche Wacht*, 18. 10. 1894.

¹⁶ *Slovenski gospodar*, št. 42, 18. 10. 1894.

¹⁷ *Slovenski gospodar*, št. 27, 5. 7. 1895.

¹⁸ *Slovenec*, št. 275, 30. 11. 1894 in št. 23, 28. 1. 1895.

more biti nobenega shoda in tudi marsikak nemški nacionalni shod so s svojo majoriteto razbili.¹⁹ Žal ni podatkov, kaj je bilo s tem izzivom, vendar je skoraj gotovo, da ni bilo nič, saj v agrarnih Slovenskih goricah socialni demokrati pač niso mogli upati na kakršenkoli uspeh.

Primer takšnega razbijanja shodov in poskusov na vsak način in za vsako ceno pridobiti somišljenike za svojo stranko je nekaj shodov v letu 1895 v Grižah pri Žalcu. Na belo nedeljo 1895 je mlado in zelo aktivno slovensko katoliško delavsko društvo v Žalcu priredilo shod v Grižah, ki se ga je udeležilo okrog 300 ljudi. Predsednik društva Jernej Meh je najprej dal besedo kaplanu Ulčniku, ki je govoril o namenu krščansko socialnega društva. Kaplan je dejal, da je društvo slovensko in se bo potegovalo za težnje slovenskega naroda, da je tudi delavsko in bo zato skrbelo za delavce, ter končno, da je katoliško in bo branilo svojo sv. katoliško vero. Nato je naredil značilen retoričen in sholastičen obrat ter pozval navzoče, naj izbirajo med katoliškim in socialnodemokratskim društvom: prvo je v znamenju Kristusa, drugo v znamenju Barabe. Za njim je govoril delavski voditelj Ludvik Zadnik, ki pa so mu potem, ko je dejal, da je delavcem kaj drugega bolj potrebno kot vera, vzeli besedo. Seme-nišnik Jakob Antlop je nato govoril o sovražnikih cerkve in dejal, da je cerkev največja dobrotnica človeštva, socialna demokracija pa največja sovražnica cerkve. Po njegovem socialni demokrati zato sovražijo cerkev, ker ona trdi, da je bog, medtem ko ga socialni demokrati zanikajo, drugič, ker smatrajo, da človek ni ustvarjen po božji podobi, da nima duše in je torej žival. Iz tega je govornik — pod vsakršnim nivojem — sklepal, da se delavci (ki so pač živali), ne smejo pritoževati nad bogatimi, da jih stiskajo, kajti z živino je treba ravnati po živinsko. V to razburjeno vzdušje je Zadnik še enkrat posegel, vendar so ga onemogočili z besedami: »Brezverci nas ne bodo podučevali.« Člankar je svoje poročilo z zadovoljstvom zaključil: »Socialni demokrati iz Žalca in Celja so tedaj pogoreli na tem shodu. Ves njihov dolgotruden trud je bil zastonj. Resnica je prvokrat nastopila in

¹⁹ Deutsche Wacht, 14. 2. 1895.

si pridobila srca vseh. Hvala bogu in poštenim slovenskim možem.«²⁰ Kmalu po tem shodu je Zadnik imel nov shod v Slancah pri Teharjih in Slovenski gospodar je ob tem brž pripomnil: »V Štorah treba katoliško delavsko društvo. Na delo vrli teharski junaki.«²¹ Do ponovno razbitega shoda v Grižah je prišlo 3. maja, ko je bil napovedan shod socialnih demokratov v Rupnikovi gostilni. Sklicatelj shoda je bil Melhior Čobal, takrat še zaposlen v Köflachu. Po podatkih v Slovenskem gospodarju je na shod prišlo okoli 400 krščanskih socialcev, po Slovincu pa le okrog 150. Katerakoli številka je že točna, vsekakor je bil na shodu Čobal osamljen, menda je bil od njegovih somišljenikov v gostilni samo neki kmet iz Griž, ostali pa so se na mostu čez Savinjo obrnili in šli nazaj v Žalec ali Celje. Čez tričetrte ure je Čobal oznanil, da shoda ne more biti, ker niso prišli govorniki. Potem ko je videl, da socialnih demokratov ni, je Čobal odšel, spremljan od zmerljivk krščanskih socialcev. Slovenski gospodar je še pripomnil v svojem poročilu, da »ga je vladni zastopnik, ki je krščanskim socialcem zelo strog in usmiljen do socialnih demokratov vzel na svoj voz in odpeljal v Žalec na kolodvor. V tem so si edini — v boju zoper sv. Cerkev.«²² Čez dober mesec dni je bil v Žalcu spet shod krščanskih socialcev ali ajmohtarjev, pridevek, ki si ga je izmislil poniglavi provincialni besednjak slovenske politike. Na tem shodu 9. junija se je prvič zgodilo, da so socialni demokrati prepustili bojišče krščanskim socialcem in na shod sploh niso prišli. Župnik Matej Osenjak je govoril, od kod izvira socialna beda in kdo je oče socializmu. Dejal je, da nihče drug kakor liberalizem. »Zatrete je torej treba najprej liberalizem in socialne demokracije bo konec. Dajte delavcem sv. vero nazaj in socialno vprašanje je rešeno.« Tudi drugi govornik Tone Goršek je grmel proti socialni demokraciji, ki je kriva, da se delavske organizacije zbirajo pod dvema zastavama. Prva pod praporom katoliške cerkve in domovine, druga

²⁰ Slovenec, št. 92, 23. 4. 1895.

²¹ Slovenski gospodar, št. 18. 2. 5. 1895.

²² Slovenski gospodar, št. 20, 15. 5. 1895, Slovenec, št. 104, 4. 6. 1895.

pa pod zastavo brezverstva in brezdomovinske mednarodnosti.²³

Vendar se je krščanskim socialcem silovita in agresivna dejavnost še istega leta obrestovala, ko so na volitvah 23. decembra zmagali. Socialni demokrati pod vodstvom bivšega župana Dolinarja pa so bili poraženi.²⁴

Nekaj pred tem shodom pa poroča »Deutsche Wacht« o nekem drugem shodu v Grižah, ki ga je organiziralo štajersko društvo rudarjev in na katerem je bilo tudi precej krščanskih socialcev pod vodstvom »kutarjev«. V poročilu ni razvidno, kdo je v vročem besednem dvoboju zmagal, člankar pa nazadnje ugotavlja, da je s svobodnjaškega gledišča treba pozdraviti, če se med slovenskim prebivalstvom pojavljajo tudi pravilna tolmačenja (torej v tem primeru socialnodemokratska), ki razgaljajo poneumljajoče delovanje nekaterih pobožnjakarjev, kajti s tem bodo duhovniki zgubili pristaše na tleh, kjer jih imajo le zato, ker razpihujejo žalostne narodnostne razmere.²⁵

Na deželni ravni so se štajerski sodrugi zbrali na strokovni konferenci 29. in 30. junija 1895, tudi to pot v Gradcu. Zbralo se je 53 delegatov, ki so predstavljali 24 organizacij, od tega 14 zunaj Gradca. Med manjkajočimi predstavniki organizacij so bili knjigovezi, tiskarji, peki in krojači. Glavna točka konference je bil pretres strokovnega dela. Zaupnik strokovnih organizacij za Štajersko Mittelmeier je v svojem referatu poudaril, da je število strokovnih organizacij in članstva precej naraslo, odkar so strokovne organizacije na Štajerskem centralizirane na deželni ravni, torej od januarja 1894. Tako je bilo junija 1895 v vsej Štajerski 34 strokovnih organizacij z več kot 4000 člani. Člani strokovnih organizacij so plačevali bodisi mesečne prispevke od 15—40 krajcarjev, bodisi tedenske od 5—31 krajcarjev, za pomoč brezposelnim pa so dajali po 10 krajcarjev. Zastopnik rudarjev je pohvalil stanje organiziranosti, ki je zajelo tudi rudarje v Zasavju, vendar pa je od 15 000 zaposlenih rudarjev v vsej Štajer-

²³ Slovenski gospodar, št. 25, 20. 6. 1895.

²⁴ Slovenski gospodar, št. 52, 27. 12. 1895.

²⁵ Deutsche Wacht, 9. 6. 1895.

ski bilo organiziranih le 1330. V diskusiji je Resel dejal, da pravovarstvena društva niso v nasprotju s strokovnimi, saj so slednja nastala prav iz prvih, in če je doslej prišlo do nasprotovanj, so posredi le individualna nasprotja med voditelji društev. Delegati so tudi priporočili, da se v vodstva podpornih in bolniških blagajn volijo organizirani delavci, da bi te blagajne polagoma prišle v roke socialdemokratov. Isti načrt so imeli glede konzumnih, nabavnih in drugih zadrug. Ponovno pa je bilo sklenjeno, da se štrajki, ki niso prijavljeni strankinemu deželnemu vodstvu ali sploh organizaciji, ne podpro.²⁶

Ta konferenca je sklenila več konkretnega kot pa tretja deželna konferenca, ki je bila za binkošti 1895 v Gradcu. Zbralo se je nad 80 delegatov, pri čemer je samo Gradec zastopalo kar 61 delegatov, 17 drugih krajev pa 22 delegatov. Slavnostno okrašeno dvorano so poleg Marxovega krasili tudi Lassalovi portreti. Ta deželna konferenca je bila sicer sklicana že pred letom dni in ni znano, kje so vzroki tako dolgega odloga. V sklepih konference je rečeno, da je treba posvetiti vso pozornost tkanju organizacijske mreže socialdemokratskih organizacij po vsej deželi in da se je treba boriti, da socialdemokrati dobe v svoje roke nepolitične delavske organizacije. V organizacijskem pogledu so se graški organizaciji priključili nekateri bližnji kraji, med njimi tudi Ivnik.²⁷

V tem letu, ko imamo sicer redke podatke o delavskih shodih, je na velikem zborovanju v Mariboru govoril eden vodilnih socialdemokratov dr. Engelbert Pernerstorfer. Shod je sklical Bichl in na njem so govorili o političnem položaju in volilni reformi. Po poročilu v »Arbeiter Zeitung« se je tega shoda, na katerem sta poleg Pernerstorferja govorila tudi Resel in Bichl, udeležilo nad tisoč ljudi. Pernerstorfer je najprej govoril o historičnem razvoju narodov in držav. Podrobneje se je ustavil ob veliki francoski revoluciji, nato pa pri avstrijski »pomladi narodov«. Posebej je poudaril pomen reakcionarnih sil, ki ga še vedno imajo pri vodstvu avstrijske države, kar se kaže med drugim zelo očitno pri volilni pravici, ki je

²⁶ Arbeiter Zeitung, št. 179, 3. 7. 1895.

²⁷ Arbeiter Zeitung, št. 159, 12. 6. 1895.

delavci zato nimajo, ker ne plačujejo davkov. Avstrijsko ustavo je Pernerstorfer primerjal z lepo uverturo k slabi operi, kajti po njegovih besedah so zlasti slabi izvedbeni zakoni, saj ustava sama še daje vtis demokratičnosti. V danem trenutku je treba najprej doseči splošno volilno pravico. Dejal je, da je socializem tisti, ki bo rešil človeštvo. Njegove bojne trume so že zdaj nepregledne, gibanje samo pa korak za korakom napreduje. Svoj govor je zaključil z vero v skorajšnjo zmago socializma.²⁸

V letu 1896 je prišlo do ustanovitve Jugoslovanske socialnodemokratske stranke in s to ustanovitvijo so se takoj začeli več ali manj javni spori, kdo bo dobil organizacijsko pristojnost nad celjskim okrožjem: graška deželna, torej nemška socialnodemokratska organizacija ali JSDS. Po objavljenem poročilu o I. jugoslovanskem strankarskem shodu v Delavcu in Svobodi ne moremo razbrati, ali so o tem razpravljali ali ne. V vsem poročilu je le omemba diskusije Roka Drofenika, ki je v debati o volilni propagandi dejal, da se socialni demokrati na Štajerskem nikakor ne morejo udeležiti volitev za deželni zbor, »ker so le-te že pred vrati, a mi smo za to še preslabi, kajti strankarski shod je bil komaj teden dni pred volitvami.«²⁹ Obširno pa je bilo o položaju štajerske socialne demokracije govora na prvi okrajni konferenci v Celju 20. septembra 1896, deloma pa tudi na 4. deželni konferenci štajerske socialne demokracije 15. in 16. julija 1896 v Gradcu. Ker je bila ta časovno prej, bomo najprej govorili o njej. Konference se je udeležilo 80 delegatov, ki so zastopali 18 krajevnih organizacij. Na dnevnem redu je bilo strankino poročilo, agitacija in organizacija, državnozbornske volitve in tisk. Poročilo o stanju stranke je podal Johann Resel, ki je v njem poudaril, da ima stranka na Štajerskem 9500 strokovno organiziranih delavcev. Ker v teh poročilih ni detajlnih podatkov, žal ne moremo navesti števila za slovensko Štajersko. Na vsem Štajerskem je bilo v zadnjem letu 341 društvenih, 34 političnih in 108 javnih zborovanj. Oblasti so prijavele 50 delavcev, med njimi 30 stavkajočih mizarskih pomočnikov v Mariboru.

²⁸ Arbeiter Zeitung, št. 282, 14. 10. 1895.

²⁹ Delavec, št. 29, 1. 10. 1896.

Resel pa ni mogel dati števila strankarsko organiziranih, niti podrobnejšega finančnega stanja, ker posamezne organizacije niso poslale poročil. Skupni strankarski dohodki so znesli 1492 gl. 87 kr., izdatki pa 1342 gl. 32 kr. V zvezi z državnozborskimi volitvami so upoštevali, čeprav ne povsem, volilne okraje za peto kurijo in deželno organizacijo na ta način razdelili na 11 okrožnih organizacij (Gradec, Maribor, Celje, Bruck, Kindberg, Mürzzuschlag, Leoben, Selzthal, Aussee, Knittelfeld in Judenburg). Pod graško okrajno organizacijo sta spadala tudi Lipnica in Ivnik, mariborsko pa so tvorile krajevne organizacije Špilje, Cmurek, Radgona, Ljutomer, Ormož, Makole, Nova Štifta, Slovenska Bistrica in Radlje, celjsko pa Rogatec, Konjice, Šoštanj, Slovenj Gradec, Gornji grad, Laško, Kozje in Brežice. Določeno je bilo nadalje, da okrožne organizacije ustanove petčlanske volilne odbore. V vodstvo deželne organizacije so bili izvoljeni: Johann Resel, Karl Martschetz, Richard Tonik, Johann Nitsche, Florian Drössler, v kontrolo pa Anton Gschiel in Johann Doppler. Na Reslov predlog se je konferenca odločila proti predlogu, da bi okrožje Celje pripadlo kranjski deželni organizaciji (kasneje JSDS), še posebej zaradi skorajšnjih državnozborskih volitev.⁸⁰ Dva meseca nato je bila v Celju prva okrajna konferenca, ki je bila sklicana z namenom, da izvršijo sklepe ustanovnega zbora JSDS in organizacijo utrdijo tudi na Štajerskem. Na konferenci je bilo zastopanih 10 krajev (Celje 10 poslancev), Trbovlje (Čobal in Čanžek), Sevnica (Kozinc in Meglič), Zabukovica (Kajtna), Griže (Dalež), Žalec (Vuikl), Štore (Poteš), Velenje (Marn) in Zagorje (Čobal). JSDS je predstavljal Fran Železnikar, štajersko deželno organizacijo pa Resel. Poleg navedenih zastopnikov je bilo še kakšnih 40 gostov iz Celja in okolice. Na dnevnem redu so bila poročila delegatov, organizacija in taktika ter jugoslovanski strankarski shod, to je ustanovni kongres JSDS, volilna reforma, tisk in razno. Konferenca je za delovna predsednika izvolila Drofenika in Ropasa, za zapisnikarja pa Marna in Šaucerja. Najprej je poročal Drofenik o razvoju organizacije v Celju, ki je bila osnovana 1894. »V prvi

⁸⁰ Arbeiterwille, št. 34, 20. 8. 1896.

vrsti se je gledalo, da se pridobi kmečko ljudstvo. Naš trud ni bil zaman, socializem je razširjen po vsem okraju med industrijskimi delavci kakor med kmečkim ljudstvom«. V letu 1896 je bilo na celjskem področju šest javnih shodov, 15 društvenih in mnogo po § 2. Organizacija se je udeležila strankarskega zbora v Pragi, rudarskega, železničarskega kongresa, zbora hrvatske in JSDS, nič pa ni omenjena štajerska deželna konferenca.³¹ Da je Drofenik vložil mnogo truda v organiziranje kmečkega prebivalstva, je bilo razvidno tudi na ustanovnem kongresu JSDS, ko se je v debati videlo, da to problematiko najbolj pozna in je tudi predložil resolucijo o agrarnem položaju, ki pa ni bila sprejeta.³² O trboveljski organizaciji je poročal Čanžek, ki je dejal, da je bilo 1892 v delavskem društvu okrog 1100 članov, 1896 pa je bilo v Splošnem delavskem izobraževalnem pravovarstvenem in podpornem društvu ter Občem rudarskem društvu kakih 700 članov. Za njim je poročal Kajtna, da je v Zabukovici od 500 zaposlenih v rudniku 80 organiziranih. Drofenik je govoril spet ob točki dnevnega reda o organizaciji in taktiki. Dejal je, da so bili Štajerci doslej združeni v graško organizacijo, ker pa je tam manjkalo slovenščine zmožnih moči in se od tam ni dalo delovati med kmečkim ljudstvom, so se sklenili priključiti JSDS. Predlagal je, da se za celjski okraj izvoli posebni okrajni zastop petih članov. Čimprej se je treba organizirati, ker se bližajo volitve v državni zbor. Nastopil je tudi proti Čobalovemu predlogu, da bi se zagorska in trboveljska strankina organizacija združili, češ da še za Zagorje manjka agitatorjev. Po živahni debati je s pretežno večino Čobalov predlog le prodrli. Kot predstavnik graške organizacije je govoril Resel in zastopal stališče, da mora biti politična organizacija ločena od volilne in da celjski okraj ne sme in ne more biti povsem ločen od Gradca, ker bi to stranki škodovalo. Reslu je odgovarjal Ropas, da so se Celjani priključili JSDS zaradi uspešnejše agitacije in ker jih je deželna konferenca napadala, da zastopajo osebne koristi, ne pa strankarsko razrednih.³³ Resel je ponovno nastopil

³¹ Delavec, št. 30, 8. 10. 1896.

³² Delavec, št. 27, 8. 9. 1896.

³³ Delavec, št. 30, 8. 10. 1896.

proti popolni odcepitvi celjskega okrožja in predlagal resolucijo, ki odobrava delitev okraja, kakor je sklenila 4. štajerska konferenca. Do deželne konference da je treba izpolnjevati dolžnosti, ki so predpisane v organizacijskih določbah stranke. Celjski okrajni organizaciji pa je prepuščeno, »s kranjsko okrožno organizacijo (zdaj že JSDS) v vseh zadevah biti v dotiki in se v olajšanje agitacije z njo zavezovati. O tem se pa mora štajerska okrožna organizacija vsakokrat obvestiti«. Pač pa se je štajerska deželna organizacija odrekla vseh denarnih prispevkov v korist JSDS. Ta predlog je bil nato sprejet, čeprav je v debati Drofenik dejal, da je povsem naravno, da so se celjski sodrugi združili v JSDS, ker je to jugoslovanska stranka. »Ako so nam mogotci postavili mejo, nas to ne more ovirati, da bi se ne pridružili tja kamor spadamo. Sicer so se pa tudi graški sodrugi premalo ozirali na nas.« Resel mu je odvrnil, da so Celjani temu sami krivi, ker so Gradec premalo obveščali. Sprejet je bil tudi Drofenikov predlog, da se ustanavljajo lokalne organizacije kjerkoli je to mogoče. Določili so tudi tedenski strankarski davek, in sicer 2 krajcarja. Od tega naj 50 % ostane lokalni organizaciji, 25 % okrajnemu odboru in 25 % strankarskemu zastopu v Ljubljani. Torej so imeli nekaj finančnih ugodnosti, ker niso direktno plačevali dunajski centrali. Odstotek strankarskega davka iz celotne vsote, ki jo je odvajala JSDS, je bil namreč manjši, kot pa direktna članarina avstrijskih nemških sodrugov. V vodstvo celjskega okrožja so bili izvoljeni Drofenik, Šaucer, Ropas, Poteš in Krepenhofer pa v nadzorni odbor.³⁴

V tem letu je bila še tretja skupna akcija na ravni kongresa, to pot na strokovnem nivoju, in sicer prva konferenca rudarjev avstrijskih alpskih dežel, ki je bila 27., 28. in 29. junija 1896 v Leobnu. Navzočih je bilo 31 delegatov, iz naših krajev pa so prišli delegati iz Zabukovice, Velenja, Ojstrega, Hrastnika, Trbovelj, Zagorja, Idrije, Prevalj in Leš. Strankino vodstvo z Dunaja je zastopal Resel, centralno strokovno komisijo pa dr. Ingwer. Pomen te konference je v tem, da je uskladila skupne težnje rudarjev in na strokovničarski ravni dosegla bolj

³⁴ Delavec, št. 31, 5. 20. 1896.

ali manj enoten nastop v materialnih zadevah in zahtevah rudarjev. V resoluciji so zahtevali uvedbo osemurnega delavnika, odpravo akordnega sistema, prehod na minimalne mezde in odpravo obratnih konzumov. Resolucija je ugotovila, da je dolžnost slehernega rudarja, da je strokovno organiziran. Nadalje so zahtevali, da se odpravijo bratovske skladnice ter uvede državno starostno in invalidsko zavarovanje, ter da pridejo rudarji v sklop bolniškega in nezgodnega zavarovanja. V točki dnevnega reda o tisku se je Čobal zavzel za izdajanje nemško-slovenskega strokovnega glasila rudarjev. Podprla sta ga tudi Grablovic in Zwanzger, medtem ko so bili nekateri, med njimi Resel, proti. Končno je bila le sprejeta Zwanzgerjeva resolucija, da se ustanovi fond za izdajo slovenskega lista. Ko bo v tem fondu 1000 gld. glavnice ter bodo usposobljene tudi redakcijske in administrativne sile, naj bi začeli izdajati list.³⁵

Na terenu je bilo politično delovanje čedalje bolj živahno in vedno bolj aktivno vlogo so zavzemali tudi socialni demokrati. V nekaterih skopih poročilih meščanskega tiska najdemo sledi, da je delavska agitacija segala tudi v kraje, za katere sicer še ni podatkov o društvenem življenju ali kakšni drugi obliki političnega delovanja. Tako je Slovenski gospodar zabeležil notico, »da po gornji Savinjski dolini lazijo pristaši socialdemokratske stranke, ko prostakom vsiljujejo strupeni list Delavec. Žal, da so jih že nekaj vlovili. Torej pozor, da prepozno ne bo!«³⁶ in potem spet »Socialni demokrati so imeli v nedeljo v Velenju javni ljudski shod. Največ je bilo Lapovih premogokopov. Slovenski domoljubi, na delo!«³⁷ Tudi v Radečah pri Zidanem mostu je bil 2. marca 1896 delavski shod, kamor so prišli »ljubljski socialisti tamošnjim delavcem in kmetom razlagat svoje stare kvante«. Dopisnik pravi, da se mu je zdelo pripovedovanje socialistov podobno prerokovanju cigank, ki drugemu napovedujejo srečo, sami pa vedno raztrgani ostanejo. Ko je Železnikar jel zabavljati proti škofu in duhovnikom,

³⁵ Arbeiterwille, št. 27, 2. 7. 1896.

³⁶ Slovenski gospodar, št. 20, 14. 5. 1896.

³⁷ Prav tam, št. 42, 15. 10. 1896.

se je brž oglasil neki pošten mladenič in zaklical: »Zoper duhovnike ne pustimo zabavljati. Če ne vtihnite o tem, Vam jaz pokažem pot iz sobe. Tudi v Radečah so si izbrali čas popoldanske službe božje za svoj shod in so s tem takoj prvič pokazali kakšnega duha so. Obljubili so, da še pridejo.«³⁸ Kmalu po shodu v Velenju pa so začeli klerikalci ustanavljati svojo katoliško delavsko društvo.³⁹ Boj proti klerikalizmu je bil ena redkih stičnih točk med nemškimi nacionalci in socialnimi demokrati. Zato so jih klerikalci večkrat metali v isti koš z nemškimi liberalci, kot npr., ko je bil v Mariboru 17. oktobra 1896 shod delavcev in so nastopili proti Slovenskemu gospodarju. Ta je pripomnil, da o »Marburger Zeitung« ni bilo rečeno niti besedice. »Čudno je pri vsem tem le to, da so socijalni demokratje sklicali shod, nazadnje pa so se pokazali kot zagrizeni liberalni Nemci. Bržčas pa socijalisti sami ne vedo, kaj da hočejo. Torej niso ne kuhani, ne pečeni.«⁴⁰ Medtem pa so klerikalci spet ustanavljali svoja krščansko socialna društva, ki so postajala pomembne postojanke klerikalizma. V nekem dopisu poroča o uspehih teh društev »Slovenec«: »Slovensko katoliško delavsko društvo v Žalcu je pri nas začelo lepo novo življenje v organizaciji delavskega stanu. Socialni demokrati so vedno na nogah in zlasti v celjskem okrožju neprenehoma rogovilijo. Nujno jim je treba odpora. Žalsko društvo je stopilo prvo na noge. V Mariboru so ustanovili za njim v obrambo jedino pravih, socialno rešilnih načel katoliško društvo, ki se krasno razvija. V Vitanju imajo takšno društvo že par mesecev sem. Čimbolj se gre med delavce, tem bolj se spoznava ogromna potreba njihove organizacije na zdravem temelju. Naš ljubljeni knez in škof poudarjajo to ob vsaki priliki in ognjevitopriporočajo duhovnikom, naj se pobrigajo za ubogi delavski stan. Treba je bilo torej pričeti tudi pri nas (v Trbovljah — op. F. R.). Rudarjev in delavcev sploh imamo na tisoče in tudi k nam je že socijalna demokracija znesla svoje seme. Občno rudarsko društvo avstrijskih planinskih dežel s sedežem v Köflachu, ki ima za tajnika znanega ljubljanskega biv-

³⁸ Slovenec, št. 71, 27. 3. 1896.

³⁹ Südsteirische Post, 19. 10. 1896.

⁴⁰ Slovenski gospodar, št. 43, 22. 10. 1896.

šega čevljarja Grablovica in je popolnoma socialno demokratično, ima pri nas v gostilni nekega Žuže svojo vplačevalnico. Mnogo rudarjev je že preslepila. Že večkrat so prišli hujskači zborovat k nam. Ni čudno ker imamo tako blizu Zagorje, ondi pa plačani agent Čobal nima toliko dela, da bi ne mogel tudi k nam stezati svojih mrež. Zato smo sklenili tudi pri nas ustanoviti katoliško društvo. Misel sama je izšla izmed delavcev. Pravila so že potrjena in nadejamo se, da kmalu javimo ustanovni shod slovenskemu svetu. Bog daj srečo!⁴¹ Društvo je bilo že 22. novembra res ustanovljeno, saj se je klerikalna stranka zavedala, da je potrebno, da si pred bližnjimi državno-zborskimi volitvami v industrijskih krajih najde oporišča za morebitno zmago v peti kuriji, računajoč seveda na slovenske glasove.⁴² O tem ustanovnem shodu katoliško delavskega društva sta dve nasprotujoči si poročili. Po poročilu v »Arbeiterwille« naj bi se tega shoda udeležilo le kakšnih 20 krščanskih socialcev in okrog 180 socialnih demokratov in naj bi shod minil v njihovem zmago-slavju kot pred dobrim mesecem, točneje 11. oktobra v Zagorju,⁴³ po poročilu »Südsteirische Post« pa naj bi zmagali krščanski socialci in vrgli Čobala in Čanžka iz dvorane, podobno kot nepovabljeni goste, torej socialiste. To naj bi bil prvi moralni poraz delavstva v Trbovljah.⁴⁴ Vsekakor tudi delavski list ne taji, da je Čobal s pristaši moral zapustiti prostore in se je z večino umaknil v drug lokal. Nedvomno je težko verjeti, da bi dvajset mož lahko ustrahovalo 180 in jih pregnalo drugam. Tudi poročilo v »Slovenskem gospodarju« je podobno onemu v »Südsteirische Post«, samo da od vseh listov prednjači po robatosti na eni strani in blazirani tercialnosti na drugi. Kot primer ga navajamo v celoti: »Z Javornika vidimo v dve dolini, v zagorsko in trboveljsko. V Zagorju na Kranjskem močno cvete socialistični plevel. Tudi v Trbovljah je začela rasti ta ljuljka. A preteklo nedeljo smo tam sejali krščansko socialno pšenico. To je ustanovili smo katoliško delavsko društvo. Prišla je temá

⁴¹ Slovenec, št. 249, 29. 10. 1896.

⁴² Südsteirische Post, 21. 11. 1896.

⁴³ Arbeiterwille, št. 42, 22. 10. 1896.

⁴⁴ Südsteirische Post, 25. 11. 1896.

domačih delavcev, a tudi nekaj nepoklicanih zagorskih socialistov, med njimi hujskač Čobal. Kar v začetku so ti čudni gostje priredili šunder, češ da se izvoli predsednika današnjega zborovanja. Na to jim zasoli krščanski delavec Ivan Jakopič, urednik Glasnika v Ljubljani, rekoč, da ima po postavi prvo mesto predsednik pripravljalnega odbora, dokler ni stalni odbor izvoljen. Potem č. g. župnik P. Erjavec razložijo pomen započetega društva. Za njimi spodbuja I. Jakopič delavce, da se oklenejo svojih pastirjev in priporoča novorojeno dete v varstvo Marije in sv. Jožefa. Potem se razložijo poslušalcem pravila, potrjena od c. kr. deželne vlade, odobrena od knezoškofijstva v Mariboru. Pričelo se je nato zapisovanje udov. A socialistični agitator Čobal se močno zarepenči in zahteva besedo. A to je bilo burno kakor vihar, ki hraste izkoreninja. Čobal ven! Čobal ven! Šubito, korijolo in hitro šajtrga! Z mirnim potem naj gredo! Naredite špalir! Zunaj pa se je hujskač razkorantačil in pretil s krčevito pestjo. To trboveljsko zborovanje si bom zapomnil! Verujem, ker bi bil nekaj manj kosti prinesel nazaj domov, ako ga duhovniki domači ne bi bili branili. Zapisovanje udov se je moralo pretrgati, ker za noč nismo bili pripravljeni in ker se je Ojstrčanom in Hrastrčanom mudilo na dom in delo. Prihodnjo nedeljo bomo nadaljevali. Najnižji duh sem med duhovi — O, bog, ti delo blagoslovi.«⁴⁵

Ker so bile 12. marca 1897 volitve v državni zbor, o katerih je obširneje govora v poglavju o volitvah, je bilo delovanje stranke v tem letu posvečeno predvsem volilni borbi in ocenjevanju volilnih rezultatov in popravljanju organizacijskih napak, ki so se ob volitvah pokazale. Še naprej se je stranka organizacijsko krepila, ustanavljajo se nove politične organizacije, še bolj pa strokovne. Tako so npr. v Štorah osnovali krajevno organizacijo železniških in kovinarskih delavcev, o čemer so se domenili na shodu v Lokovškovi gostilni 18. aprila 1897, ki se jo je udeležilo kakšnih 180 oseb obojega spola. Osrednji govornik je bil Müller iz Gradca, ki je govoril o položaju kovinarjev, o pomenu strokovne organizacije

⁴⁵ Slovenski gospodar, št. 48, 26. 9. 1896.

in nazadnje še o 1. maju, ki je bil tudi pred vrati. Njegov pogovor je v slovenščini povzel Mihevc iz Ljubljane, ki je govoril tudi o volitvah v peti kuriji. Domačin Friesacher pa je govoril o lokalnih zadevah.⁴⁶ Na različnih takšnih in podobnih shodih so obravnavali ne le aktualne politične teme, ampak so bila na dnevnem redu tudi predavanja iz zgodovine delavskega gibanja, kot npr. v Mariboru 18. julija 1897, ko je splošno delavsko — pravovarstveno in strokovno društvo imelo predavanje o Ferdinandu Lassallu,⁴⁷ ki je bil še vedno deležen vsega spoštovanja in pozornosti.

Po poročilih v meščanskem tisku lahko deloma spremljamo širjenje socialno demokratske dejavnosti v krajih, za katere v delavskem časopisu ni podatkov. Mestoma so ta poročila sicer močno pretirana in prav alarmantna, vendar kažejo, da se je vpliv delavstva večal. Tako npr. piše Slovenski gospodar o razmerah v Prager-skem: »Pragerhof je znan in še utegne znamenitejši postati vsled socijalnih demokratov, teh novih prekucuhov. Vsa okolica je že tu okužena od teh drhali, na žalost zapeljanih, večinoma naših ljudi. Semkaj na pošto dohaja samo na nekega Rozmana okoli deset 'Delavcev', to je časopisa, kateri blati vse, kar je sveto kristjanu in Slovencu, da se gnusi že preprostemu človeku, kar pisari in kvati ta judovski rabelj. Pa ne samo na Pragerskem, temveč tudi Črešnjice (prav Črešnjevce — op. F. R.), Slovenska Bistrica, Strosgojnica ima tudi že nekaj teh Judežev. Navadno so poleg ljudje, kateri so zapravili svoje, 'zafučkali' svojih poštenih slovenskih kristjanskih vernih starišev premoženje in zdaj bi radi, da bi vi kmetje slovenski, kar ste si z žulji pridelali in prihranili, z njimi delili.«⁴⁸ »Slovenski gospodar« je posvetil nemalo prostora protisocialistični propagandi, vendar pa številni uvodniki, poročila in ponatisi govorov, razodevajo precejšnje duhovno siromaštvo, v večini primerov gre za najbolj grobo potvarjanje osnovnih postavk socialno demokratskega programa, bistvenih sestavin in celotne vizije socializma

⁴⁶ Arbeiterwille, št. 17, 29. 4. 1897.

⁴⁷ Marburger Zeitung, št. 56, 15. 7. 1897.

⁴⁸ Slovenski gospodar, št. 9, 4. 3. 1897.

sploh. Glavno, kar so očitali socialnim demokratom, je bil antiklerikalizem, paktiranje z židi in protinarodnost. Tako pravi uvodničar pod naslovom »Kakšen namen ima socialna demokracija?«: »Socijalna demokracija ni do zdaj osrečila kar obstoji ubogega trpečega človeštva in ga tudi ne bo nikdar, pač pa bogate židove, kateri so jo na dnu spravili, kateri jo zdaj vodijo. Namen socijalne demokracije je uboge delavce preslepiti, jih spraviti v sužnost židov, krščanske narode odvisne storiti od židovskih bogatašev in drugih kapitalistov... Obeta ubogemu delavcu, katerega vrh bede in nadloge po izgubi sv. vere še tako strašno muči, nikdar nenasitljivo poželenje po uživanju na temu svetu, obeta vso zemeljsko srečo. Ta bi bila za delavce nič delati in dobro živeti.«⁴⁹ Podoben je članek »Socijalni demokratje in krščanski socijalisti«, ki zelo spretno maliči nauk o podružbljanju sredstev, češ da bo vse državno, da ubogi kmet ne bo mogel imeti niti ene krave, da imajo uničiti družino, podržaviti otroke itd. Nato udari še na antisemitske strune, ki so vedno užgale, ter določena nasilja revolucionarnega terorja pripiše socialistom kot edino metodo boja.⁵⁰ Seveda so takšne metode kljub svoji enostavnosti in grobi simplifikaciji najbrž naletele na prilično dober odmev med pretežno agrarnim prebivalstvom spodnje Štajerske, med katerimi je duhovniška beseda mnogo štela. Upoštevati je treba, da je z encikliko *Rerum novarum* cerkev dokončno vrgla anatemu na socializem, ki je bil takrat v svoji marksistični varianti že povsem antireligiozen, poleg tega je bil tudi ideološko nevarnejši kot kapitalizem, v katerikoli obliki, ki je bil le bolj praktično kot pa ideološko izdiferenciran. V tem času imamo tako na spodnjem Štajerskem, predvsem okoli Celja in v Savinjski dolini, številne spopade krščanskih socialcev s socialnimi demokrati, ki so se odvijali in končevali tako kot smo že večkrat opisali. Zdaj so prevladali eni, zdaj drugi, skupna značilnost pa je, da se je polarizacija med tema dvema gibanjema vse bolj kazala. Vsekakor so socialni demokrati v tem predelu delali mnogo več s kmeti kot drugje in želi tudi

⁴⁹ Slovenski gospodar, št. 17, 29. 4. 1897.

⁵⁰ Slovenski gospodar, št. 22, 3. 6. 1897.

določene uspehe, ki pa jih je potem ohromilo dejstvo, da se stranka kot celota ni dovolj posvetila kmetu, kot je to storila nasprotna stran, ki je nazadnje večinoma uspela.

Osrednji dogodek v strankini dejavnosti je bila vsa-koletna deželna konferenca, ki je bila spet v Gradcu julija 1897, in to kot že večkrat prej in tudi kasneje v dvorani Steinfelderjeve pivnice. Konferenca se je udeležilo 107 delegatov, med katerimi je bil z našega področja zastopan le Maribor, kot zastopnik Köflacha pa se je konferenca udeležil Grablovic, ki je bil izbran tudi v predsedstvo, poleg Drösslerja, Scholcha, Schatzmeierja, Steinerja in Bichla. Poročilo o delu stranke je imel Pongratz, ki je dejal, da številčnega stanja članstva ne more navesti, ker nima na voljo dovolj poročil, zlasti iz province. Poudaril je, da je stranka ob volitvah dosegla precejšen uspeh in prodrla v kraje, kamor pred leti še pomisliti niso smeli, da bi se mogla pojaviti. Tudi praznovanje 1. maja je to leto zajelo mnogo več delavstva kot prej. Ob volitvah pa se je pokazalo, da so bili nekateri volilni okraji razdeljeni tako, da je bilo v marsikakšen kraj priti bolj zamudno, kot bi bilo iz drugega. Na podlagi teh izkušenj je bila izvedena nova strankarska razdelitev okrajnih organizacij, in sicer je bila vsa Štajerska razdeljena na 13 takšnih okrajev: Gradec, kamor je spadal tudi Ivnik in Arvež, Lipnica, Eggenberg, Maribor s Cmurkom, Radgono in Radljami (Marenbergom), Bruck, Kindberg, Mürrzuschlag, Leoben, Selzthal, Aussee, Knittelfeld, Judenburg, Köflach in Voitsberg. Po sklepu prejšnje konference je seveda odpadlo Celje. V debati je znani Blaž Burkelc, ki je deloval v osemdesetih letih v Zagrebu, nastopil proti odcepitvi Celja, toda njegova izvajanja so ostala osamljena. Kar se strankinega tiska tiče, je bilo povedano, da je naklada Arbeiterwille narasla od oktobra 1896 do konca junija 1897 od 2900 do 5800 izvodov, v času volitev pa so tiskali celo 7 ali 8000 ter enkrat celo 10 000 izvodov. Na ta način je končno Arbeiterwille začela kriti svoje stroške in če ne bi bilo konfiskacij in denarnih kazni, ki so temu sledile, bi bila celo aktivna.⁵¹

⁵¹ Arbeiterwille, št. 29, 22. 7. 1897.

Za božične praznike 25. in 26. decembra 1897 se je v Gradcu sestala konferenca strokovnih in nepolitičnih društev Štajerske. Te konference so se udeležili tudi delegati iz Maribora, Ivnika in Celja, ki v strokovnem pogledu ni prenehal biti pod Štajersko. Situacijsko poročilo je imel Stingl, ki je dejal, da se je v letu 1897 povečalo število organiziranih delavcev za 5000, in sicer na približno 14 000 organiziranih delavcev, bodisi politično bodisi strokovno, vendar pa žal ni razvidno, kako je bilo to število videti v posameznih krajih. Na konferenci je bil govor, da je treba okrepiti društveno dejavnost, zavzeli so stališče, da je treba ublažiti evforijo stavk. Delavski zaupniki naj ocenijo situacijo in štrajk naj bo le v primeru, če je res dobro pripravljen in dejansko upravičen, poleg tega pa tudi materialno krit. V posebni resoluciji se je konferenca priključila sklepom o organizaciji, agitaciji in taktiki, ki jo je sprejel kongres strokovničarjev na Dunaju 1896. Ustanovljen je bil deželni strokovničarski sekretariat v Gradcu, kateremu je načeloval Vincenc Muchitsch, v petčlansko strokovno komisijo pa so bili izvoljeni: Stingl, Fressl, Pongratz, Herzog in Müller, v kontrolno komisijo pa Steindl, Lukas, Polly, Grablovic, Sonnleitner.⁵²

Za leto 1898 imamo prvo poročilo, ki podrobneje govori o socialno demokratskem delovanju v celjskem okrožju, in sicer na podlagi poročila o okrožni konferenci, ki je bila 20. novembra 1898 v Celju. Udeležili so se je delegati iz Šaleške in Savinjske doline ter Celja z okolico, medtem ko so se opravičili delegati iz Laškega, Sevnice in Rajhenburga (Brestanica). Vsega skupaj je bilo 31 zastopnikov. Okrožna konferenca je bila sklicana kot shod povabljenih po § 2. društvenega zakona pod predsedstvom Kanziana iz Celja. Najprej je poročal sekretar štajerske strokovne komisije Vincenc Muchitsch o rezultatih ankete o ustanovitvi obrtnega sodišča v Celju in se zelo zavzel za ustanovitev le-tega, vendar je po drugem poročilu na sestanku anketne komisije v Celju dan kasneje, 21. novembra, skupaj z večino ostalih ekspertov glasoval proti

⁵² Arbeiterwille, št. 52, 30. 12. 1897.

sodišču.⁵³ O tej točki sta za Muchitschem na okrožni konferenci govorila v slovenščini Handler in Marn. O stanju organiziranosti in stranki sploh je govoril Schauzer in povedal, da je v Celju samo 156 organiziranih delavcev. Stranka je v letu 1898 imela v Celju 9 shodov, v Grižah 2, Laškem 1, Vojniku 1, v Štorah tudi enega, medtem ko je bil v Šoštanju 1 shod prepovedan, 1 pa se je vršil. Shodov po § 2. je bilo 31. Zanimivo je tudi edino poročilo o delavskih listih, ki so bili razširjeni na tem področju. Iz njega sledi, da je bilo v celjskem okrožju stalnih naročnikov 20—25 na Neue Glühlichter (organ soc. dem. za kmečko prebivalstvo), 5—6 na Arbeiter Zeitung, 30—50 na Arbeiterwille, 6—10 na Neue Botschaft, 8—10 na Volks-tribüne, 22 na Metallarbeiter, 15 na Bekleidungsindustrie, 1 na Gerberzeitung, 1 na rajhovsko nemški soc. dem. glasilo, 1 na češki Kozodelnik, 22 na Rdeči prapor, 3 na Gewerkschaft, in 2 na Arbeiterschutz. Na različne letake in brošure je odpadlo 600—800 primerkov. V zadnjem polletju se je v strankino blagajno nateklo 20 gld. 99 kr., izdatkov pa je bilo 37 gld. in 91 kr., kar predstavlja deficit 16 gld. 92 kr. Deficit za vse leto, ki ga je krila skupna blagajna, pa je 31 gld. 25. kr.

Marn je v debati izrazil željo, da bi v Šoštanju in na Polzeli priredili kakšno zborovanje, ker je tam v zadnjem času precej delavcev. Podobno željo so izrazili tudi zastopniki Griž in Zabukovice, predvsem da bi bilo več zborovanj. Muchitsch je nato apeliral na vse zastopnike, da naj se potrudijo in vneteje agitirajo, da bo kaj več organiziranih delavcev kot le 150. Celjskemu sodruhu je tudi očital, da je na deželno konferenco v Gradec 1897. prišel samo en delegat in še ta se je zelo malo zadrževal na sami konferenci. Za zaupnika za celjsko okrožje so končno izvolili Schauzerja,⁵⁴ ki je bil poleg Muchitscha zastopnik na sestanku anketne komisije o ustanovitvi obrtnega sodišča v Celju, in sicer je predstavljal celjsko podružnico pravovarstvenega in strokovničarskega društva.⁵⁵

⁵³ Deutsche Wacht, št. 94, 24. 11. 1898.

⁵⁴ Arbeiterwille, št. 49, 8. 12. 1898.

⁵⁵ Deutsche Wacht, št. 94, 24. 11. 1898.

Se v letu 1897, za božične praznike, je v Ljubljani zasedal drugi zbor JSDS, ki so se ga udeležili delegati iz Celja, Slovenske Bistrice, Žalca, Velenja, Štor, Zabukovice in Trbovelj. V poročilu o delovanju stranke je poročal Drofenik, ki je dejal, da se je stranka organizacijsko razširila in da je na volitvah dosegla nekaj lepih uspehov. Sicer se je pa na tem kongresu obravnavala problematika JSDS, zadeve, ki nas v tem kontekstu ne zanimajo toliko. Omeniti je le, da je Drofenikov predlog o kmečkem programu socialne demokracije, ki naj bi ga JSDS izdelala, tudi to pot pogorel.⁵⁶ Za nas je zanimivejša 6. štajerska deželna konferenca, ki je bila v graški Steinfelderjevi pivnici 16., 17., 18. julija 1898. Od slovenskih štajerskih krajev sta bila zastopana samo Maribor in Celje. Strankino poročilo je imel Bichl, ki je poudaril, da je Štajerska razdeljena na 14 okrožnih organizacij z okrog 15 000 organiziranimi člani. Stranka je v tem letu imela kar 262 shodov, medtem ko je število naklade Arbeiterwille naraslo na 7000 izvodov. V letu 1898 je nastalo nekaj novih krajevnih organizacij, medtem ko se je pokazalo, da je bilo za stranko slabo, da se je celjsko okrožje priključilo JSDS, ker je zdaj tam marsikaj narobe. Zato se je zavzel, da se celjsko okrožje spet priključi Gradcu. O tem se je razvila živahna debata, v kateri sta bila tudi Grablovic in delegat Celja Sroczyński opozarjala na slabe razmere v celjskem okrožju in na boje, ki so jim izpostavljeni sodrugi s strani obeh narodov Nemcev in Slovencev. Zato sta bila oba za Bichlov predlog. Tudi Grundner je govoril, da je slovenska organizacija slaba in se mora zato Celje vrniti k Štajerski. Burkelc pa je dejal, da imajo jugoslovanski sodrugi v Gradcu mnogo težkega dela in da je že 1896 opozarjal, da bo odcepitev imela za stranko škodljive posledice. Martschetz je predlagal, da bi v Celju postavili posebnega strankinega sekretarja, čemur pa je oporekal Resel, češ da bi bilo težko dobiti človeka, ki bi bil tega sposoben in obvezno znal oba deželna jezika, razen tega se v tem kontekstu postavlja vprašanje ureditve razmer v Mariboru, kjer bi bilo v okrožni organizaciji tudi še potrebno marsikaj izboljšati.

⁵⁶ Delavec, št. 2, 8. 1. 1898.

Tudi on se je zavzel za ponovno priključitev Celju, ker se za to vneto in vroče zavzemajo tudi navzoči slovenski sodruzi. Konferenca je potem ta sklep tudi sprejela.

Osrednji referat o taktiki je imel Resel, ki je preciziral stališče stranke o boju z Badenijevo vlado in stališče do bauernbündlerjev in nemških meščanskih strank na Štajerskem. Dejal je, da je stranka v zadnjem letu dosegla velike uspehe, če pa bodo ti uspehi v sedanji situaciji še večji, je odvisno od taktike. Konferenca je sprejela tudi sklep, da se odslej poveča strankin davek na 2 kr. mesečno, od katerega gre 75 % okrožnim organizacijam, ki morajo od tega odvesti 50 % v deželno blagajno stranke. V novo deželno vodstvo je bil izvoljen tudi Grablovic. Končno je konferenca še sprejela sklep, da deželno vodstvo izda agitacijsko brošuro v slovenščini. To pot ob koncu konference niso zapeli pesmi o delu, ampak marseljezo.⁵⁷

Uvodnik v glasilu štajerske socialne demokracije je brž po koncu konference ocenil ponovno vključitev celjskega okrožja pod Gradec kot enega od treh najvažnejših sklepov konference. Poročevalec je posebej poudaril, da ta predlog ni naletel na nikakršno nasprotovanje in da je bilo izrecno rečeno, da za tem sklepom na noben način ne tičijo nacionalni vzroki, ampak izključno le dejstvo, da ima JSDS že na svojem področju toliko organizacijskih vprašanj, da se ne more posvetiti še dejavnosti na Štajerskem. Zato pa bo agitacija in organizacija stranke na spodnjem Štajerskem še naprej v obeh deželnih jezikih, strankini govorniki bodo govorili dvojezično in dvojezičen bo tudi strankin tisk. Ostala dva glavna sklepa sta bila sklep o mesečnih treh krajcarjih za politično agitacijo v deželi in vsa podpora nadaljnjemu širjenju Arbeiterwille.⁵⁸

Poudarjanje dejstva, da ne gre za nesporazum med slovensko in nemško govorečimi socialdemokrati, je šlo očitno na račun enega dela nemško nacionalnega časopisa, ki je skušalo pridobiti nekaj manevrskega prostora za svojo stranko in je imelo odcep celjskega okrožja za narodno izdajo in razpadanje nemške koristi v enotni in

⁵⁷ Arbeiterwille, št. 29, 21. 7. 1898.

⁵⁸ Arbeiterwille, št. 29, 21. 7. 1898.

nedeljivi kronovini Štajerski. Povod je dal uvodnik Die Socialdemokratie und die südslawische Parteiorganisation v »Deutsche Wacht« januarja 1898. Uvodnik je pisal, da je nemškonacionalna stranka v svojem boju za svobodo in proti poneumljanju ljudstva in hlapčevanju klerikalcem videla rešitev v socialni demokraciji in to kljub njeni temeljni internacionalistični ideji. Zato je tudi na volitvah 1896 povsod podpirala socialnodemokratske kandidate proti slovenskim klerikalcem, tako najbolj Filipa Ropasa proti Žičkarju. Zdaj pa je kot v zahvalo socialna demokracija prepustila celjsko okrožje JSDS. Po mnenju »Deutsche Wacht« pa naj bi to predstavljalo, da bo občevalni jezik stranke, propaganda, časopisje in vsa socialno demokratska organizacija kot tudi njeno vodstvo povsem in samo slovensko. In tudi vodena bo v slovenskem duhu. V gospodarskih vprašanjih bodo zdaj spodnještajerski socialisti sledili ciljem svoje stranke, v nacionalnih pa se bodo asimilirali s Slovenci. Zato je pozivala vse nemške delavce in obrtnike naj se odvrnejo od delavske stranke in se priključijo nemški.⁵⁹ Ta uvodnik ni izšel slučajno, ampak je bil odgovor na shod celjskih socialnih demokratov v hotelu Pri levu 18. 1. 1898, na katerem je govoril Etbin Kristan o II. zboru JSDS v Ljubljani, v katerem je ostro napadel nemške nacionalce, ki so menili, da bo socialna demokracija postala njihova dekla. Dejal je, da so občasna nastopanja na isti politični platformi z njimi bodisi na volitvah ali ob Badenijevih reformah zgolj slučajna.⁶⁰ Nekaj dni poprej je v celjskem nemškem društvu govoril štajerski deželnozborski poslanec Walz, ki je tudi hujskal proti socialnim demokratom, v želji, da bi celjsko delavsko organizacijo razbil na nacionalnih nasprotjih.⁶¹ »Arbeiterwille« je ostro obsodila delovanje nemških nacionalcev in zavrnila poziv »Deutsche Wacht«, da naj socialna demokracija vpelje nemščino kot vsedrjavni jezik, ki bo manjvrednim slovanskim ljudstvom prinesel totransko srečo. Opozorila je, da je zatiranje delavstva prav v celjskem okrožju zelo hudo in da si v tem lahko

⁵⁹ Deutsche Wacht, št. 7, 23. 1. 1898.

⁶⁰ Svoboda, št. 1, 23. 1. 1898.

⁶¹ Arbeiterwille, št. 5, 4. 2. 1898.

nemški in slovenski podjetniki kar podajo roke.⁶² Na članek v »Deutsche Wacht« je odgovoril tudi »Delavec«, ki je orisal delovanje nemških nacionalnih strank v parlamentu, kako so se upirale splošni volilni pravici, kako vedno preganjajo delavstvo in zaključuje: »Zabita kakor je, mislił Wachtarica, da hoče socialna demokracija centralizem. Ne, ti Urša! Mi hočemo vse kaj drugega. Mi — in to ti pritrdijo vsi zavedni nemški sodrugi — zahtevamo še mnogo več, nego naši meščanski sonarodnjaki, s katerimi imamo pa prav tako malo opraviti, kakor z vami — mi zahtevamo narodno avtonomijo in ta bi vas še mnogo bolj bolela, kakor avtonomija deželnih zborov, ki je brez pomena.«⁶³ Debate o nacionalnem vprašanju so se pod vplivom Badenijevih jezikovnih reform in borbe za splošno volilno pravico nadaljevale in bile predmet diskusij na shodih vseh strank. Škodljivi vplivi razpihovanja nacionalnih strasti so se pokazali na občinskih volitvah v Teharjih, kjer so proti slovenski klerikalni stranki nastopili nemški nacionalci skupaj s socialnimi demokrati (večinoma zaposlenimi v Štorah). Kljub močni agitaciji nemških nacionalcev so klerikalci slavili zmago in to še večjo kot pred tremi leti 1895. Volitve so bile 4. aprila in v 1. volilnem razredu so klerikalci dobili 6 glasov, nasprotniki pa 5 (1895 je kot rezultat neodločen 5 : 5), v drugem volilnem razredu 26 : 12 (1895 je bilo razmerje 28 : 14) in v tretjem 106 : 47 (1895 pa 102 : 58).⁶⁴

V organiziranju delavstva je omeniti, da je bilo 1898 v Mariboru spet ustanovljeno strokovno društvo gradbincev, ki se je leto prej zaradi premajhnega števila članstva razpustilo. Konec aprila 1898 je bil v gostilni »Zur Mehlgrube« ustanovni sestanek, na katerem je v slovenščini in nemščini govoril Ropas in že prvega dne se je vpisalo nad 100 članov.⁶⁵ Med številnimi shodi, ki so bili širom po Štajerski, bi omenili le nekatere važnejše in pa take, ki so bili v krajih, kjer dotlej delavsko gibanje še ni bilo razvito. Eden takšnih je Slovenj Gradec, kjer so delavci prvič praznovali 1. maj že 1890, zdaj pa so se

⁶² Arbeiterwille, prav tam.

⁶³ Delavec, št. 4, 1. 2. 1898.

⁶⁴ Südsteirische Post, 6. 4. 1898.

⁶⁵ Arbeiterwille, št. 17, 28. 4. 1898.

začeli tudi organizirati. Do prvega ljudskega shoda je prišlo 30. maja 1898, na katerem je govoril Wägerer iz Gradca, ki je prikazal razmere v Avstriji, še posebej razmere med delavci. Vse navzoče je pozval, naj bodo enotni v borbi za svoje pravice, in to ne glede kakšne narodnosti so, saj je tudi kapitalizem enoten v svojem izkoriščanju in tudi ne pozna nacionalnih pregraj.⁶⁶ Do večjih shodov, na katerih so se srdito spopadali socialni demokrati s krščanskimi socialci, je prišlo v Šentjurju ob južni železnici 9. 1. 1898, kjer je med drugimi govoril Janez E. Krek,⁶⁷ v Vojniku maja,⁶⁸ spet v Vojniku 24. 7. in Ptuj 17. 7.,⁶⁹ v Celju 13. 9.⁷⁰ itd. Velik shod je bil na Ojstrem 24. julija, ki ga je sklical Kogovšek, udeležilo pa se ga je veliko število rudarjev iz Trbovelj. Glavni govornik je bil Etbin Kristan, ki je ocenjeval politični položaj na Slovenskem. Po njegovem mnenju se za delavstvo razmere niso obrnile na bolje in toliko opevana slovenska solidarnost je le pesek v oči. Med kapitalistom in delavcem ni solidarnosti, pa če sta še taka slovenska brata. Narodna solidarnost se šele tedaj lahko uresniči, kadar izginejo stanovske razlike, tega pa ne bo v sedanji državi, temveč le v socialistični družbi, ki bo temeljila na splošni enakopravnosti in svobodi. Orisal je tudi cilje znanstvenega socializma, ki ni utopija, ker znanost dokazuje, da se lahko uresniči, če le ljudstvo to hoče. Treba je torej splošne volje ljudstva, da pride do tega, za to skrbe z ene strani gospodarske razmere v kapitalistični družbi, z druge pa mora skrbeti za to naša agitacija, razširjanje splošne in socialne izobrazbe, brez česar ljudstvo ne bi moglo spoznati virov in vzrokov sedanjega groznega »reda«. Za njim je o rudarski strokovni organizaciji govoril Melhior Čobal.⁷¹

Istega dne je bil velik shod tudi v Zagorju, kjer se je zbralo več kot 1000 delavcev in kmetov. Na dnevnem redu sta bili dve točki: Klerikalizem, narodnost in socia-

⁶⁶ Arbeiterwille, št. 23, 9. 6. 1898.

⁶⁷ Arbeiterwille, št. 2, 13. 1. 1898.

⁶⁸ Arbeiterwille, št. 21, 26. 5. 1898.

⁶⁹ Arbeiterwille, št. 31, 4. 8. 1898.

⁷⁰ Arbeiterwille, št. 38, 22. 9. 1898.

⁷¹ Rdeči prapor, št. 14, 27. 7. 1898.

lizem in kot druga Gospodarska organizacija. Vendar je razprava k prvi trajala kar pet ur in nato je bil shod končan. Kristan je imel tega dne že drugi govor in je spet imel glavno besedo. Najprej je poudaril, da se ne sme enačiti vere in klerikalizma, ker sta to dve različni stvari. Dejal je, da je klerikalizem sistem, ki se je razvil v katoliški hierarhiji in zahteva slepo vero. Ker ve, da bi bila svobodna misel, ki jo uči socializem, njegova smrt, jo imenuje smrtni greh. V zadnjih letih si je nadel socialistično krinko in nastopa kot krščanski socializem (tu misli Kristan seveda na krščansko socialstvo, op. F. R.) in ta nastopa včasih lojalno do oblasti, včasih pa celo revolucionarno. Vendar pa stremlje v bistvu nazaj v srednji vek, ko naj bi vladala neka vsesplošna zadovoljnost in pravičnost. Nato je Kristan dejal, da delajo zdaj klerikalci, ko so premagali liberalce, v smeri slovenstva in slovanstva, vendar tudi če bi bilo to iskreno, ne bi nič pomagalo, kajti brez socializma ne dosežemo nikdar narodne enakopravnosti. Dosedanji boj v tem oziru je le klečeplazenje brez rezultatov. Resnično se bori za narodnost le socializem, ki zahteva popolno enakopravnost za vse narode in vse ljudi. Kristanu je odgovarjal kaplan Škrjanec, ki je napadel protiversko stališče socialne demokracije in zagovarjal privatno lastnino, pravične plače za delavce, za kmete pa nižje davke. Debata je trajala kot že rečeno celih pet ur in nazadnje so se prepirali le še, ali se na pogrebih smejo v navzočnosti župnika nositi venci z rdečimi trakovi ali ne.⁷²

Kot je bilo že omenjeno, je bila slovenska Štajerska razdeljena na dve okrožni organizaciji, mariborsko in celjsko, ki sta imeli vsakega pol leta svojo konferenco. Vendar poročila za vse te konference, ki bi bile za nas izjemne važnosti, niso vsa ohranjena. Za mariborsko je prvo iz 8. januarja 1899, ki se je je udeležilo 43 delegatov. Poleg Maribora so bili zastopani še Slovenska Bistrica, Poljskava in Lovrenc, delegat iz Gradca pa je bil Bichl. V predsedstvo so bili izvoljeni Schrank, Krainer in Močnik. Schrank je imel poročilo o delovanju stranke za vse leto 1898. V tem času je bilo v Mariboru 12, v Lovrencu

⁷² Rdeči prapor, št. 14, 27. 7. 1898.

na Pohorju, Slovenski Bistrici, Ptujju in Radgoni po 1 zborovanje, v Mariboru pa še 6 železničarskih, 4 gradbeniških, 54 društvenih shodov ter 65 po § 2. Organizirano mariborsko delavstvo se je delilo na tale društva: južnih železnic, uslužbencev v prometu, pravovarstveno, krojačev, čevljarjev, mizarjev, gradbincev, pekov in tiskarjev. Potrebno bi bilo, da bi članstvo bolj bralo delavske liste, od katerih se v Mariboru da dobiti »Arbeiterzeitung«, »Arbeiterwille«, »Neue Botschaft«, »Volkstribüne«, »Volkszeitung«, »Glühlichter« in »Rdeči prapor«. Posebej je bilo rečeno, da je škoda, da primanjkuje literature v slovenščini in da v tej smeri ni bilo kaj prida storjenega. Sprejeli so odlok, da deželna organizacija v tej smeri uredi kolikor more. Sprejet je bil tudi predlog Serneca iz Slovenske Bistrice, da se osnujejo volilna društva tudi za kmečko prebivalstvo. Končno je bil Schrank ponovno izvoljen za okrožnega zaupnika.⁷³

Ob koncu leta je bila v Mariboru spet okrožna konferenca, in sicer 3. decembra, ki se je je udeležilo 31 delegatov. Iz Gradca je bil spet poslan član deželnega vodstva Bichl, medtem ko je bilo izvenmariborsko zastopstvo to pot šibkejše, le iz Slovenske Bistrice in Polskave. V predsedstvo so bili izvoljeni Anetzhuber, Schrank, Fanedl in Schönecher. Schrank je imel poročilo za dejavnost v letu 1899. Iz njega je bilo povzeto, da je bilo v Mariboru 8 javnih shodov, v Slovenski Bistrici 4, Sp. Polskavi 1, Pragerskem 1, Ptujju 1, Lovrencu na Pohorju 1, Muti 11 (medtem ko je bil 1 prepovedan in 1 razpuščen v Strasgojincih). Razen tega je bilo še 34 shodov po § 2, 36 društvenih, 2 železničarska in 17 sestankov strankinih agitatorjev. V Mariboru je bilo vsega organiziranega delavstva okrog 700, med društvi je nekaj novih, tako delavcev oblačilne stroke, lesnih delavcev. Delavstvo je organizirano tudi v obrti. Med časopisi se je pojavilo nekaj novih naslovov, tako »Der Eisenbahner«, »Odednik«, »Bekleidungsindustrie«, »Holzarbeiter«, »Der wahre Jakob«. Poleg tega so razširjali majske liste, delavske koledarje, strankine protokole. Sprejet je bil predlog Novaka iz Polskave, da naj deželna organizacija pro-

⁷³ Arbeiterwille, št. 3, 19. 1. 1899.

testira proti pisanju Rdečega prapora in naj vpliva, da se bo izdajal posebni Rdeči prapor za Štajersko, ker ta, ki zdaj izhaja v Trstu, sodrugom na Štajerskem ne zadošča in je nerazumljiv. Večkrat se je tudi očitalo, da Rdeči prapor prinaša nacionalistične članek in ne stoji trdno na internacionalističnem stališču. Ob koncu je bil ponovno izbran za zaupnika Schrank, graškima sodrugoma Reslu in Pongratzu pa so poslali pozdravno brzojavko ob njuni izvolitvi za občinska odbornika v Gradcu.⁷⁴

Celjska okrožna organizacija pa je v tem letu imela le eno okrožno konferenco, ki je bila 16. junija 1899 v Celju. Udeležili so se je zaupniki iz Žalca, Zidanega mosta, Pečovnika in Štor, iz Celja pa zastopniki kovinarjev, železničarjev ter predstavniki zaposlenih v oblačilni stroki in pravovarstvenega društva, niso pa prišli tiskarji in strojarji. Konference se tudi niso udeležili delegati iz Vitanj, Šmarja pri Jelšah, Št. Jurja, Vojnika, Griž, Polzele, Šoštanja, Laškega, Trbovelj, Sevnice, Rajhenburga. Ker je manjkalo toliko delegatov, se ni moglo diskutirati o vsem, kar je bilo na dnevnem redu. Handler iz Celja je poročal o razmerah v Celju in šibal slabo organizacijo ter neprizadetost organiziranih delavcev, ki bi lahko storili marsikaj več kot pa dejansko naredi. Stingl iz Gradca, ki je bil delegat deželne organizacije, je dejal, da ni krivda samo pri celjskih sodrugih, ampak so posredi tudi nacionalni spori, ki vladajo v Celju. Opozoril pa je tudi, da dajatve deželni organizaciji, torej strankin davek, pritekajo zelo počasi in neredno. O drugih stvareh ni bilo poročil, edino nove zaupnike so izvolili in to Poteša za železarno Štore in Seliča za celjske kovinarje. Očitek je padel tudi štorskim železarjem, češ da nimajo svoje strokovne organizacije.⁷⁵

Na deželni ravni sta bili dve konferenci, ki sta dali pregled enoletnega dela: na političnem področju deželna konferenca stranke in na strokovnem tretja deželna strokovničarska konferenca. Datumsko je bila najprej strokovničarska, 25. in 26. 3. 1899 v graški gostilni Pri divjem možu in se je udeležilo 86 zastopnikov. Iz že prej

⁷⁴ Arbeiterwille, št. 45, 14. 12. 1899.

⁷⁵ Arbeiterwille, št. 29, 30. 7. 1899.

razposlanega in tudi v »Arbeiterwille« objavljenega poročila o dejavnosti sindikatov izhaja, da je na vsem Štajerskem 161 sindikalnih organizacij, ki združujejo okrog 15 000 članov ali tisoč več kot preteklo leto. V Celju je 156 strokovno organiziranih, v Mariboru pa 500, za ostale kraje ni podatkov, omenjeni številki pa veljata za okrožje, ne za mesti sami. V deželno sindikalno konferenco so bili izvoljeni iz Maribora Johann Golupp, blagajnik splošne bolniške blagajne, iz Celja Johann Schautzer, od Slovencev pa še Anton Grablovic kot sekretar rudarske unije in zastopnik Köflacha. V zelo splošnem poročilu je zanimiv podatek, da so mariborski gradbinci, potem ko so spomladi uspešno stavkali, skoraj vsi zapustili organizacijo.⁷⁶ Na sami konferenci je bilo v Muchitschevem poročilu povedano, da se vsa strokovna društva še vedno nočejo včlaniti v strokovno komisijo in da so težave pri ustanavljanju konzumnih društev, čeprav je bil sklep prejšnje deželne konference, da naj se pospeši njihovo ustanavljanje. Rečeno je bilo, da se na žalost vse premalo organizirajo ženske, čeprav se v tej smeri precej agitira. Pač pa se lepo razvija izobraževalno delo, saj številna društva skrbijo za svoje čitalnice in knjižnice ter nabavljajo literaturo in časopisje. Tudi tako imenovana stavkarska vročica se je plegla in zdaj je stavk manj. V debati je bilo poverjeno Goluppu iz Maribora, da poskrbi za organiziranje kamnarskih delavcev. Sprejeta je bila resolucija o večji pozornosti, ki jo je treba nameniti obrtnim inšpektorjem, gradnji delavskih stanovanj in spoštovanju nedeljskega počitka, katerega nekateri podjetniki delavcem še vedno kratijo.⁷⁷

Sedma deželna konferenca štajerskih socialdemokratov je bila 13. in 14. avgusta 1899 v Gradcu v Steinfeldovi pivnici. Konferenca se je udeležilo 108 delegatov, med njimi tudi zastopniki Maribora in Celja. Iz poročila je razvidno, da je stranka prodrla že v 173 krajev in v 66 imela svoje stalne organizacije. Žal pa iz poročila ni razvidno, kateri kraji spodnje Štajerske spadajo zraven. Mariborska organizacija v celem letu ni odvedla strankine

⁷⁶ Arbeiterwille, št. 8, 23. 2. 1899.

⁷⁷ Arbeiterwille, št. 13, 31. 3. 1899.

članarine, medtem ko celjska ni vrnila vprašalnika s poročilom o delu svoje organizacije.⁷⁸ O strankini taktiki je govoril Resel, predvsem o stališču socialne demokracije do nemških nacionalcev. Dejal je, da je treba imeti na Štajerskem do njih drugačen odnos kot recimo na Češkem, kajti štajerski pendant češkim nemškim nacionalcem so krščanski socialci. Tu na Štajerskem so krščanski socialci skupen sovražnik obeh strank, nemški nacionalci pa so številčno šibkejši kot na Češkem in tudi bolj miroljubni. Seveda pa se ni bati, da bi socialni demokrati zašli v nacionalne vode in postali nacionalistična stranka. V govoru je tudi dejal, da so v Celje že poslali strankine zaupnike, vendar se situacija ni kaj dosti izboljšala. Kljub temu posveča stranka temu mestu še vedno posebno pozornost, ker je edino v njem možno, da bi šovinizem meščanskih strank lahko našel pristaše tudi med delavci. Zaenkrat pa ni predvidenega denarja za naprej, da bi v Celju lahko imeli agitatorja, prav tako ga tudi celjski sodrugi sami ne morejo nastaviti, vseeno pa se bo deželna organizacija trudila, da takšno osebo čimprej najde. Štajerska deželna organizacija je obdržala svojo organizacijsko shemo in se ni prilagodila razdelitvi na volilne okraje, ker to ni ustrezalo prometnim razmeram, važnim za agitacijo, pa tudi jezikovna razdelitev je bila neustrezna. Dežela Štajerska je bila tako razdeljena na 18 okrajev: Gradec, Bruck a. d. Mur., Kindberg, Mürzzuschlag, Leoben, Rottenmann, Aussee, Irdning, Knittelfeld, Judenburg, Murau, Maribor, s sodnimi okraji Marenberg, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica, Ptuj, Ormož, Ljutomer, Lenart, Radgona in Cmurek (Lipnica je spadala pod Gradec), Feldbach, Fürstenfeld, Weiz, Voitsberg-Köflach, Deutschlandsberg, kamor je spadal tudi sodni okraj Ivnik, in spet Celje s sodnimi okraji Laško, Vransko, Gornji grad, Šoštanj, Konjice, Šmarje pri Jelšah, Sevnica, Brežice in Kozje. Državnozborni kandidati so bili imenovani od deželne organizacije ob posvetovanju z okrajnimi zaupniki, okrajna zastopstva pa so v soglasju z deželno organizacijo imenovala kandidate za deželni zbor.⁷⁹ Na

⁷⁸ Arbeiterwille, št. 33, 17. 8. 1899.

⁷⁹ Arbeiterwille, št. 34, 24. 8. 1899.

tej konferenci so tudi sprejeli načelo, da v strankino deželno vodstvo ne smejo biti voljeni strankini uslužbenci, pač pa smejo sejam prisostvovati sekretar stranke, redaktor in administrator »Arbeiterwille« in sekretar strokovnih organizacij ter imajo posvetovalno pravico glasovanja, kar pa je bilo kasneje zavrnjeno in so imeli polno glasovalno pravico. V nadaljnji debati je Handler iz Celja dejal, da bi v Celju potrebovali agitatorja, ki bi znal tako nemško kot tudi slovensko. Veigl pa je bil mnenja, da bi se v celjski okolici dalo marsikaj storiti, tudi če bi agitator znal samo slovensko. Tudi Schrank je bil mnenja, da bi v Celju lahko deloval vsakdo, ki ne bi povsem obvladal nemščine. Mittermaier je pripomnil, da v Celju tisti, ki ni prepričan socialni demokrat, ne bi dosti koristil, če pa ostali sodrugi nočejo pomagati, samo z nastavitvijo novega človeka ni nič storjenega. V zaključni besedi je Resel poudaril, da so Celjani sami našli človeka, ki bo pri njih agitiral, ko ga pa deželna organizacija ni mogla najti. Pozdraviti je tudi njihov predlog, da volilni okraj sami organizirajo, kajti z lastnim delom se najhitreje napreduje. Predlog celjske organizacije, ki je energično zahteval neodvisnega agitatorja, ker bodo sicer Celjani osnovali svoj volilni okraj in postavili svojega agitatorja, je bil končno sprejet.⁸⁰ Žal so viri preskromni, da bi podrobneje osvetlili ta spor. Zdi se, da so se bili Celjani pripravljeni spet vrniti v okrilje štajerske deželne organizacije, vendar pa ne postati povsem odvisni od nje, ampak zadržati tesno povezavo in stike z JSDS. Imeli bi torej več manevrskega prostora in bi se okrepili, predvsem z boljšo organiziranostjo štajerske deželne organizacije, pri tem pa naj ne bi prišli povsem v nemške roke, ker bi to kvarno vplivalo na stališča njihovih somišljenikov slovenske narodnosti. Kajti nacionalni boj je bil prav na tem področju zelo hud. Intencije štajerske deželne organizacije, da bi celjski okraj pridobila zase, so bile kljub dobro prekriti politiki le očitne, kljub temu, da v časopisje niso pronikale vesti o kakšnem sporu.

⁸⁰ Arbeiterwille, št. 34, 24. 8. 1899.

V novo štajersko strankino vodstvo so bili izvoljeni: Michael Schacherl, Josef Pongratz, Vincenz Muchitsch, Florian Drössler, Avgust Müller in Johann Rissmann, v kontrolo pa Anton Gschiel, Johann Doppler, Karl Freitag, Ludwig Tuller (Leoben), Peter Schenk (Voitsberg) in Johann Steinbauer (Zeltweg). S temi volitvami in z resolucijo, ki je zahtevala dosledno izpolnjevanje 36-urnega neprekinjenega počitka po zakonu iz 16. 1. 1895, se je konferenca zaključila.

Kljub Reslovenu govoru, da je treba taktično sodelovati z nemškimi nacionalci, o katerem smo že govorili, pa to vendar ne pomeni, da med obema strankama ni bilo nobenih sporov, ampak samo sodelovanje. Oboji so si prizadevali, da bi v svoje vrste pridobili delavce, ki so se vse bolj in bolj vključevali v politično življenje. V Mariboru je bilo npr. 2. maja 1899 zborovanje nemških nacionalcev, na katerem je govoril državnozborski poslanec Iro in pozival navzoče, naj se odvrnejo od socialnih demokratov in se priključijo k nemškim nacionalcem. Na shodu je bilo tudi precej socialnih demokratov, in hkrati je bil še običaj, da so smeli načelno govoriti vsi navzoči ne glede na politično pripadnost. V tem primeru pa nemški nacionalci socialnim demokratom tega niso dovolili in zato so slednji 7. maja sklicali svoj shod, ki se ga je udeležilo nad 1000 ljudi. Na njem so zavračali argumente nemških nacionalcev, češ da hočejo delavce pridobiti samo z nacionalističnimi frazami, v bistvu pa so na strani kapitalistov.⁸¹ V jeku političnega razburjenja ob teh dveh zborovanjih sta obe stranki priredili skupen javni shod 15. maja v Götzovi pivnici, ki se ga je udeležilo nad 1000 ljudi. Uvodni referat o socialni demokraciji in nemških nacionalcih je imel večkratni urednik »Marburger Zeitung« dr. Huber, medtem ko sta bila predsedujoča shoda socialna demokrata Schrank in Anetzhuber. Huber je govoril o programu socialne demokracije in zanimivo je, da je citiral Bernsteinovo temeljno delo »Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie«. Iz marksističnih del je pobral samo takšne ocirke, ki so bili za demagoško rabo iztrgani ci-

⁸¹ Arbeiterwille, št. 19, 11. 5. 1899.

tati iz povsem drugačnega konteksta, recimo Beblovo trditev, da bo socializem spremenil celo podnebje. Ob tem seveda Reslu, ki je prišel iz Gradca, ni bilo težko zavrniti predhodnega govornika.⁸²

Na podeželju je omeniti, da je komaj začeta organizacija socialnih demokratov v Slovenski Bistrici, ki jo je vodil Gollop, doživela poraz s strani krščanskih socialcev pod vodstvom Franca Mlakarja in župnika iz Laporij Medveda na shodu 20. avgusta 1899, ko se je zbralo nad 300 kmetov. Socialnim demokratom so prišli na pomoč člani mariborskega delavskega kolesarskega društva.⁸³ Številna zborovanja so bila proti davku na sladkor in proti zloglasnemu § 14 ustavnega zakona 1867, ki je omogočal vladati brez parlamenta. Takšen je bil shod v Laškem 12. 11., na katerem je o tem govoril Čobal. Vendar je bil shod predčasno končan, ker je skupina pijanih pristavev krščanskih socialcev shod tako motila, da so ga končno morali prekiniti.⁸⁴ Zanimivo je tudi poročilo dopisnika Arbeiterwille iz Oplotnice: 12. novembra 1899 je bilo tam zborovanje v Založnikovi gostilni, in sicer v protest proti odločitvi občinskega in šolskega sveta, da se na tamkajšnji štirirazredni šoli poučuje v obeh jezikih, nemškem in slovenskem. Poleg župnika je govoril tudi dr. Josip Vošnjak in oba sta se zavzemala za to, da bi se učilo samo v slovenščini. Dopisnik svojega poročila sicer ne komentira direktno, vendar je jasno, da se zavzema za dvojezični pouk.⁸⁵

Skupni shod nemških nacionalcev in socialnih demokratov je bil 8. januarja v Celju v gostilni Na zeleni trati, sklicali so ga socialni demokrati, na dnevnem redu pa je bila zahteva po odpravi zloglasnega »Zeitungsstempla« in po uvedbi proste kolportaje. Glavni govor je imel član štajerskega deželnega vodstva Drössler iz Gradca, ki pa je v svojem govoru nekajkrat ošvrknil tudi politiko nemških nacionalcev, zlasti zahtevo njihovega poslanca Poscha v štajerskem deželnem zboru, da naj se šolska obveznost

⁸² Arbeiterwille, št. 21, 25. 5. 1899; Delavec, Rdeči prapor, št. 14, 20. 5. 1899, Arbeiter Zeitung, št. 135, 16. 5. 1899.

⁸³ Arbeiterwille, št. 35, 31. 8. 1899.

⁸⁴ Arbeiterwille, št. 43, 16. 11. 1899.

⁸⁵ Arbeiterwille, št. 44, 30. 11. 1899.

zmanjša na sedem- ali šestletno, kar so zagovarjali tudi klerikalci. Drösslerju je odgovoril državno- in deželno-zborski poslanec dr. Pommer, da je bilo to privatno Poschovo stališče. Potem ko je govoril še Čobal iz Zagorja v slovenščini, so sprejeli resolucijo, v kateri se zavzemajo za svobodo tiska, zlasti pa za odpravo samovolje oblasti pri konfiskacijah, časopisnega koleka in prepovedi svobodne kolportaže.⁸⁶ Po poročilu v Delavcu—Rdečem praporu je Pommer, ko je zaslišal, da namerava Čobal govoriti v slovenskem jeziku, shod zapustil.⁸⁷

Med kraji, kjer imamo bolj malo poročil o širjenju delavskega gibanja, je tudi Šoštanj. Socialni demokrati so tu priredili shod 2. februarja 1899, ki mu je predsedoval Šavcer, zapisnikar pa je bil Karel Breznik. »V jedernatem slovenskem in nemškem govoru pojasnjeval je sodrug Marn zahteve socijalne demokracije po odpravi časnikarskega koleka, o potrebi obrtnih razsodišč in o političnem položaju. O žalostnem položaju učiteljev govoril je kmet sodrug Jože Breznik, ki je naglašal, da puste reakcionarne stranke učitelje le v to svrho stradati, da se mladeničem odvzame veselje do tega stanu, da tedaj klerikalci lažje ljudstvo v temoti zadržujejo.«⁸⁸ Rečeno je bilo tudi, da bo v bližnji bodočnosti v Šoštanju in okolici še več shodov. Res je bil v Šoštanju kmalu nato shod, ki ga je imel Etbin Kristan ob svoji študijski turneji, ko je govoril 26. 3. v Celju, naslednjega dne na občnem zboru strojarjev spet v Celju, 26. marca pa še v Grižah in Šoštanju. Na obeh shodih je govoril v obeh jezikih o trenutnem političnem in socialnem položaju. V Celju je govoril tudi o nacionalnem vprašanju in zagovarjal personalno avtonomijo.⁸⁹ O zahtevi po splošni, direktni in tajni volilni pravici, reformi štajerskega deželnega zbora in o vojaških bremenih v Avstriji je bilo govora na dveh shodih, v Mariboru 3. 6., kjer je govoril Resel, in v Slovenski Bistrici, kjer sta govorila Anetzhuber in Rissmann v nemškem in Novak v slovenskem jeziku.⁹⁰ Etbin Kristan je

⁸⁶ Arbeiterwille, št. 4, 26. 1. 1899; Deutsche Wacht, 12. 1. 1899.

⁸⁷ Delavec, Rdeči prapor, št. 3, 25. 1. 1899.

⁸⁸ Delavec, Rdeči prapor, št. 5, 16. 2. 1899.

⁸⁹ Delavec, Rdeči prapor, št. 9, 1. 4. 1899.

⁹⁰ Delavec, Rdeči prapor, št. 16, 12. 6. 1899.

20. avgusta imel shod v Zagorju, kjer se je zbralo okrog 1000 poslušalcev, poleg glavnega govornika Kristana sta povedala svoje še Čobal in Kogovšek. Govorniki so nastopili predvsem proti § 14 in novi pogodbi z Ogrsko, ki je avstrijskemu delu prinesla davek na sladkor. Posebno so ožigosali krščanske socialce, ki so ta davek zagovarjali. Čez teden dni je o istih stvareh govoril Kristan tudi v Rajhenburgu, kar je bil eden prvih socialno demokratskih shodov v tem kraju.⁹¹ Kmalu nato, 12. 11., je bil shod v Laškem, ki pa so ga klerikalci razbili.⁹²

V tem letu se je tudi precej okrepila socialno demokratska dejavnost v Dravski dolini. Poročila o tem pa imamo samo v meščanskih listih, zlasti v »Südsteirische Post«, medtem ko so v delavskem, najbrž zaradi pomanjkanja prostora, izpadla. Prvo uspelo zborovanje je bilo na Muti 7. marca 1899, ko se je v Strohmeierjevi gostilni zbralo okrog 200 delavcev iz tamkajšnje tovarne, prišli pa so tudi iz Ivnika. Član štajerskega strankinega deželnega vodstva August Müller je govoril o političnem in gospodarskem položaju delavstva. Čeprav je dopisnik zelo zameril govorniku, da je govoril proti klerikalizmu, nič pa proti Židom, ni mogel zamolčati, da je shod lepo uspel.⁹³ Pač pa se je tamkajšnjim krščanskim socialcem posrečilo razbiti shod na binkoštni ponedeljek v maju istega leta, ki naj bi bil spet v Strohmeierjevi gostilni. Po poročilu so prišli socialni demokrati spet iz Ivnika pa tudi iz Marenberga, Maribora in celo iz Gradca, od koder je bil tudi govornik. Ob velikem hrupu in s pomočjo vladnega zastopnika so krščanski socialci dosegli, da je bil shod še pred začetkom, ob volitvi delavnega predsedstva, razpuščen.⁹⁴ Na to poročilo je v skladu s § 19 tiskanega zakona odgovoril v istem listu sklicatelj tega shoda Anetzhuber, ki ga list ni mogel učinkovito demantirati. Iz tega dodatnega poročila je razvidno, da so bili res krščanski socialci krivi, da shoda ni bilo, ker so nekaj dni prej vneto agitirali proti shodu in pripeljali na shod svojega agitatorja Fritza Schöppla iz Gradca, medtem ko so socialni demo-

⁹¹ Delavec, Rdeči prapor, št. 24, 1. 9. 1899.

⁹² Delavec, Rdeči prapor, št. 1. 12. 1899.

⁹³ Südsteirische Post, 11. 3. 1899.

⁹⁴ Südsteirische Post, 27. 5. 1899.

krati agitirali le s plakati in prodajali svoje brošure. Tudi referent naj bi bil iz Maribora, ne pa iz Gradca. Iz Maribora je prišlo vsega osem udeležencev, iz Gradca ni bilo nikogar, medtem ko je bilo več udeležencev iz Marenberga.⁹⁵ V Vitanju je državnozborski poslanec Žičkar imel 10. septembra volilni shod, na katerega je prišlo tudi nekaj ljudi iz Celja, ki jih je »Südsteirische Post« imel za socialne demokrate, vendar je večina njih, vsekakor pa najbolj vplivni, spadala k celjskim nemškimi nacionalcem, ki so se poistovetili tudi z repliko v »Deutsche Wacht«. Na shodu je bilo navzočih največ kmetov in vsi govorniki so kar tekmovali v tem, kdo bo bolj očrnil socialno demokracijo, ki da paktira samo z Židi in nacionalistično orientiranimi Nemci ter je največji sovražnik kmetov in slovenstva sploh. Poleg že tradicionalne zahteve iz programa Zedinjene Slovenije po uvedbi slovenščine v urade je bila izglasovana tudi resolucija, ki energično protestira proti skupnemu nastopu nekaterih slovenskih učiteljev, ki hočejo skupno z nemškimi socialno demokratskimi učitelji odpraviti vpliv cerkve v šolah. V volilni propagandi klerikalci pač niso hoteli ločevati med nemškimi nacionalci in socialnimi demokrati, čeprav je obojim res bil najhujši sovražnik klerikalizem. Seveda pa tudi ostali dve stranki nista bili kaj bolj tankovestni, kadar je politični trenutek tako narekoval.⁹⁶

V začetku januarja 1901 so bile spet volitve v državni zbor in tako je pretežni del druge polovice leta 1900 potekal v znamenju ogorčenih predvolilnih agitacij in spopadov. Poleg tega so bile v drugi polovici leta še občinske volitve, na katerih so socialni demokrati prvič prišli v nekatera občinska zastopstva.

Kot vsako leto so tudi v letu 1900 na Štajerskem socialni demokrati imeli svojo deželno konferenco, ki je bila julija meseca, in sicer po stari navadi v Steinfeldovi pivnici v Gradcu. Zastopanih je bilo 25 krajev s 67 delegati. V poročilu je poudarjeno, da je bilo v preteklem letu posvečeno največ organizacijskih moči boju proti

⁹⁵ Südsteirische Post, 3. 6. 1899.

⁹⁶ Südsteirische Post, 13. 9. 1899; 16. 2.; 20. 9.; 27. 9. 1899; Deutsche Wacht, 20. in 21. 9. 1899.

vladanju s § 14 decembrske ustave, boju za politične pravice delavstva in boju proti na novo uvedenemu davku na sladkor. Mnogo truda je bilo vloženega tudi v občinske zadeve z namenom, da spravijo na bližnjih občinskih volitvah čimveč svojih zastopnikov v občinske odbore. Tako sta še pred spremembo volilnega reda za graški občinski svet na nadomestnih volitvah prišla vanj Resel in Pongratz kot prva dva socialna demokrata v nekem avstrijskem deželnem glavnem mestu. Drug uspeh so socialni demokrati zabeležili v Knittelfeldu, kjer so na volitvah konec marca volili celotno tretjo kurijo, kar pa je bilo pozneje razveljavljeno. Število naklade »Arbeiterwille« se je povečalo od 7000 na 7500 in zagotovljen je bil tudi denar, da je »Arbeiterwille« z 11. 1. 1901 postala dnevnik. Denar je bil zagotovljen v tolikšni meri, da bi naklada lahko padla na 4000 izvodov. V poročilu konference je bilo tudi ugotovljeno, da se je materialni položaj stranke bistveno popravil, ker je začel strankin denar bolj redno dotekati. V novo deželno vodstvo so bili izvoljeni iz Gradca Gans, Pongratz, Rissmann, Bäck, Afritsch in Drössler, poleg njih pa še Eisenhut in Schmied iz Eggenberga ter Novak iz Gratweina, ki je nekaj časa agitiral v Vevčah.⁹⁷ V kontrolo pa Primus, Steinbauer in Hodovernik iz Gradca, Tuller iz Leobna, Martschetz iz Knittelfelda in Schenk iz Voitsberga. Nihče torej iz južnega dela Štajerske. Strankin sekretar je še naprej ostal Resel, urednik »Arbeiterwille« Schacherl in njen administrator Fichl.⁹⁸

Zaradi bližnjih državnozborskih volitev je 16. septembra 1900 prišlo do izredne deželne konference v Gradcu, na kateri so razpravljali skoraj izključno o volitvah. Kot zastopnik strankine dunajske centrale se je konference udeležil dr. Viktor Adler. Na konferenci je bil izbran deželni volilni komite, ki so ga sestavljali Tuller, Steiner, Grimm, Novak in Eisenhut. Sklenjeno je bilo, da začne Arbeiterwille zaradi volilne propagande že s 1. novembrom izhajati kot dnevnik in da bodo širom po deželi zbirali prispevke za volilno propagando. Pre-

⁹⁷ Slovenec, št. 169, 26. 7. 1900.

⁹⁸ Arbeiterwille, št. 29, 1900 in št. 30, 26. 7. 1900.

govorili so tudi Schacherla, da je še naprej ostal glavni urednik Arbeiterwille. O volilni taktiki je poročal Resel in dejal, da je glavno pozornost posvetiti graškemu volilnemu okraju, v drugem in tretjem volilnem okraju je storiti, kar se storiti pač da, medtem ko jih čaka v četrtem, to je spodnještajerskem, največ dela in je obenem najmanj upanja na uspeh. Glavna težava v tem okraju je po njegovih besedah v nacionalno mešanem značaju okraja. Opozoril je tudi na dejstvo, da je bilo veliko glasov, ki so jih dobili 1897, ne socialističnih, ampak nemško nacionalnih, ki so glasovali proti slovenskim klerikalcem.⁹⁹

V graškem občinskem svetu se je Pongratz prvič zavzel za Slovence proti nemškim nacionalcem na seji sveta 23. februarja 1900, ko je občinski svet nastopil proti Neckermannovemu protestu nameravanega imenovanja četrtega deželnega šolskega nadzornika za spodnještajerske narodne šole. Po poročilu v Slovencu je Pongratz »poudaril, da greše nacijski zagrizenci proti zahtevam zdrave pameti ako hočejo, da slovensčine nevedski nadzorniki nadzirajo slovenske šole«. Očital jim je tudi nedoslednost: »Na Češkem zahtevajo nemški nenasitneži razdelitev dežele, na Štajerskem se je z vso silo opirajo, dasi bi bila v korist ljudstva potrebna.« Vsekakor si »Slovenec« ne more kaj, da ne bi podvomil v iskrenost Pongratzovih besed in zaključuje: »Nacijskalcem se ni zdelo vredno Pongratzovih očitaj pobijati, ker so vedeli, da bi se z zagovarjanjem svoje nestrpnosti pred razsodnim občinstvom le osmešili. Graške socialne demokrate pre-dobro poznamo, da bi njih internacijsalni pravicoljubnosti mogli verjeti. Pongratz je zagovarjal ravnopravnost južno štajerskih Slovencev, ker se mu je zljubilo graške nacijskince malce zbadati in dražiti.«¹⁰⁰

V drugi polovici marca 1900 je imel Etbin Kristan v okolici Celja nekaj shodov. Tako je najprej govoril 18. marca v Celju na občnem zboru krojaških delavcev. Že dopoldan istega dne pa je bil shod v Petrovčah, kjer je v slovensčini povedal o velikem rudarskem štrajku na

⁹⁹ Arbeiterwille, št. 38, 28. 9. 1900.

¹⁰⁰ Slovenec, št. 46, 26. 2. 1900.

Češkem in o pomenu delavskega organiziranja in praznovanja prvega maja. Dan kasneje je bil shod v Gaberju, kjer je Kristan o istih stvareh govoril kovinarskim delavcem.¹⁰¹ Tako rekoč istočasno, 14. marca, pa je imel Čobal podoben shod v Šmarju pri Sevnici.¹⁰² Ob začetku turneje, 18. marca, je Kristan priredil dobro obiskan shod v Ljubljani, kjer je bil to sploh prvi delavski shod, čez dva dni, 20. marca, pa je bil še shod v Celju.¹⁰³ Zadnji shod, ki ga je imel Kristan v okviru te turneje, je bil v Gaberju pri Celju 2. aprila v gostilni Pri lastovki. Glosator je zabeležil, »da je bila njegova analiza temeljev sedanje človeške družbe jako zanimiva in živo predavanje je naredilo velik vtis na zborovalce, med katerimi je bilo tudi več takih, ki so bili doslej odločno nasprotni socialnim demokratom.«¹⁰⁴ Nekako ob istem času je bil v Mariboru shod nemško usmerjenih delavcev, shod, ki ga je vodil deželno-zborski poslanec Franko Stein, udeležil se ga je pa tudi eden znanih voditeljev mariborskih nemško-nacionalno usmerjenih delavcev dr. Glantschnigg. Na shodu so v glavnem zmerjali zvezo med socialnimi demokrati in Židi, ki je postala tradicionalen in že kar izpet refren vseh nasprotnikov socialne demokracije.¹⁰⁵ Do podobnega spopada je prišlo na shodu socialnih demokratov v Götzovi pivnici 20. avgusta, ki se ga je udeležilo okrog 600 ljudi. Rosenzweig, član deželnega strankinega vodstva iz Gradca, je govoril o tem, da vlada dá večja sredstva za vojsko kot pa za vzgojo. Potem pa je dejal, da so krivi za preganjanje socialnodemokratsko usmerjenih učiteljev Staudta, Otterja, Horwatka in Killerja navzoči vodilni predstavniki mariborskih Nemcev dr. Kokoschinegg, dr. Derschatta, dr. Steintz.¹⁰⁶

Med shodi, ki niso bili volilni, bi omenili še enega v Štorah 20. avgusta, ki je bil tudi posvečen preganjanju učiteljev na Štajerskem od nemških nacionalcev. Referenta sta bila Novak iz Slovenske Bistrice v slovenščini

¹⁰¹ Arbeiterwille, št. 13, 29. 3. 1900.

¹⁰² Rdeči prapor, št. 11, 10. 4. 1900.

¹⁰³ Rdeči prapor, št. 10, 1. 4. 1900.

¹⁰⁴ Rdeči prapor, št. 11, 10. 4. 1900.

¹⁰⁵ Marburger Zeitung, št. 26, 13. 3. 1900.

¹⁰⁶ Marburger Zeitung, št. 95, 21. 8. 1900.

in Goršak v nemščini. Shod je sprejel resolucijo, ki ostro obsoja to preganjanje.¹⁰⁷

Štajerske deželne konference so bile običajno sredi leta, deveta pa je bila šele 1. decembra 1901 in je trajala še 2. decembra, kot običajno torej dva dni. Kot je bilo že zgoraj povedano, je bila Štajerska izjema in ni bila razdeljena v skladu z odlokom strankinega kongresa po volilnih okrožjih, ampak je zaradi teritorialnih, jezikovnih in prometnih razmer obdržala prvotno okrajno razdelitev. Za leti 1900/1901 jo je sestavljalo 14 okrajnih in 49 krajevnih organizacij. V strankinem poročilu je sicer rečeno, da je delo na Štajerskem zastavljeno zelo zadovoljujoče, vendar je pristavljeno, da v nekaterih krajih zaradi neobjektivnih okoliščin stvari ne gredo, kot bi morale. Marsikakšnemu funkcionarju se namreč ne ljubi več ukvarjati s težaškim agitatorskim delom. Na volitvah 1901 so socialni demokrati v graškem volilnem okraju izgubili v peti kuriji mandat, vendar so po glasovih napredovali od 16 517 na 17 770 glasov, medtem ko so na spodnjem Štajerskem dobili le 54 glasov volilnih mož. Pač pa se je precej povečalo število socialno demokratskih predstavnikov v občinskih svetih in so tako v Mariboru socialni demokrati osvojili vso tretjo kurijo. Nemškimi nacionalcem se je potem posrečilo te volitve anulirati. V tretjem volilnem telesu so socialni demokrati zmagali tudi na Studencih. V poročilu je nadalje navedeno, da je na vsem Štajerskem bilo v letu 1900 organiziranih okrog 1300 moških in 50 žensk v socialno demokratskih organizacijah.¹⁰⁸ Na konferenci je bilo izvoljeno novo vodstvo, ki so ga sestavljali: Florian Drössler, Josef Jodlbauer, Josef Pongratz, Johann Resel, dr. Michael Schacherl, Friedrich Bäck, Johan Haiden, Johan Steinbauer, Theodor Nemetz, Paul Geissler, Heinrich Dzina in Josef Potzinger. V kontrolo pa so bili izvoljeni: Peter Schenk, Ludwig Tuller in kot edini Spodnještajerec Johann Petelinschek iz Maribora, ki je na konferenci zahteval, kot že nekaj drugih delegatov na prejšnjih konferencah, delavski list v slovenščini. V tem ga je podprl tudi drugi

¹⁰⁷ Rdeči prapor, št. 25, 1. 9. 1900.

¹⁰⁸ Arbeiterwille, št. 277, 1. 12. 1900.

delegat iz Maribora Widowitsch. V poročilu pa ni navedeno, če je bil ta predlog sprejet ali ne.¹⁰⁹

Konec junija pa je bila 4. deželna strokovničarska konferenca v Gradcu, kjer je državno strokovno komisijo zastopal Heinrich Beer, klub socialno demokratskih občinskih svetovalcev Pongratz in štajersko deželno organizacijo Schacherl. V predsedstvo konference je bil poleg ostalih izvoljen tudi Zwanzger, ki je v sedemdesetih letih deloval v mariborskem delavsko izobraževalnem društvu. Poročilo o delovanju sindikatov je imel sekretar deželne strokovne komisije Muchitsch, ki je dejal, da je v dveh panogah v tem času prišlo do precejšnjega izpada članstva, in sicer pri rudarjih in kovinarjih, kar gre na račun množičnega izseljevanja oziroma iskanja dela v tujini pri prvih in pri drugih zaradi gospodarske recesije v kovinski industriji ter pritiska Alpine Montan Gesellschaft. Pač pa so nekatere druge veje zabeležile precejšen porast, kar velja zlasti za železničarje. O organizaciji in taktiki je poročal Beer, ki je menil, da je treba stremeti za tem, da se ohranjajo zveze močnih industrijskih panog, kar je dooločal že vsedržavni kongres. Poostriti je treba tudi pravilnik o štrajkih.¹¹⁰ Dopolnil ga je Muchitsch, ki je dodal, da se je strokovna organizacija okrepila, ko so osnovali lokalne in okrajne sindikalne zveze. Strokovna organizacija bo v bodoče posvetila več pozornosti podpornemu delovanju in poleg dodatkov za brezposelne in prizadete ob nezgodah pri delu bo uvedla še dodatek ob boleznih.¹¹¹ Sprejet je bil tudi sklep, da se osnuje ženski akcijski odbor, da bi se čim več žensk včlanilo v sindikat in se jih pritegnilo tudi k vodstvenim položajem, kjerkoli bo le mogoče, se bodo ustanovile podružnice pravovarstvenega in strokovnega društva žena za tiste, ki nimajo profiliranega poklica.¹¹² Ko je drugi dan konference zaključila delo mandatna komisija, je ugotovila, da se je konference udeležilo 91 delegatov iz 34 strokovničarskih organizacij. V novo deželno sindikalno vodstvo je bil izvoljen med

¹⁰⁹ Arbeiterwille, št. 278, 3. 12. 1901.

¹¹⁰ Arbeiterwille, št. 148, 2. 7. 1901.

¹¹¹ Arbeiterwille, št. 149, 3. 7. 1901.

¹¹² Arbeiterwille, št. 152, 5. 7. 1901.

drugimi tudi Grablovic.¹¹³ Kmalu po tej konferenci je zasedala 28. julija še okrajna konferenca mariborske organizacije, ki je bila redno vsake pol leta prav tako kot v Celju, vendar za večino le-teh žal ni podatkov. Kot je bilo razvidno iz poročila, je bila dejavnost v Mariboru prav slaba, saj razen iz mesta samega ni prišel na konferenco niti en sam delegat. Finančno poročilo je izkazalo deficit, kar je bilo v glavnem posledica povečanih izdatkov za občinske in državnozborske volitve. Resel, ki je bil delegat deželne organizacije, je mariborske sodruge močno ošibal, da je njihova dejavnost slaba, da manjka požrtvovalnosti in da se je zato ponesrečil načrt, da bi mariborska organizacija sama vzdrževala svojega strankinega zaupnika. Tudi pri volitvah novega odbora je prišlo do močnega pretresa, saj so prišli v odbor sami stari prekaljeni sodrugi in povsem zamenjali mlado garnituro. V debati o tisku se je kot vedno spet pokazala potreba po delavskem tisku z mariborskega področja, kjer je dosti slovenskih delavcev.¹¹⁴

Vsaj marginalno, čeprav ni predmet naše študije, je treba omeniti združenje nemškopoljskega delavstva za Štajersko in Koroško (Die deutsch völkische Arbeiterschaft von Steiermark und Kärnten), ki je izhajalo iz vsenemških nacionalnih idej Schönererja in Eisenholbove veje gibanja Los von Rom za tako imenovano Ostmarko in katerega deviza je bila: Reindeutsch, alldeutsch und ungeteilt. Eden glavnih nosilcev tega združenja je bil urednik Marburger Zeitung Norbert Jahn, poleg njega še Weith in v Celju Heu.

Da bi spoznali vse korenine in ugotovili odmevnost tega gibanja, bi bilo potrebno posebno raziskovanje, ki ne spada v krog naše razprave. Zato je težko ocenjevati kolikšen del delavstva je ta organizacija zajela. Vsekakor je bil shod delegatov tega združenja v Mariboru 22. septembra 1901; pozdravni telegram mu je poslal tudi Schönerer z značilnim nemško nacionalnim patosom: Was mit dem Herzblut unserer Ahnen der Väter Schwert und Pflug

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ Arbeiterwille, št. 181, 9. 8. 1901.

gewann, da bleibt das Erbgut der Germanen, kein Diebesfinger rühre dran! Heil deutscher Arbeit.¹¹⁵

Mariborski in celjski podružnici nemškopoljskega delavskega združenja se je priključila še ptujska, ki je bila osnovana 12. aprila 1902 in je nosila ime Drauwacht (Straža na Dravi).¹¹⁶ Kmalu potem je bilo tudi v strankinem letnem poročilu opozorjeno, da je nemško ljudsko delavsko združenje uspelo v nekaterih krajih osnovati svoje podružnice, ki pa da imajo malo članov. Med člane da se vpisujejo tovarniški uradniki in trgovski pomočniki ter drugi k buržoaziji nagnjeni elementi.¹¹⁷

Kot da je nastopil predah po burnih shodih za občinske in državnozborske volitve, imamo vsaj pisanih podatkov o shodih primeroma malo. Večja shoda sta bila v Trbovljah in Zagorju 2. aprila 1901. Prvega se je udeležilo kakšnih 1600, drugega pa 500 do 600 rudarjev. Na obeh shodih je o 8-urnem delavniku v rudniku govoril Miha Čobal. Sprejeta je bila resolucija, ki med drugim pravi: »Rudarji stoje nepremično in neustrašeno na stališču, da se mora vpeljati osemurni delavnik za vse delavce v rudnikih že iz zdravstvenih razlogov... Od vlade zahtevajo rudarji, da nepristransko poskrbe, da se ta nujna zahteva nemudoma uresniči. Socialno demokratičnim poslancem v državnem zboru se izreka najtoplejše zahvalo za energični nastop v zadevi osemurnega delavnika in zaupanje, ter se poziva predsedništvo današnjega shoda, da jim dostavi resolucijo z naznanilom, da bodo rudarji nepremično stali za njimi, da bodo vedno delovali za svojo organizacijo in da bodo vselej pogumno nastopali, kadar bode treba odbijati nesramne naskoke nenasitljivih milijonarjev in predmarčnih reakcionarjev.«¹¹⁸

V poročilu, ki ga je sekretariat stranke pripravil za deseto deželno konferenco, je navedeno, da je bila v političnem pogledu posvečena osrednja pozornost uvedbi starostnega, invalidskega zavarovanja in zavarovanja vdov in sirot, propagandi proti povečanju vojaškega proračuna in končno propagandi za spremembo volilnega zakona za

¹¹⁵ Marburger Zeitung, št. 115, 26. 9. 1901.

¹¹⁶ Marburger Zeitung, št. 43, 10. 4. 1902.

¹¹⁷ Arbeiterwille, št. 170, 27. 7. 1902.

¹¹⁸ Delavec—Rdeči prapor, št. 14, 5. 4. 1901.

štajerski deželni zbor. Samo o vprašanju zavarovanja je bilo širom po Štajerski prirejenih 60 ljudskih shodov in na peticijah zbranih 50 000 podpisov. Precejšnja propaganda je bila tudi proti politiki kmečke zveze (Bauernbund), ki se je zavzemala za povečanje cen mleka. V tem obdobju se ni bistveno povečalo število organiziranega delavstva in je ob začetku leta 1902 znašalo 10 678 članov. Znaten uspeh pa so zaznamovali ob novembrskih volitvah v občinske svete, ko so tudi na slovenskem Štajerskem prišli prvi socialnodemokratski zastopniki v občinske svete, in sicer na Studencih 5 in na Pobrežju 2. Nadalje se je pokazalo, da je bila upravičena poteza, da je »Arbeiterwille« postala dnevnik, saj je dnevna naklada obstala pri 5000 izvodih.¹¹⁹ Deseta deželna konferenca je zasedala 3. in 4. avgusta 1902 v Gradcu in se je je udeležilo 55 delegatov iz 19 organizacij, med drugimi tudi iz Maribora in Celja. Osrednja resolucija konference je bila posvečena spremembi volilnega reda za štajerski deželni zbor, kjer je bila socialna demokracija že tako močna, da je upravičeno zahtevala takojšnjo reformo, saj je bilo že več kot jasno, da bo tako rekoč ob sleherni spremembi lahko dobila vsaj kakšen mandat, kar se je kasneje izkazalo za točno. Proti reformi so bile v celoti nemške stranke, ker bi reforma šla v prid tako socialnim demokratom kot tudi Slovencem, zlasti klerikalcem. Nemške stranke pa že niso več mogle računati na kakršnokoli skupno taktiziranje s socialnimi demokrati. V delu konference je bilo poleg vprašanja volilne reforme deželnega zbora težišče na reorganizaciji lokalnih organizacij. V skladu s sklepi državnega strankinega zbora so se začele ustanovljati ulične organizacije, kar so med prvimi začeli v Mariboru. Sklenjeno je bilo, da se ta oblika organizacije čim hitreje in temeljiteje izpelje. Povečan je bil nadalje mesečni prispevek za volitve in agitacijo, ki je odslej znašal 10 krajcarjev, od česar je 4 krajcarje dobila deželna organizacija. Predlog delegatov Knittelfelda je bil, da bi se stranka organizirala tako kot drugod po volilnih okrajih, vendar so ga zavrnil. Mnogo besed, čeprav za naše raziskovanje nevažnih, je bilo posvečenih širjenju »Arbeiterwille« in

¹¹⁹ Arbeiterwille, št. 170, 27. 7. 1902.

vprašanju, ali naj izdajajo še kakšen nov tedenski list, kar pa ni prodrlo. V novo deželno vodstvo so bili izvoljeni: Rudolf Bichl, Florian Drössler, Johann Haiden, Julius Hilari, Josef Handler, Eduard Lösch, Vincenc Muchitsch, Josef Pongratz, Josef Potzinger, Josef Prem, Johann Resel, Michael Schacherl, Peter Schenk, Anton Weixelberger in Ludwig Tuller, torej spet nihče iz Spodnje Štajerske.¹²⁰ Nazadnje naj omenim še tri resolucije, ki politično sicer niso pomenile kdo ve kaj, vendar kažejo na vso razvejenost, ki jo je organizacija že imela, in težnjo, da pronikne res v sleherno poro družbenega življenja. To so resolucije o podpiranju boja proti alkoholizmu, o prizadevanju za zgraditev delavskega doma v Gradcu kot kulturnega in strankinega centra in pa resolucijo o podpiranju športnih in kulturnih društev.¹²¹ Ker je bilo v slovenskem tisku takrat zabeleženo,¹²² da je prišlo na tej konferenci do razkola, naj samo na kratko omenim, da je struja okrog Martschetza, Paula in drugih iz Judenburga in Knittelfelda, ki se je zavzemala za organizacijo po volilnih okrajih, kmalu po konferenci začela izdajati svoje glasilo »Der Volksanwalt«, ki je izhajal od 27. 9. 1902 do 9. 7. 1904. Vendar ta frakcija ni imela vpliva na delavsko gibanje na Slovenskem Štajerskem, pač pa nekaj na Koroškem, predvsem v Celovcu. Po skoraj dveh letih je bil ta bolj osebni kot idejni spor izglajen in list, ki ni imel mnogo odzivnosti, je ugasnil.

Prva polletna okrajna konferenca mariborskih socialnih demokratov je bila 24. avgusta 1902 in se je udeležilo 40 delegatov. Iz poročila zaupnika Petelinschega se da razbrati, da se razmere še vedno niso bistveno izboljšale in da strankini agitatorji ob svojem delu niso dobili potrebne podpore. Nad istim so se pritoževali tudi delegati iz mariborske okolice. Žal pa iz natisnjene poročila ni razbrati kaj bolj konkretnega.¹²³ O drugih okrajnih konferencah pa sploh ni poročil.

Eden največjih shodov, ki je bil organiziran proti nameravani podražitvi mleka, je bil na nedeljo pred no-

¹²⁰ Arbeiterwille, št. 177, 5. 8. 1902; št. 179, 7. 8. 1902.

¹²¹ Arbeiterwille, št. 180, 8. 8. 1902.

¹²² Slovenski gospodar, št. 36, 4. 9. 1902.

¹²³ Arbeiterwille, št. 196, 28. 8. 1902.

vim letom 1902 v Götzovi pivnici v Mariboru. Med udeleženci je bilo zlasti veliko žensk. Ko je referent Schacherl prispel iz Gradca, ga je na peronu že čakalo skoraj 700 delavcev, ki so potem v sprevodu šli na kraj shoda. Schacherl je pozval navzoče, da naj v tistih ulicah, kjer so mlekarnarji že povišali cene, delavci demonstrativno nehajo kupovati mleko in naj rajši pijejo čaj ali jedo prežganko in mlekarnarji se bodo že omehčali. Ta poziv je shod z burnim aplavzom sprejel.¹²⁴ V istih prostorih je bil tudi večji shod za reformo deželnega zbora in proti povečanju proračuna obrambnega ministrstva, ki je bil 9. junija 1902. Sklicatelj Petelinscheg je najprej prebral opravičilo deželnozborskega poslanca Robiča, ker se shoda ni mogel udeležiti, medtem ko ostalih vabljenih slovenskih deželnozborskih poslancev ni bilo brez opravičila. V resoluciji so delavci pozvali slovenske poslance, naj prenehajo z obstrukcijo in naj se bore za splošno, enako in direktno volilno pravico za deželni zbor.¹²⁵ Istega dne je bilo takšno zborovanje tudi v Celju, z istim dnevnim redom (glavni govornik je bil Steinwender) in tudi tu so pozvali slovenske poslance, naj prenehajo obstruirati deželni zbor Štajerske.¹²⁶ Čez skoraj 14 dni je bilo zborovanje z istim dnevnim redom v Laškem, to je 22. junija, ki pa se je odvijalo bolj razburljivo kot zgoraj naštetih dve. Laškega shoda se je namreč udeležila tudi večja skupina pristašev klerikalne stranke, ki so nasprotovali Čobalu, ko je le-ta zagovarjal konec obstrukcije slovenskih poslancev v štajerskem deželnem zboru. Socialnim demokratom je le s težavo uspelo, da so sprejeli resolucijo, ki je bila podobna resolucijam na prejšnjih zborovanjih. Ves potek shoda je bil moten s klici, da so socialni demokrati hlapci Židov. Situacija je morala biti zelo značilna za socialno demokratska zborovanja na spodnjem Štajerskem, kjer je bilo vedno navzočih precej nemško govorečih delavcev. V Laškem so po sprejetju resolucije socialni demokrati začeli peti Scheujevo Lied der Arbeit v nemškem jeziku in klerikalni pristaši so jih obmetavali s klici, da so nemški

¹²⁴ Arbeiterwille, št. 1, 1. 1. 1902.

¹²⁵ Arbeiterwille, št. 131, 12. 6. 1902.

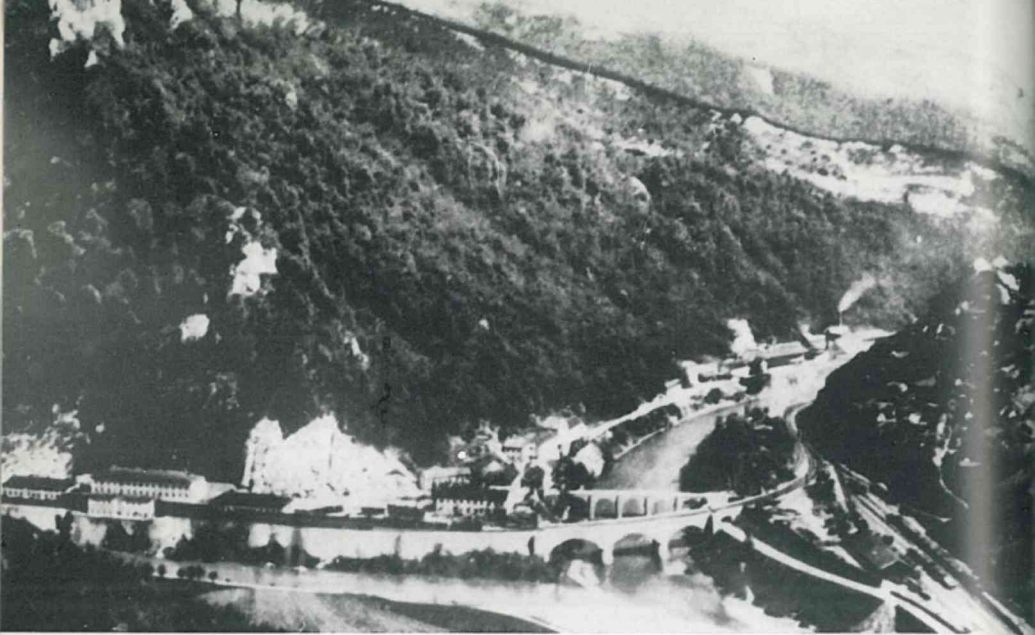
¹²⁶ Prav tam.



Maribor

Celje



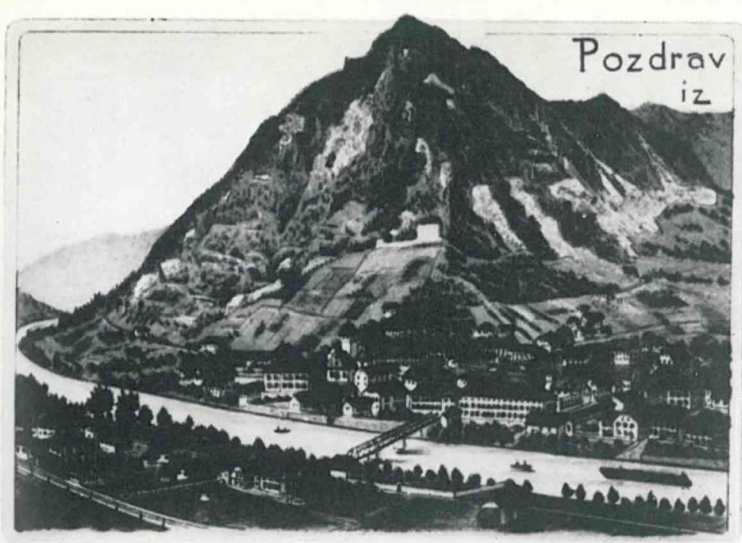


Hrástník

Zidani most



Groß aus Hrástník
Pozdrav iz Hrástníka



Laško

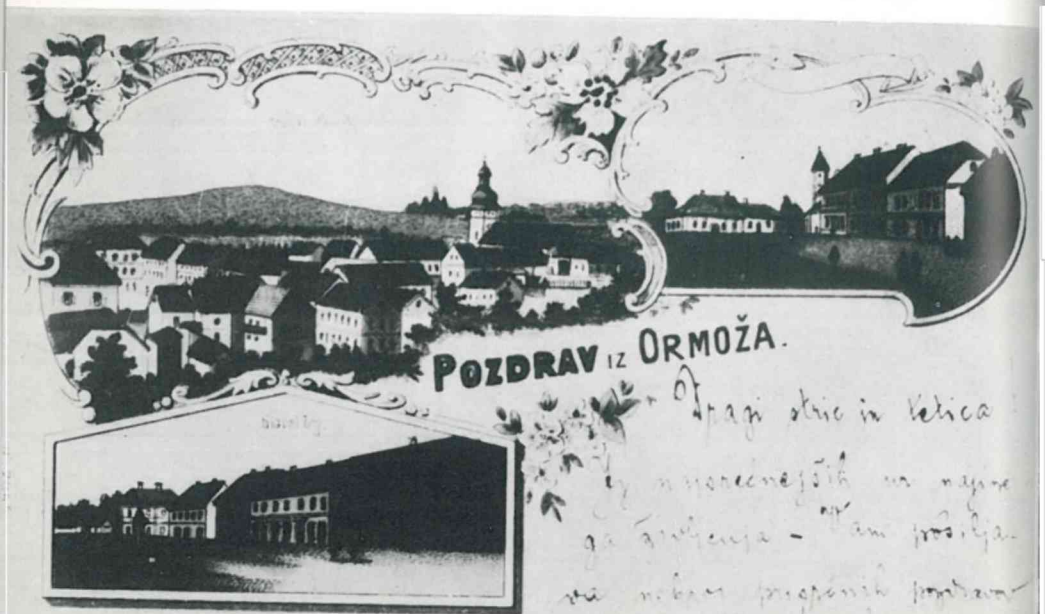
Brežice





Slovenske Konjice

Ormož



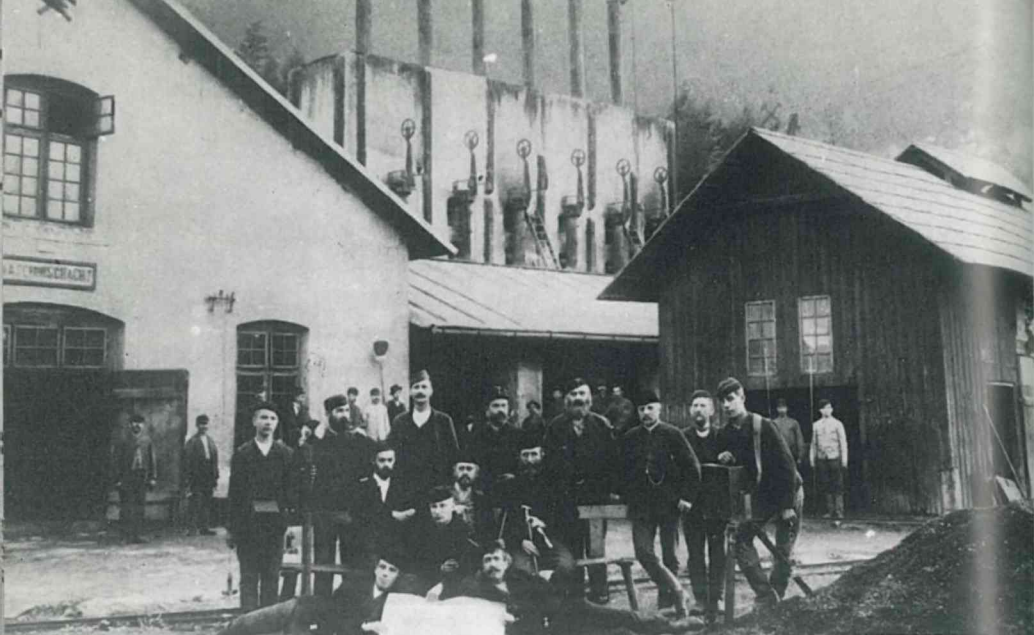


Slovenska Bistrica

Vse slike so razglednice s konca 19. in začetka 20. stoletja

Cinkarji zagorske cinkarne leta 1905





Jamomerci (na klopi) in figuranti obrata Kisovec pri Zagorju leta 1905

Prva stran moštvene knjige (Mannschaftsbuch) v Lappovem rudniku v Velenju v začetku tega stoletja

[illegible]

„Vereinigte Bruderslade Trifail“
 „Združena bratovska skladnica Trbovlje“

M. = B. Nr. 48342
 M. knj. št.
 G. = S. Nr.
 Razv. dn. št.

Mitgliedsbuch Nr. 27582
 Članska knjižica št.

Name: — Ime: *Jordan Vinzenz*

geboren am — rojen dne *21/1. 1897*

zuständig (Ort): — pristojen (kraj): *Trbovlje*

(Bezirk): — (okraj): *Belje*

(Land): — (dežela): *Österreich*

Kat. beim Eintritte: — Kat. ob vstopu:

Eintritt am *28/6 1912* befördert am *20/9 1912* zum

Vstop dne povišan dne za

	In die Provisionsklasse V provizijski razred	Beitrag für Prispevek				Kranken- kasse Bolniška blagajnica	
		für zase		Angehör. za svojce		K	h
		K	h	K	h		
Beim Eintritte eingereicht Ob vstopu uvrščen vorgelegt am pomaknjen	<i>I</i>	<i>68</i>	<i>20</i>			<i>180</i>	
»							
»							
»							
»							
»							
»							

Trbovlje am *24/7.* 19 *12*
 dne

Rechnungsführer. — Računovodja.

Vorsitzender. — Predsedn k.

„Vereinigte Bruderslade Trisail“

M.-B. Nr. 31925
E.-Z. Nr. 6302

Mitgliedschaft Nr. 12793 ✓

Name: *Pemč Josef*
geboren am *17/2. 1876*
zuständig (Ort): *Güssenheim*
(Bezirk): *Gilli*
(Land): *Stromek*
Kat. beim Eintritte: *Förderer*
Eintritt am *19/10. 1898* befördert am *zum* *Jänner*

	In die Provisions- klasse	Beitrag für				Kranken- kasse	
		für		Angeh.			
		K	h	K	h	K	h
Beim Eintritte eingereicht	<i>I</i>	<i>94</i>					
vorgerückt am <i>19/10. 1903</i>	<i>II</i>	<i>118</i>		<i>92</i>			
" " <i>" 1908</i>	<i>III</i>	<i>150</i>		<i>110</i>		<i>164</i>	
" " <i>" 1913</i>	<i>IV</i>	<i>190</i>		<i>130</i>			
" " <i>" 1918</i>	<i>V</i>	<i>244</i>		<i>152</i>			
" "							
" "							
" "							
" "							

Trisail am *7/10.* *1908*

Rechnungsführer

Rezim

Vorsitzender.

Geleistete Einzahlungen

pro Jahr	vom	bis	zur Pro- visions- kasse		zur Aranken- kasse		Anmerkung
			K	h	K	h	
1908	1/1	30/6	12	60	9	66	
	1/7	31/12	14	10	9	66	
1909	1/1	30/6	15 ⁴	68	9	66	
	1/7	31/12	20	28	9	66	
1910	1/1	30/6	20	28	9	66	
	1/7	31/12	20	28	9	66	
1911	1/1	30/6	20	28	9	66	
	1/7	31/12	20	28	9	66	
1912	1/1	30/6	20	28	9	66	
	1/7	31/12	22	62	9	66	
1914	1/1	30/6	24	96	10	30	
	30/6	31/12	24	96	10	62	
1915	1/1	30/6	24	96	10	62	
	1/7	31/12	24	96	10	62	
1916	1/1	30/6	24	96	10	62	
	1/7	31/12	24	96	10	62	



*Zagorje leta 1905. Desno cinkarna (5 dimnikov),
levo steklarna (3 dimniki)*

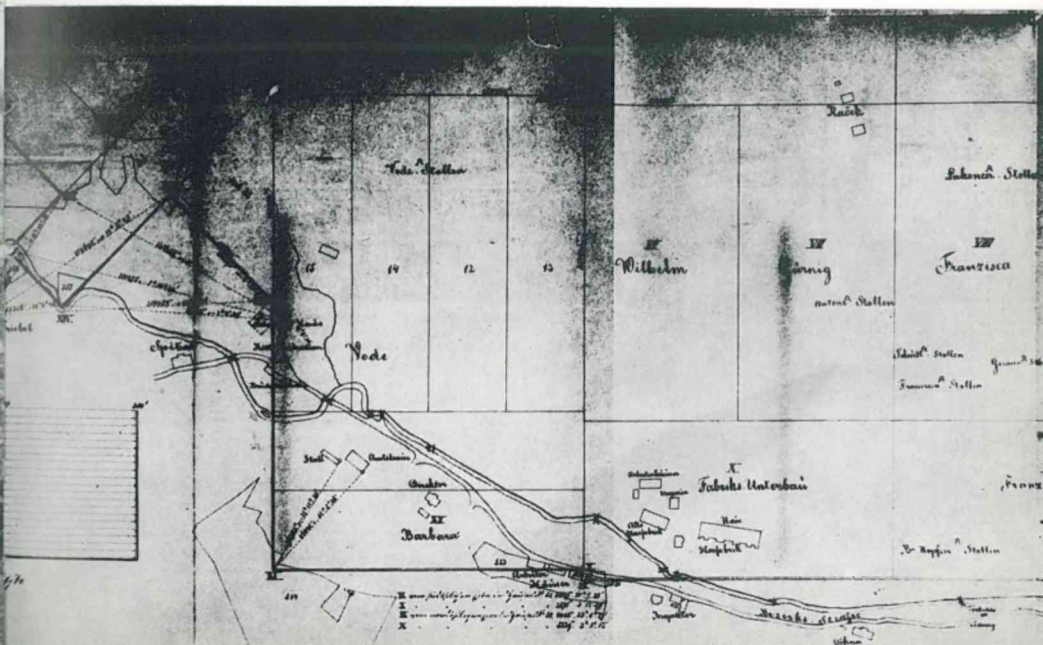
Dnevni kop Dobrna nad Trbovljami leta 1919





Dnevni kop v Senovem leta 1919

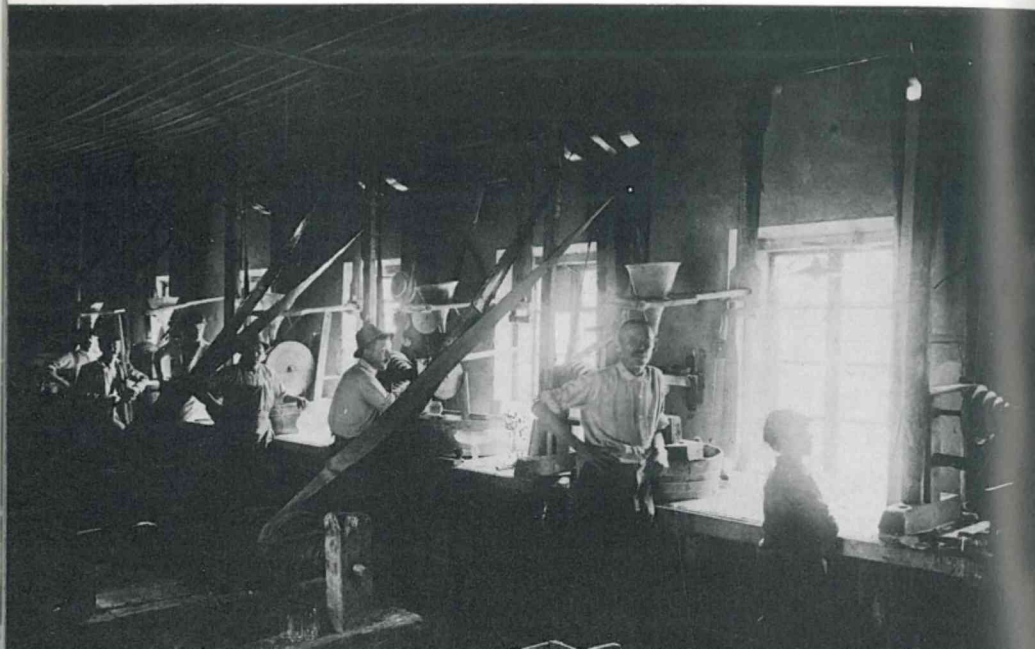
Načrt mejnikov jamskega kompleksa TPD v Trbovljah—Vodah leta 1875

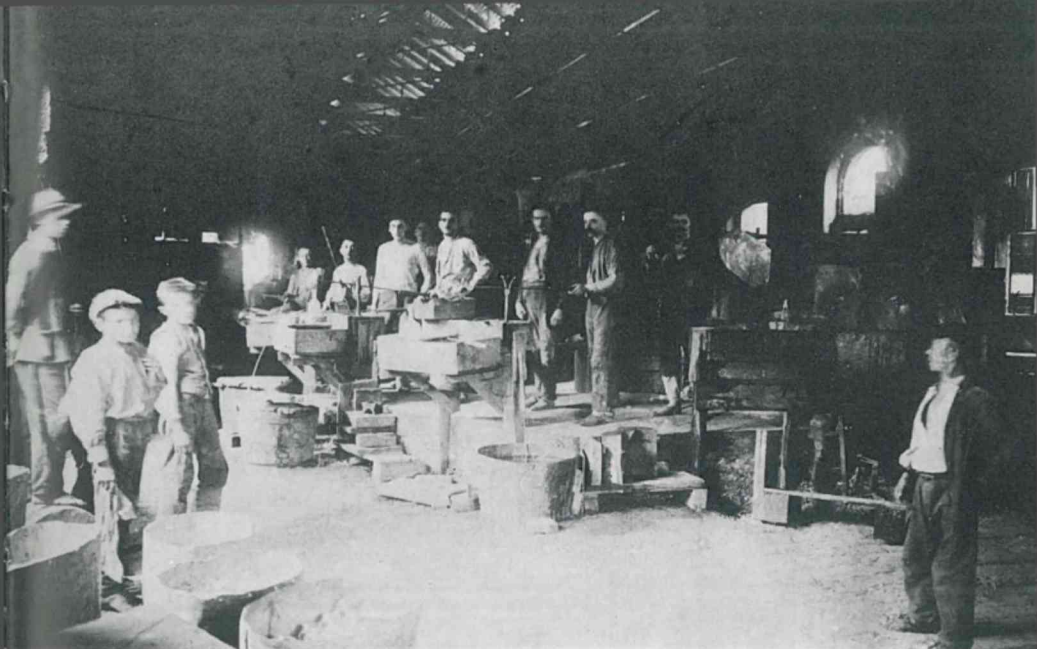




Delavska stanovanja »Lebring« in »Pod uro« v Zagorju ok. 1912

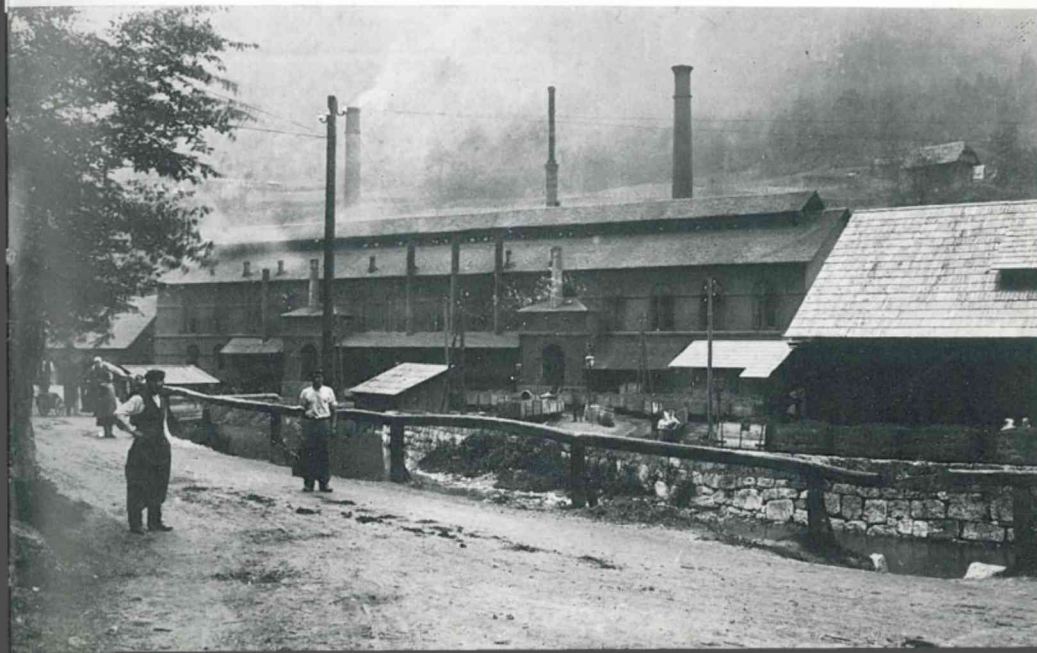
Brusilnica v zagorski steklarni ok. 1912





Steklarske peči v Zagorju ok. 1912

Steklarna z rudniško staro separacijo v Zagorju ok. 1912



Kündmachung

Es wird hiemit zur Kenntniss der gewerkschaftlichen Arbeiter gebracht, dass wir den 22. Juli 1889, als den Tag der 14 tägigen gesetzlichen Aufkündigungsfrist, obwol Arbeiter, welche ihre Dienstleistung gegen den Auftrag des Dienstgebers beharrlich verweigern eine solche Frist nach den bestehenden Gesetzen gar nicht mehr zurecht betrachten, und das Arbeiten welche während dieser Frist oder am 5. August nicht anfahren, bezahlungswise am 3. August die Abrechnung verlangen es nehmen aller Rechte auf die Prämienlasten und auf die sonstigen Bezüge für vorläufig erklärt werden.

Ausgleichs-Versuchs-Kommission zu Lagers am 26. Juli 1889.

Razglas

Načelnika se rudarskim delavcem da je dan 22. Julija 1889, ako imno delavcem katoli po ukazu delodajavca delati nocoje ta obrok po postavi dovoljen ni, kot dan 14 dni vne postavne zahvale vsprejet in da delavci katoli do tega 5. Avgusta za delo ni primajo kakor tudi tudi katoli tega 3. Avgusta racun (Abrechnung) zahtevajo in exarajo vse pravice do bratovsine kakor tudi do drugih prjemkov zgubeje.

Viačnjenja postavitelna Komisija v Zagorji dne 26. Julija 1889

Vostafanta Kündmachung ist von uns angesetzt.



Lobnica — stara glažuta, bivše stanovanje in delavnica brusača

Lobnica, stara glažuta. Pogled na upravno stavbo in gospodarsko poslopje





Zagorska rudarska godba leta 1876

Delavci na žagi v Mislinji



nacionalci.¹²⁷ Reforma volilne zakonodaje je bila sicer res bolj malenkostna, saj je v bistvu ukinila le indirektno volitve in pa javno glasovanje, vendar so slovenski poslanci smatrali, da povsem ohranja obstoječe neenakosti in še bolj majorizira nemško nacionalne mandate ter se zato niso udeležili sej deželnega zbora, ki je 22. julija 1902 obravnaval te delne, zgoraj omenjene spremembe. To so jim socialni demokrati močno očitali in zamerili.¹²⁸

V letu 1902 je Avstrijo zajela gospodarska depresija, ki je zadela predvsem rudnike in kovinarsko industrijo. Zaradi tega se je v sindikatih teh dveh močnih vej gospodarskega življenja pokazal občuten padec članstva. V drugih vejah gospodarskega življenja, ki jih kriza ni zajela, se je članstvo sicer konstantno dvigalo, vendar je bil izpad članstva v kovinarski industriji in rudarstvu tolikšen, da je deželna strokovna komisija v začetku decembra objavila situacijsko poročilo o stanju strokovničarskih organizacij. Iz poročila izhaja, da je imela stranka 30. septembra 1902 10 850 članov ali 253 več kot konec leta 1901. Pač pa je število organiziranih v kovinarski industriji padlo od 4305 v letu 1897 na 1563 v letu 1902, kar so pripisovali izključno krizi. V manjši meri je kriza prizadela tudi gradbeno, papirno, steklarsko, tekstilno industrijo in industrijo poljedelskega orodja. Med posameznimi strokovničarskimi organizacijami je bila najmočnejša železničarska s 2837 člani, kovinarska s 1563 in rudarska s 1015 člani, ostale organizacije so imele le po nekaj deset ali nekaj sto organiziranih delavcev. Organizacija jugoslovanskih delavcev je štela 60 članov. Med 74 strokovnimi organizacijami v 74 krajih Štajerske je bilo v Mariboru 655 organiziranih in v Celju 69, medtem ko za ostale kraje ni podatkov. Organiziranih je bilo tudi 764 žensk.¹²⁹

V poročilo za 11. štajersko deželno konferenco socialnih demokratov, ki se je odvijala 26. julija 1903 v Gradcu, je poudarjeno, da je stranka v preteklem letu posvetila posebno pozornost, kot že nekaj let nazaj, reformi volilnega sistema za štajerski deželni zbor in za volitve v ta

¹²⁷ Arbeiterwille, št. 145, 28. 6. 1902.

¹²⁸ Arbeiterwille, št. 165, 22. 7. 1902.

¹²⁹ Arbeiterwille, št. 276, 2. 12. 1902.

zbor novembra 1902 podprla kmečko zvezo, ker so Bauernbündlerji obljubili, da se bodo potegovali za laičnost šole in za čimprejšnjo volilno reformo. Mnogo shodov in zborovanj je bilo posvečenih protestom proti nameri Körberjeve vlade, da poveča kontingent rekrutov in poviša cesarjevo civilno listo, kot tudi nastopom proti davku na sladkor, podražitvi mesa in mesnih izdelkov ter proti obnovitvi pogodbe z Ogrsko in s tem povezano uvedbo oderuške carinske tarife. V organizacijskem oziru je precej napredovala izgradnja ulične organizacije stranke, čeprav so bile s tem v zvezi precejšnje težave zlasti na podeželju. Stranka je imela ob koncu leta 1902 okrog 11 000 organiziranih članov. V enajstih štajerskih krajih so socialni demokrati prišli tudi v občinska zastopstva, vendar nikjer na Spodnjem Štajerskem.¹³⁰ Na konferenci je bilo zastopanih 29 krajev, med drugimi Celje in Maribor. Že na začetku konference so protestirali proti vojaškemu drilu v Hercegovini, kjer je 15 vojakov umrlo za sončarico. Večina časa je bila posvečena ulični organizaciji, ki, kot že rečeno, marsikje še ni pokazala pozitivnih rezultatov in je živela samo formalno, kot na primer tudi v Mariboru, kar je poročal mariborski delegat Petelinscheg. Strankina članarina je bila odslej enotna in je znašala 10 krajcarjev, od česar sta šla dva krajcarja dunajski centrali, 4 krajcarji deželni organizaciji, 4 krajcarji pa so ostali lokalni organizaciji.¹³¹ Pod točko razno je prišlo do manjšega incidenta, ko je delegat Celja Holaus zahteval od deželnega vodstva več razumevanja in pomoči, ker je v Celju in okolici hud nacionalni boj. Odgovoril mu je Steinbauer, da je deželno vodstvo imelo s Celjem že dovolj stroškov in težav. V novo deželno vodstvo so bili izvoljeni: Bichl, Drössler, Handler, Hilari, Muchitsch, Pörtl, Pongratz, Potzinger, Resel, Schacherl, Steinbauer in Wengust, v kontrolo pa Tuller, Weixelberger in Pogl.¹³²

Prerez skozi dogajanje v delavskem gibanju na slovenskem Štajerskem nam kaže, da je politična borba potekala v okviru smernic in taktike, kakršna je bila razvidna na deželni konferenci, edino nacionalna nasprotja

¹³⁰ Arbeiterwille, št. 161, 19. 7. 1903.

¹³¹ Arbeiterwille, št. 168, 28. 7. 1903.

¹³² Arbeiterwille, št. 170, 30. 7. 1903.

so bila tu mnogo bolj vidna kot na deželni ravni. Eno od osrednjih vprašanj je bilo kot že vseskozi borba proti klerikalizmu. Tako so že takoj na začetku leta socialni demokrati razbili shod klerikalcev, ki so se zbrali okrog lista »Slovenski gospodar« in hoteli ustanoviti društvo na Studencih pri Mariboru. Tam so 1902 socialni demokrati dobili pet mest v občinskem odboru in so smatrali, da klerikalci v tem čedalje bolj tipično delavskem naselju nimajo kaj iskati. Dne 3. januarja 1903 je mariborski advokat Pipuš na Studencih priredil shod, na katerem naj bi ustanovili društvo. Na shod je prišla tudi močna skupina socialnih demokratov, ki jih je vodil eden od vodilnih mariborskih socialistov Petelinscheg. Klerikalci so na shod pripeljali tudi slovenski študentski pevski zborček, ki pa zaradi motenja socialnih demokratov ni prišel do izraza, prav tako kot tudi sam Pipuš ne. Socialni demokrati so morali očitno biti v premoči, saj so nekega študenta vrgli iz lokala in tudi sicer povsem onemogočili potek shoda.¹³³ Podobno se je zgodilo istega dne v Mariboru, ko so klerikalci poskušali osnovati katoliško podružnico železničarske organizacije, kar so delavci spet preprečili.¹³⁴ Med zborovanji socialnih demokratov, ki so bila uperjena proti povečanju proračuna vojnega ministrstva in podražitvi sladkorja, je bilo tudi zborovanje v Celju 22. marca 1903, na katerem je o tem govoril Drösler, ki je bil sicer znan voditelj graških socialnih demokratov in v teh letih stalni član deželnega vodstva, čeprav ga »Deutsche Wacht« v svojem poročilu imenuje »Unterführer«.¹³⁵ Veliko zborovanje proti naraščajoči draginji je bilo v Mariboru 23. maja 1903, ki so se ga udeležili tudi nekateri nemško nacionalni občinski odborniki s podžupanom Pfrimerjem na čelu. To pot so delavci protestirali proti nameravani podražitvi mesa in kruha ter proti povečanju zaščitnih carin.¹³⁶ V tem času je tudi eno prvih poročil o zborovanju organiziranih žena: 10. julija je bil namreč v Mariboru ustanovni sestanek krajevne podružnice društva gospodinjskih pomočnic, ki se ga je kot

¹³³ Arbeiterwille, št. 7, 10. 1. 1903.

¹³⁴ Arbeiterwille, št. 8, 11. 1. 1903.

¹³⁵ Deutsche Wacht, št. 25, 25. 3. 1903.

¹³⁶ Arbeiterwille, št. 119, 28. 5. 1903.

zastopnica dunajskega strankinega vodstva udeležila Boschekova. Za predsednico društva v Mariboru je bila izvoljena Karolina Monetti in že istega dne se je društvo povečalo od 61 na 92 članic. Na shodu so govorili o pomenu ženske organizacije in o položaju žensk na sploh.¹³⁷

Zborovanje proti novi carinski tarifi je bilo tudi v Trbovljah 7. junija 1903 in se ga je udeležilo več kot pet tisoč delavcev iz Trbovelj, Ojstrega, Hrastnika in Zagorja. Poleg carinskega zakona je bila na dnevnem redu tudi razprava o položaju in nemirih na Hrvaškem. O obeh stvareh je govoril Čobal, ki je nastopil proti Körberjevi vladi ter postopanju hrvaškega bana Khuena Hedervaryja, ki po njegovih besedah zasluži zapor, ne pa banske časti. Dejal je tudi, da nima smisla, da častimo Jelačiča, ker je bil eden prvih tiranov v letu revolucije 1848.¹³⁸ Podoben shod je bil 19. julija istega leta v Hrastniku, ki se ga je udeležilo 2000 ljudi in na katerem je spet govoril Čobal o krivičnem volilnem zakonu, proti povečanju stalne vojske in novem zakonu o višjih cenah sladkorja. Ob koncu leta je bilo v Trbovljah 20. decembra zborovanje proti nameravani podražitvi mleka za 2 krajcarja. Delavci so sicer dejali, da razumejo, da kmetje prejemajo prenizke odkupne cene, vendar pa ostane preveč denarja posrednikom.¹³⁹

Mesec dni po volitvah v deželni zbor Štajerske je bila 23. oktobra 1904 dvanajsta deželna konferenca socialnih demokratov Štajerske. To pot v gostilni Wilder Mann, v prostorih, ki niso bili niti ogrevani. Konferenca se je udeležilo 74 delegatov, od tega 34 iz Gradca in 40 iz dežele. Med delegati so bili tudi zastopniki Maribora in Celja. Štirinajst dni prej objavljeno poročilo deželnega vodstva je polno optimizma nad bodočnostjo in izžareva občutek dobro opravljenega dela. Rečeno je, da se je štajersko delavstvo tako številčno kot organizacijsko vključilo in da je volitve v štajerski deželni zbor pričakalo dobro pripravljeno. Vendar poročila o volitvah še ne vsebuje. Stranka je v propagandnem delu za volitve izdala v 2000 izvodih v slovenščino prevedeni »Manifest naših po-

¹³⁷ Arbeiterwille, št. 169, 29. 7. 1903.

¹³⁸ Delavec, Rdeči prapor, št. 27, 3. 7. 1903.

¹³⁹ Arbeiterwille, št. 293, 24. 12. 1903.

slancev narodu,« priredila je številna zborovanja in shode, na katerih je obračunavala s politiko Körberjeve vlade, z absolutizmom vladanja, korupcijo meščanskih strank. Na Štajerskem je uspela skleniti sporazum med strankami, ki so sprejele načrt o uvedbi 4. kurije za deželni zbor, s tajnim in direktnim glasovanjem. V precejšnji meri je bil to uspeh socialnih demokratov. Okrepila se je ulična organizacija stranke, ki je bila sedaj razširjena že v 46 krajih, leto poprej pa le v 21. Število naročnikov »Arbeiterwille« se je povečalo od 1150 na 2100. Stranka je imela svoje ekspoziture ali vsaj zaupnike že v 78 krajih Štajerske, ki so šteje 9000 strankinih članov in okrog 13 000 strokovno organiziranih. Tudi na občinskih volitvah so bili socialni demokrati kar uspešni v primerjavi s preteklim letom, ko so v 11 krajih imeli 59 odbornikov. Sedaj pa je njih število naraslo na 77 v 14 krajih, med katerimi je bil tudi Maribor z enim odbornikom. To pot so prvič objavili, koliko so posamezni kraji vplačali strankinega davka. Od slovenskih krajev so na seznamu Celje z 28 gl., Kamnica z 2,40 gl., Liboje z 0,36 gl., Maribor z 382,77 gl., Ruše z 1,62 gl. in Ptuj s 6,93 gl. Maribor je po višini davka na drugem mestu za Gradcem.¹⁴⁰ Na konferenci je zastopnik Celja Kodella govoril o težkem položaju v mestu, ker nacionalni boj ovira organizacijo, ki se pa vendarle krepi. Prosil je tudi za pomoč deželno organizacijo, zlasti v agitatorjih.¹⁴¹ Novo strankino deželno vodstvo je bilo deloma spremenjeno in so ga sestavljali: Alois Ausobsky, Thomas Bicek, Julius Hilari, Alois Kuzelnik, Vincenc Muchitsch, Ludwig Pörtl, Josef Pongratz, Johann Resel, Michael Schacherl, Karl Sonnleitner, Johann Steinbauer in Johann Wengust. V kontrolo pa so prišli Anton Kamper, Ludwig Tuller in Anton Weixelberger, torej spet nihče iz južnega dela Štajerske.¹⁴² O političnem položaju pri volitvah je govoril Resel in poudaril, da so volitve v štajerski deželni zbor pokazale, da kljub vsej borbi klerikalci napredujejo in se pollaščajo celo meščanskih liberalnih postojank. Zato je treba osrednjo pozornost posvetiti boju proti klerikalizmu. To načelo je

¹⁴⁰ Arbeiterwille, št. 231, 9. 10. 1904; št. 244, 25. 10. 1904.

¹⁴¹ Arbeiterwille, št. 245, 26. 10. 1904.

¹⁴² Arbeiterwille, št. 246, 27. 10. 1904.

bilo potem sprejeto tudi v resoluciji.¹⁴³ To in naslednje mandatno obdobje je v poročilih stranke označeno kot dotlej najuspešnejše razdobje tako v političnem, gospodarskem in organizacijskem oziru. Po drugi strani je to tudi obdobje začetka zatona nemške ljudske stranke na Štajerskem in močno okrepljene vloge klerikalne stranke. Najpomembnejši uspehi v tem času, seveda na ravni vse dežele, so bili: v štajerski deželni zbor sta bila leta 1904 na septembrskih volitvah izvoljena prva dva socialna demokrata, in sicer Resel v Gradcu in Schacherl v Leobnu, novembra istega leta je močno poraslo število socialnih demokratskih občinskih svetovalcev, na nadomestnih volitvah v kmečkih občinah bruškega drugega okraja pa je bil tudi izvoljen predstavnik delavstva. Razen tega se je številčno okrepilo stanje v strokovnih organizacijah, uspešno se je končalo precej mezdnih gibanj in končno se je pomembno utrdil delavski tisk, predvsem »Arbeiterwille«. Na deželnozborskih volitvah so socialni demokrati v vsej Štajerski dobili 38 777 glasov in na ožjih volitvah še 1823, kar znaša skupaj 40 600 glasov, od tega v treh spodnje štajerskih volilnih okrajih 5536 (v mariborskem 3207, celjskem 2195 in v ptujskem le 134). Slovenski stranki sta dobili 27 905 glasov, najmočnejša stranka pa je bila nemško klerikalna s 60 825 glasovi. V mariborskem volilnem okraju so pri ožjih volitvah socialni demokrati podprli nemške nacionalce, da so s tem preprečili izvolitev slovenskega klerikalnega kandidata. Tudi število občinskih odbornikov se je v letu 1905 povečalo, in sicer na 78 v 19 krajih, med drugimi je bilo v občini Studenci pri Mariboru šest zastopnikov delavstva in eden v Mariboru. Stranka se je še naprej borila proti naraščajoči draginji, na večjih zborovanjih pa je bilo govora tudi o ruski revoluciji 1905. Občutno je poraslo članstvo, ki se je dvignilo kar za dva tisoč, število naročnikov »Arbeiterwille« pa se je dvignilo na 2700 ob delavnikih in ob nedeljah celo na 3400. Strankinega davka pa so od krajev na slovenskem Štajerskem v letu 1905 prispevali v Celju 19,96 gl., Rušah 2,64 gl., Mariboru 350,97 gl., v Ptuj 21,92 gl., Zidanem mostu 5,62 gl. in v Trbovljah 24 gl.¹⁴⁴ Trinajsta deželna

¹⁴³ Arbeiterwille, št. 243, 30. 10. 1904.

¹⁴⁴ Arbeiterwille, št. 178, 30. 7. 1905.

konferenca je zasedala v Japlovi pivnici v Gradcu 6. avgusta 1905, med 74 delegati je bilo tudi zastopstvo Maribora, po dolgem času pa ni bilo nikogar iz Celja.¹⁴⁵ V novo deželno strankino vodstvo so bili izvoljeni: Alois Ausobsky, Thomas Bicek, Alexander Bogner, Josef Herzog, Julius Hilari, Avgust Lindner, Vincenc Muchitsch, Josef Pongratz, Ludwig Pörtl, Hans Resel, Michael Schacherl in Johann Steinbauer, medtem ko so člani kontrole postali Anton Kamper, Ludwig Tuller in Anton Weixelberger. Po organizacijskem statutu so bili ti člani kontrole predstavniki dežele, medtem ko je šest članov kontrole kasneje imenovala graška lokalna organizacija.¹⁴⁶ Na konferenci je imel osrednji referat o političnem položaju Resel. Dejal je, da je po uspehu na volitvah naloga stranke, da pridobi ne le delavce, ki so glasovali za socialne demokrate, ampak tudi tiste iz vrst meščanskih strank, ki so delavstvu blizu po svoji razredni pripadnosti. Zlasti je treba paziti, da v socialni demokraciji še neorganizirano delavstvo ne bo prišlo v tabor klerikalcev, ki so zaradi svojega svetovnonazorskega gledanja glavni nasprotniki delavstva. Nadalje je opozoril, da je osnova stranke dobra ulična organizacija; na tem področju je še premalo prizadevnosti in bo treba še marsikaj storiti. Volitve so nadalje pokazale, da so socialni demokrati v splošni kuriji dosegli določene uspehe, vendar bi bili ti še večji, če bi stranka posvetila večjo organizacijsko pozornost kmetom in podeželskemu prebivalstvu sploh. Zato je bilo že ustanovljeno ljudsko vzgojno in pravovarstveno društvo, ki naj seznanja kmečko prebivalstvo s programom socialne demokracije.¹⁴⁷

Zadnji dve okrajni konferenci za Maribor v letu 1904 sta pokazali, da je tamkajšnje strankino delo zašlo v kratko krizo. Kratko zato, ker je že poročilo za prvo polletno konferenco v letu 1904 pokazalo, da se je stranka organizacijsko opomogla, delo je zaživelo, pa tudi blagajna se je napolnila. Prvič je bil tudi objavljen sestav novega odbora, ki so ga sestavljali: Močnik, Glieder, Petzko, Hitthaler, Erblisch, Winder, Heckel, Hanke, Lipsa,

¹⁴⁵ Arbeiterwille, št. 185, 8. 8. 1905.

¹⁴⁶ Arbeiterwille, št. 187, 10. 8. 1905.

¹⁴⁷ Arbeiterwille, št. 188, 11. 8. 1905.

Swiebel, Krainz, Zeinitzer, Gröblbauer, Koschutta, Schlamberger, Woschinegg in kot članica ženske organizacije Kutschera. Kontrolo so sestavljali: Krainer, Schorn in Krischan. Provizorični zaupnik stranke je postal Vidovič, ki je za leto dni zamenjal Vidmarja.¹⁴⁸

Spomladi 1904 je bilo v Mariboru nekaj večjih zborovanj, na katerih so delavci protestirali proti povečanju cen na drobno za meso in mesne izdelke. Eno takšnih je bilo v Götzovi pivnici 18. aprila 1904, ki ga je sklical predsednik mariborskega delavskega društva Petelinscheg, udeležil pa se ga je tudi mariborski podžupan Pfrimer. Referat o cenah mesa je imel Muchitsch iz Gradca. Dejal je, da dobršen del krivde za višje cene mesa nosita vlada in parlament, da pa tudi mariborska mestna občina ni storila vsega, kar je bilo v njeni moči, da ne bi prišlo do povišanja cen. V njegovem izvajanju ga je dopolnil domačin Krainer, da stroški klanja nikjer v vsej Štajerski niso tako visoki kot v Mariboru. Pfrimer se je branil, češ da so odkupne cene goveje živine po vsej deželi močno narasle, nakar so mu socialni demokrati odgovorili, da je vendar njegova stranka, to je nemško nacionalna, kriva povečanja cen, ker je glasovala za večjo vladarjevo civilno listo in za povišanje vojaškega proračuna.¹⁴⁹ Čez deset dni je bilo v dvorani v Križnem dvoru drugo množično zborovanje, ki je spet razpravljalo o podražitvi mesa v Mariboru. Ta shod je bil v glavnem ženski shod in tudi glavni govor je imela voditeljica mariborske ženske organizacije Monettijeva. Apelirala je na vse prisotne, da naj kupujejo meso le pri tistih mesarjih, ki so ga pripravljene prodajati po starih cenah, ker so do tistega dne na cene pristali že štirje mesarji. Sklenjeno je bilo tudi, da bo v »Arbeiterwille« objavljeno ime slehernega mesarja, ki bo prodajal meso po stari ceni.¹⁵⁰

Večji shod, ki je obravnaval povečanje vojaškega proračuna in s tem povezan gospodarski položaj delavstva, je priredilo delavstvo v Celju 15. julija 1904. Shod je bil v gostilni pri Kroni in je bil zelo dobro obiskan, večje število navzočih je bilo tudi iz vrst nemško nacionalne

¹⁴⁸ Arbeiterwille, št. 123, 1. 6. 1904.

¹⁴⁹ Arbeiterwille, št. 87, 17. 7. 1904 in št. 90, 21. 4. 1904.

¹⁵⁰ Arbeiterwille, št. 99, 1. 5. 1904.

stranke. Do prve praske med njimi in socialnimi demokrati je prišlo že pri volitvi delovnega predsedstva in so morali volitve ponoviti, nazadnje pa je bilo le izvoljeno socialno demokratsko predsedstvo. Glavni govor je imel Linhart, ki je napadal vladino politiko, ožigosal pa je tudi nacionalni boj v Celju. Dejal je, da glavna časnika, ki izhajata v Celju, gojita naravnost gnusno hujškaško propagando proti obema v Celju bivajočima narodoma. Tako »Domovina« kot »Deutsche Wacht« živita izključno od nacionalistične gonje. Linhartu je odgovarjal advokat Petriček, ki se je zavzemal za nacionalni socializem. Balogh, ki je bil tudi nemški nacionalec, je dejal, »da bodo Nemci vedno znali od naših nemških starišev podedovana tla braniti in naj pride kar hoče«. Pozival je tudi socialne demokrate, da naj skupaj z Nemci nastopajo proti Slovencem. Po tem govoru so Nemci pojoč pesem o Bismarcku demonstrativno zapustil shod.¹⁵¹ »Deutsche Wacht« je v poročilu o tem shodu zapisala, da se vidi, da je Linhart prišel iz Trsta in ne pozna razmer na slovenskem Štajerskem. Razen tega pa je tipičen slovenski socialni demokrat, to se pravi, da se v prvi vrsti čuti Slovana, istočasno pa je vzgojen v sovraštvu do vsega nemškega, tako kot slovenski prvaki klerikalne ali liberalne smeri.¹⁵² Po tem izgubljenem shodu je nemška nacionalna stranka čez teden dni, 25. julija, organizirala svoj shod, na katerem naj bi govoril njihov znani voditelj, ki je že večkrat obiskal slovensko Štajersko, Franko Stein. Tudi to pot je bila na dnevnem redu debata o povečanem vojaškem proračunu, pa tudi o nacionalizmu in obnovitvi pogodbe z Ogrsko. Ker so skupaj nastopili slovensko in nemško govoreči socialni demokrati, okrepljeni s sodrugi iz Trbovelj ter slovenskimi liberalci, je shod postal prava katastrofa za nemške nacionalce. Še pred poročilom o samem poteku shoda je »Deutsche Wacht« objavila strupen, nezadržana besa poln uvodnik o novih sovražnikih — socialnih demokratih, ki so jih slovenski prvaki pridobili za svoj Vidov ples. Posebno pa zameri »Deutsche Wacht« nemško govorečim socialnim demokratom, češ da so prodali svoje

¹⁵¹ Delavec—Rdeči prapor, št. 32, 5. 8. 1904.

¹⁵² Deutsche Wacht, št. 58, 21. 7. 1904.

nemštvo in postali pravi slovanski socialni demokrati.¹⁵³ Kakorkoli že ta časnik pretirava zaradi poraza, ki ga je tistega dne pretrpelo nemštvo v Celju, je poročilo vendarle lep prikaz strankarskih strasti in nekatere posameznosti, ki vzdušje osvetljujejo, niso bile nikjer demantirane. Socialni demokrati in krog okoli »Domovine,« so se na shod očitno dobro pripravili. Iz Trbovelj je Čobal pripeljal znatno število delavcev, pa tudi liberalno delavsko društvo v Celju je prispevalo znaten delež sodelujočih. Baje sta bila že pred začetkom shoda prazna dva sodčka zastonskega piva, kasneje pa je bilo na voljo vina in piva po želji. Vsi govorniki, tako Čobal, Mlakar, dr. Kukovec in drugi, so govorili samo o ogroženosti slovenstva in proti celjskim Nemcem, ki imajo Celje za trdnjavo na svoji zemlji. Celó Mlakar je dejal: »Ker stojim na slovenski zemlji, bom začel govoriti slovensko.« Predstavniki nemštva na čelu s Steinom tako sploh niso prišli do besede. Zanimivo je, da so tudi nemško govoreči socialni demokrati navdušeno vpili živio in da se nemškega jezika praktično sploh ni slišalo.¹⁵⁴

V letu 1905 je bila velika večina shodov in zborovanj posvečeno uvedbi splošne volilne pravice. Socialno demokratska stranka Avstrije je organizirala tako rekoč sleherni dan številna zborovanja po vsej Avstriji in v tej zelo dosledno izpeljani akciji je končno uspela in bistveno prispevala, da je prišlo do uvedbe splošne volilne pravice. Vpliv revolucije 1905 v Rusiji se je v tej politični borbi še posebej pokazal, medtem ko je bilo samim dogodkom v Rusiji namenjenih le malo zborovanj. Takšno zborovanje je bilo npr. v Celju 14. februarja 1905 v gostilni pri Jelenu, ki je bilo sklicano kot shod za povabljenе in se ga je udeležilo 40 do 50 ljudi. Govornik je bil Muchitsch iz Gradca.¹⁵⁵ Omeniti je tudi, da so se v tem letu vodstva bratovske skladnice v Trbovljah polastili slovenski klerikalci, ki so dobili 21 zaupnikov, socialni demokrati pa 18.¹⁵⁶ Precej pa se je povečalo število nepolitičnih društev, ki so bila združena v deželni zvezi nepolitičnih društev

¹⁵³ Deutsche Wacht, št. 60, 28. 7. 1904.

¹⁵⁴ Deutsche Wacht, št. 60, 28. 7. 1904.

¹⁵⁵ Deutsche Wacht, št., 16. 2. 1905.

¹⁵⁶ Marburger Zeitung, št. 40, 3. 4. 1906.

Štajerske (Landesverband der nichtpolitischen Vereine Steiermarks). Samo v Mariboru je bilo npr. dvanajst takšnih društev in dve športni društvi. Med njimi so bila nekatera precej močna, kot na primer gradbinsko, ki je štel 67 članov, druga spet znatno šibkejša, kot na primer kovinarsko, ki je štel le 12 članov. Podobno so tudi čevljarji imeli težave s članstvom. Lepo pa se je razvijalo društvo Naturfreunde, ki je štel 37 članov. Mariborska podružnica tega združenja je od leta 1905 tudi naročala »Rdeči prapor« za svoje slovensko govoreče članstvo.¹⁵⁷ Večji shod je bil 22. novembra 1905 v Zagorju, ki so ga sicer sklicali klerikalci, vendar je bila večina od 2400 udeležencev socialnih demokratov, tako da so potem ti imeli vodstvo shoda v svojih rokah, saj so bili v predsedstvu Marn, Rinaldo in Skrajner, sami predstavniki delavske stranke. Glavni govornik je bil Janez Evangelist Krek, ki je govoril o volilnem redu v Avstriji, ki ga je imel za zgrešenega. Govoril je tako, da socialni demokrati niso mogli drugega, kot da so se z njim strinjali, le verjeti niso mogli, da kot predstavnik klerikalne stranke misli odkrito. Poročevalec je zapisal, »da smelo trdimo, da katoliški duhovnik na Slovenskem še ni tako govoril. Dr. Krek je ali najboljši politični igralec, — česar ne verujemo, ali pa najpoštenjši človek, ki je zašel po nesreči v duhovniški stan in vsled tega v klerikalizem. Kar je v nedeljo govoril, podpišemo socialisti brez pomisleka. Le par zanimivosti iz tega govora: Privilegiji se morajo odstraniti in tudi tisti privilegiji, katere ima duhovščina, kajti katoliška cerkev nima eksistenčne pravice, ako ne bi mogla izhajati brez privilegijev. Dr. Krek je priznal tudi očitno, da je proti današnjemu razmerju med državo in cerkvijo. Priznal je nadalje, da je treba najprvo rešiti volilno vprašanje, potem šele postranske zadeve. Kot geslo za volilno gibanje je citiral besede iz Komunističnega manifesta: 'Delavci nimajo v tem boju ničesar izgubiti, kakor svoje verige, pridobiti pa imajo svet.' Govor je napravil na nas vtis, kajti bile so moške besede, radi katerih bode imel dr. Krek gotovo še sitnosti. Ali ta vtis ni bil tako velik, da bi bili pozabili klerikalno delovanje v splošnem

¹⁵⁷ Arbeiterwille, št. 232, 1. 10. 1905.

in Krekove nastope v prejšnjih časih.«¹⁵⁸ Pri tem so mislili na Krekovo stališče 1895 ob razpustitvi železničarskih organizacij. Ob tem govoru socialni demokrati niso mogli drugega, kot da so Kreku naštevati stare grehe in napadali klerikalizem na splošno. Linhart pa se je ob Krekovih besedah spomnil Goethejevega verza »Zwei Seelen wohnen, ach, in meiner Brust«. Končno so sprejeli resolucijo, ki je zahtevala splošno volilno pravico z dostavkom, da se ne more brezpogojno zaupati klerikalnemu nastopu.¹⁵⁹

Kampanja za splošno volilno pravico je za leto in pol, to lahko rečemo, povsem okupirala dejavnost avstrijske socialne demokracije in s tem tudi njeno štajersko deželno organizacijo. Kot je v svojem natisnjenem referatu povedal sekretar deželne organizacije Ausobsky, je bil to tudi glavni vzrok, da je bila 14. deželna konferenca šele 8. in 9. decembra 1906. leta. Kot je bilo že običajno, je bila volilna propaganda uperjena predvsem proti klerikalizmu in je dosegla svoj višek v zahtevi po spremembi volilnega sistema, s katerim je Gautscheva vlada zavlačevala. Ta višek propagandnega nastopa je bil na Štajerskem 24. septembra 1905, ko so bile množične demonstracije v vseh večjih krajih Štajerske, med drugim tudi v Mariboru. Ob tej enotni volji ljudstva so se odločili, da podpre volilno reformo tudi štajerski deželni zbor, graška mestna občina in številni občinski odbori. Socialni demokrati so natisnili 100 000 letakov, tako da je njihov program res prodril v sleherno vas in sleherno naselje. Delavska stranka je izkoristila kot propagando za volilno reformo tudi prvomajske shode in pred grožnjo o splošni stavki je v tem letu dobilo za svoj praznik prosto veliko več delavstva. Omeniti je, da so bile 5. julija 1905 nadomestne volitve za državni zbor v mariborski mestni kuriji, na katerih je od 2384 glasov dobil socialni demokrat 265 glasov, dva dni kasneje, 7. julija, pa je bil izvoljen nemško nacionalni kandidat Wastian, ki so ga podprli tudi socialni demokrati.¹⁶⁰ To posebej omenjam, ker je bil v Mariboru

¹⁵⁸ Rdeči prapor, št. 43, 3. 11. 1905.

¹⁵⁹ Prav tam.

¹⁶⁰ V. Melik, Volitve na Slovenskem, str. 387; Arbeiterwille, št. 285, 2. 12. 1906.

že čez dve leti namesto Wastiana izvoljen Resel. V občinskih odborih so v letu 1906 socialni demokrati imeli v 20 krajih 85 odbornikov, med njimi enega v Mariboru in 8 na Studencih pri Mariboru, ki so bili izvoljeni že 1905, vendar so po pritožbah na različnih instancah lahko prišli na občinske seje šele 1906. Močno se je povečalo tudi število strokovno organiziranih, in sicer na 17 380. K njim je treba prišteti še 3699 članov različnih izobraževalnih in športnih društev. Naklada »Arbeiterwille« je narasla od 8200 na 10 300 ob delavnikih in ob nedeljah od 10 000 na 15 400. Strankinega davka so v slovenskih krajih plačali na Studencih 54 gl., Celju 12,42 gl., Mariboru 467,14 gl., Ptuj 33,92 gl. in v Zidanem mostu 16,24 gl.¹⁶¹ Štirinajste deželne konference se je to pot udeležilo pet delegatov iz Spodnje Štajerske: dva iz Maribora ter po eden s Studencev, Celja in Trbovelj. V celoti je na konferenco prišlo 81 delegatov iz 39 krajev.¹⁶² V debati o poročilu je o razmerah v Trbovljah govoril Ignac Sitter in dejal, da ima stranka težave z oblastmi, ki skušajo na vse načine onemogočiti zborovanje. Mnogo so škodovali tudi različni posamezniki, ki so jih razkrinkali, da hočejo le ribariti v kalnem in niso pravi socialni demokrati. Bichl iz Maribora je dejal, da so razmere na nacionalno mešanem ozemlju vedno in povsod slabše kot na narodnostno enotnem teritoriju. Videti je, kot da bi na takšnih področjih prišle slabe lastnosti vsakega naroda še posebej do izraza. Pri občinskih volitvah v Mariboru so delavski kandidati propadli in stranka zaenkrat ne bo imela zastopnika v mestnem občinskem svetu. Pojavljale so se tudi nezdrave težnje, da bi stranka lahko dobila pet mandatov v občinski svet, če bi sklenila kompromis z meščanskimi strankami. Bichl je tudi povedal, da so zelo slabe razmere v političnem delovanju v kurilnici južne železnice. Temu poročilu je dodal še drugi delegat iz Maribora Wohnsiedl, da starejši in izkušeni sodrugi na žalost mislijo, da jim v drobnem političnem delu ni treba več sodelovati.¹⁶³ Po zelo obširni debati o volitvah, ki pa je za našo razpravo manj zanimiva, je bilo izvoljeno novo deželno strankino vod-

¹⁶¹ Arbeiterwille, št. 285, 2. 12. 1906.

¹⁶² Arbeiterwille, št. 291, 9. 12. 1906.

¹⁶³ Arbeiterwille, št. 292, 11. 12. 1906.

stvo, ki so ga sestavljali: Alois Ausobsky, Thomas Bicek, Aleksander Bogner, Josef Herzog, Julius Hilari, Avgust Lindner, Vincenc Muchitsch, Josef Pongratz, Ludwig Pörtl, Hans Resel, Michael Schacherl in Johann Steinbauer. Delegati iz province za strankino kontrolo so ostali isti.¹⁶⁴

Potem ko je peta deželna strokovna konferenca za božič 1903 sklenila, da se sindikalne organizacije odslej preimenujejo v Verband der Arbeitervereine Steiermarks, se je na Štajerskem ta konferenca sestala ob velikonočnih praznikih 15. aprila 1906 in pregledala svoje delovanje za leti 1904 in 1905. K že zgoraj navedeni številki o stanju strokovničnega članstva bi dodal le, da to število 17 380 predstavlja povečanje za 7454 članov v primerjavi z letom 1904, povečanje članov v neizključno strokovnih organizacijah pa še na 1977. Od tega povečanja odpade na kovinarje 1835, gradbince 1408, rudarje 624, peke 520, železničarje 528, lesne delavce 400, zaposlene v oblačilni industriji 233 in steklarje 180 članov. Na novo so se organizirali transportni delavci (391 članov), livarji (51 članov), pomožni delavci v gradbeništvu (171 članov), mesarji (160 članov) in zavarovalniški uradniki (73 članov). Dve področji sta zabeležili bistveno zmanjšanje članstva: papirničarji za 257 in tekstilci za 106 manj organiziranih. Seveda veljajo ti podatki za vso Štajersko in podrobnejših števil za slovensko Štajersko ni. Pri teh podatkih je še zlasti potrebno upoštevati, da število organiziranih in tudi prirastek velja v glavnem za Gradec, medtem ko je dežela bistveno slabše zastopana. Precej enakomerno je raslo število organiziranih delavk, in sicer leta 1903 jih je 909, leta 1904 993 in konec leta 1905 1088. Na spodnjem Štajerskem je združenje imelo svojo podružnico samo v Mariboru. V poročilu je bilo tudi navedeno, da nekatere organizacije sploh ne pošiljajo poročil o svoji dejavnosti, med njimi tudi rudarji v Trbovljah, kovinarji v Celju in steklarji v Hrastniku.¹⁶⁵ Na nedeljo 15. aprila 1906 se je torej sestala konferenca združenja delavskih društev na Štajerskem, na kateri je bilo 198 zastopnikov 121 organi-

¹⁶⁴ Arbeiterwille, št. 294, 13. 12. 1906.

¹⁶⁵ Arbeiterwille, št. 84, 8. 4. 1906.

zacij, od tega 51 iz podeželja in med njimi 8 zastopnikov iz Maribora, eden iz Celja, Ptuja in Ribnice na Pohorju. Ribniški in hrastniški steklarji so bili na konferenci posebej pohvaljeni, ker se je kljub mnenju, da se ne da nič storiti, pokazalo, da so se organizirali tako rekoč vsi tamkajšnji delavci.¹⁶⁶ Pač pa je štrajk v Trbovljah pokazal, da bo v tej organizaciji treba še veliko delati.¹⁶⁷ V debati je bilo rečeno, da strokovne organizacije v Gradcu sicer lepo napredujejo, drugod po deželi pa se stanje le malo izboljšuje in marsikakšen večji industrijski kraj ali mesto nima niti ene strokovne organizacije. Seveda je v Gradcu mnogo lažje voditi organizacijo, ker je tam center delavstva, na deželi pa stanujejo delavci po več ur hoda narazen. Deželno vodstvo strokovnih organizacij nosi glavno krivdo, da se dežela ne organizira tako kot bi se lahko in kot bi se morala.¹⁶⁸ Za Maribor je poročal Bichl, ki je dejal, da ima Maribor 1200 organiziranih delavcev, od tega 700 na železnici, kjer je organizacija najboljša. Zlasti slabo je organizirano žensko delavstvo in pa kovi-narji. Zaradi nizkih mezd pa odhaja mnogo pomočnikov v Gradec, medtem ko je glavni rezervar cenene delovne sile Hrvatska, od koder prihajajo povsem politično neosveščeni delavci, ki pa so zaradi slabega materialnega položaja pripravljeni delati za vsak denar in se zaradi strahu pred izgubo dela tudi ne upajo organizirati. Bichl je navedel podatek, da nekateri delajo po 15 ali 16 ur dnevno samo za 4 krone tedenske mezde brez hrane. Čeprav je zaenkrat stanje kar zadovoljivo, pa je še mnogo rezerv, je končal Bichl svoje poročilo. Po besedah Tullerja iz Leobna so tam slovenski delavci iz Kranjske in spodnje Štajerske tisti, ki ovirajo organizacijo, kajti pripravljeni so delati za nižje mezde, ki pa so še vedno višje kot pri njih doma, medtem ko leobenski delavci odhajajo v Nemčijo.¹⁶⁹ Naslednjega dne, to je 16. aprila 1906, so se isti ljudje sestali kot 6. deželna konferenca strokovnih organizacij Štajerske, ki je odslej obravnavala samo splošno strokovničarske in teoretične probleme, medtem ko je

¹⁶⁶ Arbeiterwille, št. 91, 18. 4. 1906.

¹⁶⁷ Prav tam.

¹⁶⁸ Arbeiterwille, št. 92, 19. 4. 1906.

¹⁶⁹ Arbeiterwille, št. 93, 20. 4. 1906.

delovanje strokovnih organizacij spadalo pod združenje delavskih društev. Konferenca je načelno sklepala o kolektivnih pogodbah in sprejela resolucijo, da je sicer za kolektivne pogodbe, vendar so te za delavstvo lahko uspešne samo, če je strokovna organizacija dobro organizirana in ima dovolj sredstev, da lahko delavce podpre v primeru mezdnih bojev, če delodajalci kršijo kolektivne pogodbe.¹⁷⁰

Mariborska podružnica deželnega združenja nepolitičnih društev Štajerske se je sestajala vsaj štirikrat letno. Leta 1906 je bilo v njej včlanjenih 18 društev. V poročilu za zadnje četrletje 1905 je navedeno, da je združenje priredilo 24 shodov za povabljene, od tega 6 društvenih, 1 občni zbor in 1 javni shod. Osnovnošolski tečaj in knjigovodski tečaj je obiskovalo 40 ljudi, med njimi 8 žensk.¹⁷¹

V trboveljski rudarski bratovski skladnici je v letu 1906 prišlo do hujših pretresov, saj so že v aprilu socialni demokrati izgubili večino volilnih mož in je bilo izvoljenih le 18 socialnih demokratov ter 21 klerikalnih zastopnikov.¹⁷² Na novih volitvah 14. junija so od 35 kandidatov dobili socialni demokrati samo dve mesti.¹⁷³ Vendar je bilo pri teh volitvah toliko nepravilnosti in takšen teror med delavci, da je morala oblast volitve razveljaviti. Rudarjem so vsiljevali listke z že vpisanimi kandidati, grozili so jim z odpustom iz službe in podobno. Nove volitve so bile 26. avgusta 1906 in socialni demokrati so dobili vseh 38 zaupnikov.¹⁷⁴

V tem letu je bila zelo aktivna železničarska organizacija v Pragerskem, kjer se je uveljavil kasnejši dolgotrtni predsednik železničarske organizacije Alfred Pičinin. Organiziranih je bilo več shodov, na katerih je v glavnem govoril Josip Kopač, tako 25. julija 1906 o boju železničarjev in njihovi organizaciji,¹⁷⁵ 7. oktobra o temi Klerika-

¹⁷⁰ Arbeiterwille, št. 95, 96, 97, 22., 24. in 25. 4. 1906.

¹⁷¹ Arbeiterwille, št. 32, 7. 2. 1906.

¹⁷² Marburger Zeitung, št. 40, 3. 4. 1906.

¹⁷³ Marburger Zeitung, št. 88, 24. 7. 1906.

¹⁷⁴ Rdeči prapor, št. 36, 7. 9. 1906.

¹⁷⁵ Rdeči prapor, št. 32, 10. 8. 1906.

lizem in ljudstvo,¹⁷⁶ 12. decembra spet o razmerah železničarjev. Na tem shodu so sprejeli resolucijo o ureditvi mezd in službenih razmer.¹⁷⁷ Kopač je v teh mesecih imel še več shodov, tako v Ptuj¹⁷⁸ 14. in 15. avgusta, kjer je govoril enkrat slovensko in enkrat nemško,¹⁷⁹ 6. in 7. oktobra je v obeh jezikih zopet agitiral v Ptuj¹⁸⁰, 5. oktobra pa v Zidanem mostu.¹⁸¹ Zadnji shod je imel Kopač v tem letu v Zidanem mostu, ko je govoril o zgodovini avstrijskih ustav in o splošni volilni pravici.¹⁸⁰

Ko se je 24. in 25. novembra 1907. leta zbrala socialna demokracija Stajerske na svojo 15. deželno konferenco, je minilo že skoraj pol leta od prvih državnozborskih volitev po splošni volilni pravici, ki je bila v dokajšnji meri plod desetletne trde in uspešne borbe avstrijske socialne demokracije. Na tej konferenci se je zbralo 114 zastopnikov, med njimi tudi dva delegata iz Maribora ter po eden iz Ptuja in Studencev.¹⁸¹ V zadnjem letu je stranka v političnem pogledu lahko pokazala pomembne uspehe, tako je že drugo leto zapored dobila v graškem mestnem svetu vse mandate v tretjem volilnem razredu, pa tudi sicer je sedelo v občinskih odborih 90 socialnih demokratov v 21 krajih, med njimi je bilo 8 zastopnikov na Studencih in eden v Mariboru. Glavni uspeh pa je stranka zabeležila na državnozborskih volitvah, ko je v šestih volilnih okrajih dobila večino. Resel je bil novembra 1907 izvoljen za poslanca kar v dveh volilnih okrajih in posebno pomembna je bila njegova zmaga v Mariboru, kjer je premagal Wastiana. Izvoljen je bil tudi v Gradcu in je ta mandat prepustil Karlu Högerju. Razen tega so bili izvoljeni še Pongratz, Ausobsky, Muchitsch, na ožjih volitvah pa še Tuller, medtem ko je na ožjih volitvah propadel Hilari. V desetem volilnem okraju Ptuj—Leibnitz je bil s socialno demokratskimi glasovi izvoljen vsenemški kandidat Malik proti krščansko socialnemu Kremserju. Socialni demokrati so še v treh volilnih okrajih pripo-

¹⁷⁶ Rdeči prapor, št. 42, 19. 10. 1906.

¹⁷⁷ Rdeči prapor, št. 52, 28. 12. 1906.

¹⁷⁸ Arbeiterwille, št. 188, 11. 8. 1906.

¹⁷⁹ Rdeči prapor, št. 42, 19. 10. 1906.

¹⁸⁰ Rdeči prapor, št. 52, 28. 12. 1906.

¹⁸¹ Arbeiterwille, št. 280, 26. 11. 1907.

mogli, da je zmagal pristaš nemške ljudske stranke, ker je bila glavna parola delavske stranke: proti klerikalni reakciji za manjše zlo: nemško ljudsko stranko. V celoti je glasovalo za socialne demokrate na vsem Štajerskem 48 518 volilcev. Med pomembnimi dosežki je bil uspeh deželnozborskih poslancev Schacherla in Resla, ki sta v deželnem zboru prodrla s predlogom, da se pri občinskih volitvah voli tajno. Članstvo v strokovnih organizacijah je v letu 1907 naraslo na 21 037, kamor je prišteti že 1084 organiziranih žensk, 2200 članov drugih društev in 1500 članov štajerskega pravovarstvenega društva, torej skupno okrog 26 000 organiziranih delavcev. Tudi naklada »Arbeiterwille« se je dvignila za 1700 izvodov ob delavnikih in 2900 ob nedeljah. Strankinega davka se je iz slovenske Štajerske nabralo: s Studencev 69,56 krone, iz Celja 35,20 krone, Konjic 1,20 krone, Maribora 407,96 krone, Ptuja 54,04 krone in Zidanega mosta 47,44 krone.¹⁸² Ko se je konferenca sešla na svoje zasedanje, so še pred začetkom rednega dela štajerskemu deželnemu zboru naslovili resolucijo, da naj čimprej sprejme splošno volilno pravico tudi za volitve v deželni zbor.¹⁸³ Na konferenci je imel referat o strankini taktiki ob državnozborskih volitvah Resel in med drugim dejal, da so socialni demokrati v več primerih glasovali z nemškimi liberalci proti krščanskim socialcem. Čeprav s težkim srcem so se odločili za manjše zlo. Sedaj je stranka spoznala, da njeni volilni partnerji v bistvu niso nič drugačni kot krščanski socialci in jih v bodoče ne bo več podpirala. Po Reslovem mnenju se nima smisla opirati na kmečke volilce, kajti pridobivati njih, bi pomenilo Sizifovo delo. Stranka naj bi na podeželju skušala dobiti le tako imenovane podeželske delavce.¹⁸⁴ Reslovo stališče je v debati podprl Topf, zastopnik Maribora, rekoč, da ta taktika ustreza stališčem stranke na spodnjem Štajerskem, ki že dolgo časa zagovarja prav takšno taktiko.¹⁸⁵ Precejšnjo pozornost je konferenca posvetila vprašanju podražitve živil, predvsem mesa, in to prav v obdobju gospodarske konjunktуре. S

¹⁸² Arbeiterwille, št. 267, 10. 11. 1907.

¹⁸³ Arbeiterwille, št. 280, 26. 11. 1907.

¹⁸⁴ Prav tam.

¹⁸⁵ Prav tam.

številkami je bilo prikazano, da je na Štajerskem čedalje manj živinorejcev in da ima več kot polovica kmetov največ dve kravi, potrošnja mesa pa je na primer v Gradcu samo v zadnjem letu padla za 6 kg na prebivalca letno.¹⁸⁶ Manjše spremembe je doživel tudi statut deželne organizacije. Strankina članarina je bila odslej 10 vinarjev mesečno, lokalna ali okrajna organizacija pa jo je lahko zvišala na 20 vinarjev. Od članarine sta dva vinarja šla v strankino skupno blagajno, od ostanka pa polovica deželni organizaciji. Novo izvoljeno vodstvo so v glavnem sestavljali že dosedanji člani: Alois Ausobsky, Alexander Bogner, Julius Hilari, August Lindner, Vincenc Muchitsch, Ludwig Pörtl, Josef Pongratz, Hans Resel, Michael Schacherl, Josef Jodlbauer, Franz Lessiak, Ludwig Neufuss, Anton Pohl in Franc Rumpler. V kontrolo so bili iz province izvoljeni: Anton Weixelberger, Anton Regner in Hans Hammerstorfer.¹⁸⁷

Strokovne organizacije, združene v mariborski podružnici Landesverbanda der Arbeitervereine Steiermarks, so se po svojih delegatih zbrale 10. aprila 1907 in pregledale svoje delovanje v letu 1906. Na podlagi tega poročila bi lahko ocenili strokovno gibanje v Mariboru za zadovoljivo. Posebej dobro je bilo organizirano železničarsko delavstvo in se je samo članstvo ene od treh krajevnih skupin železničarjev povečalo od 500 na 1000. Dobro organizirani so bili tudi peki, pivovarji, sodarji in krojači. Slabši rezultati pa so bili med kovinarji, ker je bila večina delavstva v kovinski industriji zaposlena sezonsko. Podoben položaj je bil med lesnimi delavci, predvsem zaradi visoke fluktuacije. Primeroma slaba aktivnost je bila tudi med ženskim delavstvom in med dninarji, ki kljub sorazmerno visokemu številu niso imeli niti svoje strokovne organizacije. Za novega predsednika strokovnih organizacij je bil namesto Petelinschega izvoljen Adolf Topf. Topfov namestnik je postal Fritz David, ostali člani odbora pa Koschutta, Herman Hörmann, Staudinger, Tauschmann, Merlin, Nerath, v nadzorni odbor pa so prišli Kropf, Strutz in Fischer.¹⁸⁸ Nekoliko kasneje se je poživilo strokovno

¹⁸⁶ Arbeiterwille, št. 283, 29. 11. 1907.

¹⁸⁷ Arbeiterwille, št. 284, 30. 11. 1907.

¹⁸⁸ Arbeiterwille, št. 91, 17. 4. 1907.

delovanje čevljarjev kot tudi tesarjev in gradbincev v Slovenski Bistrici in kamnosekov v Ribnici na Pohorju.¹⁸⁹ Mariborska socialnodemokratska okrajna konferenca pa se je sestala 14. julija 1907 in se je udeležilo 33 zastopnikov, poleg Mariborčanov tudi delegati s Studencev, Ribnice na Pohorju, Vuzenice, Vuhreda in Ptuja. Kot zastopnik deželne organizacije je bil navzoč Resel. Po poročilu Topfa je bilo v času od 1. julija 1906 do 30. junija 1907 na področju mariborske okrajne socialnodemokratske organizacije poleg strokovnih in volilnih shodov še 61 drugih zborovanj, in sicer 53 shodov za povabljene, 7 ljudskih shodov in 1 ženski shod. Stranka je na svojem področju pobrala 1019,90 kron davka, od česar je šlo strankini centrali na Dunaju 203,98 kron in deželni organizaciji Gradec 407,96 kron. Večina poročila je govorila o uspehu, ko je v Mariboru na državnozborskih volitvah Resel premagal Wastiana. Konferenca je za strankinega zaupnika izvolila Topfa. Sprejela je tudi predlog, da od deželne organizacije zahtevajo, naj se agitacijsko bolj posveča slovenskim krajem.¹⁹⁰ Zanimiv je podatek, da so v Voitsbergu za slovenske delavce v gradbeništvu organizirali predavanje v slovenščini (imel ga je Vidmar) z namenom, da bi jih organizirali, vendar posebnega uspeha ni bilo. O tem je razpravljalo vodstvo strokovnih organizacij na redni seji 8. 11. 1907.¹⁹¹ Kaj več kot to ne zasledimo in da se sklepata, da je to primer tistih delavcev različnih narodnosti, tako Slovencev kot Hrvatov in celo Italijanov, ki so o njih govorili na različnih organizacijskih ravneh, da se ne dajo organizirati, ker so preveč revni, da bi si upali izgubiti zaslužek, ki so ga že tako in tako doma zamažali. Med številnimi zborovanji bi omenili velik javni shod v Götzovi pivnici v Mariboru 27. julija 1907. leta, na katerem je o delovanju socialno demokratskih državnozborskih poslancev govoril Resel,¹⁹² potem zborovanje žensk 10. oktobra tudi v Mariboru, na katerem je govorila Seidlausova in na katerem so protestirali proti podražitvi živil. Ob tem za delavce res hudem problemu je bil

¹⁸⁹ Arbeiterwille, št. 122, 25. 5. 1907.

¹⁹⁰ Arbeiterwille, št. 168, 18. 7. 1907.

¹⁹¹ Arbeiterwille, št. 273, 17. 11. 1907.

¹⁹² Arbeiterwille, št. 176, 2. 7. 1907.

zelo obiskan shod 2. decembra v Mariboru, ki je sprejel protestno resolucijo zaradi podražitve osnovnih živil in jo naslovil na štajerski deželni zbor.¹⁹³ Podoben shod je bil 20. avgusta tudi v Ptuj, na katerem je govoril Jodlbauer iz Gradca in predaval tudi o klerikalni politiki.¹⁹⁴

Sekretar štajerske deželne strankine organizacije Avgust Lindner je v uvodu poročila za 16. deželno konferenco zapisal, da je pri delovanju stranke v zadnjem letu po državnoborskih volitvah maja 1907, torej po obdobju velikega volilnega boja in uspehov, nastopilo obdobje navideznega miru.¹⁹⁵ Povsem je razumljivo, da politično življenje v tem času ni bilo tako razburkano, ampak se je umirjeno gradila organizacijska baza stranke. Za svoj bližnji cilj si je stranka zadala nalogo izgraditi sistem starostnega in invalidskega zavarovanja in temu cilju so bila namenjena številna zborovanja, pa tudi manifestacije ob prvem maju so bile v podporo tej zahtevi. Naslednji prazen problem je bila borba proti podražitvi osnovnih živil in izkoriščevalskim trgovcem. V tem času je imela stranka v 20 občinah 96 občinskih zastopnikov, torej v eni manj kot prejšnje leto. Na slovenskem Štajerskem je bilo še vedno osem občinskih mož na Studencih, medtem ko je v Mariboru izpadel še tisti edini, ki so ga socialni demokrati imeli prejšnje leto. Številčno se je stranka okrepila na okrog 29 000 članov, od tega je bilo strokovno organiziranih 25 993 delavcev (med njimi 1044 žensk), ostali so bili člani raznih društev. Stranka je začela izgrajevati tudi svoje zadruge in jih je bilo v tem času že 36, ki so štejele okrog 15 000 članov in imele letnega prometa 3 milijone kron. Število tiskanih izvodov »Arbeiterwille« se je povečalo ob delavnikih za 1200 in ob nedeljah za 1100 primerkov ter je doseglo skupno število skoraj 30 000 izvodov. Ulična organizacija stranke je bila povsem izpeljana in je obstajala v 57 krajih Štajerske, ki je bila še vedno razdeljena na 14 okrajnih in 39 lokalnih organizacij. Svoje zveze pa je imela stranka v 150 krajih Štajerske. Med kraji, ki so redno plačevali strankin davek, najdemo tudi Studence s 36,68 kronami, Maribor s 442,64,

¹⁹³ Arbeiterwille, št. 288, 5. 12. 1907.

¹⁹⁴ Arbeiterwille, št. 206, 31. 8. 1907.

¹⁹⁵ Arbeiterwille, št. 256, 25. 10. 1908.

Marenberg z 2,40 krone, Ptuj 14 kron in Zidani most 19,48 krone.¹⁹⁶ Delo konference se je odvijalo 8. in 9. novembra 1908 in med 79 delegati so bili tudi zastopniki Studencev, Celja, Maribora in Trbovelj. V debati so se k različnim točkam dnevnega reda oglašali tudi delegati iz spodnje Štajerske. Tako je npr. v debati o tisku govoril Celjan Streicher in se pritoževal, da so v »Arbeiterwille« zapostavljena poročila iz podeželja. Delegat iz Knittelfelda Regner pa je dejal, da za njegovo organizacijo gotovo ne velja, da bi deželno vodstvo dalo zanjo tudi več denarja, kot pa ga dobi od nje iz strankinega davka. Postavljene so bile tudi kandidature za deželnozborske volitve: v četrtem volilnem okraju, to je mestni okraj Maribor—Celje, je kandidiral na listi socialno demokratske stranke Albert Horvatek, v devetem volilnem okraju Maribor—okolica naj bi določilo kandidata deželno vodstvo skupaj z mariborskimi sodrugi, v desetem volilnem okraju, na slovenskem podeželju, pa je kandidiral Ignac Sitter iz Trbovelj. Izvoljeno je bilo tudi novo deželno strankino vodstvo: Alexander Bogner, Anton Ebner, Julius Hilari, Hans Heiden, Josef Jodlbauer, Franz Lessiak, August Lindner, Vincenc Muschitsch, Anton Pohl, Josef Pongratz, Ludwig Pörtl, Hans Resel, Franz Rumpler in Michael Schacherl. Kontrolo pa so sestavljali: Josef Josefsberg (Leoben), Franz Holler (Bruck) in Adolf Topf (Maribor).¹⁹⁷ V nadaljnji debati je med drugim omenil Muchitsch, da strankina centrala za štajersko organizacijo zelo malo, tako rekoč nič ne skrbi. Topf in Rois iz Lipnice pa sta se zavzemala za delavski list v slovenščini, ki naj bi predvsem služil za propagando ulične organizacije, ker se ta med slovenskimi sodrugi slabo razvija. Zanimiv je bil Topfov prispevek, ker je nasprotoval, da bi se spodnja Štajerska vključila v JSDS. S tem je spet odprl važno vprašanje, ki je v stranki vseskozi tlelo in je zdaj kazalo, da bo spet izbruhnilo. To se je čez štiri mesece tudi zgodilo. O tem bo podrobneje govora ob dogodku, ko je bila v Celju organizirana JSDS za južni del spodnje Štajerske. Topf je dejal, da stranka zaenkrat še ni razdeljena po

¹⁹⁶ Arbeiterwille, št. 256, 25. 10. 1908.

¹⁹⁷ Arbeiterwille, št. 272, 10. 11. 1908.

nacionalni razmejitvi in da naj torej slovenski sodrugi na spodnjem Štajerskem spadajo pod Gradec in tja odvajajo strankin davek. Eksekutiva JSDS pa hoče sedaj osnovati novo organizacijo, ne briga se za spodnjo Štajersko, rada bi pobirala strankino članarino, čeprav naj bi stroške za volilno agitacijo prispevala prav Štajerska. Zato je še bolj potrebno, da se na Štajerskem osnuje slovenski list za delavce, ki bo pendant Rdečemu praporu.¹⁹⁸

JSDS ne moremo očitati, da se za spodnjo Štajersko ni nič brigala, vendar je dejstvo, da je bila številčno in kadrovsko zelo šibka. Na vsak način pa je vsaj na področju celjskega okrožja razvila kar živahno dejavnost in njen vpliv na delavstvo nikakor ni bil zanemarljivo majhen. Na drugi strani pa je spet res, da je območje, kot na primer okrajno glavarstvo Celje, štel v tem času nad 7000 delavcev, pa je bilo vendar znatno slabše organizirano kot zgornještajerska področja. Boljša delovna sila, sposobnejši, so odhajali na sever, v naših predelih pa je bilo veliko, lahko rečemo večina delavcev, ki so bili vendarle še navezani tudi na zemljo, saj so na majhnih kmetijah, s katerih so prihajali, navsezadnje le še imeli možnost priložnostne zaposlitve in niso bili takšni pravi proletarci kot marsikje drugje. Tradicija socialno demokratskih organizacij pa je bila na severu tudi večja kot na spodnjem Štajerskem. Kot že večkrat rečeno, je pomembno vlogo igrala tudi nacionalna pripadnost, saj slovenščine nevešči agitatorji, pa če so bili še tako dobri, niso mogli toliko uspeli kot slovensko govoreči. Izrazito slovenska nacionalna propaganda, ki so jo razvijale slovenske meščanske stranke, in z njo potenciran boj za uveljavitev slovenstva proti prodirajočemu nemštvu, ki je naraščal z občutkom nemške ogroženosti v nedeljivi in vedno nemški Štajerski, je opredeljevanje razredno zavednega delavstva še oteževal. Nemška štajerska deželna organizacija je v skladu s politiko strankine centrale skušala utišati nacionalni boj, ki je vse bolj okupiral politično življenje Avstrije, v drugo vrsto. Njej je šlo predvsem za izboljšanje socialnega položaja in uveljavitev na parlamentarni pod-

¹⁹⁸ Arbeiterwille, št. 274, 12. 11. 1908.

lagi, ni pa mnogo razmišljala o dilemi narodno ogroženega slovenskega delavstva. Predvsem pa se je bala, da delavstvo ne bo prešlo v roke slovenskih meščanskih strank in je to nevarnost videla v sorazmerno šibki organizaciji JSDS. Da pa je JSDS vendarle razvila precej živahno dejavnost, vsaj kar se prirejanja shodov in zborovanj tiče, kažejo poročila o številu in pogostnosti agitacijskih potovanj različnih slovenskih vodilnih socialnih demokratov. Tako sta imela Sitar in Tokan 22. marca 1908 shod v Trbovljah, kjer sta 2000 glavi množici govorila o razmerah v rudarstvu in o stališču krščanskih socialcev do zahtev po izboljšanju delovnih in materialnih pogojev. Ta shod je bil ob dveh popoldne. Istega dne se je odvijal podoben shod ob petih popoldne v Hrastniku, 15. marca pa v Celju.¹⁹⁹ Glavni propagator in tudi strokovnjak za združništvo v JSDS Anton Kristan je o pomenu konzumnih društev govoril v Trbovljah 10. junija 1908.²⁰⁰ Čez mesec dni je spet v Trbovljah govoril Etbin Kristan o delovanju vlade in državnega zbora.²⁰¹ O socialni zaščiti, delavski zakonodaji in konzumnih društvih je Anton Kristan predaval tudi v Velenju in v Celju, obakrat 9. avgusta,²⁰² v Hrastniku 30. julija,²⁰³ 11. oktobra v Ribnici na Pohorju, kjer so takrat imeli že tri strokovne organizacije in so bile postojanke socialnih demokratov v Breznem, Vuhredu in Ribnici,²⁰⁴ ter kmalu nato, 24. oktobra, spet v Hrastniku.²⁰⁵ Predavali pa so tudi drugi, kot Sitar, Čobal in Etbin Kristan, npr. v Trbovljah 28. junija 1908 o podražitvi živil Kristan in Sitar.²⁰⁶ 16. avgusta 1908 sta v Hrastniku govorila Čobal in Sitar, popoldan rudarjem in zvečer steklarjem o delavskih organizacijah,²⁰⁷ obadva spet 25. oktobra 1908 v Trbovljah o starostnem, nezgodnem in vdovskem zavarovanju.²⁰⁸ O shodih, na katerih so govo-

¹⁹⁹ Rdeči prapor, št. 25, 28. 3. 1908.

²⁰⁰ Naprej, št. 1, 4. 7. 1908.

²⁰¹ Rdeči prapor, št. 55, 11. 7. 1908.

²⁰² Rdeči prapor, št. 64, 12. 8. 1908.

²⁰³ Naprej, št. 5, 18. 8. 1908; Rdeči prapor, št. 70, 2. 9. 1908.

²⁰⁴ Naprej, št. 8, 18. 10. 1908 in Rdeči prapor, št. 82, 14. 10. 1908.

²⁰⁵ Rdeči prapor, št. 78, 30. 9. 1908.

²⁰⁶ Naprej, št. 2, 18. 7. 1908.

²⁰⁷ Rdeči prapor, št. 87, 22. 8. 1908.

²⁰⁸ Naprej, št. 9, 4. 11. 1908.

rili slovenski socialni demokrati, graška »Arbeiterwille« ponavadi ni pisala, pač pa je bolj pogosto beležila shode na spodnjem Štajerskem, na katerih so agitirali graški sodrugi. Slovenski delavski časniki pa so v glavnem pisali tudi o njih. Na začetku leta, 5. januarja 1908, je bilo v Celju protestno zborovanje proti podražitvi živil, na katerem je govoril Sonnleitner iz Gradca, ki je govoril samo v nemškem jeziku. Na očitke narodnjaških listov je »Rdeči prapor« odgovoril, da je bil na shod najprej povabljen Etbin Kristan, ki pa je bil zadržan, in da ni res, da se na shodu nalašč ni govorilo slovensko. »Celjska socialna demokracija ni nikoli podpirala šovinizma in narodnjaki sami vedo, da je priredila že neštete slovenske shode.«²⁰⁹ Večji shod v Celju je bil 2. februarja 1908, na katerem je pred štiristo poslušalci, po poročilu v »Rdečem praporu«, in dvesto v »Deutsche Wacht« govoril Resel iz Gradca in pozval zbrane socialne demokrate, naj se zavzemajo za spremembo volilnega sistema v štajerskem deželnem zboru, proti kateri so bili nemški nacionalci, ker bi s tem Slovenci in socialni demokrati dobili precej več mandatov. Na tem shodu je socialno demokratske zahteve podprl tudi eden od voditeljev liberalne stranke Spindler. Resel je tudi oporekal nemškimi nacionalcem, da bi bili socialni demokrati na spodnjem Štajerskem nacionalno orientirani. Po poročilu v »Deutsche Wacht« naj bi Resel pripeljal iz Maribora 40 pristašev, med ostalimi pa naj bi bilo le 30 Slovencev.²¹⁰

Prav gotovo najbolj razburljiv politični dogodek v letu 1908 so bili znani tako imenovani ljubljanski dogodki v septembru, ko je na demonstrante streljalo vojaštvo in ko so padle tudi žrtve. Obojestransko razpihovanje nacionalne mržnje, ki je te dogodke pogojevalo, ni šlo mimo socialnih demokratov, čeprav mu niso posvetili toliko pozornosti kot ostale stranke. Delavska stranka je dogodke ocenjevala kot zmago nacionalnega furorja nad zdravim razumom. Na dan pogreba ljubljanskih žrtev je »Rdeči prapor« pod naslovom »Epilog« posvetil celo stran komentarju o nemirih. Uvodničar se je spraševal:

²⁰⁹ Rdeči prapor, št. 3, 11. 1. 1908.

²¹⁰ Rdeči prapor, št. 13, 5. 2. 1908; Deutsche Wacht, 2. 2. in 6. 2. 1908.

»Kaj so storili slovenski narodnjaški političarji resnega za rešitev narodnega vprašanja?« in nato sam odgovarja: »Politično so živeli od njega kakor šovinisti vseh narodov v državi in ovirali rešitev, ker bi jim rešitev vzela edino frazo, s katero hranijo svojo politično eksistenco. Rešitev narodnega vprašanja, zakon, ki zagotavlja enako pravico vseh narodov, ki zavaruje tudi manjšine to mora biti cilj od tiste poti, ki drži s Pogačarjevega trga čez pokopališče naprej... Narodnjaki nočejo ravnopravnosti, ker tedaj ne bi mogli slepiti naroda z bojem za tablice, hočejo pa jo socialni demokratje, ker bodo ravnopravni narodi delali socialno.«²¹¹ Podobno izjavo je dal izvršilni odbor JSDS.²¹² »Naprej« pa je pisal: »Narod slovenski od minulih preteпов ne bo imel ne trohice haska. Tudi nemški ne... Kdo pa je kriv, da je tako? Kdo ne dopušča, da narodi ne pridejo do premirja? V prvi vrsti tisti, ki danes uprizarjajo in na tihem zagovarjajo populistične izgrede. Meščanstvo je krivo vsem narodnostnim zlom. Nemške meščanske stranke preganjajo Čehe, kjer so ti v manjšini, Čehi jim vračajo zopet drugod, vsi skupaj pa tlačijo delavstvo v najlepši slogi. Italijanski delavec je slovenskemu kapitalistu ljubši od slovenskega, če je le cenejši. Delavstvo je to že davno spoznalo, zato se je organiziralo mednarodno in medversko, med socialističnimi delavci ni narodnostnih ubojev... Slovenski klerikalci in liberalci že leta rohne proti »nemčurjem«, zakaj vendar ne odpravijo nemške veleposestniške kurije v kranjskem deželnem zboru? Pa čemu bi povpraševal, ko je odgovor vendar tako jasen? Zato, ker vrana vrani ne izključe oči! Kapitalisti vseh narodnosti imajo skupne interese, zato je treba ljudstvo begati s šovinističnimi frazami, da ne dobi časa za razmišljanje ter ne pride do spoznanja.«²¹³ V Celju so socialni demokrati 4. oktobra 1908 priredili shod, na katerem so poleg deželnozborske volilne reforme obravnavali tudi dogodke v Ljubljani in Ptuj. Najprej je govoril član strankinega deželnega vodstva Hilari iz Gradca v nemščini in ostro obsodil dejanja nemških nacionalcev na Štajerskem ter dejal, da nemiri

²¹¹ Rdeči prapor, št. 99, 26. 9. 1908.

²¹² Rdeči prapor, št. 78, 30. 9. 1908.

²¹³ Naprej, št. 7, 4. 10. 1908.

v Celju, Ptuju in Mariboru ne morejo koristiti nobeni narodnosti, pač pa so v interesu vladnega sistema. Za njim je v slovenščini Etbin Kristan razložil dogajanja v Ljubljani.²¹⁴ O tem shodu je obširno poročala tudi »Arbeiterwille« in objavila celo resolucijo, ki se zavzema za dosledno spoštovanje vsakega naroda, obsoja šovinizem kateregakoli naroda in vidi rešitev v samoodločbi narodov, do katere pa je prvi korak splošna volilna pravica v deželnem zboru in pri občinskih volitvah. Na tem shodu je v obeh deželnih jezikih govoril Kukovec in se socialnim demokratom za njihovo objektivnost ob septembrskih dogodkih javno zahvalil.²¹⁵ Že prej je šovinstično divjanje obsodilo mariborsko delavstvo na shodu 22. septembra 1908, na katerem je govoril Resel.²¹⁶ Sicer pa je bil ta shod posvečen predvsem spremembi volilnega sistema za deželnozborske volitve, kar je bilo takrat središčno vprašanje političnega dogajanja na slovenskem Štajerskem.

Za štajerske socialne demokrate je 17. deželna strankina konferenca 5. in 6. decembra 1909 predstavljala važno točko v njenem razvoju, saj je v organizacijskem pogledu v marsičem obrnila novo stran. Če najprej preletimo poročilo deželnega strankinega tajnika Wilhelma Friedricha, ki je pripravil obsežno poročilo o delovanju stranke, iz katerega pa so razvidni skoraj samo uspehi, ne pa problematika, kar je v političnih poročilih takšne vrste seveda običajno, vidimo, da je stranka povečala število svojih občinskih odbornikov od 96 na 103 v 24 občinah. V občinskem odboru Studenci je sedaj sedelo 7 socialnih demokratov in v Radvanju dva. Število socialno demokratskih odbornikov v občinskih odborih je v bistvu malenkostno, saj je vso Štajersko sestavljalo 1560 občin, ki so imele skoraj 15 000 občinskih mož.²¹⁷ Pomembnejši je bil uspeh socialnih demokratov na deželnozborskih volitvah 28. februarja 1909, ko je bilo v četrti kuriji izvoljenih pet socialnih demokratov. Izvoljeni so bili Resel, Schacherl, Jodlbauer, Hilari in v Ma-

²¹⁴ Rdeči prapor, št. 80, 7. 10. 1908.

²¹⁵ Arbeiterwille, št. 237, 6. 10. 1908.

²¹⁶ Arbeiterwille, št. 225, 23. 9. 1908.

²¹⁷ Arbeiterwille, št. 335, 6. 12. 1909.

riboru ter spodnještajerskih mestih Albert Horvatek, ki je dobil na prvih volitvah 2165 glasov ali 38,4 %, na ožjih volitvah pa 3267 glasov ali 53,84 %. V devetem in desetem volilnem okraju v podeželskih občinah spodnje Štajerske pa so socialni demokrati dobili še 3975 glasov.²¹⁸ Zabeležiti velja, da je število izvodov Arbeiterwille naraslo na 14 000 v delavnikih in 21 300 ob nedeljah. Še kakšnih 1000 izvodov več je imel ta dnevnik konec leta 1908, zaradi vedno dražjega življenja pa je naklada spet padla. Gospodarska recesija, ki je nastala deloma pod vplivom aneksijske krize, je vplivala tudi na število strokovno organiziranega članstva, ki je padlo za 650 članov, torej na 25 647. Povečalo se je le število organiziranih žensk od 1044 na 1312. V ostalih nepolitičnih društvih je bilo včlanjenih 6116 članov, tako da je bilo na Štajerskem okrog 30 000 organiziranih delavcev ali nekaj več kot tretjina vseh zaposlenih. Žal iz vseh teh podatkov ni razvidno stanje na spodnjem Štajerskem.²¹⁹ Tudi število v konzume včlanjenih delavcev se je povečalo, zrastle je na 15 000 članov, konzumne zadruge pa so imele nad tri milijone kron letnega prometa.²²⁰ V politični organizaciji je bilo včlanjenih okrog 13 000 članov. Iz spodnještajerskih krajev so posamezne organizacije odvedle naslednje zneske strankinega davka: Studenci 21,88 krone, Celje 48 kron, Maribor 513,55 krone in Ptuj 5 kron.²²¹ Konferenca sta se udeležila 102 delegata, med njimi tudi delegati Celja, Maribora, Studencev, Ptuja in dva delegata JSDS, kar se je doslej zgodilo prvič.²²² Na konferenci je bil sprejet nov statut deželne organizacije, ki je bil dopolnjen na podlagi resolucije kongresa avstrijske skupne stranke v Liberecu. Strankina članarina, ki je bila sploh neozdravljiva rana štajerskih sodrugov, saj je bila najnižja med vsemi deželami, se je dvignila za 100 %, in sicer na 20 krajcarjev mesečno.²²³ Pomembnejša sprememba pa je bila nova razdelitev okrajnih organizacij.

²¹⁸ Arbeiterwille, št. 324, 25. 11. 1909 in št. 325, 26. 11. 1909.

²¹⁹ Prav tam.

²²⁰ Prav tam.

²²¹ Arbeiterwille, št. 326, 27. 11. 1909.

²²² Arbeiterwille, št. 336, 7. 12. 1909.

²²³ Arbeiterwille, št. 337, 8. 12. 1909.

Odslej je štajersko deželno organizacijo sestavljalo 13 okrajnih organizacij: Stainach (sestavljena iz Liezna in Gröbminga, medtem ko sta Aussee in Rottenmann prenehali obstajati), Judenburg (okrajni glavarstvi Judenburg in Murau, Knittelfeld se vključi in preneha biti samostojna okrajna organizacija), Leoben, Eisenerz, Bruck, a. d. Mur, Mürzzuschlag, Gradec-okolica, Voitsberg, Wies (kamor so spadali tudi sodni okraji Arvež in Ivnik, medtem ko je bila Lipnica vključena v Gradec-okolica), Weiz, Fürstenfeld, Maribor (kamor so spadale organizacije v okrajnih glavarstvih Maribor, Ptuj in Ljutomer), ter slednjič Celje, ki je vključevalo samo nemške organizacije na področju okrožnega sodišča Celje. Vse slovenske organizacije v spodnji Štajerski pa so odslej volile slovensko okrajno organizacijo, ki je spadala pod JSDS v Ljubljani.²²⁴ Več desetletij trajajoči prikriti spor glede organizacijske ločnice med socialnimi demokrati na spodnjem Štajerskem, je tako stopil v novo, to pot odločilno fazo. Organizacija, kakršna je sedaj nastala, je ostala nespremenjena vse do konca monarhije. Praktične posledice te razdelitve so bile takšne, na kakršne so očitno oboji računali. Celjsko okrožje je bilo vedno bolj izrazito v rokah JSDS, mariborsko, torej ozemlje severno od Celja, pa je bilo pretežno nemško organizirano. Samostojne organizacije nemško govorečih socialnih demokratov so se v Celju še obdržale, medtem ko slovenskih severneje skoraj ni bilo, vsaj ne množičnih. Čeprav je bila takšna delitev za štajersko deželno organizacijo še tako neprijetna in boleča, se je deželna organizacija le morala ukloniti sklepu avstrijske skupne stranke. Izvršilni odbor JSDS je v začetku marca sklenil, da v Celju v salonu gostilne Na zeleni trati skliče 28. marca 1909 deželno konferenco JSDS z dnevnim redom: Politični položaj in štajerske deželnozborske volitve, deželna organizacija za Štajersko, tisk in razno.²²⁵ Kmalu nato je v prilogi »Rdečega prapora« izšlo Štajersko pismo, ki ga je objavil neki -er-. V tem pismu je bralcem nakazal, zakaj se bo sestala ta konferenca in zanimivo je, da graška »Arbeiter-

²²⁴ Arbeiterwille, št. 337, 8. 12. 1909.

²²⁵ Rdeči prapor, št. 20, 10. 3. 1909.

wille« ni reagirala niti na članek niti na samo konferenco. Pisec pravi, da »se je doslej na Štajerskem premalo delalo ... organizacija jugoslovanske stranke na Štajerskem ni tako konsolidirana kot bi morala biti. Vzrok je največ ta, da so narodnostne razmere pri nas neugodne in da marsikdo še vedel ni, da pripada v smislu veljavnih strankinih sklepov JSDS, temveč se je vse mešalo z deželno organizacijo Štajerske, ki ima sedež v Gradcu, kateri da je naloga organizirati nemške sodruge. Organizacija stranke po narodih, ki je bila sklenjena na skupnem strankinem zboru, je bila utemeljena in za razvoj socialne demokracije v Avstriji nujno potrebna. Tako se je organizacija izvrševala povsod, le pri nas na Štajerskem je ostalo pri poizkusih. Bila pa je gotovo tudi velika nejasnost o naši moči, katero smo sami podcenjevali ... Vprašajmo se naravnost: ali se je nadejati kakšnih uspehov za našo slovensko socialno demokratično stranko, če se konferenca dobro obnese? Da! Pri nas je obilo delavstva, ki že čaka na politično organizacijo. Samo Celje in okolica — Savinjska dolina — Pohorje — okolica Maribora, Ljutomer ... gotovo se bo določilo Celje za središče. Če bo mogoče, naj se tudi realizira tajništvo v Celju. Sredstva se bodo dobila na Spodnjem Štajerskem samem. Organizacije v Trbovljah, Hrastniku, Zidanem mostu, Brežicah, Celju, Pragerskem, Velenju, Ribnici, Ljutomeru itd. morajo mesečno po določeni kvoti prispevati v ta namen. Nekaj naj da izvrševalni odbor JSDS, nekaj štajersko deželno strankino zastopstvo. Pri količkah dobri volji se bo vse to uredilo.«²²⁶ To pismo je bilo poslano iz Celja, potem pa je »Rdeči prapor« štiri dni pred konferenco priobčil še pismo iz Maribora. To pismo samo dopolnjuje celjsko, in sicer v dveh ozirih: prvič govori o tem, zakaj sta na Štajerskem dve deželni organizaciji, in drugič se sprašuje, če ne bo ta delitev izvedena po načelu nemške etnične meje. Pisec pravi: »oba nazora sta napačna in kažeta, da je razumevanje za socialno demokratično organizacijo, ki se je že povsod drugod poglobila, le pri nas na Štajerskem in menda na Koroškem še povsem pomanjkljivo. Znano je, da datira se-

²²⁶ Rdeči prapor, št. 23, 20. 3. 1909.

danja organizacija socialne demokracije v Avstriji od dunajskega skupnega zbora, ki se je vršil leta 1897 pri Wimbergerju. Takrat je bila sklenjena organizacija po narodnostih na ta način, da se združujejo *sodruzi vsakega naroda* v eni stranki, ki avtonomno oskrbuje svoje agende. Organizacija socialne demokracije v Avstriji torej ni v prvi vrsti teritorialna, temveč narodna. Kjer žive sodruzi različnih narodnosti, pripada torej vsak stranki svoje narodnosti. To velja seveda za politično organizacijo, ne pa za strokovno, ki ima drugačne naloge in potrebe in za katero je skupnost pogoj življenja in uspehov. Politično imamo torej na Štajerskem nemško in jugoslovansko socialno demokratično stranko. Naravno pa je, da mora vsaka organizirati svoje člane tako, da je čimbolj sposobna za vsako akcijo. Nemški sodruzi imajo svojo deželno organizacijo s sedežem v Gradcu. Slovenski sodruzi si jo morajo ustanoviti in to se ima zgoditi na celjski konferenci. Graški deželni odbor ne bo s tem nič prizadet in njegov delokrog se nič ne zmanjša. Kjerkoli žive na Štajerskem nemški sodruzi, jih ima nemška deželna organizacija združevati, med njimi agitirati, razširjati časopisje itd. Prav tako pa bo imela nova deželna organizacija, ki bo ustanovljena na celjski konferenci nalogo organizirati, *slovenske sodruge po vsej deželi*, buditi agitacijo med njimi, ohranjevati stike z izvrševalnim odborom, skrbeti za razširjanje časopisja in drugo. Kadar se pojavi kakršnakoli zadeva, o kateri bodo prizadeti sodruzi obeh narodov, bosta pa morali skupno odločevati organizaciji obeh jezikov.«²²⁷ To pismo predstavlja že program deželne konference in sloni na personalnem principu, ki je na videz sicer kazal, da je vsaj ponekod uresničljiv, vendar se v praksi ni obnesel. Konference v Celju se je udeležilo 34 delegatov iz vseh važnejših spodnještajerskih krajev. Zapisnikar je bil Florijan Štigel iz Zidanega mosta, v predsedstvu pa so bili Ignac Sitter, Ivan Baraga iz Brežic in Ferdinand Valenčak iz Velenja. O političnem položaju in deželnozborskih volitvah je govoril Etbin Kristan. Vendar je bil mnogo bolj zanimiv referat njegovega soimenjaka Antona, ki je govoril o orga-

²²⁷ Rdeči prapor, št. 24, 24. 3. 1909.

nizaciji. Dejal je, da je bila med slovenskimi delavci politična organizacija doslej pomanjkljiva, zlasti ji je manjkalo središča, vsled česar se je smatral Gradec večinoma za center vsega socialističnega dela na Štajerskem. To je pa popolnoma napačno, zakaj slovenski delavci sodijo v JSDS, torej tudi ne morejo biti člani nemške deželne organizacije. Te delitve ne zahteva samo statut stranke, ampak tudi praktična potreba; sredstvo agitacije je jezik in med slovenskim delavstvom bodo samo slovenski sodrugi lahko dosegli uspehe. Središče socialno demokratičnega dela na Štajerskem mora biti deželna organizacija, ki pa ne bo nikakršna narodna organizacija. Deželna organizacija ima biti posredovalnica med lokalnimi in okrajnimi organizacijami na eni in izvršilnim odborom v Ljubljani na drugi strani. Ko bo organizacija izpeljana, bo najprimernejše mesto za sedež v Celju, toda začasno naj bi bil sedež tam, kjer je najmočnejša organizacija, to je v Trbovljah. Na Kristanov predlog je konferenca sprejela naslednjo resolucijo: »I. Na temelju statuta, ki ga je sprejel zadnji zbor stranke v Ljubljani, se ustanovi štajerska deželna organizacija JSDS. Sedež deželne organizacije bode začasno v Trbovljah, dokler se ne razvijejo razmere tako, da se premesti v kakšno drugo štajersko mesto. Na sedežu odbora deželne organizacije naj se ustanovi deželno tajništvo. Odbor deželne organizacije se sestoji iz sedmih članov, ki naj se izvolijo po možnosti iz mesta, kjer je sedež odbora, oziroma iz njegove bližine. Poleg političnega odbora bodi kontrola, ki šteje sedem članov. Odbor se konstituira na svoji seji. II. Deželno glasilo slovenskih socialnih demokratov na Štajerskem bodi v Ljubljani izhajajoči 'Naprej', ki naj redno prinaša vesti iz Štajerske. Vsem sodrugom se pa naroča, da vztrajno in v vseh delavskih krogih razširjajo centralno glasilo JSDS 'Rdeči prapor'.« Temu so dodali še Pičininov predlog: »Današnja deželna konferenca sklene, da se izvrši povsod, kjer razmere dopuščajo, ulična organizacija z rednimi funkcijami. Kjer to iz krajevnih razlogov ni mogoče, ima zaupnik pri organiziranih slovenskih sodrugih pobirati strankin davek in obračunavati z izvrševalnim odborom v Ljubljani.« Nazadnje je bil izvoljen še odbor deželne organizacije, ki so ga sestavljali: Ignac

Sitter (Trbovlje), Jože Učakar (Trbovlje), Anton Topolšek (Trbovlje), Ivan Urlek (Hrastnik), Josip Pečnik (Zidani most), Florijan Šigel (Zidani most) in Martin Pondelak (Videm). V kontrolo pa so bili izvoljeni: Viktor Kukovec (Ljutomer), Alfred Pičinin (Pragersko), Ferdinand Valenčak (Velenje), N. Stepišnik (Ribnica) in N. Marn (Celje).²²⁸ Deželna organizacija za spodnjo Štajersko pri JSDS je bila torej osnovana že pol leta pred sedemnajsto konferenco štajerske deželne organizacije, ki je bila s tem postavljena pred izvršeno dejstvo. JSDS je v tem primeru še vedno oživila svoj personalistični princip pripadnosti, ki ga je stranka na brnskem kongresu sicer izrecno obsodila, vendar se ga Kristan kot eden njegovih očetov, ni mogel tako zlahka odreči. Ne bi sicer mogli reči, da je priključitev celjskega okrožja JSDS zmaga tega koncepta, vendar je pa JSDS ta boj bojevala prav s tem orožjem. Vsa ozadja tega spora, zlasti pa stališča Adlerja in eksekutive skupne stranke, so premalo znana, da bi lahko meritorno povedali, zakaj je do te delitve prišlo. Vsiljujejo se sicer najrazličnejše špekulacije, ki pa niso zasnovane na virih. Dejstvo je, da v času konstituiranja deželne organizacije v Celju »Arbeiterwille« ni o tem nič pisala in tudi o konferenci v Gradcu in o stanju po njej ni izšel noben komentar. Razen tivolske resolucije »Arbeiterwille« ni prinesla tudi nobenega komentarja o ljubljanski konferenci novembra 1909. Ob koncu poročanja o sedemnajsti deželni konferenci naj še dodam novo izvoljeni odbor, ki so ga sestavljali: Brauchart, Ebner, Freitag, Haiden, Jodlbauer, Lessiak, Machold, Hilari, Pohl, Pörtl, Pongratz in Resel. V kontrolo so iz podeželja prišli Primus iz Leobna, Regner iz Knittelfelda in Topf iz Maribora. Odslej se je sej deželnega izvrševalnega odbora lahko udeleževala tudi zastopnica žensk, čeprav tega leta ni prodril predlog, da bi bila predstavnica ženskih organizacij stalno na kandidatni listi in izvoljena od same konference. Poudariti je tudi, da je Adelheida Popp na konferenci z obžalovanjem ugotavljala, da je ženska organizacija na Štajerskem najšibkejša v vsej Cislajtaniji.²²⁹

²²⁸ Rdeči prapor, št. 27, 3. 4. 1909.

²²⁹ Arbeiterwille, št. 338, 9. 12. 1909.

Agitacijskih turnej voditeljev JSDS in štajerske deželne organizacije je bilo v tem letu širom po Štajerski precej. Tako sta Anton Kristan in Čobal predavala 24. januarja 1909 v Hrastniku o zadružni organizaciji,²³⁰ nato v istem kraju 13. junija spet Anton Kristan o novih davkih,²³¹ v Šentjurju pa je 8. avgusta o istem vprašanju namesto Horvatka govoril Kitek,²³² Etbin Kristan je govoril v Zidanem mostu železničarjem o cerkvi in socializmu, in to 11. marca 1909.²³³ O strokovnih organizacijah je celjskim zidarjem in tesarjem govoril Anton Kristan 13. junija 1909,²³⁴ Etbin Kristan pa o draginji rudarjem v Trbovljah 8. novembra.²³⁵ Shodov je bilo še več, omenili smo le najvažnejše, ki kažejo, da je društveno in politično vzgojno izobraževalno delovanje potekalo kar uspešno.

Sprememba v organizaciji stranke je na Štajerskem vsekakor morala pomeniti precejšen šok in na samem terenu so nastale dokajšnje težave, ki so jih šele z leti premostili. Prve odmeve novo nastalih razmer vidimo v poročilu o mariborski okrajni konferenci, ki je bila 24. julija 1910 v dvorani Križnega dvora. Kot zastopnik deželnega vodstva se je konference udeležil Ausobsky, delegati pa so prišli iz Ptuja, Studencev, Maribora, kot tudi delegata okrajne konference v Celju in mariborske ženske organizacije. Poročilo o delovanju je imel Topf, ki je dejal, da kljub izjemno težkemu političnemu položaju lahko rečejo, da je bilo delovanje stranke uspešno. Na osnovi nove organizacije je stranki uspelo, da se število članstva ni zmanjšalo, vendar je to zahtevalo znatne finančne izdatke. Kljub vsemu pritisku nemških nacionalcev in slovenskih strank se jim ni posrečilo razbiti socialno demokratske organizacije. Ostra debata se je vnela o organizaciji in taktiki predvsem glede razmejitve med slovenskimi in nemškimi delavskimi organizacijami. Ker je bila teritorialna razdelitev pravzaprav stvar deželne

²³⁰ Rdeči prapor, št. 8, 27. 1. 1909.

²³¹ Rdeči prapor, št. 59, 17. 6. 1909.

²³² Rdeči prapor, št. 84, 14. 8. 1909.

²³³ Rdeči prapor, št. 24, 24. 3. 1909.

²³⁴ Rdeči prapor, št. 61, 22. 6. 1909.

²³⁵ Rdeči prapor, št. 124, 16. 11. 1909.

konference, je bilo sklenjeno, da se vsi morebitni predlogi okrajnih organizacij iz Celja in Maribora v dogovoru s slovenskim strankinim vodstvom pošljejo deželni konferenci. Zaradi boljšega delovanja sta se na tej konferenci združili organizaciji v Mariboru in na Studencih v eno organizacijo. Konferenca je tudi ostro obsodila kolesarsko društvo Draudadler na Studencih, ki se je hotelo priključiti vsedržavnemu delavskemu kolesarskemu društvu, ki so ga dejansko sestavljali sami nemško nacionalno usmerjeni člani. Zavrnjeno je bilo tudi stališče pragerskih sodrugov, vendar ni jasno, kakšno je bilo stališče socialnih demokratov v Pragerskem. V novo okrajno vodstvo so bili izvoljeni: Topf, Horvatek, Petelinscheg, Stržina, Suppanz, Wukowetz, Krischan in Gözl, v kontrolo pa Brauchardt, Bicek, Klembel in Schied.²³⁶

Čez štirinajst dni, 7. avgusta 1910, je bila okrajna konferenca v Celju, ki sta se je udeležila tudi Horvatek kot delegat mariborske organizacije in Lessiak kot delegat deželne organizacije. Tudi tu so ugotovili, da so politične razmere težavne, še zlasti zaradi jezikovne meje, vendar da tudi tu stranka ne izgublja pozicij.²³⁷

18. deželna konferenca je bila v Gradcu 30. in 31. oktobra 1910 in se je je udeležilo 97 delegatov, 54 iz podeželja, 15 žensk, ostali pa so bili iz Gradca.²³⁸ Med navzočimi so bili tudi trije delegati iz Maribora, dva iz Ptuja in po ena predstavnica ženskih organizacij v Mariboru in Ptuju.²³⁹ Iz poročila o delovanju stranke, ki ga je napisal tajnik Avgust Lindner, je očitno, da je stranko že zajela manjša kriza, ki je bila pogojena na eni strani z začetkom gospodarske recesije, ki je od 1908 zajela vse veje gospodarskega življenja, razen oboroževalne industrije, in je trajala do izbruha prve svetovne vojne, po drugi strani pa od prvih volitev v državni zbor po splošni volilni pravici upade polet stranke in se stranka razvija počasneje. Zaradi gospodarske recesije je tudi število članstva v političnih in strokovnih organizacijah vsaj stagniralo, če že ne padalo. Na Štajerskem je po

²³⁶ Arbeiterwille, št. 205, 28. 7. 1910.

²³⁷ Arbeiterwille, št. 218, 10. 8. 1910.

²³⁸ Arbeiterwille, št. 301, 2. 11. 1910.

²³⁹ Arbeiterwille, št. 229, 31. 10. 1910.

novem volilnem redu izvoljeni deželni zbor zasedal samo od srede septembra 1909 do začetka februarja 1910, ko se je zaradi obstrukcije slovenskih poslancev nehal sestajati. V tem času je sprejel nekaj nepopularnih odlokov, med njimi je delavstvo najbolj prizadel povečan davek na pivo, proti kateremu so bili sicer socialno demokratski poslanci, vendar so ostali v veliki manjšini. Socialno demokratska stranka je odklanjala sleherno odgovornost zaradi paraliziranja deželnega zbora in je skušala nekaj popuščati slovenskim poslancem, toda zaradi skrajnih stališč nemških in slovenskih poslancev se delo deželnega zbora ni moglo nadaljevati. Stranka je sredi leta 1910 štela 14 127 politično organiziranih delavcev, med katerimi je bilo v okrajni organizaciji Celje organiziranih sto delavcev in v Mariboru 989, ki je z drugega mesta po številu članstva zdrknilo na peto. Žensk je bilo organiziranih 981, od tega v Mariboru 62 in v Ptujju 44.²⁴⁰ Nekoliko je poraslo tudi število socialno demokratskih zastopnikov v občinskih odborih. Na spodnjem Štajerskem je bila slej ko prej edina občina z delavskimi odborniki na Studencih pri Mariboru, kjer je bilo šest delavskih odborov. Pač pa je padlo število strokovno organiziranih delavcev od 25 647 na 24 506.²⁴¹ Zato pa je naraslo število članov konzumnih zadrug za 5534 in je znašalo skupaj 16 142 delavcev.²⁴² V debati o novi organizacijski razdelitvi na nemške in slovenske organizacije, je Topf iz Maribora dejal, da se ta razdelitev ni obnesla. Dejal je, da čeprav agitacija nemških zaupnikov med slovenskim delavstvom ni bila dovolj uspešna, vendar ne moremo pričakovati, da bo prosvetljsko delo iz Ljubljane kaj prida boljše, ker imajo tamkajšnji sodrugi dovolj dela v svoji deželi. Zelo slabo je tudi, da Slovenci na štajerskem nimajo ustreznega glasila. Zato je naloga strankinega zastopstva, da tesno sodeluje z organizacijama v Celju in Mariboru, torej organizacijama nemških sodrugov, da se stanje, ki onemogoča sleherni napredek na spodnjem Štajerskem, konča. Ta izvajanja je konferenca pozdravila z živahnim ploskanjem. Horvatek je dodal, da

²⁴⁰ Arbeiterwille, št. 257, 29. 9. 1910.

²⁴¹ Prav tam.

²⁴² Arbeiterwille, št. 268, 30. 9. 1910.

se mu zdijo nacionalna nasprotja na spodnjem Štajerskem podobna tistim v slovenskih deželah. Razmere na Češkem pa se spet odražajo na spodnjem Štajerskem. Slovenski delavci še zmeraj čutijo bolj nacionalno kot pa socialno. Zato je predlagal naslednjo resolucijo: »Deželno strankino vodstvo naj študira narodnostne razmere v socialno demokratski stranki na Spodnjem Štajerskem, poveže naj se z JSDS in obe organizaciji naj skupno najdeta rešitev za zdajšnje nezdrave razmere, ki vladajo na Spodnjem Štajerskem.« Podprl ga je tudi Ptujčan Dobrinc, ki se je zavzel poleg tega tudi za časnik v slovenščini, ki pa bi veljal le za spodnjo Štajersko. V debati pa je bila Horvatkova resolucija zavržena. Lindner je Horvatu odgovoril, da je razširjanje organizacije na spodnjem Štajerskem, kot je znano, treba napraviti v skladu in soglasju z JSDS. Lindner sam je JSDS že pisal, vendar iz Ljubljane ni dobil nikakršnega odgovora. Po njegovem mnenju naj bi bila naloga vodstva JSDS, da pošlje svoje agitatorje v tiste predele Štajerske, kjer ni nobene organizacije, prebivalstvo pa je slovensko. Vendar pa JSDS deluje samo tam, kjer ima že graška organizacija svoje organizacije.²⁴³ Večjo pozornost so na tej konferenci posvetili tudi športnim društvom in društvu Naturfreunde, ker so se v podružnice vseh teh društev vpisovali člani, ki niso bili socialni demokrati, niti to niso hoteli biti in so ponekod ta društva postajala prave postojanke nemških nacionalcev. Takšen je bil primer mariborskega kolesarskega društva Draudadler.²⁴⁴

Ob koncu konference je bilo izvoljeno še novo deželno strankino vodstvo, ki so ga sestavljali: Alois Ausobsky, Anton Ebner, Johann Haiden, Julius Hilari, Philipp Hatz, Marie Koch, Franz Lessiak, Reinhard Machold, Vincenc Muschitsch, Anton Pohl, Ludwig Pörtl, Josef Pongratz, Hans Resel in Michael Schacherl. V kontrolo pa so bili iz podeželja izbrani Ludwig Beer (Mürzzuschlag), Anton Regner (Knittelfeld) in Adolf Topf (Maribor).²⁴⁵

²⁴³ Arbeiterwille, št. 300, 1. 11. 1910.

²⁴⁴ Arbeiterwille, št. 303, 3. 11. 1910.

²⁴⁵ Prav tam.

Pol leta prej, 3. in 4. aprila 1910, se je v Gradcu sestala prva konferenca socialno demokratsko organiziranih žena Štajerske, na kateri se je zbralo trideset zastopnic, med njimi tudi Monettijeva iz Maribora in Illeschitzeva iz Ptuja. Ženske so bile na Štajerskem doslej organizirane v dveh organizacijah: v organizaciji Heim-arbeiterinnen in v Freie politische Frauenorganisation. Obe organizaciji sta šteli po okrog 500 članic. Monettijeva je poročala, da je mariborska organizacija organizirana že od leta 1907, ko se je organiziralo 140 žena, sedaj pa predvsem zaradi slabšega ekonomskega položaja šteje društvo 62 članic. Sprejet je bil statut ženske organizacije, po katerem je ženska organizacija del socialno demokratske stranke in velja zanjo isti statut (čl. 1), članice ženske organizacije so lahko tudi strokovno organizirane (čl. 3), ustanovi se ženska deželna organizacija s svojo konferenco in odborom, ki ga sestavljajo predsednica, blagajničarka, tajnica in štiri članice kontrole, od tega dve z dežele (čl. 6); politično organizirane članice plačujejo mesečno 32 krajcarjev in dobijo zato tudi centralno glasilo »Arbeiterinnen Zeitung«, sindikalno organizirane pa plačujejo 14 krajcarjev strankinega davka, vendar ne dobijo časopisa (čl. 8), predsednica je tudi članica deželnega strankinega vodstva (čl. 10). V vodstvo organizacije so bile izvoljene: predsednica Marie Koch, blagajničarka Steinerjeva, tajnica Sonnleitnerjeva, v kontrolo pa Jeglitscheva, Fuchsbichlerjeva, Burianova in Kölljjeva.²⁴⁶ Odslej dalje so tudi ženske organizacije prirejale redne letne konference za Štajersko, na katerih so dajale obračun o svojem delu.

V tem času, ko je gospodarska recesija postajala že kar krizna, je bila večina shodov in zborovanj posvečenih predvsem borbi proti druginji in poskusom ohraniti materialno stanje delavstva na isti ravni, saj bi le to omogočilo, da delavske organizacije ne bi izgubljale članstva. Eno večjih takšnih zborovanj je bilo v Ptujju 10. septembra 1910, na katerem je govoril član deželnega vodstva iz Gradca Tuller. Napadel je nemške nacionalne in krščansko socialne poslance v parlamentu, ki so spre-

²⁴⁶ Arbeiterwille, št. 93, 6. 4. 1910.

jeli trgovinsko pogodbo s Srbijo, nočejo pa uvažati cene-nega mesa iz Argentine. Illeschitz in Eisinger sta ta sporazum označila kot atentat na delavske denarnice in za zavestno politiko izstradanja delavcev. Govorniki so nastopili tudi proti samovoljnemu županovanju Orniga v Ptuj, kjer so govorili kar o ptujskem pašaluku.²⁴⁷ Močno se je povečalo delovanje socialnih demokratov v Hrastniku, kjer so imeli velik protidraginjski shod 23. januarja 1910, na katerem je govoril Ignac Sitter. Govornik je omenjal, da je svojčas poprejšnji ravnatelj Teučert rudarjem obljubil, da se bodo plače regulirale brez vsake zahteve, do danes pa še niso občutili kakšnega zvišanja plač, ampak je govornik statistično dokazal, da so se plače rudarjev v zadnjih letih celo znižale.²⁴⁸ Ausob-sky iz Gradca je v Hrastniku 12. junija 1910 govoril steklarjem o državnem zboru in meščanskih strankah,²⁴⁹ Etbin Kristan pa 26. junija o političnem položaju in o štetju prebivalstva.²⁵⁰ Proti podražitvi piva je nastopil tudi shod v Celju 15. januarja 1910, na katerem je v obeh deželnih jezikih govoril Tokan in so sprejeli posebno reso-lucijo, v kateri so protestirali proti odločitvi deželnega zbora o povišanju davka na pivo, istočasno pa izrekli zahvalo socialno demokratskim poslancem, ki so bili proti uvedbi tega novega davka.²⁵¹ Eden redkih shodov o zna-nem sporu med sindikalnimi organizacijami na Češkem je bil 4. julija 1910 v križnodvorski dvorani v Mariboru, kjer je Jodlbauer iz Gradca govoril o vprašanju nacio-nalne ali internacionalne delavske organizacije. Poudaril je, da je socialna demokracija v Avstriji razredna stranka in da je takšen tudi njen končni cilj. S stališča delavstva je na praktičnih primerih obravnaval nacionalno vprašanje. Žal pa se debata ni mogla razviti, ker so navzoči nemški nacionalci že pred koncem govora zapustili lokal.²⁵² Omembe vredno je, da je bila konec oktobra 1910 v Trbovljah otvoritev delavskega doma. Na otvoritev

²⁴⁷ Arbeiterwille, št. 252, 14. 9. 1910.

²⁴⁸ Naprej, št. 3, 4. 2. 1910.

²⁴⁹ Naprej, št. 12, 18. 6. 1910.

²⁵⁰ Naprej, št. 13, 4. 7. 1910.

²⁵¹ Arbeiterwille, št. 17, 18. 1. 1910.

²⁵² Arbeiterwille, št. 184, 7. 7. 1910.

je prišlo mnogo gostov iz Zagorja, Ljubljane, Idrije, Hrastnika, Zidanega mosta in Celja. V novem delavskem domu so dobile prostor vse delavske organizacije v Trbovljah. Na shodu, ki sta ga začela trboveljska godba na pihala in celjski pevski zbor, so govorili Kopač, Etbin Kristan, Čobal, Sitter in Štraus iz Idrije.²⁵³

Spomladi 1911 je bil razpuščen avstrijski državni zbor in za junij so bile razpisane nove volitve, ki so bile zadnje pred prvo svetovno vojno in zadnje v zgodovini monarhije. Za bližnje volitve je štajerska deželna socialno demokratska organizacija 10. aprila 1911 sklicala izredno strankino konferenco, ki je bila posvečena volitvam. Konferenca je bila zelo dobro obiskana, saj je 39 krajev zastopalo 88 delegatov, med katerimi je bil tudi delegat iz Maribora. Vsa Stajerska je bila razdeljena na 30 volilnih okrajev, na 23 nemških in 7 slovenskih, za katere je pa kandidature postavila JSDS. Med kandidati sta bila tudi Hans Resel, ki je kandidiral v devetem okraju, to je občina Maribor, in v enajstem volilnem okraju Albert Horvatek.²⁵⁴ Ekonomsko politične razmere so bile za delavsko stranko še naprej neugodne in se je to v nadaljevanju in moči stranke tudi pokazalo. Ta trend stagnacije delavskega gibanja sledimo že kakšni dve leti nazaj in je značilen za zadnjih pet let do izbruha prve svetovne vojne. Nezadovoljstvo prebivalstva z razmerami v državi se je pokazalo tudi na zadnjih državnozborskih volitvah, ko so na Štajerskem zabeležili bistveno manjšo volilno udeležbo in so vse stranke močno zgubile glasove; tako socialni demokrati 1828 glasov, krščanski socialci 16 479 glasov in nemški nacionalci 7555 glasov. Delavska stranka na Štajerskem je v letu 1911 sicer povečala število svojih članov za 1885 in je imela 16 012 članov, vendar gre to zvečanje predvsem na račun povečanega števila organiziranih žensk, ki so napredovale kar za 1029 članic, torej na 2010. Od štirinajstih okrajnih organizacij socialno demokratske stranke se je število članov povečalo v osmih, v šestih pa je padlo. Padlo pa je prav v industrijskih predelih v Judenburgu, Leobnu, Eisenerzu, okolici

²⁵³ Naprej, št. 21, 4. 11. 1910.

²⁵⁴ Arbeiterwille, št. 101, 11. 4. 1911.

Gradca in v Mariboru (tukaj je padec največji, za 259 članov, od 989 na 730), precej pa se je članstvo povečalo v Celju, in sicer od 100 na 189. Dejavnost stranke je bila še vedno osredotočena na borbo proti poviševanju cen živilom, kar se je prepletalo z volilnim bojem, ki je polovico 1911. leta povsem okupiral stranko. Štajerski deželni zbor se je sestel samo na eni seji, potem pa se zaradi še nadaljnje obstrukcije slovenskih poslancev ni več zbral. Na tej edini seji so socialno demokratski poslanci zahtevali od vlade, da omogoči uvoz cenenega argentinskega mesa, vendar pa ta predlog ni mogel priti v obravnavo, ker deželni zbor pač ni zasedal. Na državno-zborskih volitvah so se socialni demokrati slabše odrezali kot leta 1907, saj so izgubili dva mandata, v Judenburgu in, kar je bilo še zlasti boleče, v Mariboru, kjer je Wastian premagal Resla. Na vsem Štajerskem so dobili socialni demokrati 46 690 glasov ali 1828 manj, v sedmih slovenskih volilnih okrajih pa 3339 ali 408 manj, pri čemer so nazadovali v petih in le v dveh volilnih okrajih dobili več glasov. V mariborskem volilnem okraju so dobili 264 glasov manj kot leta 1907. Tudi občinskih odbornikov so izgubili 6 v dveh občinah, v slovenskih predelih so Studenci imeli 6 občinskih zastopnikov iz vrst socialnih demokratov, Radvanje tri, Pobrežje enega in Rogaška Slatina enega. Pač pa se je povečala naklada »Arbeiterwille« za 1100 izvodov ob delavnikih in za 1700 ob nedeljah, tako da je ob delavnikih izhajala že v 17 000 izvodih, ob nedeljah pa v 24 800 izvodih.²⁵⁵ Strokovne organizacije so v tem letu ostale nekako na isti ravni in so združevale 24 067 članov; imele so nad 6000 organiziranih v športnih, zabavnih in izobraževalnih društvih. Začele so se ustanavljati tudi mladinske organizacije in ena takšnih je bila okrog novega leta 1911 ustanovljena v Celju in je štela 33 članov, vendar se je zaradi lokalnih razprtij čez pol leta razšla. Med ženskimi organizacijami je mariborska štela 70 članic, ptujska pa 22.²⁵⁶ Zelo se je povečalo število članov konzumnih zadrug od 16 142 na 25 257, letni promet pa od 3 911 970 kron na 6 888 300

²⁵⁵ Arbeiterwille, št. 328, 26. 11. 1911.

²⁵⁶ Prav tam.

kron. Iz situacijskega poročila strankinega sekretarja Augusta Lindnerja tudi razberemo, da so v Celju zbrali 90 kron strankinega davka, v Mariboru pa 800 kron, poleg tega je še mariborska ženska organizacija zbrala 60 kron.²⁵⁷

19. deželna konferenca štajerskih socialnih demokratov se je zbrala 9. in 10. decembra 1911 v Gradcu. Udeležilo se jo je 97 zastopnikov, med njimi 4 iz Maribora in eden iz Celja. Med gosti je bil Winarsky, zastopnik dunajske centrale, Dimnig je predstavljal Korošce, medtem ko JSDS zastopnika ni poslala. Že v pozdravnem otvoritvenem govoru je Pongratz delegate opozoril, da pred socialnimi demokrati stojita zlasti dva problema: težaven gospodarski položaj, ki povzroča dražitev osnovnih živil in s tem ogroža socialni in materialni položaj delavstva, ter v zunanji politiki nevarnost mednarodnega spopada, ki ga skušajo zanetiti različni vojni hujskači. Po besedah Winarskega je socialna demokracija v Evropi in v Avstriji edini resnični garant miru. Tudi je dejal, da kljub silovitemu pritisku na državnozborskih volitvah socialnih demokratov nasprotniki niso mogli razbiti.²⁵⁸ Že na pretekli konferenci se je postavilo vprašanje, kje na spodnjem Štajerskem je lahko področje nemške socialne demokratske okrajne organizacije v Celju in Mariboru. Sedaj se je izoblikovalo mnenje strankinega vodstva, da se delovanje razteza na sleherni kraj, kjer obstaja nemška socialno demokratska organizacija.²⁵⁹ V debati o povečanem strankinem davku sta Streicher iz Celja in Topf iz Maribora izrazila bojazen, da bodo slovenski sodrugi rajši pristopili k JSDS, kjer je članski prispevek manjši.²⁶⁰ Kljub temu ugovoru je bila sprejeta višja članarina. Odlej se je tudi povečalo število strankinega deželnega vodstva, ki je štel po novem 26 članov, od tega je bilo 14 članov eksekutivnega odbora in 12 članov kontrole, med katerimi so graške lokalne organizacije volile 9 članov.²⁶¹ V novo strankino vodstvo so bili na tej konfe-

²⁵⁷ Prav tam.

²⁵⁸ Arbeiterwille, št. 342, 10. 12. 1911.

²⁵⁹ Prav tam.

²⁶⁰ Arbeiterwille, št. 343, 11. 12. 1911.

²⁶¹ Arbeiterwille, št. 344, 12. 12. 1911.

renci izvoljeni: Alois Ausobsky, Johann Haiden, Marie Koch, August Lindner, Rainhard Machold, Vincenc Mutschitsch, Alois Nagler, Anton Pohl, Ludwig Pörtl, Josef Pongratz, Hans Resel, Michael Schacherl, Josef Schafzahl in Ludwig Tuller, člani kontrole iz dežele pa so bili Josef Josefsberg iz Mürzzuschlaga, Rudolf Schlager iz Leobna in Anton Weixelberger iz Fürstenfelda.²⁶²

Ko je izšlo poročilo o delovanju stranke za 20. konferenco socialnih demokratov Štajerske, je vodstvo moralo z obžalovanjem ugotoviti, da je število organiziranega članstva padlo za skoraj 1000. Čeprav je vodstvo smatralo, da je največ članstva izgubilo zaradi višje strankine članarine, ki je narasla od 20 na 70 krajcarjev mesečno, je najbrž le pomembnejši poslabšani položaj delavstva, ki ga je vedno bolj prizadevala podražitev osnovnih živil in gospodarska recesija. Tako sta od 14 okrajnih organizacij samo dve lahko izkazali povečano število svojih članov, v enajstih se je število znižalo, na primer v Celju za 59, na 130 članov, medtem ko je v Mariboru ostalo število isto, to je 730 organiziranih članov. Pač pa je narasla ženska organizacija za 150 članic, tako da je Štajerska imela 2160 organiziranih žensk. Skupno število organiziranih delavcev na Štajerskem je znašalo 15 274 ali 738 manj kot leto dni prej.²⁶³ Tudi v letu 1912 je v Štajerskem deželnem zboru še trajala obstrukcija slovenskih poslancev in le v januarju je deželni zbor 20 dni zasedal. V tem času so socialno demokratski poslanci spet zahtevali uvedbo splošne in enake volilne pravice za deželni zbor ter nekaj izboljšav šolskega sistema, med njimi je najvažnejša ta, da naj bi celotne šolske stroške krila država. Seveda vsi ti predlogi niso prišli v debato.²⁶⁴ V tem letu je za šest odbornikov padlo število socialno demokratskih zastopnikov v občinah, ko sta bila v 28 občinah 102 zastopnika, med njimi šest na Studencih in štirje v Radvanju. Tudi naklada »Arbeiterwille« je padla za kakšnih 1000 izvodov in je v letu 1912 znašala ob delavnikih 16 100 izvodov in ob nedeljah 23 000.²⁶⁵ Zato pa je poraslo število

²⁶² Arbeiterwille, št. 347, 15. 12. 1911.

²⁶³ Arbeiterwille, št. 317, 17. 11. 1912.

²⁶⁴ Prav tam.

²⁶⁵ Prav tam.

strokovno organiziranih delavcev: bilo jih je 32 411, prav tako je zraslo število organizirane mladine, ki pa jih je bilo vendarle samo okrog 750 organiziranih, od tega v Celju 10 in v Mariboru 20. O povečanem številu organiziranih žensk smo že govorili, dodali bi še, da jih je v Mariboru v letu 1912 le 68 in je bila mariborska organizacija šele na štirinajstem mestu med 23 ženskimi organizacijami; mnogo manjši kraji so imeli znatno več organiziranih žensk. V Ptujju pa je ženska organizacija sploh prenehala obstojati.²⁶⁶ Strankinega davka je organizacija v Celju plačala 106 kron, v Mariboru pa 948 kron in ženska organizacija 48 kron. Po znesku članarin je bila mariborska organizacija med štirinajstimi na osmem mestu, celjska pa predzadnja in je samo okrajna organizacija Weiz plačevala manj, med desetimi ženskimi organizacijami pa je bila mariborska sedma.²⁶⁷

Jubilejna dvajseta konferenca se je sestala 8. in 9. decembra 1912 kot običajno v Gradcu in se je je udeležilo 93 delegatov iz tridesetih krajev, med njimi en delegat iz Celja, dva iz Maribora in ena predstavnica žena iz Maribora. To je bila prva konferenca, ki je morala ugotoviti, da se je članstvo v socialno demokratski stranki zmanjšalo, tudi število ženskega članstva. Vse od leta 1893 je strankino članstvo naraščalo. Že na začetku konference so delegati sprejeli protivojno resolucijo, v kateri obsojajo poskuse tistih sil, ki hujskajo evropske narode drugega proti drugemu in ustvarjajo takšno napetost, da je svet vsak dan soočen z nevarnostjo izbruha vojne. V celoti so podprli sklepe mednarodnega socialističnega kongresa v Baslu in resolucijo končali z besedami: »Delovno ljudstvo zahteva mir, delo in kruh.«²⁶⁸ Na deželni ravni protivojna dejavnost socialne demokracije dotlej ni prišla tako do veljave, čeprav je bila vseeno navzoča, ker je bila tesno vključena in vpletena v boj za poboljšanje ekonomskega položaja in zlasti v protidraginjski kampanji. V debati je Resel podčrtal, da je bila »Arbeiterwille« poleg »Arbeiter Zeitung« edini časnik, ki je v vsej

²⁶⁶ Prav tam.

²⁶⁷ Prav tam.

²⁶⁸ Arbeiterwille, št. 339, 9. 12. 1912.

Avstriji kritiziral osnutek zakona o povečanju vojaškega proračuna. Prvič se je tudi zgodilo, ali pa je bilo le prvič objavljeno, da je JSDS konferenci poslala brzojavno čestitko.²⁶⁹ V novo strankino vodstvo so bili izvoljeni: Alois Ausobsky, Anton Ebner, Hans Haiden, Josef Hartmann, Marie Koch, Franz Lessiak, Josef Pongratz, Anton Pohl, Ludwig Pörtl, Hans Resel, Michael Schacherl, Josef Schafzahl in Ludwig Tuller. Z dežele so bili izvoljeni v strankino kontrolo Hans Hammerstorfer iz Stainacha, Anton Regner iz Knittelfelda in Adolf Topf iz Maribora.²⁷⁰

Zadnja deželna konferenca socialnih demokratov Štajerske pred izbruhom prve svetovne vojne je bila 7. in 8. decembra 1913. V poročilu za zadnje leto je Lindner zapisal, da je bilo to leto krize za socialno demokracijo, ker se je težavam zaradi stalnih podražitev živil pridružila še gospodarska kriza, ki je izbruhnila tudi kot posledica balkanskih vojn. Tisoči delavcev na Štajerskem so izgubili delo ali pa so bili zaposleni z nepolnim delovnim časom. Zato je tudi razumljivo, da je število članov padlo od 14 274 na 13 030 ali za 1244 članov. Med okrajnimi organizacijami je sredi leta 1913 celjska štela 121 članov ali 9 manj, mariborska pa se je okrepila za 70 članov in je štela sedaj 800 organiziranih delavcev. V večini ostalih okrajnih organizacij, zlasti v industrijsko močnejših krajih, kot so Gradec, Judenburg, Mürzzuschlag in Leoben, je članstvo nazadovalo. Po nekaj letih se je zmanjšalo tudi članstvo v ženskih organizacijah na 1946 ali za 214 članic.²⁷¹ V tem razdobju se štajerski deželni zbor zaradi še naprej trajajoče obstrukcije slovenskih poslancev sploh ni sestal. Število občinskih odbornikov se je sicer nekoliko zvišalo, od 102 na 113, vendar so bili zastopani namesto v 28 samo v 25 občinah. Med občinami na Slovenskem ozemlju je bilo na Studencih šest socialnodemokratskih odbornikov, v Radvanju štirje in v Pobrežju eden. Za okrog 1500 izvodov se je povečala tudi naklada »Arbeiterwille«, ki je sedaj znašala ob delavnikih 17 600 in ob nedeljah 24 600 izvodov. Socialnim demokratom se tako ni posrečilo, da bi svoj list tiskali v nakladi 20 000

²⁶⁹ Prav tam.

²⁷⁰ Arbeiterwille, št. 342, 12. 12. 1912.

²⁷¹ Arbeiterwille, št. 332, 23. 11. 1913.

izvodov dnevno. Samo za nekaj sto ali točneje 354 se je povečalo število strokovno organiziranih delavcev, ki jih je bilo v tem času 25 974, med njimi tudi 1827 žensk. Ostala društva, to je športna, pevska, izobraževalna, abstinentska in telovadna, so se ustalila na številu okrog 7000.²⁷² Povečalo se je tudi število članstva v mladinski organizaciji, ki je doseglo skoraj 1000, ali točneje 957 članov, med njimi v Celju 11 in v Mariboru 23. Ti dve organizaciji sta bili med dvajsetimi organizacijami na Štajerskem najmanj številni. Med ženskimi organizacijami je bila mariborska s 50 članicami edina na spodnjem Štajerskem. Med skoraj 2000 organiziranimi ženami pa jih je bilo kar 1850 naročenih na njihovo centralno glasilo »Arbeiterinnen Zeitung«, kar je vsekakor lep uspeh. Zelo močna je bila organizacija konzumnih društev, ki je štela 42 605 članov in je imela 12 657 448 kron letnega prometa.²⁷³ Med okrajnimi organizacijami se je v celjski nabralo 106 kron strankinega davka, v mariborski pa 1440 kron in 38 kron od mariborske ženske organizacije. Mariborska organizacija, ki je bila nekaj časa po moči članstva na drugem mestu, je sedaj padla že na osmo, prehiteli so jo Bruck, Judenburg, Leoben, Mürtzuschlag, Stainach, Gradec-okolica in Gradec-mesto.²⁷⁴ Od celjske pa je bila šibkejša samo organizacija v Weizu. Na deželni konferenci, ki se je začela 7. decembra 1913, je bil v mandatno komisijo izvoljen Topf, zapisnikarica je bila Berta Horvatek, žena deželnozborskega poslanca Alberta, oba iz Maribora. Konferenca je že na začetku protestirala proti zvišanju davka na pivo od dveh na štiri krone pri hektolitr, ki je začel veljati s 1. 1. 1914. V imenu du-najskega centralnega vodstva je konferenco pozdravil Schrammel, ki se je zelo laskavo izrazil o dvajsetletnem razvoju socialne demokracije na Štajerskem. Dejal je, da upa, da je trenutna kriza samo prehodna in da bo Štajerska še naprej vzgled najbolj organizirane deželne organizacije v Avstriji. Zadnji dve leti je bila Štajerska skoraj edina dežela, ki je izgubila nekaj organiziranega članstva, vendar je bila številčno še vedno tretja naj-

²⁷² Prav tam.

²⁷³ Prav tam.

²⁷⁴ Prav tam.

večja deželna organizacija za češko in dunajsko.²⁷⁵ Strankin sekretar Lindner je v uvodni besedi k svojemu poročilu izrazil vse obžalovanje nad dejstvom, da avstrijska diplomacija ni odločneje nastopila proti dogodkom na Balkanu, ki so se sprevrgli v balkanske vojne in grozijo pahniti v vojno vso Evropo. Ob nesrečni carinski in trgovinski politiki so še balkanske vojne spravile avstrijsko gospodarstvo v krizni položaj, ki ga najbolj občuti prav delavstvo. Opozorili so tudi na žalostno dejstvo, da le 70 % članstva redno plačuje strankino članarino in ta podatek velja bolj ali manj za vse kraje na Štajerskem.²⁷⁶ Posebno drastičen primer je bil sam Gradec, kjer je od okrog 40 000 zaposlenih delavcev bilo le 5000 članov stranke in od teh je manj kot 2000 plačevalo članarino. V debati o poročilu se je oglasil Topf iz Maribora in opozoril na premajhno koordinacijo dela med strokovnimi in političnimi organizacijami. Po njegovem mnenju je to vzrok, da imajo strokovne organizacije toliko več članov kot pa politične. Za primer dobrega sodelovanja je omenil mariborske pekovske pomočnike, ki so tako strokovno kot tudi politično 90% organizirani.²⁷⁷ Tudi tej konferenci je JSDS poslala pozdravni brzojav, ne pa delegata.²⁷⁸ V debati o tisku je Celjan Streicher tožil, da je na spodnjem Štajerskem zelo težko razširjati »Arbeiterwille«. Vzrok temu je predvsem v tem, ker »Arbeiterwille« prinaša zelo malo novic iz Celja in okolice.²⁷⁹ Preden so delegati še zadnjič pred izbruhom vojne na svoji konferenci stoje zapeli Internacionalo, so izvolili še novo strankino deželno vodstvo, ki so ga sestavljali: Ebner, Haiden, Hartman, Lessiak, Muchitsch, Pongratz, Pohl, Pörtl, Resel, Schacherl, Schafzahl, Tuller in Kochova. Člani kontrolne komisije iz podeželja so bili: Fohringer iz Mürzzuschlaga, Saringer iz Voitsberga in Weixelberger iz Fürstenfelda.²⁸⁰

Kot že rečeno, v letu 1914 zaradi izbruha vojne ni bilo štajerske deželne konference socialno demokratske

²⁷⁵ Arbeiterwille, št. 337, 9. 12. 1913.

²⁷⁶ Prav tam.

²⁷⁷ Prav tam.

²⁷⁸ Arbeiterwille, št. 339, 11. 12. 1913.

²⁷⁹ Arbeiterwille, št. 341, 13. 12. 1913.

²⁸⁰ Arbeiterwille, št. 344, 16. 12. 1913.

stranke, ponovno se je sestala šele konec leta 1917, ko je bilo spet obnovljeno tudi parlamentarno življenje. Strakino deželno vodstvo je za čas od 21. konference do izbruha vojne objavilo tiskano poročilo o delovanju stranke. Članstvo v političnih organizacijah je v zadnjem letu še nadalje kazalo tendence upadanja, čeprav je bilo znatno manjše in je bilo organiziranih članov ob izbruhu vojne 13 879 ali 151 manj kot leto dni prej. 194 je bilo organiziranih žensk. V nekaterih industrijskih krajih, kot v Leobnu, Judenburgu, Mürzzuschlagu, se je članstvo celo spet okrepilo, znatno pa je padlo v Gradcu in okolici in sorazmerno tudi v okrajni organizaciji Celje, ki je 1914 štela le še 93 članov ali 28 manj kot leto dni prej. Mariborska pa je ostala pri istem številu, to je 800 članov, ter je bila od 14 organizacij na osmem mestu, od Celja pa je bil šibkejši samo Weiz. Okrepila se je tudi mladinska organizacija in je njeno članstvo naraslo na 1200 članov. Seveda pa je treba pripomniti, da pri teh številih ne gre za članstvo, ki je konstantno, ampak je mnogo članov v različnih organizacijah izstopilo ali se prijavilo na novo. Tako je bilo npr. pri ženskih organizacijah 880 članic, ki so izstopile, novodošlih pa je bilo 2140 žensk. Zelo malenkostno se je zmanjšalo tudi članstvo v strokovnih organizacijah, ki so še vedno štejele 25 880 članov, okrog 6500 članov pa je bilo v ostalih delavskih društvih. Precej je znova naraslo članstvo v konzumnih društvih, ki so sedaj šteli 44 146 članov v 53 društvih, celoletni promet pa je znašal kar 13 155 428 kron. V tem letu je mariborsko konzumno društvo prišlo v sklop graškega, kar naj bi služilo izboljšanju strokovnega in tudi političnega delovanja v Mariboru. Mariborsko konzumno društvo pa se je spremenilo v nekakšen ljudski dom (Volksheim), kjer so imele sedež vse mariborske delavske organizacije.²⁸¹ Padlo je tudi število izvodov »Arbeiterwille«, katere naklada je bila v letu 1914 ob delavnikih 17 600 in ob nedeljah 24 000. Močno se je povečalo število socialnodemokratskih odbornikov v različnih občinah, kar pa je seveda še vedno predstavljalo manj kot en procent vseh odbornikov. V letu 1914 jih je bilo v 26 občinah 134,

²⁸¹ Arbeiterwille, št. 339, 12. 11. 1914.

med njimi osem v Studencih.²⁸² Strankinega davka so v celjski okrajni organizaciji pobrali 144 kron ali najmanj od vseh okrajnih organizacij, v mariborski pa 1620 kron.²⁸³ V novembru ali decembru, ko se je vsakoletna konferenca sestala, je že skoraj pol leta trajala prva svetovna vojna. Šele leta 1917 se je deželna konferenca spet sestala, vendar odtelej dalje ni več vodila zaporednih številnih konferenc.

Potem ko smo si v bistvenih potezih ogledali delovanje štajerske socialne demokracije kot celote, nam ostane še, da se ustavimo posebej pri slovenski Štajerski. Za zadnja tri leta pred izbruhom vojne je tudi tu značilno, da so državnozborske volitve 1911 pravzaprav zadnja velika politična akcija, kasneje pa je socialna demokracija v svojem poletu izgubila. Protidraginjske akcije in protesti proti politiki oboroževanja so značilni za veliko večino shodov kot poglavitnih politično strankarskih oblik delovanja. Slovenska socialna demokracija je na slovenskem Štajerskem v zadnjih letih bolj napredovala in prodrla tudi v kraje, kjer jo doslej še nismo srečali, ali pa je bila dotlej v rokah nemško govorečih socialnih demokratov. Tako je na primer rodila kar uspešne sadove turneja Ivana Kocmurja po Šaleški dolini, ko se je precej rudarjev in drugih delavcev naročilo na »Zarjo«, se strokovno ali politično organiziralo in se politično skušalo povezati z Ljubljano in ne z Gradcem.²⁸⁴ Med večjimi in pomembnejšimi shodi je omeniti protestno zborovanje, ki mu je bil vzrok pomanjkanje mesa in ki je bilo v Celju in Štorah 1. oktobra 1911. Na obeh shodih sta govorila deželni poslanec Hilari v nemščini in Sitter v slovenščini, medtem ko je v Štorah govoril Bizjak. Izvajanje poročevalcev je pogosto prekinilo burno ogorčenje zborovalcev, ki dokazuje, da je bila ostra kritike vlade in meščanskih strank, ki so zagrešile tedanjo draginjo, vsem poslušalcem vzeta z jezika. Shod je soglasno sprejel ostro resolucijo proti draginji in njenim zaščitnikom.²⁸⁵ Dober teden poprej, 22. septembra 1911, je bil velik protidraginjski

²⁸² Prav tam.

²⁸³ Prav tam.

²⁸⁴ Zarja, št. 96, 28. 9. 1911.

²⁸⁵ Zarja, št. 102, 5. 10. 1911; Arbeiterwille, št. 275, 4. 10. 1911.

shod v Trbovljah, ki se ga je udeležilo več kot tisoč ljudi. Govornika sta bila Sitter in Tokan, delavci pa so z resolucijo protestirali proti oboroženemu napadu policije na protidraginjskem shodu na Dunaju 17. septembra 1911, ko je bilo več mrtvih.²⁸⁶ V nedeljo, 1. oktobra, je bil protidraginjski shod tudi v Hrastniku, na katerem sta govorila Anton Kristan in Karel Malovrh.²⁸⁷ Ne samo kot protidraginjske shode, ampak zlasti kot solidarnost z dunajskimi delavci in kot obsodbo notranjih organov lahko štejemo vse te shode. Zgoraj imenovana sta se pridružila še shodu v Ptuj 30. septembra in Mariboru 2. oktobra. Na mariborskem, ki je bil v Križnem dvoru in je na njem govoril Horvatek, je delavskim voditeljem Suppanzu, Petelinschku in Topfu komaj uspelo zadržati delavce, da se demonstrativni shod ni pretvoril v izgrede in nemire.²⁸⁸

V Šoštanju je bilo zaposlenih več kot 250 delavcev, vendar so bili slabo organizirani. V tej smeri je zastavil agitacijo shod 3. marca 1912, ki mu je namesto zadržanega Tokana govoril Drobnič iz Ptuja. Dejal je, da imajo šoštanjski usnjarji kljub neznosni draginji tako nizke mezde, da je čudno, da lahko živijo. V Vošnjakovi tovarni so delavci takrat zaslužili 14,40 krone na teden, strojarji 18 kron in akordni delavci 18 do 20 kron. Drobnič je vzpodbujal delavce k boljši organizaciji, »kajti suženjskega jarma ne bo prej konec, dokler se vsi delavci ne združijo. Zlasti škodljivo pa je, če se delavska moč cepi v različnih organizacijah. Zato sejejo prikriti in odkriti sovražniki delavstva razdor v delavske vrste, da ga potem neusmiljenejše izkoriščajo. Temu namenu služi tudi ustanovitev klerikalne Jugoslovanske strokovne zveze, ki jo je Woschnagg pozdravljal«. Po koncu Drobničevega govora je precej delavcev pristopilo k delavski organizaciji,²⁸⁹ vendar so bili to najverjetneje le začasni člani, kajti že čez slab mesec dni so bili spet pozivi, naj se delavci vendar organizirajo, če hočejo, da ne bodo tako zatirani.²⁹⁰ Med shodi velja omeniti tudi shod steklarjev v Hrastniku,

²⁸⁶ Zarja, št. 97, 29. 9. 1911 in št. 98, 30. 9. 1911.

²⁸⁷ Zarja, št. 100, 3. 10. 1911.

²⁸⁸ Arbeiterwille, št. 276, 5. 10. 1911.

²⁸⁹ Zarja, št. 236, 18. 3. 1912.

²⁹⁰ Arbeiterwille, št. 93, 5. 4. 1912.

24. marca 1912, na katerem je Streicher iz Celja govoril o innsbruškem kongresu stranke in o štajerski deželni konferenci.²⁹¹ Potem ko je vlada pripravila osnutek zakona o varstvu zaposlenih v pekarnah, so mariborski peki o tem osnutku razpravljali 23. julija 1912 v gostilni pri Zlatem konju. Referat o osnutku zakona je imel Muchitsch in omenil, da ta osnutek predstavlja bolj zaščito mojstrov kot pa delavcev v pekarnah. Zato je shod sprejel resolucijo, da se zakonska predloga dopolni z dodatki o izboljšanju sanitarnih in higienskih razmer v pekarnah in o skrajšanju delovnega časa.²⁹² Na shodu v Celju pa so 24. junija 1912 protestirali proti čedalje večjim davkom za vojaški proračun.²⁹³ O isti problematiki je razpravljal tudi shod v Križnem dvoru v Mariboru 28. oktobra 1912, na katerem je govoril Albert Horvatek.²⁹⁴

O razmerah in organizaciji delavcev v pohorskih kamnolomih vse do začetka izhajanja glasila zveze kamnarskih delavcev v Avstriji, »Kamnarskega delavca«, v tisku ni podatkov. Potem ko je bilo ustanovljeno deželno tajništvo za Primorsko in okolico s sedežem v Nabrežini, sta bili temu tajništvu pridruženi tudi Štajerska in Kranjska. Štajerska je imela svoje podružnice v Celju, kjer je bil njen blagajnik Konrad Skok, v Oplotnici, kjer je bil 1913 predsednik Karel Rodinger, blagajnik Karel Scherhammer in v Ribnici na Pohorju, kjer je bil predsednik Ivan Pogorelec in blagajnik Gašper Sakeršnik.²⁹⁵ Letni obračun za leto 1912 je podružnica v Ribnici na Pohorju opravila na svojem shodu 28. decembra 1912. Blagajnik Sakeršnik je imel glavno poročilo, v katerem je opozoril na različne težave, ki ovirajo redno delovanje in katerih ni mogoče takoj odpraviti. Posebno težave naj bi delali nekateri sodrugi, ki se nočejo zavedati, kaj so dolžni svoji organizaciji in solidarnosti. Nato je še Ivančan iz Nabrežine govoril o pomenu strokovne organizacije pri kamnosekih. Ker je bilo na shodu tudi nekaj nemških

²⁹¹ Arbeiterwille, št. 84, 27. 3. 1912.

²⁹² Arbeiterwille, št. 202, 25. 7. 1912.

²⁹³ Zarja, št. 316, 26. 6. 1912.

²⁹⁴ Arbeiterwille, št. 299, 30. 10. 1912.

²⁹⁵ Kamnarski delavec, št. 12, 12. 6. 1913.

delavcev, je Ivančan govoril še v nemščini.²⁹⁶ V Oplotnici pa je bil občni zbor 14. septembra 1913, na katerem je predsednik Rodinger poročal, da je kamnarska organizacija imela 12 društvenih in en javni shod, ustanovila je tudi lastno knjižnico. Nato je bil izvoljen nov odbor: predsednik je spet postal Karel Rodinger, podpredsednik Vincenc Tandegl, blagajnika Karel Scherhammer in Fran Engl, tajnika Fran Breittenfellner in Anton Juhard, knjižničar Franc Häusl in kontrolorji Anton Dattinger, Rupert Knollinger, Karel Pötscher, Ivan Knoll in Avgust Kop. O organizaciji in skupnem delu je v slovenskem in nemškem jeziku govoril Ivančan iz Nabrežine. Dejal je, da kdor se še spominja prejšnjih časov, ko se je poleg mizernih plač in neznosnega šikaniranja garalo v delavnici ali v kamnolomu po 12, 14 ali še več ur na dan, in kdor je prepričan, da je danes bolje, mora priznati, da se je za te uspehe zahvaliti razrednim organizacijam. »Ako so se potom organizacije delovne in plačilne razmere znatno izboljšale, je sedaj dokazano, da bi bili lahko še več storili, ako bi sodrugi uvaževali potrebo skupnega dela. Glede agitacije morate več storiti, ako hočete, da bo organizacija pripravljena na odločen in koristen boj, saj vam je vendar prav dobro znano, da je predvsem neorganiziran in nezaveden delavec kriv, da so naše zahteve večkrat brezuspešne. Zato vam priporočam, da skupno delate. Naloge, katere imamo za izvršiti, so vsak dan večje in važnejše, zato je nujno potrebno, da je organiziran vsak delavec.« Naslednjega dne je bil shod še v kamnolomu in sta bila za zaupnika izvoljena Engl za nemške in Kop za slovenske delavce.²⁹⁷ V Ribnici na Pohorju pa je bil 19. oktobra 1913 izredni občni zbor kamnarske podružnice, kjer so izvolili pet odbornikov. Spet je v obeh deželnih jezikih govoril Ivančan o razrednih organizacijah. Posebej je propagiral za »Zarjo« in res pridobil dva naročnika.²⁹⁸ Čez pol leta imamo spet poročilo o rednem občnem zboru kamnarskih delavcev v Ribnici na Pohorju, ki so ga imeli 1. maja 1914. Predsednik Pogorelec je imel poročilo in opozoril, da se je organizacija

²⁹⁶ Kamnarski delavec, št. 1, 9. 2. 1913.

²⁹⁷ Kamnarski delavec, št. 20, 2. 10. 1913.

²⁹⁸ Kamnarski delavec, št. 23, 30. 10. 1913.

borila z velikimi težavami, ker se zaradi pomanjkanja dela delavci bojijo za službe in so zato voljni prenašati slabe razmere, v kakršnih morajo delati. Za njim je govoril še Ivančan in delavce seznanil s sklepi zveznega zbora kamnarskih delavcev na Dunaju. Potem je bil izvoljen tudi novi odbor, v katerega so prišli: za predsednika Ivan Pogorelec, za podpredsednika Fran Kutin, za tajnika Henrik Pressler, za blagajnika Gašper Sakeršnik in Fran Drame, za odbornike pa Josip Turjak, Fran Hag, Leopold Geisbauer, Peter Miklavc, Alojzij in Fran Štemlak. Zaupnik za kovače je postal Josip Brandl, preglednika pa Peter Stepišnik in Ivan Grubelnik. Po občnem zboru je bil še ljudski shod, kjer je o pomenu prvega maja govoril Ivančan; govornik se je temeljito in obširno pečal z razvojem socialne demokracije in njenimi cilji za mednarodni proletarijat. Veliko ogorčenje je prevzelo delavstvo in burni medkllici so se pojavili, ko je omenil govornik Stürgkhovo vlado in njen absolutizem, ki spravlja avstrijsko prebivalstvo, najbolj pa široke delavske množice, v propad. Omenil je še ogromne vsote ljudskega denarja, ki ga meče nesposobna vlada molohu v žrelo. Govoril je o členu 14, s katerim peha vlada državo v bankrot, prebivalstvo pa v neznosen položaj. Govornik je končal ob živahnem odobravanju. Po shodu je bil ples, ki je trajal pozno v noč.²⁹⁹ Iz nekaj dopisov se da sklepati, da je kamnolome v Ribnici na Pohorju tudi prizadejala gospodarska recesija in to je povzročilo tudi manjšo borbenost in organiziranost delavcev: »Dela je malo, pritisk podjetnikov močan, organizacija se bori z velikimi težavami. Da smo prizadeti pri tem vsi v enaki meri, o tem ni dvoma; obžalujemo pa nesoglasje nekaterih delavcev, ki mislijo, da je boljše trpeti in zlo pospeševati, nego se pogumno s svojimi sotrpini bojevati za svoje pravice.«³⁰⁰ Iz nekega drugega časopisa razberemo, da je bilo ob začetku kamnolomov Greina in Franza treba delati po 13 ur na dan, za mezdo 2,20 do 3,40 kron na dan. »Vsako čakanje, da nam bo Grein ali Franz pristo- voljno izboljšal plačo in znižal delovni čas, je bil zaman.

²⁹⁹ Kamnarski delavec, št. 10, 14. 5. 1914.

³⁰⁰ Kamnarski delavec, št. 3, 5. 2. 1914.

Delavci, nemški in slovenski, ki so delali na akord, so dobivali tako slabe kose na izdelavanje, da sploh niso mogli, pa če so še tako garali, zaslužiti svoje mezde, dočim so pa regnikoli dobivali vsa boljša dela in več zaslužili... Neizmerno izmозgavanje delavskih moči je odpiralo delavstvu pot v mednarodno razredno organizacijo in že leta 1907 smo ustanovili tukaj podružnico zveze delavcev s kamnom v Avstriji, da se zavarujemo proti vsakemu zlu... Delo v organizaciji je obrodilo obilo dobrih sadov. Že junija 1910 je sklenila zveza delavcev s kamnom prvo tarifno pogodbo s tukajšnjimi vrstami. Pogodba je prinesla delavstvu poleg obzirnega ravnanja izboljšanje plač in skrajšanje delovnega časa, kar je bil za tako mlado organizacijo lep uspeh.«³⁰¹ Podobne razmere so vladale tudi med klesarji v Celju.³⁰²

Med zborovanji v letu 1913 bi spet navedli samo nekatere pomembnejše, ki samo dopolnjujejo splošno sliko o stanju organiziranosti delavstva na spodnjem Štajerskem. Tako je v Celju 15. marca 1913 predaval dr. Arnold Eisler o nacionalizmu in socializmu. Referat je podal historično genezo tega družbenega pojava, posebej se je ustavil pri stoletnici nemške osvobodilne vojne proti Napoleonu in ob revoluciji 1848. Večino referata pa je posvetil prehodu iz revolucionarnega nacionalizma v socializem, kjer sta po njegovem mnenju glavna predhodnika Marx in Lassalle. Dejal je, da ima vsak delavec pravico, da nacionalno čuti, tako kot ima pravico do svobode veroizpovedi, proti kapitalizmu pa je treba nastopati skupno, ker tudi kapitalizem ne pozna nacionalnih meja, ampak se ravna samo po profitu.³⁰³ Na nedeljo 26. maja 1913 pa je imel večji shod Albert Horvatek in to na verandi Rojkove gostilne v Pobrežju. Horvatek je govoril o gospodarskih in političnih razmerah v deželi. Sprejeta je bila resolucija, v kateri so zahtevali, da naj se vendar že enkrat na prvem mestu obravnava potreba ljudstva pred potrebami države.³⁰⁴

³⁰¹ Kamnarski delavec, št. 6, 19. 3. 1914.

³⁰² Kamnarski delavec, št. 9, 30. 4. 1914.

³⁰³ Arbeiterwille, št. 80, 22. 3. 1913.

³⁰⁴ Arbeiterwille, št. 148, 1. 6. 1913.

Vse manj in manj je novic o delavskih shodih ali zborovanjih in čedalje bolj se zgrinjajo oblaki nad usodo dvojne monarhije. Potem ko je konec julija 1914 izbruhnila vojna s Srbijo in v nekaj dneh prerasla v prvo svetovno vojno, je začelo veljati izjemno stanje in za skoraj tri leta je politično življenje zamrlo, ko pa je bilo spet obnovljeno, je delovalo že v bistveno spremenjenih razmerah, s katerimi se na tem mestu ne bomo podrobneje ukvarjali.

MEZDNA IN STAVKOVNA GIBANJA

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je z ustanovitvijo delavske stranke v avstrijski polovici habsburške monarhije delavsko gibanje začelo zelo močno razvijati. Tudi slovenske dežele niso preveč zaostajale in zlasti tam, kjer je bilo kaj industrije, lahko zasledujemo pospešeno delovanje. Ena izmed oblik delavske borbe je bilo tudi stavkovno gibanje, ki je najprej nastopalo bolj ali manj spontano, v obliki tako imenovanih divjih stavk, polagoma pa je le prišlo do organiziranega in zavestnega nastopa, ko so stavkajoči delavci bili deležni podpore tako stranke kot tudi nastopajočih sindikalnih organizacij. Vse to gibanje pri nas še nismo kompleksno proučili, zato naj bo kot prispevek k temu vprašanju pričujoči sestavek o stavkah na slovenskem Štajerskem v času od 1890 do 1914.

V opekarni v Kamnici pri Mariboru je bilo poleg Slovencev zaposlenih tudi precej italijanskih delavcev, ki so bili socialno še bolj ogroženi kot slovenski, tujci v neznanem jim okolju in pripravljeni delati za sleherno mezdo, da so le obdržali delo. Zato je med njimi in slovenskimi delavci večkrat prihajalo do nesoglasij, h katerim se je primešavalo še šovinistično gledanje Slovencev. Ko so delavci v tej opekarni 28. aprila 1890 stavkali, so slovenski delavci in viničarji, oboroženi s krepelci, kamenjem in celo pištolami, napadli italijanske delavce, jih pretepli in prisilili, da so zbežali v Maribor. Nastopiti je morala celo vojska, ki je deset izgrednikov aretirala.¹ Aretiranci so bili kasneje kaznovani, in sicer eden na pet mesecev, dva na dva in sedem na en mesec ječe.² Do precej

¹ Deutsche Wacht, št. 35, 1. 5. 1890.

² Deutsche Wacht, št. 36, 4. 5. 1890.

podobnega izgreda je prišlo na gradbišču hiralnice v Vojniku, kjer so tudi bili zaposleni italijanski delavci. Maja 1890 je tam prišlo do neuspešne stavke, o kateri piše »Slovenski gospodar«, da je izbruhnila zato, ker so tuji slabo delali, domači delavci pa so jim morali samo streči. Tujci naj bi sprovcirali slovenske delavce, da so šli v štrajk za boljše mezde, vendar se je stavka končala le z odpustom nekaterih delavcev.³

V delavnicah južne železnice in v kurilnici v Mariboru je 28. marca 1890 stopilo v štrajk okrog 1500 delavcev. Stavka je izbruhnila, ker se delavci niso strinjali z osnutkom pravilnika o bolniški blagajni. Po krajšem dogovarjanju so že čez dva dni, v nedeljo 30. marca, delavci spet prišli na delo, potem ko je direkcija južnih železnic ugodila želji delavcev.⁴ Klerikalni »Slovenski gospodar« je ob tem pripomnil, da »je bilo gospodi na kolo-dvoru prvo, to je opuščanje dela, v jezilo, krščansko ljudstvo pa je užalilo drugo, delo v nedeljo. Ni bilo treba oskruniti nedelje«.⁵ Kmalu zatem je izbruhnilo v Mariboru še več štrajkov. Protidelavsko razpoloženi »Slovenski gospodar« je ob tem zapisal: »Ker je sedaj strike po celem svetu v navadi, tudi naše mesto Maribor ne sme izostati in tu strikajo te dni mlinarji, deloma tudi usnjarji in pravi se, da se na to pripravljajo tudi peki. Kaj pa če začno strikati tudi ti, ki dajejo delalcem delo in plačilo? Kakor se nam zagotavlja, pričakuje se to v prav kratkem času. Čegava škoda pa boče nazadnje, to ni težko, da človek ugane.«⁶

Dne 21. aprila 1890 so začeli stavkati skladiščni delavci v Mariboru in so stavkali ves teden.⁷ Celjska »Wah-tarica« je že v naslednji številki zabeležila že pripravljene stavke v delavnicah južne železnice, potem zidarjev in tesarjev, medtem ko so delavci v Franzovem parnem mlinu že stavkali, skladiščni delavci pa so se že vrnili na delo.⁸ Čez nekaj dni, 27. aprila 1890, je začelo mezdni

³ Slovenski gospodar, št. 20, 15. 5. 1890.

⁴ Südsteirische Post, 29. 2. 1890 in 2. 4. 1890, Deutsche Wacht, št. 26, 30. 3. in št. 27, 3. 4. 1890.

⁵ Slovenski gospodar, št. 14, 3. 4. 1890.

⁶ Slovenski gospodar, št. 17, 24. 4. 1890.

⁷ Deutsche Wacht, št. 33, 24. 4. 1890.

⁸ Deutsche Wacht, št. 34, 27. 4. 1890.

boj 114 delavcev v Woschnaggovi tovarni vžigalic v Rušah, ki so zahtevali povišanje mezd in deseturni delavnik.⁹ Žal ni podatkov, kako so se vsi tu naštetih štrajki končali, niti kdaj, le za štrajk v delavnicah Južne železnice je zabeleženo, da so se delavci 5. maja 1890 vrnili na delo.¹⁰ Na zadnjem shodu stavkajočih, ki je bil 4. maja, so delavci izvolili tričlansko delegacijo, ki naj bi direkciji odnesla obsežno resolucijo, v kateri so zahtevali povišanje plač. Delavci so svojo zahtevo utemeljevali s tem, da so se jim od leta 1863 življenjski stroški povečali za 40 %. Toliko se jim je povečala tudi mezda pri privatnikih, to je od 49 na 70 krajcarjev na dan. Poleg tega so dobili tudi hrano. Tega povišanja mezd pa niso bili deležni tisti, ki so delali v tovarni, tako da lahko računajo, da se je vse podražilo poprečno za 15 krajcarjev na družinskega člana na dan. Ob preračunavanju podražitev se je pokazalo, da se je potemtakem zlasti znižala mezda pri akordnem delu, in sicer kar za 80 %.¹¹ Kaj pa je ta delavska delegacija opravila, iz poročil ni razvidno. Konec maja so stavkali tudi delavci v Rakuschevi tiskarni v Celju in si v nekaj dneh priborili višje mezde.¹²

Po velikem štrajku v premogovnikih v Zasavju leta 1889 so se duhovi le deloma pomirili. Med delavstvom se je močno poznalo, da je bila osnovana socialdemokratska stranka in iz dobro organiziranih zgornještajerskih rudnikov so prihajali delavski agitatorji tudi na spodnje Štajersko. K nezadovoljstvu rudarjev v Zasavju so prispevali svoje tudi bistveno manjši zaslužki v rudnikih TPD kot v zgornještajerskih rudnikih in v čeških, ki jih je družba opravičevala, češ da so proizvodni stroški tu večji kot drugod in da je premog slabši. Tako je izbruhnil štrajk neposredno po praznovanju 1. maja 1891, ki je bilo v rudnikih TPD dovoljeno, v tovarnah na tem področju pa ne. Nekaj dni pred 1. majem je prišel iz Voitsberga rudar Urban Žnidaršič, doma sicer iz Brune vasi pri Krškem, in je v Trbovljah agitiral za osemurni delavnik in splošno volilno pravico. To sta bili prav v tistih letih dve osrednji

⁹ Südsteirische Post, 10. 5. 1890.

¹⁰ Südsteirische Post, 7. 5. 1890.

¹¹ Südsteirische Post, 10. 5. 1890.

¹² Vowärts, št. 22, 31. 5. in št. 23, 6. 6. 1890.

programski zahtevi socialne demokracije. Sam 1. maj je minil sicer kar mirno, že naslednjega dne, torej 2. maja 1891, pa so stavkali v topilnici svinca v Zagorju, kjer so poleg osemurnega delavnika zahtevali tudi spremembo pravil bratovske skladnice.¹³ To pa sta bili zahtevi, ki po svojem bistvu nista bili odvisni samo od direkcije Trboveljske premogokopne družbe, in delavci niso uspeli. Že 4. maja so v Zagorju nehali stavkati.¹⁴

Za novinarsko raco pa se je izkazala vest, ki jo je prinesla »Deutsche Wacht«, češ da štrajkajo rudarji tudi v Trbovljah, Hrastniku in Ojstrem.¹⁵

V okvir vsesplošnega nezadovoljstva z mezdami in povečane agitacije socialne demokracije, kar vse je vplivalo na povečano aktivnost rudarjev v Zasavju, spada tudi štrajk, ki je izbruhnil 26. julija 1891 v Breznem pri Laškem in je zajel okrog 240 rudarjev. Delavci so zahtevali osemurni delavnik.¹⁶ Sredi decembra pa je stavkalo več sto delavcev v Ojstrem in Hrastniku, in sicer je 15. decembra 1891 ustavilo delo 240 delavcev v Ojstrem, dan kasneje pa 400 v Hrastniku. Povod za stavko je bilo izprtje nekega delavca.¹⁷

Potem ko se je v drugi polovici leta 1891 sestal prvi kongres rudarjev Avstrije in so na njem za programska izhodišča sprejeli zahtevo po minimalni mezdi, povišanju plač in skrajšanju delavnika, je takoj v začetku leta 1892 prišlo do velikega štrajka štajerskih rudarjev, ki je zajel tudi spodnještajerske rudnike. V Zagorju, Hrastniku, Trbovljah, Ojstrem in Zabukovici ter Hudi jami so že v noči od 1. na 2. januar 1892 rudarji ustavili delo in zahtevali vse to, kar je sprejel kongres rudarjev.¹⁸ »Deutsche Wacht« se je že v svojem prvem članku postavila na stališče, da v principu odklanja minimalne mezde, ker je sodila, da je to nagrajevanje lenobe. Pač pa je bila za dogovarjanje glede zvišanja mezd in skrajšanja

¹³ Deutsche Wacht, 3. 5. 1891, Arbeiter Zeitung, št. 9, 6. 5. 1891.

¹⁴ Slovenec, št. 101, 5. 5. 1891.

¹⁵ Slovenski gospodar, št. 19, 7. 5. 1891, Deutsche Wacht, 7. 5. 1891.

¹⁶ Slovenec, št. 28, 7. 1891.

¹⁷ Deutsche Wacht, 17. 12. 1891.

¹⁸ Slovenski gospodar, št. 1, 7. 1. 1892, Deutsche Wacht, 6. 1. 1892, Südsteirische Post, 5. 1. 1892.

delovnega časa. Kot primer takšnega popuščanja podjetnikov je navedla zgled Ludvike Avguste Zang, ki je v svojem rudniku Oberdorf pri Judenburgu delavcem takoj ugodila in vozačem zvišala plačo na najmanj 1,5 fl. in kopačem najmanj na 1,20 fl. na šiht. Tudi delovni čas je bil skrajšan na osem ur.¹⁹ Že dva dni po izbruhu štrajka v Zasavju je v Trbovlje prišel bataljon 47. pešpolka iz Ljubljane, da bi preprečil nemire. Tedaj je bilo tudi nekaj rudarjev, ki so še hodili na delo, 11. januarja 1892 pa so stavkajoči s silo ustavili voznike, ki so vozili premog na kolodvor in so potem morali voznike ščititi vojaki.²⁰ Po štirinajstih dneh stavke je »Südsteirische Post« pisala, da je stavka celo hujša kot doslej največja, torej stavka iz leta 1889, saj so takrat dežurali vsaj gasilci in delali nekateri delavci pri nujnih vzdrževalnih delih. Pogajanja med stavkovnim odborom in TPD niso rodila nikakršnega napredka. Postavilo pa se je tudi vprašanje, koliko časa bodo delavci še mogli stavkati, kajti njihovi stavkovni fondi so bili že skoraj prazni in na marsikaterem rudarskem domu je na vrata že trkala lakota. Vodstvo TPD je to vedelo in se obnašalo zelo nepopustljivo.²¹ V Hrastniku je uprava zahtevala, naj pride 10 delavcev k požarni službi, 12 so jih rabili v Ojstrem, vendar so delavci to odklonili in so bili rajši pripravljeni vzeti delovne knjižice. Direkcija je vsem stavkajočim dala rok, da v treh dneh izpraznijo rudniška stanovanja. Upravni svet rudnikov na Dunaju je sprejel sklep, da se ne smejo pustiti delavci v jamo, tudi če bi to hoteli, dokler povsem ne odstopijo od svojih zahtev. V nekaterih rudnikih je delala vsaj gasilska služba, tako je bilo pri Sv. Neži na delovnem mestu 38 rudarjev, v Libojah 27, pri Lappovem rudniku v Velenju 21, pri Janeschu 9 in v Preboldu 21. V Zagorju sta bila 15. januarja 1892 aretirana in izgnana v domovinsko občino socialnodemokratska agitatorja Ehrlich in Rinaldo.²² Po dvajsetem januarju je štrajk začel pojemati, ker rudarji finančno niso več vzdržali. Pomoč, ki jim je dotekala, je bila premajhna, direkcija pa

¹⁹ Deutsche Wacht, 6. 1. 1892.

²⁰ Deutsche Wacht, 6. 1. 1892, Slovenec, št. 9, 13. 1. 1892.

²¹ Südsteirische Post, 16. 1. 1892.

²² Deutsche Wacht, 17. 1. 1892.

ni popustila. Najprej so začeli delati v Voitsbergu, nato v Trbovljah, kjer so 23. januarja že skoraj vsi prišli na delo, v Ojstrem in Hrastniku pa dve tretjini posadke. Le v Zagorju so se rudarji še držali. Dne 25. januarja 1892 pa se je tudi tu delo spet začelo in eden največjih rudarskih štrajkov se je končal, ne da bi rudarji uspeli.²³

V naslednjih dveh letih ni bilo stavkovnih gibanj, oziroma vsaj niso zabeležena v časnikih. Vzrok temu je gotovo iskati tudi v gospodarski depresiji, ki je v tem času doživela svoj vrhunec. Po drugi strani pa se je socialna demokracija v pretežni meri angažirala v akciji za splošno volilno pravico. Konec aprila 1895, točneje 29. aprila, pa je okrog 300 delavcev v Lappovem rudniku v Velenju ustavilo delo. Delavci so zahtevali, da rudniška uprava ponovno sprejme na delo nekega delavca, ki ga je odpustila. Istočasno so rudarji zahtevali tudi povišanje mezd. Rudniška uprava je obe zahtevi zavrnila.²⁴ Na jutranjo delovno izmeno je od 200 delavcev prišlo le 19, na popoldansko pa od 140 enaindvajset. Po desetih dneh je bil 10. maja 1895 štrajk končan, ne da bi poročila omenjala, ali so delavci s svojimi zahtevami uspeli ali ne.²⁵

V letu 1896 sta bili le dve manjši stavkovni gibanji, eno v Mariboru in eno v Gaberju pri Celju. Mariborski mizarski pomočniki so 20. aprila 1896 ustavili delo in zahtevali skrajšanje delovnega časa od 12 na 10 ur in pa 15% povišanje mezd.²⁶ O tem, kako se je stavka odvijala naprej in če je uspela ali ne, ni več poročil. Že prej, v prvi polovici februarja 1896, pa so neuspešno ustavili delo delavci v Westnovi tovarni emajlirane posode, in sicer v obratu za stekleno blago v Gaberju. Podjetje je namreč odpustilo nekega kleparja in delavci so zahtevali, da ga spet sprejmejo na delo. Podjetje pa je v odgovor odpustilo tudi stavkajoče delavce.²⁷ »Slovenski gospodar«,

²³ Slovenec, št. 19, 25. 1. 1892, Deutsche Wacht, 28. 1. 1892.

²⁴ Slovenski gospodar, št. 2, 16. 5. 1895, Südsteirische Post, 1. 5. 1895, Deutsche Wacht, 2. 5. 1895.

²⁵ Südsteirische Post, 8. 5. 1895, Slovenski gospodar, št. 20, 16. 5. 1895.

²⁶ Slovenski gospodar, št. 17, 23. 4. 1896, Südsteirische Post, 22. 4. 1896.

²⁷ Südsteirische Post, 15. 2. 1896.

ki je ponavadi ošvrknil delavce, je tudi tokrat zapisal, da naj zdaj, ko so brez kruha, le hvalijo socialistične zape-
ljičve.²⁸

V Mariboru je 29. marca 1897 začelo stavkati 27 so-
darskih pomočnikov, ki so bili zaposleni pri različnih
mojstrih. Pomočniki so zahtevali zvišanje mezd in že
takoj ob napovedi štrajka sta dva mojstra privolila v
delavske zahteve, ostali pa ne in začel se je štrajk, ki je
trajal kar sedem tednov, končal se je pa z zmago delav-
cev.²⁹ Zanimivo je, da je glasilo socialne demokracije na
Štajerskem »Arbeiterwille« priobčila prvo notico o tej
stavki šele, ko je stavka trajala že mesec dni. Po štirih
tednih stavke sta še dva sodarska mojstra, Pichlerjeva
vdova in Zügner, privolila v delavske zahteve in povečala
mezde od 10 do 15 krajcarjev od izgotovljenega soda.
Samo lastnik večjega podjetja Raimund Pichler je še
vztrajal in skušal tako rekoč izstradati delavce. Name-
raval jih je odpustiti, vendar mu oblasti tega niso dovolile.
Dva starejša delavca, po trditvi »Arbeiterwille« člana
krščanskosocialne delavske organizacije, sta postala stav-
kokaza.³⁰ Po veliki noči je tudi Pichler uvidel, da ima
več škode kot koristi in je delavcem ugodil v njihovih
zahtevah; ti so se 6. maja 1897 vrnili na delo. Zanimivo
je navesti, od kod vse je štrajkajočim prišla pomoč: 9 fl.
so dobili od Guggenthalove pivovarne, 11 fl. od sodarjev
Kaltenhausnove pivovarne, sodar Prelog iz Maribora je
prispeval 1 fl.; sodarji Götzove pivovarne so poslali 20 fl.,
pomožni delavci iste tovarne 16 fl. 42 kr., pivovarna Sim-
mering 7 fl., pivovarna Ottakring 4 fl., uredništvo »Gewerk-
schaft« z Dunaja 30 fl., jermenarji, sedlarji in torbarji iz
Gradca 3 fl., pivovarne Jedlese 7 fl., organizirani dnevni-
čarji iz Gradca 3 fl., soboslikarji in pleskarji iz Gradca
2 fl. 80 kr. in delavci Götzove pivovarne v Mariboru
8 fl. 70 kr.³¹

Konec junija 1897, tik pred nastopom poletja in s
tem večje potrošnje piva, je izbruhnil štrajk delavcev v
vseh obratih Götzove pivovarne, tako v Mariboru kot v

²⁸ Slovenski gospodar, št. 9, 27. 2. 1896.

²⁹ Südsteirische Post, 31. 3. 1897.

³⁰ Arbeiterwille, št. 17, 24. 4. 1897.

³¹ Arbeiterwille, št. 19, 13. 5. 1897.

Gradcu. Šlo je za organizirano akcijo, izbrano v takšnem trenutku, da so delavci upravičeno pričakovali zmago in jo tudi dosegli. Na dejstvo, da so delavci začeli štrajk, ko je bila potrošnja pivo v vsem letu največja in si tako podjetniki niso mogli privoščiti izpada proizvodnje, je opozorila tudi »Marburger Zeitung« in delavci so jo lahko le zelo medlo in neprepričljivo zavrnil. ³² Delavci so že 3. junija 1897 zahtevali povišanje plač in vodstvo pivovarne jim je povišico tudi takoj dalo. Okrog 20. junija pa so delavci v glavnem obratu Götzove pivovarne v Gradcu in tudi v Mariboru zahtevali, da naj bosta odpuščena višja sodarja Gerluschnig in Verderber, češ da sta priganjača. Vodstvo pivovarne je to zahtevo zavrnilo, nato je 23. junija začelo stavkati 38 delavcev, ravno toliko pa jih ni hotelo v štrajk. Lastnik Götz je namesto stavkajočih dobil 38 zapornikov iz mariborske kaznilnice, tako da delovni proces ni bil dosti moten. Do sobote 26. junija so se vsi delavci vrnili na delo. Delavci so dosegli, da so jim nadure začeli izplačevati tedensko, vodstvo pa je ponovno odobrilo vse, kar so delavci dosegli že 3. junija, torej povišanje plač, vsi stavkajoči ostanejo na delovnih mestih, zaposleni lahko izvolijo tri zaupnike, v bodoče ne sme biti nihče odpuščen zaradi političnega delovanja in delavci ne bodo več izpostavljeni slabemu ravnanju in priganjanju. Ob koncu štrajka je bil v pivovarni tudi delavski shod, na katerem je govoril Anetzhuber iz Gradca. ³³ Lahko rečemo, da ne drži trditev v »Marburger Zeitung«, da je socialno demokratsko vodstvo v Gradcu ta štrajk sprovciralo zaradi uspelega štrajka krščansko-socialno organiziranih tramvajskih delavcev na Dunaju, da bi s tem kovalo politični kapital. Sistematično strokovno delo na Štajerskem je namreč že toliko napredovalo in zavzelo takšen obseg, da socialnim demokratom ni bilo več potrebno posluževati se takšnih provokacij, v nič koliko obratih pa so vladale še takšne razmere, da so bile stavke več kot upravičene.

Med obljubami, ki jih je lastnik mariborske pivovarne Götz dal delavcem, je bila tudi ta, da bo tistim

³² Prim. polemiko v Marburger Zeitung, št. 50 in 51, 24. in 27. 6. 1897.

³³ Arbeiterwille, št. 25, 24. 6. 1897.

delavcem, ki so na praznike, kamor je bil vštet tudi 1. maj, morali zaradi nujnih del biti na delu, obračunaval tarife dvojno. Vendar je 1898 to obljubo deloma prelomil in pristal maja 1898 na izplačilo teh dvojnih tarif le za kvalificirane delavce, ne pa za ženske in pomožne delavce. Zato je vseh 74 zaposlenih 6. maja 1898 stopilo v štrajk, ki pa je trajal le sedem ur, nakar je Götz privolil na izplačilo dvojnih tarif vsem zaposlenim, tudi zato, ker je nanj pritisnil zastopnik sindikata združenih pivovarniških delavcev v Gradcu. Po novem sporazumu so delavci v 14 točkah dosegli naslednje: 1. pivovarji, sodarji, pomožni delavci, kurjači dobijo na mesec 1 fl. več, sladjarji pa 2 fl., 2. vsi pomožni delavci dobe na dan 5 litrov piva, kurjači pa 6, nadurno delo se plača ob nedeljah za 24 kr. več, ob delavnikih pa za 12 kr., 3. ob čiščenju sušilnih naprav dobe delavci po 50 kr., 4. nedeljsko delo bo v mejah zakona, vsi tisti, ki pa morajo zaradi narave dela delati v nedeljo 3 ure, imajo vsak sedmi dan prost, če pa delajo več kot tri ure, se te plačujejo dvojno in delavci imajo naslednjo nedeljo prosto, 5. delavska inšpekcija naj ugotovi najnujnejša dela za velikonočne, božične in binkoštno praznike ter za 1. maj in delo naj se plača dvojno, ostali pa morajo imeti prosto, 6. dnevničarji dobe 10 kr. več in 1 liter piva več, smolarji pa ob dnevih smoljenja 20 kr. več in 4 litre piva več, 7. nadure kvalificiranih delavcev in kurjačev se plačujejo ob delavnikih 20 kr. in ob nedeljah 40 kr., 8. vodje izmen dobe na mesec poleg hrane 4 fl. večjo plačo in dnevno 4 litre piva, 9. mizarji dobe dnevno 1 fl. 40 kr., tesarji 1 fl. 30 kr. in 4 litre piva, 10. več pozornosti bo posvečeno delavskim stanovanjem, 11. z delavci se bo lepše ravnalo, 12. vsak primer odpustitve delavca se bo obravnaval, 13. ženske dobe na dan 10 kr. višjo plačo, 14. dan izplačila bo odslej 1. in 16. v mesecu.³⁴ O tem štrajku je poročala tudi »Südsteirische Post« in zlobno pripisal, da so delavci v sladkem brezdelju vriskajoč pijano pohajali po mestu.³⁵ Ta zlobni komentar je nekoliko omilila čez nekaj dni, ko je zapisala, da jo veseli, da so delavci dosegli zmago, kar se pa reda in

³⁴ Arbeiterwille, št. 20, 19. 5. 1898, Arbeiter Zeitung, št. 123, 5. 5. 1898.

³⁵ Südsteirische Post, 7. 5. 1898.

miru tiče, bi bilo delavcem dvakrat v čast, če so se res obnašali docela mirno in dostojanstveno, kot je zapisala »Arbeiterwille«.³⁶

Zelo bežno je omenjen štrajk pri krojaču Hočevarju v Celju, ki so ga začeli pomočniki zaradi prenizkih mezd 25. marca 1898. Ni pa podatkov kdaj in kako se je končal.³⁷

Samo skromno notico je zabeležila »Arbeiter Zeitung«, glasilo avstrijske socialne demokracije, o mezdnem gibanju mariborskih kleparjev, ki da so začeli stavkati, podobno akcijo pa naj bi pripravljali tudi delavci v gradbeništvu. Drugih podatkov o poteku stavke kleparjev ni.³⁸ Junija je prišlo v Mariboru do velike stavke gradbenih delavcev, ki je zajela skoraj 800 delavcev in se je za stavkajoče uspešno končala. Kot nekakšna uvertura je najprej izbruhnila stavka 5. maja 1898 pri gradbenem mojstru Derwuschku, pri katerem so delavci zahtevali 10% zvišanje mezd in štirinajstdnevni odpovedni rok. Delavce je vodil mizar Haselbäck. Firma je pristala na zvišanje plač, ne pa na odpovedni rok, s čimer se delavci niso zadovoljili in so začeli stavkati.³⁹ Mariborski župan Nagy je povsem protizakonito dal aretirati Haselbäcka, ki je odsedel štirinajst dni v preiskovalnem zaporu, nato pa je bil izgnan v domovinsko občino, v Maribor pa je imel prepovedan vstop za pet let. V začetku junija pa se je štrajk končal z zmago delavcev.⁴⁰ V tem času se je že pripravljal velik štrajk gradbenih delavcev, ki so konec maja 1898 zahtevali zvišanje plač za 10 %, skrajšanje delovnega dne na 10 ur ter spremembo delovnega reda in tedensko izplačevanje mezd. Delavci so delodajalcem poslali memorandum s svojimi zahtevami, na katerega pa ni bilo odgovora in je bilo pričakovati, da bodo začeli štrajkati že z 31. majem, kot so napovedali.⁴¹ Ni jasno, zakaj je štrajk izbruh-

³⁶ Südsteirische Post, 11. 5. 1898.

³⁷ Rdeči prapor, št. 2, 25. 3. 1898.

³⁸ Arbeiter Zeitung, št. 98, 9. 4. 1898.

³⁹ Arbeiterwille, št. 8, 5. 5. 1898, Arbeiter Zeitung, št. 125, 7. 5. 1898.

⁴⁰ Arbeiterwille, št. 23, 9. 6. 1898, Arbeiter Zeitung, št. 126, 8. 5. 1898.

⁴¹ Arbeiterwille, št. 22, 2. 6. 1898.

nil šele 13. junija 1898, ko je stopilo v štrajk 800 delavcev in jih je le kakšnih 20 še delalo. Štrajk je v imenu strokovne komisije za Štajersko odprl njen sekretar Vincenc Muchitsch.⁴² Po natančnejših podatkih v »Arbeiter Zeitung« je stavko začelo 317 zidarjev in 141 tesarjev ter vsi vajenci, delalo je 16 zidarjev in 39 tesarjev. V teku dneva se je število stavkajočih potem dvignilo na 800, ko so začeli stavkati tudi v skladiščih mariborskih pivovarn. Popoldne so stavkajoči priredili več shodov na prostem.⁴³ Mariborska mestna oblast je na pritisk delodajalcev skušala stavko s silo zatreti in je aretirala 9 zidarjev, vendar so bili vsi zaradi pomanjkanja dokazov izpušteni. Delavci so povsem mirno stavkali, prišlo ni do nobenega izgreda, stavkovni odbor je bil zastražen in sploh ni smel noben član odbora zapustiti prostora, pa tudi po cestah so policisti neprestano prežali na morebitne izgrednike. Tisti delavci, ki so si hoteli preskrbeti delo v Gradcu, pa niso dobili delavskih knjižic. Po trinajstih dneh je bil 26. junija 1898 štrajk končan in po poročilu »Arbeiterwille« so delavci nekatere zahteve dosegli, torej 10-urni delavnik, tedensko izplačilo, desetminutno malico, ne pa zvišanja mezd. »Arbeiterwille« je objavljala tudi dolge kolone podatkov o denarnih prispevkih, ki so jih stavkajoči dobili, potem ko je strokovna komisija štrajk podprla.⁴⁴ V poročilu strokovne komisije za Štajersko je poudarjeno, da je stavka gradbincev uspela, ker je bilo delavstvo enotno.⁴⁵

Konec junija 1898 se je tem štrajkom priključil še štrajk pekovskih pomočnikov. V Mariboru so začeli stavkati 26. junija, ko je stavkalo 70 pekov, v Celju pa 30. Istočasno je stavkalo tudi 300 pekov v Gradcu. Vendar je zaradi številnih stavkokazov ta štrajk propadel.⁴⁶ Prav tako je bil neuspešen štrajk delavcev za vzdrževanje proge Maribor—Vuzenica, kjer so delavci 30. junija 1898 usta-

⁴² Arbeiterwille, št. 24, 16. 6. 1898.

⁴³ Arbeiterwille, št. 26, 30. 6. 1898, Arbeiter Zeitung, št. 163, 15. 6. 1898.

⁴⁴ Arbeiterwille, št. 24 in 28, 16. 6. in 14. 7. 1898.

⁴⁵ Arbeiterwille, št. 29, 21. 7. 1898.

⁴⁶ Südsteirische Post, 29. 6. 1898, Arbeiterwille, št. 29 in 40, 21. 7. in 20. 10. 1898.

vili delo in zahtevali povečanje plač. Zaradi slabe organizacije je tudi ta štrajk 70 delavcev, oziroma po drugih podatkih 90, propadel.⁴⁷ Inšpektor Kauzner iz Maribora je tedaj rekel stavkajočim, ko so ga prosili za povišanje mezd. »Boste že enkrat dobili, če pa boste štrajkali, boste dobili manj.«⁴⁸

V letu 1899 je bil v Mariboru le štrajk 16 sodarjev, ki so delali pri treh podjetjih, in sicer pri Raimundu Pichlerju, Pichlerjevi vdovi in Zieglerju. Teh 16 pomočnikov je začelo 24. aprila štrajkati, zahtevali pa so 15 do 20% zvišanje plač. Podjetniki so jim v tem letu namreč plače zelo znižali, pri vsakem izgotovljenem sodu za 10 kr. Sedem delavcev je na to pristalo, stavkajočih 16 pa ne.⁴⁹ Vendar pa štrajk ni uspel in 18. maja so se delavci vrnili na delo, potem ko so morali pristati na to znižanje mezde. Trije so zapustili svoje delodajalce in odpotovali iz Maribora.⁵⁰

Konec leta 1899 pa se je začelo mezdno gibanje v štajerskih premogovnikih. Delavci so zahtevali zvišanje plač in zagrozili s stavko. Do prvih pogajanj med TPD in delavskimi zastopniki je prišlo 17. decembra 1899. Rudarji so hoteli doseči minimalne plače, in sicer za sekače 1,5 fl., in 1,30 fl. za odvaževalce, 1,10 fl. za delavce od 14. do 16. leta starosti, 0,80 fl. za delavke na šiht, 20% zvišanje za rokodelce, razen tega pa tedensko izplačevanje, prosto stanovanje ali dodatek za stanovanje in pa premog, ki ga rabijo za kurjavo. Rudarji so svoje zahteve utemeljevali z boljšimi plačami v Vestfaliji, kamor jih je mnogo odhajalo. Rudniška direkcija pa je to spodbijala z argumentacijo, da so tam boljši pogoji za prodajo, boljši premog, dnevni kopi ipd.⁵¹ Pogajanja so bila dolgotrajna in težka in po notici 11. januarja 1900 je bilo v Zagorju vsak hip pričakovati, da bo prišlo do stavke.⁵² Končno je koncem meseca prišlo do kompromisa in so delodajalci odobrili 5% zvišanje plač in stanarino za

⁴⁷ Arbeiterwille, št. 29, 21. 7. 1898.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Arbeiterwille, št. 16 in 18, 20. 4. in 4. 5. 1899.

⁵⁰ Arbeiter Zeitung, št. 136, 19. 5. 1898.

⁵¹ Arbeiterwille, št. 16, 20. 4. 1899 in št. 18, 4. 5. 1899.

⁵² Slovenec, št. 295, 27. 11. 1899.

tiste delavce, ki nimajo rudniških stanovanj.⁵³ Že pred tem so se rudarji in direkcija sporazumeli v Köflachu in Voitsbergu.⁵⁴ Razen te stanarine, ki je znašala 3 do 4 krone, so rudarji, ki delajo v rovih, dosegli osemurni delavnik. Na dveh shodih, 21. januarja v Trbovljah se ga je udeležilo 3000 rudarjev in v Zagorju nad 1000, so govorili Čobal, Repovž in Grablovic. Govorniki so svetovali rudarjem, da naj na te kompromisne predloge pristanejo in so po dolgem prepričevanju le dosegli soglasje, čeprav je bila večina za stavko. Istočasno je bil velik rudarski štrajk na Češkem in socialni demokrati so se zavedali, da bi strokovna organizacija, ki v zasavskih rudnikih le še ni bila najboljše organizirana, težko zmogla finančna bremena stavke. Poleg tega je krščansko socialna organizacija očitno pokazala namero, da briskira štrajk in objavila, da bodo člani njene organizacije (ajmohtarji) stavkokazi.⁵⁵ Tako je bilo še najbolj razumno, da so pristali na kompromisni predlog. Do manjšega štrajka je prišlo v Trbovljah 25. maja zvečer, ko je štrajkalo 2700 ljudi v rudniku, pa tudi v tovarni cementa. Rudarji so bili nezadovoljni s poslovanjem z vodjem nemškega konzuma Turnškom, sodu pa je izbilo dno, ko je Turnšek odpustil prodajniškega pomočnika Dežmana. Naslednjega dne 26. maja so se z ravnateljem Dražem, okrajnim glavarjem grofom Attemsom in rudniškima nadkomisarjema iz Celja sestali Melhior Čobal in 16 delavskih zaupnikov. Rudarji so dosegli, da se je proti Turnšku uvedla preiskava. Dežman se je vrnil na delo, proti stavkujočim rudarjem pa se tudi ni ukrepalo. S tem pa rudarji še niso bili zadovoljni in na shodu 27. maja so sprejeli resolucijo, da je Turnška treba nemudoma odpustiti. Šele ko je Draž obljubil tudi to, so 28. maja spet šli na delo.⁵⁶

V letu 1901 imamo zabeležen samo štrajk mlinarskih pomočnikov, zaposlenih v Scherbaumovem parnem mlinu v Mariboru. Že 26. avgusta tega leta je izbruhnil enodnevni štrajk, potem ko je Scherbaum odpustil dva

⁵³ Slovenec, št. 8, 11. 1. 1900.

⁵⁴ Slovenec, št. 17, 22. 1. 1900 in Slovenski gospodar, št. 4, 25. 1. 1900.

⁵⁵ Arbeiterwille, št. 3, 18. 1. 1900.

⁵⁶ Delavec—Rdeči prapor, št. 4, 1. 2. 1900.

delavska zaupnika. Delavci so iz solidarnosti sklenili stavkati in poleg zahteve, da je treba zaupnike vzeti nazaj, pristavili še zahteve po izboljšanju delovnih pogojev, zvišanju plač in 14-dnevnem odpovednem roku. Štrajk je trajal le en dan, že naslednjega dne, 27. avgusta, so se vrnili na delo, potem ko je Scherbaum ugodil njihovim zahtevam. Točno čez dva meseca, 26. oktobra, je Scherbaum objavil razglas, da je odpustil nekega delavca zaradi zanemarjanja delovnih dolžnosti in lenobe. Istočasno je preklical obljube o 14 dnevnem odpovednem roku in spet vpeljal tridnevne.⁵⁷ Čez tri tedne, 17. novembra, je strokovničarski tajnik Vincenc Muchitsch o tem konferiral s Scherbaumom, vendar brez rezultata. Istega dne, torej 17. novembra, je bilo tudi delavsko zborovanje, na katerem so delavci izjavili ogorčenje nad ravnanjem Scherbauma in potrdili mlinarjem vso moralno in finančno pomoč v primeru stavke.⁵⁸ Vendar je do stavke prišlo šele 24. novembra, potem ko so se neuspešno končali tudi nadaljnji poskusi delavcev, da bi dosegli sporazum iz avgusta 1901. Glavni iniciator protidelavskega gledanja je bil višji mlinar Michael Burmann, ki je imel lastnika Scherbauma povsem v oblasti. Njegov glavni namen je bil, da bi razbil delavsko organizacijo.⁵⁹ Štrajkajoči so imeli velik shod 20. novembra, ki je sprejel resolucijo, da mora biti vse mariborsko delavstvo solidarno s štrajkajočimi mlinarji in ne sme kupovati moke in kruha pri firmi Scherbaum.⁶⁰ Stavka se je zavlekla čez novo leto in se je končala za delavce neuspešno. Poročil o nadaljnjem poteku stavke ni več in šele iz dveh kasnejših vidimo, da je Scherbaumu uspelo dobiti toliko stavkokazov, da je bil štrajk neuspešen. V odprtem pismu »Arbeiterwille« je namreč sam Scherbaum povedal, da »je med stavko odpustil dva ali tri delavce, ki so kršili mlinarski red in nastopali proti Burmannu«.⁶¹ Po drugem poročilu pa so »okrog 25. januarja stopili v štrajk tisti, ki so našim kolegom vpadli v hrbet in niso mogli več

⁵⁷ Delavec—Rdeči prapor, št. 16, 1. 6. 1900.

⁵⁸ Arbeiterwille, št. 252, 1. 11. 1901.

⁵⁹ Arbeiterwille, št. 266, 19. 11. 1901.

⁶⁰ Arbeiterwille, št. 276, 28. 11. 1901.

⁶¹ Arbeiterwille, št. 280, 5. 12. 1901.

vzdržati v razmerah, kakršne vladajo pri Scherbaumu.«⁶² Vendar je ta štrajk stavkokazov trajal le 2 uri in pol, potem pa je Scherbaum ugodil delavcem, saj ne bi mogel zdržati še enega štrajka.⁶³

Januarja 1902 je bil še štrajk v Westnovi tovarni v Celju, kjer so zahtevali povečanje plač, o rezultatu pa ni podatkov.⁶⁴ Najbrž pa je bil neuspešen tudi septembrski štrajk mizarjev pri Beraneku v Mariboru, saj kratka notica poroča le, da je štrajka končan, ker so stavkajoči odpotovali.⁶⁵ Neuspešen je bil tudi štrajk sodarjev septembra 1902 pri Pichlerju v Mariboru, ki so tudi zahtevali povečanje plač. V tem primeru nekateri delavci niso hoteli stavkati, bili so slabo organizirani, kar se je pokazalo že v enem prejšnjih štrajkov, stavkujoči pa so si, razen dveh, morali najti nova delovna mesta.⁶⁶

Po enajstih letih se je oktobra 1903 začela velika stavka v zasavskih revirjih, ki je bila približno enakega obsega kot prvi dve veliki stavki 1889 in 1892, ki sta se obe končali za rudarje neuspešno. Naj je bila ta tretja stavka še tako dobro pripravljena, naj so bili rudarji še tako disciplinirani, da se je vojska celo umaknila iz Zasavja, naj je bilo še toliko govora o moralnem uspehu, ki ga vsekakor ne gre zametavati, pa vendar moramo ugotoviti, da je bil konec stavke za rudarje neuspešen, čeprav so nekaj le dosegli. Rudarji so bili le še premalo organizirani, organiziranih je bilo okrog 400, kar je manj od desetine zaposlenih, TPD pa premočna, da bi štrajk uspel. Štrajk je izbruhnil 3. oktobra, potem ko so rudarji TPD direkciji obrazložili, da jim mezde iz meseca v mesec padajo, ter da mnogi rudarji ne zaslužijo več kot 60—90 vinarjev. Direkcija je kakšnim 120 rudarjem sicer v avgustu zvišala plače, kar pa je predstavljalo le izhod za najnujnejše. Po slovenskih poročilih pa do tega izplačila sploh ni prišlo.⁶⁷ Stavkovni odbor je direkciji poslal predlog, da naj bi zvišali plače kopačem na 3 krone

⁶² Arbeiterwille, št. 21, 26. 1. 1902.

⁶³ Arbeiterwille, št. 32, 8. 2. 1902.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Arbeiterwille, št. 24, 30. 1. 1902.

⁶⁶ Arbeiterwille, št. 206, 10. 9. 1902.

⁶⁷ Arbeiterwille, št. 217, 23. 9. 1902 in št. 235, 14. 10. 1902.

dnevno, vozačem 2 krone 60 vinarjev, ženskam in otrokom pa 1,60 krone. Štrajk se je začel v Trbovljah, kjer je štrajkalo okoli 3000 rudarjev, nato pa se je razširil še na Zagorje, Hrastnik in Ojstro, potem ko je direkcija rudarske zahteve odbila.⁶⁸ Organizacija stavke je bila v Zagorju v rokah Mihe Čobala, v Trbovljah Zwanzgerja in Kopača, ki sta imela poleg sebe še 26 članski odbor, v Ojstrem in Hrastniku pa sta bila vodje Mlinar in Kogovšek. V revirjih je bil tudi strokovni tajnik Muchitsch iz Gradca. Po poročilu v »Delavcu—Rdečem praporu« je v Trbovljah stavkalo 2600 rudarjev, v Ojstrem in Hrastniku 800 ter v Zagorju 1600, skupaj torej okrog 5000. Po poročilu dopisnika »Rdečega praporja« je bila najmanjša plača v rudniku 58 vinarjev, najvišja pa 3 krone, vendar je manj kot pol odstotka prejelo to plačo, kar nad 80 % pa med 1—2 kr.⁶⁹ Med meščanskimi listi je bil »Slovenski gospodar« še najbolj točen v informiranju in tudi najmanj tendenciozen. Protidelavskih komentarjev ni priobčal, pač pa je zapisal, da je skrajno krivično, da plača ravnateljstvo, ki ima velikanski dobiček pri premoгу, tako slabo svoje delavce.⁷⁰ TPD je 8. oktobra odgovorila na delavske zahteve s posebnim razglasom, med katerim so tudi naslednje točke: »zahtevo, da bi se dajale plače do neke gotove najmanjše meje (minimalno plačo) se sploh principiелно odklanja; pod pogojem, da se prične naslednji dan delo v polnem osegu, se dovoli vsem jamskim delavcem za nadurno delo povišanje za 5 %, delavcem, katere se mora nesti iz jame zaradi zadušljivega zraka, se bode zaračunal in odškodoval odslej cel šiht, navadna plača za odstranjevanje podstav v opuščenih rovih se poviša za 50 %, o znižanju globe v slučaju zamude pri branju naj odloči rudarska oblast, kopači na delovišču, oknu (ortu) bodo dobili odškodnino za vsa popravila pri podstavah in železnicah.« Naslednjega dne je izšel še drugi razglas rudniške uprave, ki je delavce opozarjal, da kršijo medsebojno delavsko pogodbo in da bi nadaljnje vztrajanje v tem nepostavnem stanju imelo

⁶⁸ Delavec—Rdeči prapor, št. 41, 9. 10. 1903.

⁶⁹ Arbeiterwille, št. 225, 4. 10. 1903.

⁷⁰ Slovenski gospodar, št. 41, 8. 10. 1903.

za delavce najslabše posledice.⁷¹ Takoj potem, ko so rudarji videli odgovor TPD, so bili shodi stavkajočih v Zagorju, Trbovljah in Hrastniku, na katerih je bilo več tisoč udeležencev in so ostro kritizirali ravnanje TPD. Očitno pa je skrajno trdo stališče TPD rudarje zbegalo in so podali nov, milejši predlog v 5 točkah: 1. 10% zvišanje plač za nadurno delo, 2. 20% zvišanje navadne plače za tesarska dela, 3. 30% povišanje navadnih plač v Hrastniku in na Ojstrem pri kubičnem metru, 4. minimalne plače naj bodo za kopače 2 kr. 40, za vozače 2 kr. 20, za mlade delavke in ženske pa 1 kr. 40, ter 5. zaradi plače nihče ne sme izgubiti službe. Po poročilu v »Arbeiterwille« je že 9. oktobra v Zagorje prišlo vojaštvo 47. pešpolka, ki pa je čez nekaj dni kraj zapustilo, ker so bili delavci tako disciplinirani.⁷² Rudarje je zavrnitev zelo presenetila, ker se je v splošnem računalo, da bo direkcija TPD popustila vsaj pri splošnem zvišanju plač. Družba je v teh letih izplačevala 10 do 15 odstotne dividende in vrednost akcije je poskočila od 140 na 311 kron. Pisec članka v »Arbeiterwille« je bil prepričan, da se je direkcija sporazumela z oblastjo, da je treba štrajk streti.⁷³ Končno je bila stavka 16. oktobra končana. V prvem poročilu v »Arbeiterwillu« je bilo rečeno, da v materialnem smislu rudarji niso dosegli velikega uspeha, pač pa v moralnem, saj so pokazali disciplino, kakršne dozda še ni bilo v nobenem rudarskem štrajku, vojska je že 11. oktobra morala zapustiti revirje, na vseh javnih shodih so rudarji izpričevali enoglasno svoje mnenje, okrepila pa se je tudi strokovna organizacija, ki je bila doslej še bolj šibka.⁷⁴ Tudi »Delavec—Rdeči prapor« je konec štrajka slavil kot zmago, dasi s precejšnjim priokusom grenkobe. »Stavka premogarjev trboveljskega revirja je končana. Res je, da niso dosegli rudarji posebno veliko, a z ozirom na faktične razmere je uspeh neprecenljiv. Rudarji imajo za seboj leta najhujše industrijalne krize, ki jim je izsesala vse sile. Obenem so sto-

⁷¹ Delavec—Rdeči prapor, št. 41, 9. 10. 1903.

⁷² Delavec—Rdeči prapor, št. 42, 16. 10. 1903.

⁷³ Delavec—Rdeči prapor, št. 42, 16. 10. 1903; Arbeiterwille, str. 229, 9. 10. 1903; Naprej, št. 7, 18. 10. 1903.

⁷⁴ Arbeiterwille, št. 231, 11. 10. 1903.

pili v stavko neorganizirani in nepripravljeni. TPD spada med najbrutalnejša kapitalistična podjetja, je torej jako nevaren sovražnik. Poleg tega so zastopala tudi oblastva stališče denarnega žaklja.«⁷⁵ V bistvu so rudarji dosegli precej manj kot pa so zahtevali v svojem kompromisnem predlogu 9. oktobra. Nazadnje so privolili v naslednje: »1. 50% povišanje plač za nadurno delo, 2. kazni glede zamude pri čitanju bode določevala odslej rudarska oblast, 3. kopačem se plača postranska dela posebej, 4. delavci, ki jih morajo odnesti iz jame zaradi zadušljivega zraka, dobijo plačan cel siht, 5. 50% povišanje plače pri gotovih delih, 6. ako dobi kopač za siht plačo pod 2 kr. 10 vin., se lahko pritoži pri ravnateljstvu in v drugi instanci pri oblasti. 7. radi udeležbe pri stavki ne bo nihče odpuščen (generalni pardon).«⁷⁶ Rudarji kljub podpori, ki je znašala nekaj več kot 700 goldinarjev, poleg pomoči strokovne organizacije, niso več zmogli štrajkati in so morali pristati na te pogoje. Darila za stavkujoče so prihajala iz Celja, Ljubljane, Maribora, Trsta, Idrije, Dunaja, Gradca, tako je graška delavska pekarna poslala 280 hlebov kruha, tovarna surogatov iz Ljubljane 1 zaboj cikorije, Scherbaum iz Maribora 22 kg sira itd.⁷⁷ Po štrajku je bil 17. oktobra, na nedeljo, v Zagorju v gostilni Pod hruško velik shod 1500 rudarjev, od tega 500 iz Trbovelj, na katerem so govorili Kopač, Čobal in Kogovšek in se rudarjem zahvalili za disciplinirano in možato zadržanje v stavki, obenem pa so opozorili, da bi se ob boljši strokovni in strankini organizaciji stavka najbrž uspešneje končala.⁷⁸ Po koncu štrajka je »Delavec—Rdeči prapor« prinesel dvokolonski uvodnik »Kaj nas uči delavski štrajk?« V njem pravi: »Stavka je končala z velepomembnim gmotnim dobičkom in še pomembnejšim moralnim uspehom. Mirno izvršavajo rudniški sužnji svoje delo, mirno, a ponosno, ker so dokazali zopet enkrat na veličasten način, kaj zmore moč

⁷⁵ Delavec—Rdeči prapor, št. 43, 23. 10. 1903.

⁷⁶ Delavec—Rdeči prapor, št. 43, 23. 10. 1903.

⁷⁷ Rdeči prapor, št. 43, 23. 10. 1903; Arbeiterwille, št. 238, 20. 10. 1903.

⁷⁸ Delavec—Rdeči prapor, št. 42, 16. 10. 1903 in št. 43, 23. 10. 1903; Naprej, št. 9, 4. 11. 1903.

združenega dela... Štrajk nas uči, da je delavstvo v svojih socialnih bojih popolnoma osamljeno in odvisno le od svoje lastne moči. Kaj briga delavsko trpljenje sito gospodo? 6000 družinskih očetov naj umira od gladu; oni se morajo prepirati radi uličnih napisov! 10 000 oseb naj trpi najhujše pomanjkanje, oni morajo delati za blagor naroda... Stavka je pričela popolnoma nepripravljena in neorganizirana. Od vseh rudarjev je bilo komaj 300 organiziranih. Poleg tega ni bilo tukaj nikakršnega rezervnega sklada, nikakoršnih sredstev za daljši boj. Tudi so bili delavci izsesani od zadnjih časov industrijalne krize. Ako so zmagali v tem boju, se imajo zahvaliti le svoji vzorni disciplini in rednemu nastopanju. Prvi strel iz puške iz Ljubljane poklicanih vojakov bi bil signal koncu stavke. Rudarji! Učite se, da je stavka najnevarnejše orodje, da je treba vsak boj pripraviti, sredstva nabirati, organizacijo izzidati! Učite se iz naše zmage, da brez solidarnega združenja ni uspeha.« Po teh besedah priznanja, zakaj je stavka propadla, se uvodničar ustavi še pri pomenu konzumnega društva in daje napotke za uspešnejši boj v bodoče, kar vidi v izgradnji organizacije. »Še na nekaj opozarjamo: na človekoljubno delo, katero je izvršila med stavko delavsko konzumna zadruga v Zagorju ob Savi. Prve dni stavke je darovala že bednim rudarjem hrane za par sto kron in kaj je potem vse storila, to vedo samo prizadeti sodrugi. Tu se je videlo enkrat, kako uspešno deluje lahko gospodarska organizacija delavstva. Boj je končan in zmagovito končan. Rudarji trboveljskega revirja! Dokazali ste, da niste več brezvoljni sužnji kapitalističnih krvososov, temveč da ste postali zavedni proletarci. In sedaj ob končani stavki, apeliramo na vas in vam kličemo: notri v organizacijo! Naprej v strokovno društvo, v konzumno zadrugo in v politično organizacijo! Izzidavajte organizacijo, zbirajte raztrešene vaše moči in postali boste močna in nepremagljiva falanga, ki bode na svojem mestu, kadar jo kliče rog v nove boje.«⁷⁹

⁷⁹ Delavec—Rdeči prapor, št. 43, 23. 10. 1903; Arbeiterwille, št. 238, 20. 10. 1903, Marburger Zeitung, št. 126, 20. 10. 1903.

Še pred tem štrajkom, ki smo ga zaradi pomembnosti in velikosti navedli na prvem mestu, imamo v letu 1903 v časnikih zabeleženi še dve stavkovni gibanji, za kateri pa v časnikih in arhivih ni sledov, kako sta se končali. V steklarni v Zagorju, ki je bila tudi v sklopu TPD, sta bila 3. in 5. februarja dva shoda, na katerih so delavci sprejeli resolucijo z zahtevami: da se akordne mezde povečajo za deset odstotkov, brusači stekla naj bi dobili 4 krone na mesec več, steklopihači pa 54 vinarjev za vsak izdelan kos, pomočniki pa 2 kroni več na mesec. Podjetje naj bi tudi priznavalo delavsko organizacijo in sprejelo nazaj na delo mojstra za graviranje stekla Ignaca Hoffmana, ki ga je za tri mesece odpustilo. Delavci so se sploh pritoževali nad odnosom delodajalcev do delavcev, njihove plače so bile nižje kot v sorodnih tovarnah druge in tudi delovni pogoji so bili slabši. Vsi delavci pa so bili strokovno organizirani. Kot je bilo že povedano, ne sledimo več podatkov, če so v svojih zahtevah uspeli.⁸⁰ Drugi štrajk je izbruhnil 21. marca v tovarni porcelana v Gotovljah pri Celju pri družbi Wessely. Tu je lastnica tovarne Wesselyjeva odpustila 9. marca 11 delavcev zgolj zato, ker so bili strokovno organizirani. Sploh je bil v tej tovarni kršen zakon o delovnem času, saj so mnogokrat delali ob nedeljah, ne da bi jim obračunavali nadure. Včasih so morali delati po 17 ur na dan, mezde pa so bile zelo mizerne, najbolje plačani so dobili 60 do 70 kron na mesec, najslabši pa celo samo 20 do 40 kron mesečno. Strokovni tajnik za Štajersko Vincenc Muchitsch je takoj po odpustu 11 delavcev osebno interveniral tako pri Wesselyjevi kot pri dr. Jožefu Sernecu, ki je bil tudi delničar, vendar so ga odpravili s kratkim: »Delamo tisto, kar hočemo.« Po 14-dnevnem odpovednem roku je bilo 11 delavcev kljub vsem intervencijam odpuščenih in tako so delavci 21. marca začeli stavkati.⁸¹

V letu 1904 je nekaj manjših mezdnih gibanj, večjega obsega je bil le štrajk gradbenih delavcev v Ptuj, zanimiv predvsem zato, ker je bil v mestu, kjer stavke

⁸⁰ Delavec—Rdeči prapor, št. 43, 23. 10. 1903.

⁸¹ Arbeiterwille, št. 33, 11. 2. 1903.

niso bile pogoste, štrajkajoči pa so bili obubožani kmečki sinovi, ne pa delavstvo s tradicijo. Konec junija so stavkali stavci v Hribarjevi tiskarni v Celju, ne da bi bila še naprej poročila, koliko časa je stavka trajala in kako se je končala.⁸² Manjši štrajk je bil v Celju še pri krojaškem podjetju Hočevár.⁸³

V Ptujú so bile razmere med gradbenimi delavci res slabe. Podjetniki so povsem svojevoljno nastavljali in odpuščali delavce, delovni čas je bil daljši od 12 ur, plače so bile zelo nizke. Junija so delavci zahtevali, da se jim vse to izboljša in ko so podjetniki stavkovnemu odboru in novemu strokovnemu tajniku za Štajersko Ausobskemu odgovorili, da pristanejo le na četrtturno dopoldansko in popoldansko malico, je štrajk izbruhnil 13. junija.⁸⁴ V ptujskem štrajku je sodelovalo okrog 120 delavcev in le 5 jih je še hodilo na gradbišče. Od delavcev je bil eden aretiran in obsojen zaradi kršenja zakona o združevanju na šest dni ječe. Štrajk pa se je iz Ptujá prenesel tudi v Brežice. Kakšen duh je vladal v teh mestih nam kaže reakcija mojstrov na štrajk. Avstrija je tedaj že imela nekaj socialne zakonodaje, delavske in strokovne organizacije so bile v glavnem že dobro organizirane in so delavci dosegli že lepo število zmag v mezd-nih bojih. V Ptujú pa so mojstri enostavno zapretili, da bodo voditelje štrajka sodno preganjali, vse udeležence pa odpustili.⁸⁵ Po enem tednu je bil 21. junija 1904 štrajk končan. Delavci, ki so bili v glavnem kajžarji in doslej neorganizirani, so polagoma postajali nedisciplinirani, vendar so kljub temu dosegli nekaj olajšav, tako da z ozirom na okoliščine lahko rečemo, da so delavci le uspeli. Na zadnjem sestanku, ki mu je prisostvoval tudi Ausobsky je bilo sklenjeno, da bo poslej delovni dan trajal od 6. zjutraj do 6. zvečer s četrtturno dopoldansko in popoldansko pavzo za malico. S tem se je delovni dan skrajšal za pol ure. Zaposleni so bili razdeljeni v tri razrede in so zaslužili 2,20 2,40 ali 2,60 na dan, vendar

⁸² Arbeiterwille, št. 61, 15. 3. 1903 in št. 66, 23. 3. 1903.

⁸³ Arbeiterwille, št. 146, 29. 6. 1904.

⁸⁴ Arbeiterwille, št. 213, 18. 9. 1904.

⁸⁵ Arbeiterwille, št. 133, 14. 6. 1904.

so posamezni delavci že prej zaslužili po 2,60 krone,⁸⁶ nižje kvalificirani naj bi odslej dobivali od 1,20 do 1,40 kron, ženske pa 1—1,20 krone. Nadure naj bi bile 6 % bolje plačane.⁸⁷

Do manjšega štrajka, o katerem pa spet nimamo na voljo kaj več podatkov kot to, da je bil, je prišlo decembra 1905 v Hrastniku, ko je stavkalo 922 rudarjev, torej polna zasedba, zaradi spora z nadzornikom.⁸⁸ Po enem tednu zasledimo le podatek, da je štrajk končan.⁸⁹ Uspešen je tistega leta štrajk pekovskih pomočnikov v Mariboru. Prve podatke o štrajku imamo 7. junija, ko so po pogajanjih z delavci mojstri Berner, Duma, Witlaczil in Schmied odobrili povečanje plač.⁹⁰ Peki v teh pekarnah so se vrnili na delo, stavkalo pa je še 28 pekov, zaposlenih v javni pekarni Scherbaum, pekarnah Zinky, Mussek, Kugler, Zinauer, Kottnig, Lorgger, Weinberger in Kotzbeck. V času med prvim poročilom in zdaj citiranim je pekomo odobrila povišanje še pekarna Grilc na Studencih. Zlasti pomembno je bilo, če bo morala odobriti večje mezde Scherbaumova pekarna, ki je bila največja in je zalagala večino železničarjev v Mariboru, imela pa je svoj obrat tudi v Innsbrucku, kjer je bila tudi stavka. Scherbaumu se ni posrečilo najti stavkokazov in pričakovati je bilo, da bo moral kmalu popustiti in temu naj bi potem sledili še vsi ostali pekovski mojstri, ki so še vztrajali pri istih plačah. Peki so naslovili na delavstvo solidarnostno izjavo, naj ne kupujejo pri Scherbaumu, kar so delavci, predvsem železničarji, sprejeli.⁹¹ Čez dva dni je na pekovski zadevi pristal še Zinauer, medtem ko je Scherbaum pristal, da se z delavci vsaj dogovarja.⁹² Vendar pa je štrajk trajal še več kot dva tedna. Nekaterim manjšim pekomo je uspelo dobiti stavkokaze in nekaj vajencev, medtem ko se Scherbaumu to ni posrečilo in je moral pristati na zahteve svojih pomočnikov.

⁸⁶ Arbeiterwille, št. 136, 17. 6. 1904.

⁸⁷ Arbeiterwille, št. 138, 19. 6. 1904.

⁸⁸ Arbeiterwille, št. 140, 22. 6. 1904.

⁸⁹ Marburger Zeitung, št. 154, 23. 12. 1905.

⁹⁰ Marburger Zeitung, št. 156, 30. 12. 1905.

⁹¹ Arbeiterwille, št. 133, 7. 6. 1906.

⁹² Arbeiterwille, št. 134, 8. 6. 1905.

Dne 27. junija je bil štrajk končan in peki so dobili večje mezde in boljše delovne pogoje v naslednjih pekarnah: Marburger Arbeiterbäckerei, Karl Scherbaum u. Söhne, Wilhelm Witlaczil, Maria Duma, Wilhelm Berner, Dr. S. Böcher, E. Zinauer, August Zinky, Karl Weinberger in Karl Grilc na Studencih. Pet pekovskih mojstrov Lorger, Kugler, Musek, Kotnig in Muletz na Studencih pa so pristopili k sporazumu s peki.⁹³ Kaj je bilo s Kotzbeckom, ni jasno. Kotnig in Muletz sta še v začetku julija delala samo s stavkokazi.⁹⁴

Januarja 1906 je izbruhnilo spet v revirjih, in sicer v Trbovljah, Ojstrem in Hrastniku, ne pa v Zagorju, kjer se štrajku, kot bomo videli, niso pridružili. Trboveljski rudarji so že sredi decembra 1905 poslali upravnemu svetu TPD zahtevo, da se vsem dnevnim in nočnim delavcem dvignejo plače za 20 odstotkov, delavke naj bi dobivale 1,60 kr., osnovne plače kopačev naj bi bile 3 kr., vsi tisti, ki delajo v taki vročini, da jim delovni dan traja le šest ur, naj bi tudi imeli normalno plačo 3 kr. Rudarji so postavili rok za odgovor na 8. januar 1906. Direkcija TPD pa je z odgovorom začela zavlačevati in posebna delegacija, v kateri je bil tudi zastopnik rudarske unije Jarolim, je pritislila še na okrajno glavarstvo in rudarski revirni urad v Celju, naj direkcija čimprej odgovori. Tako je direkcija 20. januarja, sicer odgovorila rudarjem, vendar je bila edina koncesija, ki jo je bila rudarska direkcija pripravljena dati, povečanje mezd za delavke od 1,10 na 1,24 kr., ne pa 1,60, kot so zahtevali rudarji. Naslednjega dne, to je 21. 1., je bil v Trbovljah shod rudarjev, ki se ga je udeležilo okrog 1400 rudarjev in na katerem so sklenili, da bodo začeli štrajkati.⁹⁵ Naslednjega dne, torej 22. januarja, je začelo stavkati kakšnih 2600 rudarjev.⁹⁶ Čez dva dni je bilo stavka-jočih že 3000, ker se je Trbovljam pridružil tudi Hrastnik in nato še Ojstro. V Zagorju pa so na shodih 21. januarja sklenili, da zaenkrat še ne bodo stavkali in tudi kasneje

⁹³ Arbeiterwille, št. 157, 10. 6. 1905.

⁹⁴ Arbeiterwille, št. 151, 29. 6. 1905.

⁹⁵ Arbeiterwille, št. 157, 6. 7. 1905.

⁹⁶ Arbeiterwille, št. 20, 24. 1. 1906; Der Arbeiter, št. 4, 28. 1. 1906.



niso.⁹⁷ V prvih dnevih štrajka TPD sploh ni hotela slišati o kakšnih pogajanjih, zato je bilo takoj jasno, da bo štrajk trajal dlje časa. Stavkovni odbor je imel samo informativna posvetovanja s političnimi oblastmi. Dne 24. januarja pa je bilo v Trbovljah spet veliko zborovanje rudarjev, na katerem je o štrajku govoril Etbin Kristan.⁹⁸ V nedeljo 28. januarja je v Trbovlje prišel oddelek »kanarčkov«, infanteristi polka št. 27 belgijskega kralja Leopolda. Nastanili so se tudi v Zagorju, in sicer v rudarski šoli, ki je tako za nedoločen čas zaprla svoja vrata. Vojska je prišla za vsak primer, čeprav so bili rudarji skrajno mirni in disciplinirani. Istega dne je bil v Zagorju shod rudarjev, na katerem je bila sprejeta resolucija, da so Zagorjani solidarni s štrajkajočimi in da bodo tudi oni začeli stavkati, v kolikor TPD ne bo nehala ignorirati stavkovnega odbora in se z njim ne bo hotela sestati. V tem času so tudi prva poročila, da je v Ljubljani začelo primanjkovati premoga.⁹⁹ Že v soboto 27. januarja je bil večji shod v Zagorju, na katerem so govorili Kristan, Čobal, Linhart ter zastopnik rudarske unije Zwanzger in na osnovi tega shoda je bila sprejeta že omenjena resolucija zagorskih rudarjev. V tem času so v Trbovljah začeli stavkokaško rovariti krščanski socialci pod vodstvom pisarja Leba, ki je začel nabirati stavkokaze. Na dan poročanja, to je 31. januarja, je bilo sicer šele pet stavkokazov, vendar je zasejano seme razdora kmalu bogato obrodilo in končno privedlo do neuspešnega konca stavke.¹⁰⁰ V isti številki poroča »Arbeiterwille« tudi, da je v Ljubljani in na Reki pomanjkanje premoga in da se je podražil.¹⁰¹ TPD je končno le pristala na pogajanja in rudarji so poslali dva delegata, Čobala in Kristana, ki naj bi jih zastopala na pogajanjih na Dunaju.¹⁰² Čeprav so meščanski listi zagnali vik in krik, da bo stavke vsak čas konec, so bili rudarji še vedno disciplinirani in se niso dali sprovcirati žandar-

⁹⁷ Arbeiterwille, št. 19, 23. 1. 1906.

⁹⁸ Arbeiterwille, št. 20, 23. 1. 1906.

⁹⁹ Arbeiterwille, št. 23, 26. 1. 1906.

¹⁰⁰ Arbeiterwille, št. 25, 30. 1. 1906.

¹⁰¹ Arbeiterwille, št. 26, 31. 1. 1906.

¹⁰² Prav tam.

jem, ki jih je bilo v revirjih ob stavki čez 100. Na dan 2. 2. pa je bilo že 80 stavkokazov in njihovo število se je večalo.¹⁰³ Na pogajanjih s TPD Kristan in Čobal nista uspela. Direkcija je bila pripravljena dati le zanemarljivo majhne ugodnosti, ki so jih rudarji nazadnje le sprejeli. Rudarji so dosegli samo generalni pardon, ter znižanje stanarine rudarjem, ki stanujejo v stanovanjih TPD od 5 na 4 krone mesečno, medtem ko se stalni dodatek za stanovanja poveča za 1 krono. Tistih 38 rudarjev, ki so bili odpuščeni pred štrajkom, pa niso hoteli sprejeti nazaj na delo. Med njimi so bili tudi štirje strokovni delegati.¹⁰⁴ Štrajk torej ni uspel, v glavnem res zaradi stavkokaštva krščanskih socialcev, ki so se bali, da jim bodo socialni demokrati prevzeli v revirjih vse pozicije. Na dan pred koncem štrajka, 5. februarja, je bilo stavkokazov že okrog 400 in rudarsko delo je bilo lahko vsaj v glavnem obnovljeno. Ob še novih stavkokazih je bilo tako 6. februarja stavke konec.¹⁰⁵ Po končanem štrajku je »Arbeiterwille« priobčila obširen, nepodpisan članek, ki nekoliko posveti v zakulisje štrajka. V članku zvemo, da so zastopniki organiziranega proletariata, torej sindikalni voditelji in zastopniki stranke pred izbruhom stavke skušali doseči, da bi rudarji izročili svoje zahteve poravnalnemu uradu TPD, vendar je pet rudarjev zahtevalo, da se štrajka in v tem so jih podprli tudi krščanskosocialno organizirani rudarji. Prav ti so med štrajkom poslali družbi svoj memorandum, v katerem so zahtevali samo 10% povišanje plač. Ko je družba videla, da so rudarji neenotni, je lahko pritiskala na rudarje z močnejših pozicij in ko sta Kristan in Čobal 4. februarja na Dunaju začela pogovore z družbo, so krščanski socialci dali vedeti, da bo 5. februarja prišlo na delo večje število stavkokazov in to dejstvo je usodo štrajka tudi odločilo.¹⁰⁶ Istočasno sta štajerska strokovna komisija in unija rudarjev demantirali, da bi bil Karel Linhart zastopnik teh dveh korporacij in da so bile vse njegove akcije v Trbovljah delane na lastno pest, vendar

¹⁰³ Arbeiterwille, št. 31, 6. 2. 1906.

¹⁰⁴ Arbeiterwille, št. 28, 2. 2. 1906.

¹⁰⁵ Arbeiterwille, št. 32, 7. 2. 1906.

¹⁰⁶ Arbeiterwille, št. 33, 8. 2. 1906; št. 34, 9. 2. 1906.

pa obe organizaciji v času štrajka nista hoteli razbijati delavskih vrst.¹⁰⁷ Že naslednjega dne po končanem štrajku, to je 7. februarja, je skupina socialnodemokratskih poslancev na čelu z Reslom in Cingrom vložila interpelacijo notranjemu ministru na 375. seji parlamenta, ker so žandarji pretepali in šikanirali stavkajoče.¹⁰⁸

Čez kakšen mesec je bil upešno končan štrajk pekov v Mariboru v pekarni Witlaczil, ki je nameraval reducirati osebje in znižati plače in so zato pomočniki šli v štrajk. Dne 4. marca 1906 pa je Witlaczil umaknil svoje namere.¹⁰⁹ Kmalu zatem se je začel spet v Mariboru štrajk mizarских pomočnikov.¹¹⁰ Kaj in kako je bilo s tem štrajkom iz razpoložljivih virov ni razvidno. Konec aprila pa je med njimi spet prišlo do gibanja in so pomočniki začeli štrajkati potem, ko je združenje mizarских mojstrov njihove zahteve zavrnilo. Svoje zahteve (deseturni delavnik, stoodstotno zvišanje plač, konec dela ob 5. popoldne ob dnevih izplačila, poseben dodatek za Maribor 20 vinarjev, za mariborski okraj 1 kr. in za širšo okolico 2 kr.) so izročili direktno mojstrom. Nekateri so v te zahteve takoj privolili, pri drugih pa so začeli pomočniki stavkati.¹¹¹ Istočasno je bil tudi štrajk čevljarjev pri firmi Zollenstein in je sodišče 28. aprila odločilo v korist delavcem, ki so bili odpuščeni prej, kot je bil predpisan 14-dnevni rok.¹¹² V že omenjenem štrajku mizarjev je končno popustila še tovarna Potočnik in je bila stavka končana z zmago delavcev.¹¹³ Po februarškem neuspelem štrajku so v Trbovljah rudarji 13. septembra družbi TP spet vložili zahtevek po zvišanju plač zaradi podražitev. Tudi zdaj so zahtevali 20% zvišanje, za rudarje, ki delajo v rovih z nad 30° C vročine povišanje na vsaj 3 krone in zgraditev rudniške kopalnice. Čez mesec dni je uprava odgovorila, da ne bo zvišala plače za 20 %, ampak kopačem od 2,21 na 2,50 kr., mlajšim kopačem od 2 kr. na

¹⁰⁷ Arbeiterwille, št. 36, 11. 2. 1906.

¹⁰⁸ Prav tam.

¹⁰⁹ Arbeiterwille, št. 41, 18. 2. 1906.

¹¹⁰ Arbeiterwille, št. 55, 6. 3. 1906.

¹¹¹ Arbeiterwille, št. 73, 27. 3. 1906.

¹¹² Arbeiterwille, št. 102, 1. 5. 1906.

¹¹³ Prav tam.

2,30 kr. in odvažalcem od 1,55 na 1,80 kr. Drugo zahtevo je sploh odbila, češ da rudarji že itak dobivajo povprečno več kot 3 krone dnevno, medtem ko je za kopalnico menila, da je ni mogoče zgraditi prej, dokler ne bo končana vodovodna napeljava iz Save.¹¹⁴ Nekaj dni prej pa so delavci hrastniške steklarne dosegli nekoliko boljše pogoje dela.¹¹⁵

V letu 1907 so bile maja državnozborske volitve po novem volilnem zakonu s splošno volilno pravico. S tem v zvezi imamo prva mezdna gibanja šele po volitvah. Tako je v drugi polovici maja prišlo najprej do štrajka čevljarjev v Jartschitschevi tovarni v Mariboru,¹¹⁶ pa tudi pri nekaterih manjših čevljarških mojstrih. Vsega je štrajkalo sicer samo 14 pomočnikov, ki so zahtevali povečanje plač, dodatek za hrano in stanovanje, kar je združenje mojstrov sicer odobrilo, vendar Jartschitsch tega ni hotel sprejeti.¹¹⁷ Po 14-dnevnem štrajku je Jartschitsch sicer pristal na 10% zvišanje plač, kar pa bi moral že davno storiti, če bi hotel obdržati delavce, ki so dvignili delovne knjižice in odšli drugam.¹¹⁸

V istem času je bila stavka pivovarniških delavcev v Götzovih pivovarnah in stavkali so tudi v Mariboru, ne le v Gradcu. V Gradcu je Götz moral pristati na takšne mezde, kot jih je določala pogodba med Götzom in tarifno strokovno komisijo, medtem ko v mariborski pivovarni na to ni pristal. Pač pa je moral podpisati ločeno pogodbo, po kateri lahko rečemo, da so tudi mariborski pivovarniški delavci zmagali. Tako so dobili stalno zaposleni delavci za 3 do 4 krone večje plače na mesec, dni-narji pa 20 vinarjev več na dan. V zimskih mesecih se je delovni dan skrajšal na 9 1/2 ur, dvajset nedelj v letu je bilo popolnoma prostih, tisti, ki so bili zaposleni 3 do 5 let, so dobili pravico na sedemdnevni plačani dopust ter dodatek za čas bolezni v višini 3/4 plače.¹¹⁹

¹¹⁴ Marburger Zeitung, št. 56, 10. 5. 1906.

¹¹⁵ Arbeiterwille, št. 249, 21. 10. 1906.

¹¹⁶ Arbeiterwille, št. 242, 13. 10. 1906.

¹¹⁷ Arbeiterwille, št. 122, 25. 5. 1907.

¹¹⁸ Arbeiterwille, št. 129, 2. 6. 1907, in št. 134, 8. 6. 1907.

¹¹⁹ Arbeiterwille, št. 132, 6. 6. 1907.

V začetku junija 1907 je prišlo do stavke pekovskih pomočnikov v Ptuj, pri čemer je bila večina zaposlenih v veliki pekarni ptujskega župana in vodje štajercijancev Orniga. Ta je imel svoj avtomobil in je z njim skušal naloviti dovolj stavkokazov; predvsem iz vrst bivših pekov, da bi stavko strl.¹²⁰ Med manjšimi peki je kmalu prišlo do sporazuma z delavci in so se jim mesečne plače povečale na 22 do 28. kr., medtem ko pekarni Ornig in Losinschek nista hoteli ustreči delavskim zahtevam. Ornig je celo izrabil svoje mesto župana na ta način, da so žandarji skušali prisiliti delavce naj delajo.¹²¹ Čez nekaj dni pa so se Ornigu uprli tudi njegovi stavkokazi in začeli stavkati. V tem času so bila mezdna gibanja pekovskih pomočnikov tudi v različnih drugih krajih monarhije, npr. v Badnu, Innsbrucku, Tridentu,¹²² ki pa najbrž niso vplivala na ptujski štrajk. Kot se da sklepati iz zadnjega poročila »Arbeiterwille«, je Ornig nazadnje stavko le strl na ta način, da je izkoristil položaj župana, dal stavkajoče zapreti, jim odvzel delavske knjižice in jim zagrozil, da jih bo izgnal.¹²³

V Mariboru se je 4. julija 1907 začel najprej delni štrajk zidarjev, ker podjetniki kljub konjunkturi niso hoteli dvigniti mezd.¹²⁴ Čez dva dni, 6. julija, je stavka postala popolna in podjetniki so skušali pridobiti stavkokaze od drugod, zlasti Italijane.¹²⁵ Po štiridnevnem štrajku so delavci popolnoma zmagali in dosegli naslednje izboljšave svojega položaja: 1. minimalna mezda je zagotovljena za leto 1907 3,50 krone, za leto 1908 pa 3,80 krone, tisti, ki so že zdaj imeli skoraj toliko, pa dobe še 30 vinarjev na dan; 2. pomočniki z enim letom delovne dobe in delavci nad 60 let naj bi imeli v letu 1907 najmanjšo mezdo 3,20 kron, naslednje leto pa 3,50 kron; 3. fasaderski delavci dobe dnevni dodatek 40 vin., za zunanja dela pa 30 vinarjev, če je delovišče oddaljeno do 1 ure, za večjo oddaljenost pa 50 vinarjev; 4. delovni dan

¹²⁰ Arbeiterwille, št. 134, 8. 6. 1907.

¹²¹ Arbeiterwille, št. 132, 6. 6. 1907.

¹²² Arbeiterwille, št. 135, 9. 6. 1907.

¹²³ Arbeiterwille, št. 136, 11. 6. 1907.

¹²⁴ Arbeiterwille, št. 138, 13. 6. 1907.

¹²⁵ Arbeiterwille, št. 157, 5. 7. 1907.

traja od 7. do 18. ure z enourno pavzo za kosilo in 25 minut za zajtrk; 5. ob dnevih izplačila se delovni dan skrajša za eno uro; 6. delavci smejo imeti svoje zaupnike; 7. delavci se obvežejo, da bodo pridno delali; 8. zaradi mezdnega boja ne sme biti nihče odpuščen; 9. hrana in pijača se sme prinesiti na delovišče le tik pred pavzo; 10. vse ostale doklade, ki v tem sporazumu niso omenjene, pa ostanejo še naprej.¹²⁶

V Mariboru je 1. marca 1908 krojaškim pomočnikom potekla kolektivna pogodba in združenje mojstrov je zahtevalo 14-dnevni rok za pripravo nove pogodbe. Po izteku tega časa se mojstri še vedno niso zmenili za novo pogodbo in krojači so sklenili stavkati.¹²⁷ Krojači so napravili svoj osnutek pogodbe z zahtevami po višjih mezdah, kar pa so mojstri zavrnil in 16. marca je stavka izbruhnila, potem ko so prejšnjega dne, 15. 3., z dvema glasovoma proti odločili, da je njihovega potrpljenja konec.¹²⁸ Nekateri mojstri so sicer še mislili na dogovor s pomočniki, vendar je predsednik Andrej Letonja vztrajal, da se krojačem ne popušča in tako je bila stavka popolna.¹²⁹ Na ta odkriti napad je Letonja odgovoril, češ da bo krojaško delo dražje, če bo delovni dan krajši, mezde pa večje in to bo v končni konsekvenci prizadelo tudi delavce same.¹³⁰ V odgovor je »Arbeiterwille« očitala Letonji, da je prešel v tabor nemških nacionalcev in je s strankarskih pozicij usmerjen proti delavcem.¹³¹ Po poročilu »Arbeiterwille« je stavkalo 72 krojačev, od tega 52 zaposlenih pri 6 večjih delavnicah, 20 pri 12 manjših in da je pri 38 malih mojstrih 14 stavkokazov.¹³² Do prvih rezultatov je prišlo 20. in 21. maja, ko so delavnice Strakel, Ledineg, Lacko, Dereani, Elem, Murschetz in Müller sprejele zahteve pomočnikov, v ostalih delavnicah pa je stavka trajala dalje.¹³³ Ostali mojstri na čelu z Letonjo pa so vztrajali še tri tedne in šele sredi aprila je pomoč-

¹²⁶ Arbeiterwille, št. 159, 7. 7. 1907.

¹²⁷ Arbeiterwille, št. 161, 10. 7. 1907.

¹²⁸ Arbeiterwille, št. 65, 15. 3. 1908.

¹²⁹ Arbeiterwille, št. 66, 17. 3. 1908.

¹³⁰ Arbeiterwille, št. 68, 19. 3. 1908.

¹³¹ Marburger Zeitung, št. 35, 21. 3. 1908.

¹³² Arbeiterwille, št. 70, 21. 3. 1908.

¹³³ Prav tam.

nikom uspelo, da so mojstri končno privolili in so podpisali nove tarifne pogodbe.¹³⁴

Približno ob istem času kot krojači so tudi mizarški pomočniki zahtevali od svojih mojstrov višje mezde. V svoji zahtevi so postavili rok 21. marec, ko naj bi se podpisale nove kolektivne pogodbe. Vendar mojstri niso bili pripravljeni povečati mezd in mojster Majcen je npr. odgovoril, da so mizarji sami krivi zvišanja življenjskih stroškov, ker so leta 1890 stavkali.¹³⁵ Stavka je potem izbruhnila 23. marca, dva dneva po preteku roka. Mojstri so se izgovarjali, da ne najdejo skupnega jezika in da noče biti nihče prvi, ki bi pomočnikom povišal mezde.¹³⁶ Med mojstri je bil zlasti Wicher najbolj sovražno razpoložen do pomočnikov in je prepričeval ostale mojstre, naj ne zvišajo mezd. Že prve dni stavke so mojstri skušali pridobiti stavkokaze na ta način, da so jim ponujali večje mezde in v bližnji perspektivi še vodstvo delavnic. Vendar so se pomočniki izkazali kot zelo solidarni in so stavkali tudi pri mojstru Potočniku, čeprav je pristal na njihove zahteve. Med stavkajočimi je moralo biti precej Slovencev, saj si je drugače težko zamišljati, zakaj je »Arbeiterwille« iskala slovenske časnike. Čevljarji so bili včlanjeni strokovno v združenju lesnih delavcev in jih je v pogovorih z mojstri zastopal sekretar tega združenja Ebner.¹³⁷ Po petih dnevih stavke so prvi stavkajoči že zapustili delovna mesta in si šli iskat kruha drugam.¹³⁸ Mizarji so dobivali od sindikata materialno pomoč, tako da so lahko brez prevelikih žrtev vztrajali v stavki. Po tednu dni je 30. 3. prvi mojster že pristal na njihove zahteve, drugod pa je stavka trajala naprej.¹³⁹ Ko je stavka trajala že drugi teden, so mojstri v meščanskem časopisju objavili oglas, da iščejo 50–60 stavbenih in pohištvenih mizarjev, takšnih seveda, ki niso bili sindikalno organizirani. Po tem oglasu je »Arbeiterwille« prvič objavila zahteve mizarjev: 9 1/2-urni delovnik namesto 10-urnega, 15-odstotno

¹³⁴ Arbeiterwille, št. 72, 24. 3. 1908.

¹³⁵ Arbeiterwille, št. 90, 14. 4. 1908.

¹³⁶ Arbeiterwille, št. 68, 19. 3. 1908.

¹³⁷ Arbeiterwille, št. 72, 24. 3. 1908.

¹³⁸ Arbeiterwille, št. 75, 27. 3. 1908.

¹³⁹ Arbeiterwille, št. 76, 28. 3. 1908.

zvišanje mezd in minimalno mezdo 3,20 krone na dan. Seja zaupnikov graških mizarjev pa je mariborskim poslala finančno pomoč.¹⁴⁰ Kot primer različnih načinov izsiljevanja navajam primer mojstra Kolariča, ki je hodil na domove svojih pomočnikov in skušal od njihovih žena dobiti delavske knjižice, da bi jih lahko odpustil.¹⁴¹ Štrajk je trajal že četrti teden, ko so mizarji iz Celovca poslali svojim kolegom 50 kron pomoči, pa tudi delavstvo južnih železnic je poslalo »znaten znesek«.¹⁴² Po 25 dneh so začeli mojstri popuščati in obrisi delavske zmage so bili vedno bolj jasni. Najprej je pristal na delavske zahteve Potočnik, in sicer na 9 ¹/₂-urni delovnik, ob sobotah na 8 ¹/₂-urnega, minimalna mezda je bila določena na 32 vinarjev na uro, sicer pa so se mezde povišale za 10 %.¹⁴³ Pri mojstrih Derwuschku, Neuhardt, Potočniku in Trofenigu so 21. aprila, po skoraj mesec dni trajajočem štrajku, začeli delati, potem ko so mojstri pristali na iste pogoje kot Potočnik. Vztrajali so le še Kolarič, Wicher, Salzer in Hohenegger.¹⁴⁴ Že naslednjega dne pa poroča »Arbeiterwille«, da so na zahteve pomočnikov pristali še Wicher, Salzer in Hohenegger, medtem ko so Kolariča vsi pomočniki že zapustili.¹⁴⁵ Vendar pa je Wicher pogodbo kmalu prekršil in je delavski list svaril delavce, naj se ne zaposlijo pri njem, pač pa je končno klonil tudi Kolarič in pristal na zvišanje mezd.¹⁴⁶ Tako se je povsem uspešno končala ta dolgotrajna stavka, ki je v časopisju precej odmevala, prav po zaslugi dobre priprave, organizacije in delavske solidarnosti.

Nekaj dni pred začetkom stavke mizarskih pomočnikov so 20. marca začeli stavkati komunalni delavci v Mariboru, ki pa dotlej sploh niso bili organizirani in jih je uprava že takoj po začetku stavke mirno odpustila in stavke je bilo konec.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Arbeiterwille, št. 79, 1. 4. 1908.

¹⁴¹ Arbeiterwille, št. 81, 3. 4. 1908.

¹⁴² Arbeiterwille, št. 83, 5. 4. 1908.

¹⁴³ Arbeiterwille, št. 92, 16. 4. 1908.

¹⁴⁴ Arbeiterwille, št. 94, 18. 4. 1908, št. 95, 19. 4. 1908.

¹⁴⁵ Arbeiterwille, št. 96, 22. 4. 1908.

¹⁴⁶ Arbeiterwille, št. 97, 23. 4. 1908.

¹⁴⁷ Arbeiterwille, št. 143, 18. 6. 1908.

Do krajšega štrajka je prišlo 16. junija 1908 v Trbovljah, v vzhodnem revirju II. Po poročilu v »Rdečem praporu« in »Arbeiterwille« sta ga naravnost provocirala ing. Werner in delovodja Brettenböck, ki sta na vse načine skušala sekirati delavce in jim zniževati mezde. Že pred mesecem, ko sta prevzela svoje opravke, sta hotela brez obzira prikrajšati zaslužke rudarjev in šele ko so se delavci energično uprli, sta opustila svojo nakano. Meseca marca so bili člani upravnega sveta v Trbovljah in pri tej priliki so delavci prosili za izboljšanje mezde. Takrat se je določilo, da mora biti akord tak, da ne zaslužijo delavci izpod 3 kr., delavke pa ne izpod 2,10 kr. na dan. »Ker pa je postal revir vsled prejšnje slabe uprave pasiven, sta hotela Werner in Brettenböck sanirati ga na račun delavcev ter sta naznanila za 1. julija sledeče mezde: za mladoletne delavce 1,60 kr., za mladoletne delavke 1,40, za oženjene delavce 2,40, za oženjene starejše delavce 2,60 in za ženske in upokoјence 1,80 kr. na dan. Ko so delavci zvedeli za to znižanje so hoteli govoriti z inženirjem in Brettenböckom, ta pa je dal reči, da ga ni doma. Nato so delavci popoldne ob dveh, namesto da bi šli v jamo, korporativno odkorakali pred ravnateljevo pisarno, kjer se jim je obljubilo, da se mezde ne znižajo. Delavstvo se je mirno vrnilo v revir. Ko so opazili ing. Wernerja, so bili tako ogorčeni, da so glasno zahtevali, naj se odstrani. Samo pomirjevalnemu posredovanju navzočega sodruga Sitterja se je posrečilo preprečiti močnejše izbruhe. Werner je sploh ošaben človek, ki ravna z delavci kakor kak ameriški plantažer s sužnji. Če se delavec pritoži zaradi zaslužka, tedaj odgovori: ‚Komur ni prav, pa naj gre. Delavce dobim za 60 do 80 kr. na dan,‘ ali pa se zadere: ‚S teboj nimam kaj govoriti,‘ in gre. Vozniki so zadnjega meseca delali čez čas, Werner jim pa izrednih ur ni hotel plačati. Okrajni rudniški urad v Celju, namesto da bi pazil na red, še protežira tako ravnanje.«¹⁴⁸

Omeniti je še kratkotrajen in neuspešen štrajk mlinarskih delavcev v Mariboru pri parnem mlinu Ludwig Franz in sinovi. Ker je bilo med mlinarji 17 stavkokazov

¹⁴⁸ Arbeiterwille, št. 71, 22. 3. 1908.

(sami Slovenci), je stavka po petih dneh 3. avgusta propadla.¹⁴⁹

V začetku aprila 1910 je v Trbovljah in Hrastniku štrajkalo okrog 4000 rudarjev, ki so zahtevali višje mezde in drugega vodjo obrata, ker jih je Martini zelo šikaniral. Že marca so poslali vodstvu rudnika zahtevo po zvišanju plač in šele po šestih tednih jim je rudniška uprava odgovorila in rudarski memorandum zavrnila. Iz razpoložljivih virov ni razvidno, kdaj in kako se je štrajk končal.¹⁵⁰

Konec avgusta 1910 je v Ptujju umrl mizarski mojster Kratzer. Za njim so podjetje prevzele njegove hčere in za vodjo obrata dobile nekega Voita z Dunaja, ki je kot prvi ukrep skušal znižati mezde zaposlenim. Sekretar sindikata lesnih delavcev za Štajersko Ebner je v imenu pomočnikov protestiral, vendar ni prišlo do sporazuma.¹⁵¹ Zato so 5. septembra mizarski pomočniki začeli stavkati. Mizarji so zaslužili 23 do 29 vinarjev na uro, kar ni bilo ravno mnogo in so hoteli nekoliko višje mezde.¹⁵² Strokovna komisija lesnih delavcev je ptujske mizarje finančno in moralno podprla in že s ponedeljkom 12. 9. so se delavci vrnili za stroje, potem, ko jim je podjetje priznalo višje mezde, vendar iz poročil ni razvidno, za koliko so se povečale.¹⁵³

V času velike protidraginjske akcije, ki jo je organizirala in uspešno izvajala socialna demokracija v Avstriji, je bilo v letu 1911 precej stavkovnih gibanj. Do prvega tovrstnega gibanja je prišlo sredi marca 1911 v Mariboru in Celju. Potem ko je mariborskim krojačem 21. marca potekla tarifna pogodba, so zahtevali, da se jim z novo pogodbo popravijo mezde za 10 odstotkov.¹⁵⁴ Mariborski krojaški mojstri pa najprej niso hoteli popraviti mezd in je to storil le Vresnik, medtem ko so ostali pod vodstvom že znanega Letonje kakršenkoli dogovor o povišanju odklanjali.¹⁵⁵ V ponedeljek, 27. marca, je prišlo do

¹⁴⁹ Arbeiterwille, št. 147, 23. 6. 1908; Rdeči prapor, št. 51, 27. 6. 1908.

¹⁵⁰ Arbeiterwille, št. 178, 30. 7. 1908, in št. 184, 6. 8. 1908.

¹⁵¹ Deutsche Wacht, 9. 4. 1910.

¹⁵² Arbeiterwille, št. 232, 25. 8. 1910.

¹⁵³ Arbeiterwille, št. 244, 6. 9. 1910.

¹⁵⁴ Arbeiterwille, št. 249, 11. 9. 1910.

¹⁵⁵ Arbeiterwille, št. 78, 19. 3. 1911.

stavke, začela pa so se tudi posvetovanja z mojstri. Pomočnike je zastopal načelnik strokovne organizacije Smitka.¹⁵⁶ Štrajk je trajal samo tri dni in se je končal z zmago pomočnikov. Že prvi dan stavke je mojster Starkl pristal na povišanje in naslednji dan so pomočniki že prišli na delo. Naslednjega dne so na povišanje pristali še Dereani, Breznik in polkovni krojaški mojster Richter.¹⁵⁷ V torek 28. 3. je pristopil mojster Ledinek,¹⁵⁸ v sredo 29. 3. pa mojstri Müller, Ziverlin in Zocic, medtem ko so mojstra Lacka vsi pomočniki zapustili, ker se sploh ni hotel dogovarjati z njimi.¹⁵⁹ Ob koncu tedna, 1. 4., je bil štrajk končan, ker so pomočniki pobrali svoje knjižice in odšli drugam.¹⁶⁰

V Celju pa do stavke sploh ni prišlo, ker je mojster Wambrechtsammer na zahteve pomočnikov kmalu pristal. Po poteku tarifne pogodbe so mu pomočniki 18. 3. izročili spomenico s svojimi zahtevami. Pomočnike je na pogajanjih zastopal član strokovne komisije Kosch in 22. 3. je Wambrechtsammer pristal na skrajšanje delovnega časa od 11 ur na 10 ur in na povečanje mezd od 20 do 25 %.¹⁶¹

Brez stavke so uspeli tudi mariborski mizarji, ki jih je zastopalo okrožno vodstvo njihove organizacije; sklenili so 3-letni dogovor do 1. 5. 1914, s katerim se je urna mezda povečala od 4 na 7 vinarjev, minimalna mezda za pomočnike v prvem letu je bila odslej 36 vinarjev, v drugem prav toliko, v tretjem 40 vinarjev in v petem letu 44 vinarjev, po petem letu pa 46 vinarjev. Delavci so sicer nekoliko popustili od svojih prvotnih zahtev, ko so zahtevali za prvo leto 36, za drugo 40, za tretje 44 in peto leto 48 vinarjev kot minimalno mezdo za uro ter splošno zvišanje mezd za 15 odstotkov. Kljub temu je bil ta dogovor zanje velik uspeh, saj je bila dotlej minimalna mezda 32 vinarjev. Ta pogodba je zajemala 70 odstotkov mariborskih mizarjev.¹⁶²

¹⁵⁶ Arbeiterwille, št. 84, 25. 3. 1911.

¹⁵⁷ Arbeiterwille, št. 87, 28. 3. 1911.

¹⁵⁸ Arbeiterwille, št. 88, 29. 3. 1911.

¹⁵⁹ Arbeiterwille, št. 89, 30. 3. 1911.

¹⁶⁰ Arbeiterwille, št. 90, 31. 3. 1911.

¹⁶¹ Arbeiterwille, št. 92, 2. 4. 1911.

¹⁶² Arbeiterwille, št. 78, 19. 3. 1911 in št. 84, 25. 3. 1911.

V drugi polovici maja 1911 je prišlo v Ptuj do spontane akcije gradbenih delavcev, zaposlenih predvsem pri podjetju Wressnig, ki je bil izrazit pristaš nemškonacionalne stranke. Delavci so zahtevali povečanje plač na 37 vinarjev na uro in ker jim delodajalci niso odgovorili, so 18. maja, ne da bi obvestili svojo strokovno organizacijo, spontano šli na ulico. Okrajno glavarstvo je ob tem dogovorilo za 23. maj sestanek med delavci in delodajalci, do katerega pa ni prišlo, ker so podjetniki okrajnemu glavarstvu pisali pismo, da delavci svojih zastopnikov niso poslali, kar pa ni bilo res. V spodnji Štajerski so začeli krožiti tudi letaki, da ptujski zidarji stavkajo, kar tudi ni ustrezalo resnici. Letake je dal natisniti državnozborski kandidat nemški nacionalc ing. Stuerk, »Arbeiterwille« je ostro napadla Wressnika, češ da mu kot srditemu nemškemu nacionalcu ni do tega, da bi sedel za mizo z zastopniki slovenskih delavcev, medtem ko njihovo delovno silo rad izkorišča in to za kaj borne mezde (pomožne delavke so zaslužile 12 vinarjev na uro, pomožni delavci 14—16 vin., zidarji pa 26 do 28 vinarjev na uro).¹⁶³ Na dan pogovorov 23. maja so prišli zastopniki zidarjev in obrtni inšpektor Sim iz Gradca. Podjetniki pa so poslali sporočilo, da ne morejo zvišati plač in da se nočejo srečati z delavci. Potem ko so se delavci kljub temu, da pogajanj ni bilo, na prigovarjanje okrajnega glavarja vrnili na delo, je podjetnik Wresnik, ki je bil tudi ptujski občinski svetovalec, posameznim zidarjem mezde še znižal. To je izbilo sodu dno in 26. junija so zidarji začeli stavkati. Štrajk se je začel tudi v Brežicah. Zidarji pa so zaprosili za pomoč strokovno organizacijo v Gradcu, ki je poslala svojega zastopnika Hartmanna, ki je začel pogovore z delodajalci.¹⁶⁴ Delavci so vztrajali v štrajku in tudi stavkokaza ni bilo nobenega. Na shodu 31. 6. so poudarili, da je njihova mezda od 2,40 do 3 kron na dan v bistvu še nižja, le 2 kroni, saj delajo največ 216 dni na leto.¹⁶⁵ Podjetniki so iskali stavkokaze v Veliki Nedelji in Ormožu, vendar nihče ni hotel delati za manj kot za 4 krone

¹⁶³ Arbeiterwille, št. 121, 3. 5. 1911.

¹⁶⁴ Arbeiterwille, št. 143, 25. 5. 1911.

¹⁶⁵ Arbeiterwille, št. 177, 28. 6. 1911.

na dan, medtem ko so podjetniki ponujali največ 3 krone.¹⁶⁶ Potem ko podjetniki niso dobili niti enega stavkokaza in so najeli celo mežnarja, da je delal, se je štrajk 5. julija končal z uspehom delavcev. Podpisali so dveletno pogodbo, od 5. julija 1911 do 30. aprila 1913, po kateri se je minimalna mezda povečala od 28 na 34 vinarjev na uro, vsem boljše plačanim delavcem pa se je mezda dvignila na 1,5 krone na teden, delovni čas se je skrajšal za četrte ure, ob sobotah pa za eno uro. Višje se je odslej plačevalo tudi nadurno delo in delo ob praznikih. Dovoljeno je bilo tudi praznovanje 1. maja.¹⁶⁷

Vedno pogosteje se je dogajalo, da so se štrajki, ki so nastali spontano, brez organiziranega delavstva in brez podpore strokovne organizacije, razbili že prvi dan. Delavci pa so bili ponavadi odpuščeni. Tako je bilo tudi s stavko v mariborski pivovarni, ki je izbruhnila 13. junija 1911 in so jo še istega dne zadušili. Ob junijskih državno-zborskih volitvah je vodstvo tovarne želelo, da bi delavci volili nemško nacionalnega kandidata Wastiana in je obljubilo povečanje mezd za 10—20 vinarjev na dan. Ko pa je bil Wastian izvoljen, je bila obljuba pozabljena in delavci so 13. junija, ko so izvedeli, da s povišanjem mezde ne bo nič, takoj ustavili delo. Ker ni bilo strokovne niti politične organizacije in je vodstvo vedelo, da za delavci ne stoji nihče, jih je takoj odpustilo. Stavkala je kakšna polovica delavcev, druga polovica pa je bila s strani tovarne za neudeležbo nagrajena s 5 kronami in litrom piva.¹⁶⁸

Takoj po stavki zidarjev je v Ptuj prišlo do štrajka v usnjarni Josefa Piricha in Pototschniga v Ptuj. Pirich je že aprila odpustil nekaj delavcev, češ da mu primanjkuje dela, vendar jih je čez nekaj dni ponovno vzel v službo za plačo 18—20 kron tedensko, medtem ko je tiste, ki so zaslužili 24—27 kr., odpustil.¹⁶⁹ Delavci še niso bili organizirani in tako je prva, enodnevna stavka 6. junija propadla. Nekaj delavcev je bilo odpuščenih, dosegli pa

¹⁶⁶ Arbeiterwille, št. 181, 2. 7. 1911.

¹⁶⁷ Arbeiterwille, št. 180, 1. 7. 1911.

¹⁶⁸ Arbeiterwille, št. 185, 6. 7. 1911.

¹⁶⁹ Arbeiterwille, št. 194, 15. 7. 1911.

niso ničesar.¹⁷⁰ Po tem neuspelem štrajku je začela delovati strokovna organizacija in čez dva meseca je štrajk spet izbruhnil. Delavci so 7. 7. Pirichu izročili svoje zahteve po zvišanju plač in ko jih je odbil, je še istega dne izbruhnila stavka.¹⁷¹ Delavci so zahtevali povečanje plač za dve kroni tedensko in skrajšanje delovnega časa za eno uro.¹⁷² Pirich in Pototschnig sta iskala stavkokaze in jih nekaj dobila v Markovcih. Dva njuna vajenca pa sta morala delati ves dan, zvečer pa sta bila zaklenjena v delavnici, kjer sta spala in pred vrati ju je stražil žandar.¹⁷³ V Ptujju je bila mestna oblast sploh po navadi očitno na strani podjetnikov, ki so bili tudi občinski odborniki. Tudi ob tem štrajku so delavce na različne načine šikanirali. Tako so npr. njihovega zastopnika, člana strokovne komisije za Štajersko Drobniča za eno noč brez pravega vzroka aretirali.¹⁷⁴ S pomočjo strokovne centrale v Gradcu je bila stavka 28. avgusta končana z delavsko zmago. Delavci so dosegli povečanje plač za 1—2 kroni in skrajšanje delovnika za 2 1/2 ure. Ob večjih praznikih naj bi se odslej ne delalo več, delavci pa bi bili vseeno plačani. Za 1. maj so dosegli, da so imeli pol dneva prosto. Delavcem so bile priznane njihove organizacije in zaupniki, podpisali pa so tudi tarifno pogodbo o minimalnih mezdah. Vsak novo zaposleni pomočnik je dobil za začetek 22 kron tedensko, pomožni delavec pa 2,5 krone na dan.¹⁷⁵

Do manjše in uspešne stavke je prišlo med pekovski pomočniki v Celju. Ti so 7. septembra od mojstrov zahtevali, da si sami izbirajo, ali bodo jedli pri mojstru ali ne, uveden mora biti nadomestni prosti čas za nedeljo, prvi maj naj bo prost, zaradi meznega gibanja ne sme biti nihče odpuščen vsaj 6 mesecev. Ker so mojstri te zahteve odbili, so začeli pomočniki stavkati, vendar so že po enem dnevu vsi trije pekovski mojstri Aschleitner, Antlei in Voslak 8. septembra sprejeli zahteve delavcev.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Arbeiterwille, št. 102, 12. 4. 1911.

¹⁷¹ Arbeiterwille, št. 156, 8. 6. 1911.

¹⁷² Arbeiterwille, št. 218, 8. 8. 1911.

¹⁷³ Arbeiterwille, št. 220, 10. 8. 1911.

¹⁷⁴ Arbeiterwille, št. 227, 17. 8. 1911.

¹⁷⁵ Arbeiterwille, št. 235, 25. 8. 1911.

¹⁷⁶ Arbeiterwille, št. 242, 1. 9. 1911.

V istem mesecu so tudi krojaški pomočniki predložili krojaškemu mojstru Mastnaku novo mezdno pogodbo. To je bilo 24. septembra. Mastnak se je takoj začel pogajati s Koselom iz Gradca, ki je bil zastopnik krojaške zveze in 4. oktobra so se pogajanja zadovoljivo končala. Mezde so se zboljšale in Mastnak je z zvezo krojačev podpisal tudi mezdno pogodbo. Do stavke tako sploh ni prišlo.¹⁷⁷

Približno v istem času se je podobno na miren način končalo mezdno gibanje mariborskih čevljarskih pomočnikov, ki so v začetku oktobra zahtevali povečanje plač in 10-urni delavnik.¹⁷⁸ Pogajanja so se nekaj časa vlekla, končno pa so se le sporazumeli brez stavke in sklenili pogodbo, ki je stopila v veljavo 30. oktobra 1911 z veljavo treh let. Po tej pogodbi se čevljarskim pomočnikom mezde zvišajo za 10—40 %, delovni čas se skrajša na 11 ur, sklenila se je kolektivna pogodba z delavniškim redom in ustanovilo paritetno razsodišče. S tem je bil tudi odpravljen napol akordni sistem plačevanja.¹⁷⁹ Vendar se mojstri pogodbe niso takoj držali in je napol akordni sistem še nekaj časa trajal, pa tudi večjo produktivnost so zahtevali mojstri od pomočnikov.¹⁸⁰

O mezdnem gibanju zlatarskih pomočnikov v celjski zlatarni ni kaj več podatkov kot beležka, da je do nje prišlo.¹⁸¹

V letu 1912 je bilo mezdnih gibanj znatno manj kot leto dni poprej. Prva je bila stavka v Žalcu 11. marca, ko so začeli stavkati v Lorberjevi tovarni poljedelskega orodja.¹⁸² Delavci so zahtevali višje mezde, ki pa so bile zavrnjene. Že naslednjega dne, 12. marca, so se delavci vrnili na delo, da bi tako omogočili mirno poravnavo spora. V soboto 17. marca so bili res razgovori z lastnikom Lorberjem, ki pa je nastopil arogantno in ponovno odklonil delavske zahteve, vodji delavske delegacije Škrabetu pa je zagrozil z odpustom in ga naslednjega dne tudi od-

¹⁷⁷ Arbeiterwille, št. 251, 10. 9. 1911.

¹⁷⁸ Arbeiterwille, št. 278, 8. 10. 1911; Zarja, št. 109, 13. 10. 1911.

¹⁷⁹ Arbeiterwille, št. 276, 5. 10. 1911 in št. 288, 17. 10. 1911.

¹⁸⁰ Arbeiterwille, št. 296, 25. 10. 1911; Zarja, št. 120, 26. 10. 1911.

¹⁸¹ Arbeiterwille, št. 248, 16. 12. 1911.

¹⁸² Zarja, št. 233, 14. 3. 1912.

pustil. Štrajk se je obnovil, vendar pa ni podatkov, kako se je končal.¹⁸³

Konec marca je prišlo do mezdnege gibanja v Trbovljah, Hrastniku, Zagorju in Ojstrem, ki pa se je končalo brez štrajka in v katerem so delavci sicer nekaj dosegli, vendar znatno manj kot so zahtevali. V tem času so štrajkali delavci v angleških premogovnikih in pod tem vplivom so tudi zasavski premogarji zahtevali od TPD 20% zvišanje plač ter minimalno mezdo za jamskega delavca 4 krone 20 vinarjev na šiht.¹⁸⁴ Po velikih shodih v zasavskih rudniških središčih in intervenciji rudarske unije je TPD 31. marca pristala na 5% zvišanje, nakar so rudarji pristali in niso šli v stavko. TPD je sicer zatrjevala, da ne more izplačevati dividend in da je v težkem položaju, vendar je bil prav takrat višek konjunktуре, ki se je končal konec naslednjega leta.¹⁸⁵ Slaba organiziranost je botrovala dejstvu, da rudarji niso stavkali, kar so socialni demokrati sami priznali.¹⁸⁶

¹⁸³ Arbeiterwille, št. 77, 19. 3. 1912; Zarja, št. 237, 20. 3. 1912.

¹⁸⁴ Zarja, št. 233, 14. 3. 1912, Marburger Zeitung, št. 37, 26. 3. 1912, Deutsche Wacht, 30. 3. 1912.

¹⁸⁵ Zarja, št. 241, 26. 3. 1912, št. 244, 29. 3. 1912; Deutsche Wacht, 3. 4. 1912.

¹⁸⁶ Zarja, št. 252, 9. 4. 1912; Deutsche Wacht, 3. 4. 1912.

PRAZNOVANJE PRVEGA MAJA

Potem ko je bil sklep ustanovnega kongresa druge internacionale v Parizu 1889, da se z naslednjim letom praznuje prvi maj kot delavski praznik, je tudi avstrijska socialnodemokratska stranka začela agitirati proslavljanje prvega maja in že leta 1890 je tudi pri nas prišlo do prvih praznovanj, med katerimi so bila tudi na slovenskem Štajerskem. Nemško nacionalno glasilo »Deutsche Wacht« je na dan prvega maja 1890 posvetilo uvodnik prav delavskemu prazniku in zelo jasno povedalo, kaj misli o programu socialne demokracije. Najprej je »Deutsche Wacht« opozorila, »da se tudi na spodnjem Štajerskem delavstvo pripravlja na prvi maj, tisto delavstvo, ki je produkt nemškega truda in nemške inteligence. Bati se je, da bodo demonstracije, toda le v revirjih, kjer je mnogo tujih delavcev, saj domači so mirni.« Uvodničar je mnenja, da je zahteva delavstva po osemurnem delavniku le zunanja oblika, sicer pa da socialni demokrati hočejo paradirati s svojimi bataljoni in opozoriti družbo, da vsa gospodarska stavba sloni na njihovih ramah. Vendar pa pozabljajo, pravi »Deutsche Wacht«, da niti kapital niti delo ne moreta obstajati vsak za sebe in sta drug drugemu potrebna. »Vprašanje je, ali bodo delavci svoj prosti čas porabili za izobraževanje in ne za kaj drugega, pa tudi če bo delavnik dolg le osem ur, bodo podjetniki morali zaposliti več delavcev. Zato pa se bodo dvignile cene. Delavci naj se torej zavedo, da je njihovo praznovanje le grožnja, ki pa jo družba z različnimi sredstvi lahko odvrne in delavci naj svoje zahteve uveljavljajo na druge načine.«¹ Delavci so v Celju prvega maja 1890 organizirali miren izlet v Teharje, zvečer pa so

¹ Deutsche Wacht, št. 35, 1. 5. 1890.

hoteli imeti v hotelu Strauss veselico, ki pa jo je oblast prepovedala.² Do izgrediv je v Celju prišlo le z zidarji v Wokaunovem in Kupljenovem gradbenem podjetju, kjer so zidarji prvega maja končali delo ob šestih namesto ob sedmih zvečer in šli k zidarjem, zaposlenim pri Žimnjaku, Čančku in Leberju ter tamkajšnje delavce skušali prepričati, naj tudi oni prenehajo delati. Ker jim to ni uspelo, so jih začeli obmetavati s kamenjem. Šest delavcev je bilo aretiranih in naslednjega dne obsojenih na dva do štiri tedne zaporu. Pač pa je bilo dovoljeno praznovati v Trbovljah in Zagorju, verjetno kot posledica stavke iz prejšnjega leta. Rudarji so imeli skupno mašo, poleg tega so jim s prvim majem nekoliko dvignili mezde.³ Tudi v mariborskih železniških delavnicah je bilo praznovanje dovoljeno. Zaprli pa so nekaj delavcev v Zidanem mostu.⁴ »Deutsche Wacht« je priobčila zgodnico, ki naj bi pokazala cesarjevo dobrotljivost in židovsko izkoriščevalstvo, pač z antisemitsko tendenco, da so Židje glavni sovražniki delavstva. Po tem poročilu naj bi cesar rekel Rotschildu, da delavcev ne sme izkoriščati. Ta mu je odvrnil, da je to njegova stvar, ker ima denar. Nato ga je cesar zavrnil, da ima pa on oblast in da ne pusti izkoriščati delavcev.⁵ Podoben članek kot v glasilu celjskih nemških nacionalcev o posledicah skrajšanja delovnega časa in o splošni podražitvi, ki naj bi temu sledila, je priobčila tudi »Südsteirische Post«.⁶

Naslednjega leta je bilo prepovedano prvomajsko zborovanje delavcev v Pekrah, z motivacijo, da je to delovni dan.⁷ V delavnicah južne železnice v Mariboru pa so odpuščali okrog 400 delavcev, ker so praznovali prvi maj.⁸ V Trbovljah so nameravali delavci imeti prvomajski shod že 26. aprila 1891, vendar je bil prepovedan.⁹ Vendar pa

² Prav tam.

³ Dušan Kermavner, Začetki slovenske socialne demokracije, Ljubljana 1964, str. 185 ss; Deutsche Wacht, št. 36, 4. 5. 1890.

⁴ Deutsche Wacht, št. 36, 4. 5. 1890.

⁵ Prav tam.

⁶ Südsteirische Post, št. 35, 30. 4. 1890.

⁷ Arbeiterwille, št. 10, 20. 5. 1891.

⁸ Prav tam.

⁹ Arbeiterwille, št. 9, 6. 5. 1891.

so v revirjih prvega maja 1891 vendarle praznovali. Trboveljski rudarji so organizirali izlet na Sveto goro, iz Ojstrega in Hrastnika pa so z godbo šli v Dol, kjer so imeli mašo.¹⁰ Ob tem praznovanju prvega maja in ob na zborovanju izrečenih zahtevah po splošni volilni pravici je »Deutsche Wacht« prinesla strupen uvodnik, ki je bil uperjen ne le proti socialni demokraciji, ampak predvsem proti slovenskim delavcem. Uvodničar je zapisal, da je pač nemogoče, da bi se zahteva po splošni volilni pravici pojavila v glavah slovenskih rudarjev v Zagorju, katerim je ta pojem v bistvu samo parola brez vsebine, ampak je to plod agitatorjev od zunaj, ki pa so Nemci, kajti splošna volilna pravica ustreza le nemškemu značaju in demokratični potezi, ki je v nemškem značaju.¹¹ V slovenskih razmerah je v začetku morala ideja, naj bi delavcem dali dela prost dan za nekakšen delavski praznik, ki ni bil sankcioniran niti od cerkvene niti od politične oblasti, vzbuditi pravi šok. Zelo ilustrativna je v tem smislu anketa, ki jo je celjska politična oblast izvedla med tamkajšnjimi obrtniki 26. aprila 1891. Med tridesetimi lastniki obrtnih delavnic se je samo eden, Christian Wolf, izrekel za to, da bi dal delavcem prosto, vseh ostalih 29 pa je na anketni list odločno pripisalo svoj »nein«. Tiskar Dragotin Hribar pa je v dopisu občine Celje napisal, da v nobenem primeru ni pripravljen dati prostega dne, niti ga delavci za to niso prosili, ker so povečini poročni, mirni in skrbni ljudje.¹²

Leta 1892 v Trbovljah in Hrastniku ni bilo praznovanja prvega maja, del rudarjev pa je moral delati, čeprav je bil prvi maj na nedeljo. Delavstvo se je zbiralo le v manjših skupinah in se pogovarjalo o svojih zahtevah.¹³ Do leta 1895 ni podatkov o prvomajskih praznovanjih niti v arhivih niti v časopisju, ali pa so samo sila skope beležke. Tako je mariborska občina 2. 5. 1894 sporočila, da je prvi maj minil v miru in da je večje število delavcev

¹⁰ Deutsche Wacht, 3. 5. 1891, Kermavner, n. d., str. 307.

¹¹ Deutsche Wacht, št. 37, 7. 5. 1891.

¹² Steiermarkisches Landesarchiv Graz (odslej St LAG), Statthaltereipräsidential (odslej Statt. Präsi) 8-16/1891.

¹³ Arbeiterwille, št. 9, 4. 5. 1892; Kermavner, n. d., str. 370.

dobilo od svojih delodajalcev prost dan, ni pa navedeno, kje so delavci dobili prosto.¹⁴

V letu 1895 je bilo nekaj več praznovanj prvega maja. Po poročilu glasila celjskih nemških nacionalcev je prvi maj v Celju minil zelo mirno. »Politični intermezzo, ki so ga organizirali socialni demokrati v svoji sicer materialno suhi agitaciji, skoraj ni bil opazen. Posamezni delavci, ki so bili na ulicah pobudniki, so to storili bolj zaradi čudovitega vremena kot iz razredne zavesti.«¹⁵ V Westnovi tovarni emajlirane posode in štorski železarni je bil navaden delovni dan. Samo večje število zidarjev je praznovalo prvi maj s tem, da so svojevoljno skrajšali delovni dan za eno uro. Naslednjega dne pa so bili vsi odpuščeni. Popoldne je bil v Celju na vrtu gostilne Na zeleni trati shod z dnevnim redom: Zahteve delavcev. Shod je bil slabo obiskan in izleta v Teharje, ki je bil nadaljevanje shoda, se je udeležilo le kakšnih 30 delavcev.¹⁶ Toda že v naslednji številki je isti časopis sam demantiral svoje omalovažujoče pisanje, ko je navedel uradno statistiko, po kateri je v celjskem okrožju od okrog 6000 zaposlenih delavcev praznovalo prvi maj okrog 3200.¹⁷ Od leta 1895 je državno namestništvo v Gradcu vodilo posebno anketo o praznovanju prvega maja, v katero so vpisovali podatke po okrajnih glavarstvih, o številu delavcev, zaposlenih po posameznih obratih, koliko od njih je dobilo prosto pol dneva, ves dan z dovoljenjem delodajalcev in koliko jih brez tega dovoljenja ni prišlo na delo. Število zaposlenih je navedeno v absolutnem številu, tako da ni mogoče ugotoviti kvalifikacijske strukture, vendarle pa ti podatki dajo neko sliko o številu zaposlenih. Ni mi znano, da bi v kakšni drugi deželi na slovenskem etničnem ozemlju vodili podobno anketo ali da bi bili o tem ohranjeni podatki. Po tej anketi je bilo v okrajnem glavarstvu Celje-okolica leta 1895 v sedmih industrijskih obratih zaposlenih 3570 delavcev in od teh je 3250 dobilo ves dan prosto, 20 pa jih ves dan samovoljno ni prišlo na delo. Od skupnega števila je bilo v trbovelj-

¹⁴ St LAG, Statt. Prä. 8-16/1894.

¹⁵ Deutsche Wacht, 5. 5. 1895.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Deutsche Wacht, 9. 6. 1895.

skem rudniku zaposlenih 2534, prosto pa jih je dobilo 2412, od 420 v hrastniškem premogovniku je dobilo prosto 390, od 215 v rudniku Ojstro 200, vseh 136 delavcev tovarne cementa v Trbovljah, 117 rudarjev v Zabukovici od 125 zaposlenih in en rudar Sonnenbergove družbe v Zabukovici od 72 zaposlenih. Samovoljno pa ni prišlo na delo 8 rudarjev v Janeschevem rudniku v Zabukovici, ki je zaposloval 68 delavcev in 12 trboveljskih rudarjev.¹⁸ Na območju mariborske mestne občine med 490 delavci nihče ni dobil prosto. Pač pa so organizirali delavci v Mariboru shod na Lajtersberg, kjer se jih je zbralo 500 do 600.¹⁹ Razpršeni obrat železarstva Mulej iz Vitanj je v Sopotu v okrajnem glavarstvu Brežice vsem devetim zaposlenim dal prvega maja prosto.²⁰ Tudi v mariborski okolici niso nikjer dali delavcem prosto, edino delavnice južne železnice so vsem svojim 1043 zaposlenim, ker so točno prišli na delo, dale zadnji dve uri prosto.²¹

Svoj praznik v letu 1896 so v Zagorju praznovali že na nedeljo, 26. aprila, ko so priredili velik shod, na katerem je bilo 800—900 udeležencev. Sklicatelj shoda je bil Čobal, edina točka dnevnega reda pa: prvi majnik in njega pomen. O tem so govorili Petrič in Brozovič iz Ljubljane ter Čobal. Vsi so poudarjali, da se socialna demokracija krepi, čeprav se tako liberalizem kot tudi klerikalizem složno borita proti njej.²² V Celju so nameravali prirediti izlet, vendar je zaradi slabega vremena odpadel, pač pa so na prvi maj zvečer imeli dobro obiskan shod v gostilni Na zeleni trati. Najprej je zbranim govoril Arnezl iz Gradca v nemščini, nato pa Drogenik v slovenščini o pomenu prvega maja. Poudaril je, da bo delavstvo postalo s svobodo in z močjo srečno, zato pa se je treba bojevati in delati. »To je pot, po kateri mora hoditi socialnodemokratska stranka, če hoče zmagati, drugzega pota ni. In zmagali bomo, kakor hitro bomo imeli politično moč v rokah. Kadar bode ljudstvo navdušeno za napredek in vse dobro, kar koristi človeštvu, ter zdru-

¹⁸ St LAG, Statt. Präs. 8-1151/1895.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam.

²² Delavec, št. 14, 9. 5. 1896.

ženo v veliko socialnodemokratsko stranko, tedaj ga ne bode mogla nobena moč na svetu ustrahovati. Ta preobrat izvršil bi se mirnim in postavnim potom, kakor hitro bi socialnodemokratska stranka množice naroda za svoje reforme pridobila. Baš to odgovarja namenu, kate-rega hočemo v političnem oziru doseči. Kajti brez večine naroda se ne da nič storiti, nočemo in ne smemo nič storiti. Ako bi šlo po naši volji, tedaj bi se nadaljnji napredek človeštva popolnoma mirnim in človeka vrednim potom vršil.«²³

Podatki ankete državnega namestništva so za leto 1896 bolj popolni kot za leto poprej. Iz njih izhaja, da je bilo na vsem Štajerskem v 1124 obratih zaposlenih 58 433 delavcev, od tega je dobilo prosto 18 309 zaposlenih (1361 pol dneva in 16 948 ves dan), kar 3288 pa jih ves dan samovoljno ni delalo. Vsega skupaj prvega maja 1896 ni bilo na delovnem mestu 21 597 delavcev ali 35,25 % vseh zaposlenih. Na Spodnjem Štajerskem je v okrajnem glavarstvu Celje od 5290 zaposlenih dobilo prost dan 3259 delavcev, in sicer 2406 rudarjev v Trbovljah, 300 v Hrastniku, 230 v Ojstrem, 123 v Zabukovici in 55 v Spodnji Rečici, poleg tega pa še 71 v trboveljski cementarni in 74 v tamkajšnji opekarni.²⁴ Spet je dobilo prosto vseh devet zaposlenih v Sopotu in vseh 1071 v mariborskih železniških delavnicah, vendar pa tukaj samo popoldne.²⁵ Iz vseh poročil je razvidno, da na dan delavskega praznika ni bilo nemirov. V Mariboru so imeli prvomajski shod že 26. aprila, na njem je Karel Fleischer govoril o pomenu prvega maja, na sam prvi maj pa so se delavci zadrževali po gostilnah.²⁶

Tudi v letu 1897 so podjetniki vztrajali na stališču, da delavcem ob prvem maju ne dovolijo prostega dne. Najprej je občni zbor združenja industrijcev že sredi aprila sprejel takšen sklep in potem poslal zahtevo vladi, da tudi državna podjetja ne smejo odobriti prostega dne.²⁷ Delavci potem res niso dobili prostega delavnika, vendar

²³ Prav tam.

²⁴ St LAG, Stat. Prä. 93/2-1896.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Südsteirische Post, 14. 4. 1897.

se je praznovanje med delavci ponovno utrdilo in zajelo še širši krog kot preteklega leta. V Mariboru je bila osrednja proslava že 30. aprila, ko je bil v Götzovi pivnici shod, na katerem je pred kakšnimi 1000 udeleženci govoril dr. Michael Schacherl o preteklih državnozborskih volitvah in o prvem maju. Sklicatelji shoda so bili vodilni mariborski socialni demokrati Anetzhuber, Roschanz in Lackner. Roschanz je predlagal resolucijo, naj delavski zaupniki v delavnicah južne železnice nič več ne prosijo, da bi bil prvi maj dela prost dan, ker so te prošnje tako in tako zaman, ampak naj odložijo svoje funkcije. Resolucijo so enoglasno sprejeli. Za njim so govorili še Anetzhuber, Bichl in v slovenščini Feigl. Naslednjega dne so priredili še izlet, zvečer pa je bila proslava v dvorani Križnega dvora, ki se je udeležilo okrog 1100 ljudi. Na proslavi je igrala godba južne železnice in pel delavski zbor Frohsinn, slavnostni govor je iz »različnih vzrokov« odpadel.²⁸ Praznovali so tudi v Celju, kjer je bil prvega maja popoldne shod Pri zlatem levu, na katerem sta govorila Ropas v slovenščini in Benecke v nemščini. Čez eno uro, ob dveh popoldne, so se zborovalci v sprevedu napotili po glavnih celjskih ulicah in na čelu spreveda je bil transparent »Živel prvi maj« in »Osemurno delo«. Sprevod se je ustavil v Teharjah, kjer ga je prijetno presenetila celjska mestna godba in zborujočim zaigrala pesem o delu. Zvečer je bil v Skalni kleti ples, na katerem je bilo kakšnih 300 navzočih. Večina praznujočih delavcev je bila iz obrtniških vrst, precej je bilo žensk, nadalje delavcev iz Westnove tovarne emajlirane posode, iz premogovnikov Pečovnika in Zabukovice ter nekaj kmetov iz Savinjske doline. Proslave se niso udeležili strojarji in cinkarji iz Štor, kajti mnogi med njimi si niso upali na proslavo, čeprav so imeli popoldne prosto, ker so se bali persekucij delodajalcev.²⁹

Poročila okrajnih glavarjev za leto 1897 so samo delno ohranjena in tudi zbirno poročilo državnega namestništva se ni ohranilo. Na področju mariborske mestne občine so v vseh obratih dali delavcem prosto po

²⁸ Arbeiterwille, št. 18, 6. 5. 1897.

²⁹ Arbeiterwille, št. 19, 13. 5. 1897; Deutsche Wacht, 6. 5. 1897; Marburger Zeitung, št. 36, 6. 5. 1897; Svoboda, št. 5, 23. 5. 1897.

poldne, delali so le zidarji. Na prvomajskih proslavah se je v Mariboru zbrala skoraj polovica vseh delavcev. Osrednji proslavi sta bili na Krčevini in v Križnem dvoru.³⁰ V velenjskem premogovniku je od 163 zaposlenih dobilo 142 rudarjev ves dan prosto, štirje pa pol dneva. Vendar je bil prvi maj prost le zaradi tega, ker so zaradi slabe prodaje premoga delali samo tri dni v tednu in je prvi maj padel ravno na prost dan. V ostalih obratih so delali. Pol dneva so dobili prosto v železniških delavnicah v Studencih, in sicer vseh 1075 delavcev.³¹ Po istih poročilih se je prvomajskega shoda in izleta v Zagorje udeležilo okrog 300 rudarjev, izleta v Teharje pa okrog 300 delavcev iz Celja in okolice, kar se je političnim oblastem zdelo majhno število.³²

V Celju je bil prvega maja 1898 shod delavcev v hotelu Pri zlatem levu. V nemščini je govoril Larzinsky o zahtevah delavstva, to je o osemurnem delavniku in ukinitvi otroškega in ženskega dela ter o uvedbi starostnega in invalidskega zavarovanja. O isti temi je za njim v slovenščini govoril Marn. Zatem je bil sprevod po Celju, na čelu je bil velik rdeč transparent z napisom Živel prvi maj in Naj živi osemurni delavnik. Zborovanje se je končalo z zabavo v Teharjah. Tega leta je bilo tudi praznovanje prvega maja v Slovenjem Gradcu in se ga je udeležilo okrog 60 delavcev, ki so v sprevodu z godbo na čelu korakali po mestu. Ker jim oblast ni dovolila razviti rdeče zastave, so to storili zunaj mesta. Na shodu pa so govorili Niebauer, Pohr in Kallay.³³

Tudi podatki o številu delavcev, ki so imeli prosto v letu 1898, so primeroma skromni. V Mariboru so delavci priredili izlet v Kamnico, ki se ga je udeležilo okrog 700 delavcev in je potekal v lepem miru.³⁴ Še prej so imeli dopoldne shod v Götzovi pivnici; prišlo je skoraj 800 udeležencev, ki jim je Florian Drössler govoril o pomenu prvega maja, o programu socialnodemokratske stranke in o vsakodnevni politiki v Avstriji, »ne da bi žalil vladne

³⁰ St LAG, Statt. Prä. 8-1151/1895.

³¹ Prav tam.

³² Prav tam.

³³ Arbeiterwille, št. 18, 5. 5. 1898.

³⁴ St LAG, Statt. Prä. 93/2-1239/1898.

predstavnik«. ³⁵ Na shodu v Ojstrem pa je zbranim rudarjem govoril Čobal. ³⁶

O praznovanju prvega maja za leto 1899 je skromno poročilo priobčila samo »Deutsche Wacht«, ki je pisala, da je delavstvo Celja in okolice zelo praznično praznovalo svoj praznik. Nikjer ni prišlo do izgrede in »celo socialnodemokratski bog vremena je omogočil, da je bil izlet v Štore lahko v krasnem vremenu«. Tudi meščanstvo je ta dan slavilo, čeprav sicer ne kot praznik razredno zavednih delavcev, ampak kot praznovanje po starem nemškem običaju. List še dodaja, da je na večernem praznovanju v gostilni Na zeleni trati »zagledal luč sveta nov socialni demokrat«. ³⁷

Nekaj več podatkov o tem praznovanju je v arhivih, vendar celotna statistika tudi za to leto ni ohranjena. V ljutomerskem okrajnem glavarstvu ni bilo nikjer proslave ali shoda in nikjer delavci niso dobili prosto. ³⁸ Delavci v železniških delavnicah v Studencih so kot običajno imeli prosto popoldne in so priredili izlet v Radvanje. Prosto je dobilo vseh 1127 zaposlenih. V Wagnerjevi gostilni v Pragerskem je bil prvega maja 1899 shod, ki ga je sklical Ignaz Rasteiger, organiziran socialni demokrat. Kakšna je bila udeležba, v poročilu ni omenjeno. ³⁹ V tovarni kos v Šent Lovrencu pri Mariboru pa pet delavcev brez dovoljenja ni prišlo na delo. ⁴⁰ Tudi v brežiškem okrajnem glavarstvu ni bilo nobenega shoda, pač pa 15 delavcev iz kopitarne v Sevnici samovoljno ni prišlo na delo. Dva od teh sta bila zato odpuščena, ostalih 13 pa je bilo kaznovanih z denarno kaznijo. ⁴¹ V tem letu ni bilo niti ene proslave tudi v slovenjegraškem okrajnem glavarstvu in ni nihče dobil prostega dne. ⁴² Podobno mirno in brez prostega dne je prvi maj minil v Ptuj in Celju. V celjski okolici pa je od 4672 zaposlenih dobilo

³⁵ Prav tam.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Deutsche Wacht, 4. 5. 1899.

³⁸ St LAG, Statt. Präs. 93/2-1899.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Prav tam.

prosto 3313 delavcev, in sicer 60 od 120 v tovarni emajla v Spodnji Hudinji, vseh 56 v rudniku Pečovnik, v rudniku Rečica pa 63 od 66, v Zabukovici v Kolaričevem rudniku vseh 91 rudarjev, v TPD rudniku pa 113 od 118 rudarjev. Ves dan je dobilo prosto vseh 2700 rudarjev v Trbovljah in vseh 160 delavcev v tamkajšnji tovarni cementa. Brez dovoljenja delodajalca pa je ostalo doma vseh 51 rudarjev v rudniku v Štorah.⁴³

Več poročil je o praznovanju v naslednjem letu. Tako se je shoda v Zagorju, na katerem je govoril Linhart, udeležilo okrog 700 ljudi, popoldne pa je bila veselica. Prvi maj so tukaj praznovali vsi delavci, tako rudarji, steklarji in drugi. Omeniti je tudi, da so iz mnogih hiš visele zastave in marsikje tudi rdeče.⁴⁴ Podobno je bilo v Trbovljah, Hrastniku in Ojstrem. To leto so prvič praznovali tudi tovarniški delavci, prepovedan jim je bil sicer shod, ne pa veselica.⁴⁵ Praznovali so tudi v Celju z okolico razen cinkarne in štorske železarne ter v Vitanju. Velika proslava s kakšnimi 1500 udeleženci je bila v Mariboru. »Mariborsko delavstvo je zopet pokazalo, da ve, kaj je organizacija, in da ne pozna bedarij, s katerimi jo skušajo razni nacionalni šovinisti. Radostno je bilo videti, kako z roko v roki Slovan in Nemec kličeta Živela socialna demokracija in Hoch der erste Mai.«⁴⁶

Tudi za praznovanje prvega maja 1900 so arhivski podatki precej nepopolni. Najbolj natančni so še za okrajno glavarstvo Celje, kjer je med 7018 zaposlenimi dobilo prosto 3740 delavcev, od tega samo 7 pol dneva, drugi pa ves dan. Prosto so dobili: 76 rudarjev od 80 v premogovniku Pečovnik, 80 od 86 v premogovnikih Štore, 160 od 170 v Lappovem rudniku v Zabukovici in 81 od 89 v tamkajšnjem Maškovem rudniku, vseh 140 zaposlenih v tovarni keramične posode v Kasazah, 420 od 600 hrastniških rudarjev, 155 od 245 ojstrških rudarjev, 2419 od 2886 rudarjev v Trbovljah in 162 od 166 delavcev v trboveljski tovarni cementa ter vseh 40 v tovarni kos v Hrastniku, vseh 7 zaposlenih v tovarni barv v Lu-

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Rdeči prapor, št. 14, 10. 5. 1900.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Prav tam; Marburger Zeitung, št. 47, 1. 5. 1900.

biji pri Mozirju pa je dobilo pol dneva prosto. Med rudarji so tisti, ki so morali priti na delo, vzdrževali nujna dela in stražili. Velik ljudski shod, ki so ga nameravali sklicati v Trbovljah, pa je bil zaradi epidemije tifusa odpovedan.⁴⁷ V Studencih pri Mariboru so delavci v delavnicah južne železnice imeli prosto popoldne, in to vseh 1250, organizirali pa so izlet v Radvanje, ki je trajal do 9. ure zvečer. Ves dan so imeli prosto italijanski delavci v Schunkovi opekarni v Razvanju, medtem ko sta bila dva delavca Črničkove opekarne v Kamnici aretirana, ker sta razbijala šipe na stanovanju delodajalca, in sicer v protest, ker niso tamkaj zaposleni delavci dobili prosto.⁴⁸ V Spitzerjevi tovarni pohištva v Brežicah dva delavca brez dovoljenja nista prišla na delo in sta bila že naslednji dan odpuščena.⁴⁹ V Ptuju ni nihče dobil prostega dne, le nekateri pa v Celju, vendar ni navedeno, v katerih obratih. Tisti, ki so imeli prosto, so odšli na izlet v Teharje.⁵⁰

Naslednjega leta, torej 1901, v Celju na sam prvi maj niso imeli nobenega shoda ali proslave, marveč so to predstavili na nedeljo, 5. maja, ko je bilo v Teharjah ljudsko slavlje z godbo.⁵¹ Pač pa je bil večji shod nad Trbovljami, ker je v revirjih znatno število delavstva dobilo prosto, in sicer od 7138 zaposlenih kar 4304, deset pa jih samovoljno ni prišlo na delo. V rudniku Zreče je prosto dobilo vseh 83 zaposlenih, prav tako 35 rudarjev v Stranica, 95 od sto rudarjev rudarske družbe Bohemia v Pečovniku, 152 od 158 v Lappovem rudniku v Zabukovici, 79 zaposlenih v Schutzovi tovarni keramike v Kasazah, vseh 108 rudarjev v rudniku TPD v Rečici pri Laškem, 476 do 720 rudarjev v Hrastniku, 167 od 252 v Ojstrem in vseh 2957 v Trbovljah, pri čemer jih je 252 dobilo pol dneva, drugi pa ves dan. Štirje rudarji v Hrastniku in šest v Ojstrem pa samovoljno niso prišli na delo.⁵² Osnovna značilnost prvomajskih prostih dni je nasploh, da so

⁴⁷ St LAG, Statt. Präs. 93/2-1900.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ St LAG, Statt. Präs. 8-1282/1901.

⁵² Prav tam.

največ dobili prosto rudarji v različnih rudnikih in pa železničarji, vse ostale industrijske panoge pa so dajale prosto bolj slučajno. V mariborskih železniških delavnicah so l. 1901 spet dobili prosto samo popoldne. Šli so na izlet na Lajtersberg. Shoda in izleta se je udeležilo kakšnih 400 oseb, kar se poročevalcu zdi malo. To leto se niso zbirali v sprevodu, ampak so prišli v gostilno posamično, nato pa so zaradi dežja šli v Götzovo pivnico, kjer je igrala godba železniških delavnic, pel pevski zbor Frohsinn in zbor pekovskega krožka. Poleg vseh 1196 zaposlenih v železniških delavnicah so dobili prosto še: vseh 94 v Götzovi pivovarni, vseh 22 v mestni plinarni in vseh 22 v Beranekovi tovarni pohištva.⁵³ V Brežicah in Ptujju ni bilo praznovanj niti niso delavci dobili prosto.⁵⁴ V slovenjegraškem okrajnem glavarstvu je od 1026 zaposlenih dobilo prosto samo 190 od 202 rudarjev v Lappovem rudniku v Škalah pri Velenju, pa še tam je vodstvo rudnika dalo prosto zato, ker je bil tistega dne v Velenju letni sejem, da bi s tem omogočilo delavcem nakupe.⁵⁵

Praznovanje prvega maja se je v letu 1902 še manj razmahnilo kot leto dni poprej. V mariborskih železniških delavnicah so tako kot vsako leto delali samo pol dneva, popoldne pa je bilo prosto. Prav tako je bilo v kurilnici. Nekateri obrtniški pomočniki pa so imeli prosto ves dan, kar pa ni veljalo za gradbince. Pol dneva so imeli prosto tudi vsi grafični delavci. Popoldne je bilo zborovanje, na katerem je govoril Muchitsch, in tega shoda se je kljub slabemu vremenu udeležilo mnogo ljudi. V Zagorju je delo počivalo ves dan in 600 delavcev se je že ob 9. uri zjutraj zbralo na slavnostnem shodu. Delali niso tudi v Trbovljah, Hrastniku in Ojstrem. Na slavnostnem zborovanju vseh zasavskih rudarjev so sprejeli resolucijo, ki obsoja samovoljo TPD, predvsem v njenih istrskih rudnikih.⁵⁶ Slabše je bilo v Celju in okolici, kjer so praznovali predvsem obrtniški delavci, od rudnikov pa le Pečovnik, medtem ko je bil normalen delovni dan v cinkarni, Westnovi tovarni emajlirane posode, strojarni, že-

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Arbeiterwille, št. 100, 3. 5. 1902.

lezarni Štore, obeh celjskih tiskarnah in parnih mlinih, kot tudi v tovarni keramike v Libojah in Gotovljah. Zato je bil glavni shod šele v nedeljo, 4. maja, v Celju, na njem so govorili v nemškem in slovenskem jeziku. Glavni referat o prvem maju in njegovem pomenu je imel Karel Linhart, ki je govoril zbranim iz Celja, Žalca, Žusma, Vitanja, Liboj in Štor. V že običajni resoluciji so to pot podprli prav takrat trajajočo stavko gradbincev v Ljubljani. Popoldne je bil obhod po Celju, na čelu katerega sta šla sprevod kolesarjev in godba iz Laškega. Potem ko se je sprevod ustavil v Teharjah, je dopoldanski govor Linhart ponovil v slovenščini.⁵⁷

Na področju mariborske mestne občine je v tem letu dobilo prosto vseh 100 zaposlenih v Götzovi pivovarni, od 300 zaposlenih v kurilnici pa le 25, medtem ko so drugje povsod delali. V Beranekovi tovarni pohištva pa od 25 delavcev brez dovoljenja ni prišlo na delo kar 20 delavcev. Enako so storili trije delavci od 24 v Potočnikovem lesnem obratu. Podoben položaj je bil v mariborski okolici, kjer je dobilo prosto vseh 1180 zaposlenih v delavnicah južne železnice v Studencih, vendar zopet samo popoldne, sicer pa nikjer drugje. Dne 1. maja 1902 se je v dopoldanskem času zbralo na prvomajski shod v gostilni Novak v Mariboru le 30 delavcev, popoldne pa jih je samo okrog 100 odšlo na Lajtersberg, nekoliko več se jih je zbralo v gostilni Zur Brühl.⁵⁸ Nobenega sledu o kakšnem praznovanju ni bilo v okrajnem glavarstvu Ljutomer, kjer pa so bili tako samo trije manjši obrati.⁵⁹ V celjski okolici je bil prvega maja večji shod le v Loki pri Trbovljah, prosto pa so imeli rudarji v Pečovniku (65 od 70), 122 od 128 v Lappovem rudniku v Zabukovici, vseh 120 v rudniku Rečica pri Laškem, 970 od 1000 v Hrastniku in Ojstrem, 2668 od 2750 v Trbovljah in 137 od 160 delavcev v cementarni v Trbovljah. Skupno je v celjskem okrajnem glavarstvu imelo prosto 4082 delavcev od 6652 ali 68 %. Pripomniti je treba, da so v Trbovljah imeli prosto le pol dneva. V samem mestu Celju ni dobil nihče prosto, pač pa je dobilo ves dan prosto vseh 45

⁵⁷ Arbeiterwille, št. 106, 11. 5. 1902.

⁵⁸ St LAG, Statt. Prä. 8-1282/1901.

⁵⁹ Prav tam.

zaposlenih v ptujski popravljalnici železniških vagonov, vendar v Ptujju ni bilo nobenega shoda ali kako drugače obeleženega praznovanja delavskega praznika.⁶⁰ Prav tako tudi v Brežicah ni bilo sledu o kakšnem organiziranem delavstvu, ki bi vsaj skušalo organizirati praznovanje ali doseči prost dan. V slovenjegraškem okrajnem glavarstvu je dobilo prosto spet vseh 204 delavcev v velenjskem rudniku, vendar pa spet le zato, ker je Velenje imelo prvega maja letni sejem.⁶¹ Zbirno poročilo za vso Štajersko nam kaže, da je v letu 1902 od 61 224 delavcev dobilo prosto ali si ga samovoljno vzelo 21 839 delavcev ali 35 %, to je 6,7 % manj kot v letu prej. Položaj v slovenskih predelih je za malenkost ugodnejši, vendar v splošnem sledi trendu, ki ga kaže grafikon za leta 1890 do 1903 in iz katerega je razvidno, da je bila kulminacija dotlej v letu 1899, odtlej do 1902 strmo pada, zadnji dve leti pa se krivulja umirja. Najhujši padec predstavlja leto 1891, ko pade število za vso Štajersko od 19 000 na slabih 9000, ki so dobili prosto, kasneje se poveča in doseže kulminacijo 1899 s skoraj 35 000 delavci, ki so dobili prosto.⁶²

Naslednjega leta, to je 1903, je bilo največje praznovanje prvega maja v Trbovljah, ki se ga je udeležilo skoraj 5000 ljudi. V rudniku je bilo tega dne prosto, prav tako pa tudi v večini drugih trboveljskih obratov. Že dopoldne je bil manifestativen shod, na katerem je govoril Vidmar, popoldne pa je bila veselica.⁶³ Podobno praznično podobo je dajalo tudi Zagorje, kjer se je dopoldanskega izleta v Kisovec, kjer je bilo tudi zborovanje, udeležilo nad 700 ljudi. Na shodu pod milim nebom je govoril Čobal. Še več, skoraj 2000, pa je bilo udeležencev popoldanske proslave. Tudi tu je delo počivalo v vseh zagorskih obratih.⁶⁴ Manj uspešno praznovanje 1. maja pa je bilo v Mariboru. Dopoldne ni delalo nekaj sto delavcev, v delavnicah južne železnice pa so imeli prosto popoldne.⁶⁵ Po posameznih poročilih okrajnih glavarstev povzemamo, da je v okraj-

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Prav tam.

⁶² Prav tam.

⁶³ Arbeiterwille, št. 90, 3. 5. 1903.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Prav tam.

nem glavarstvu v Ptuj 1. maj minil brez izgredov, prav tako v Mariboru, Celju, Slovenjem Gradcu in Brežicah.⁶⁶ Iz zbirnega poročila štajerskemu državnemu namestništvu, ki so ga poslala posamezna okrajna glavarstva, je razvidno, da je v okrajnem glavarstvu Celje 1. maj praznovalo od 6992 zaposlenih delavcev 3338 ves dan in 12 pol dneva, 65 pa ves dan brez dovoljenja podjetnika, kar je skupaj 3415 delavcev ali 60 %, torej 10 % manj kot preteklo leto. V okrajnem glavarstvu Maribor okolica je od 2232 delavcev pol dneva praznovalo 1236 delavcev, kar je 51 % ali 4 % več kot 1902. leta, v okrajnem glavarstvu Ptuj okolica je vseh 48 delavcev praznovalo pol dneva. V okrajnem glavarstvu Brežice sta od 158 zaposlenih dva praznovala ves dan brez odobritve delodajalca, medtem ko prejšnje leto ni nihče praznoval. V okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec je od 1052 delavcev ves dan praznovalo 224 delavcev ali 21 % zaposlenih, leto prej pa nihče. Od mest s posebnim statutom v nobenem ni bilo primera, da bi kdo izostal od dela, ne v Ptuj ne v Celju, kot tudi ne v okrajnem glavarstvu Ljutomer. V mestu Maribor je od 1480 zaposlenih 1391 praznovalo pol dneva in 10 ves dan, kar je 94 % zaposlenih, prejšnje leto pa le 18 %.⁶⁷ Podrobnejše poročilo za Maribor razkriva, da jih je od 1401 bilo 1210 iz delavnic južne železnice, 114 iz kurilnice, 15 tiskarjev, 100 iz pivovarne, 12 mizarjev, 19 iz neke druge mizarske delavnice, medtem ko je 10 krojačev bilo prostih ves dan. Praznujoči v okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec pa so bili: 63 iz steklarne v Rifniku in 161 iz velenjskega rudnika. Med brežiškimi delavci sta bila dva iz sevniške kopitarne s 158 zaposlenimi toliko pogumna, da sta praznovala brez dovoljenja. V Ptuj so imeli prosto v popravljalnici železniških vagonov. V celjski okolici so imeli prosto v naslednjih obratih: v Ojstrem 258, v trboveljski cementarni 65 in v rudniku 2500, v Hrastniku 600 in v rudniku pri Sveti Neži 12.⁶⁸

V letu 1904 v časopisju skoraj ni podatkov o praznovanju prvega maja, morda zato, ker je bil ravno na ne-

⁶⁶ St LAG, Statt. Prä. 8-1282/1901.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Prav tam.

deljo in so bile proslave lahko vsepovsod organizirane. Večji shod je bil v Zagorju, na katerem je govoril Čobal,⁶⁹ in v Mariboru, kjer je govoril Hilari iz Gradca.⁷⁰ Dopisnik »Arbeiterwille« ima mariborski shod za impozantnega.

Pač pa je več podatkov za leto 1905. V Mariboru je bil shod na Glavnem trgu, udeležilo se ga je okrog 1000 ljudi, kmalu pa je ta množica narasla na 2000 in z zastavami in s transparenti poslušala govor Muchitscha o pomenu prvega maja. Popoldne je bila vseljudska zabava. Tudi v Celju je bil slavnostni govornik iz Gradca, in to Bichl, ki je govoril v gostilni pri Jelenu. Popoldanski izlet je bil po že običajni naravi v Teharjah. Med tistimi, ki so dobili prosto, je bila večina lesnih delavcev, krojačev, pekov, del rudarjev in zlatarjev ter osebje tiskarne Celeja. Delali pa so v železarni Štore (ti so praznovali 4. maja dan sv. Florijana),⁷¹ nekaj čevljarjev in mizarjev. Tudi rudniška uprava v Hrastniku in Trbovljah je praznovanje dovolila, niso pa tega storile trboveljske cementarne, hrastniška steklarna in kemična tovarna. Vendar pa tu ni bilo večjega shoda, po pisanju »Arbeiterwille« zato ne, ker je delavstvo premalo organizirano.⁷² Shod s 600 udeleženci je bil v Zagorju, kjer je delo počivalo v steklarni, cinkarni in rudniku.⁷³ V Mariboru je sekcijski predstojnik Raffmann že naslednjega dne, 2. maja, odpustil 53 delavcev, zaposlenih pri vzdrževanju proge na koroškem kolodvoru v Mariboru. Tu so imeli prosto popoldne 1. maja, prav tako kot v kurilnici in železniških delavnicah, kar je bila že ustaljena navada. Na samovoljno gesto sekcijskega predstojnika so delavci še isti večer sklicali velik shod, na katerem sta govorila Muchitsch in Bichl. S shoda so poslali peticijo državnozbornemu poslancu Ellenbognu, ki je interveniral pri direkciji južne železnice na Dunaju, in naslednjega dne so se vsi delavci, od katerih so bili nekateri že 30 let v pod-

⁶⁹ Arbeiterwille, št. 103, 6. 5. 1904.

⁷⁰ Arbeiterwille, št. 104, 7. 5. 1904.

⁷¹ Marburger Zeitung, št. 57, 11. 5. 1905.

⁷² Arbeiterwille, št. 103, 3. 5. 1905.

⁷³ Prav tam.

jetju, lahko vrnil na delo.⁷⁴ Dan po praznovanju prvega maja je tudi mizarski mojster Bračič v Celju na ovadbo nekega ovaduha odpustil svojega pomočnika, češ da je ščuval delavce. Pomočnik se je pritožil, da je z ovaduhom prvega maja komaj kaj spregovoril, o ščuvanju pa ni govora niti dokazov, in je zahteval zaščito, torej 14-dnevni odpovedni rok. Vendar je sodišče spor razsodilo v škodo pomočnika in je izgubil službo.⁷⁵ Časopisne vesti govorijo, da so delavci 1906 praznovali svoj praznik zelo slovesno. V Mariboru so se zbrale vse delavske organizacije z zastavami in transparenti, pred hotelom Alwies pa je govoril Bichl, ki je pomen praznovanja povezal z volilnim bojem in hrabril delavce, naj se pripravijo na odločilni spopad za splošno volilno pravico. Podobno je bilo v Celju, kjer sta Kos in Vidmar iz Gradca tudi govorila o 1. maju v zvezi s splošno volilno pravico.⁷⁶ Nekoliko manjši shod je bil v Ptuj, ki pa je bil za tamkajšnje razmere vendar dobro obiskan.⁷⁷ Tudi Čobal, ki je govoril v Zagorju, je navzočim, zbranim v veliko večjem številu kot prejšnja leta, v svoj govor o pomenu prvega maja vpletal zahteve po splošni volilni pravici,⁷⁸ medtem ko je v Trbovljah in Hrastniku govoril Tokan iz Ljubljane. V teh dveh rudarskih središčih je krščanskim socialcem uspelo onemogočiti popolno praznovanje, ker je bilo precej delavcev zaradi njihove propagande pripravljenih iti v jama.⁷⁹ Po uradnih podatkih, ki so jih štajerskemu državnemu namestništvu poslala okrajna glavarstva, je od 65 468 zaposlenih delavcev na vsem Štajerskem 23 380 delavcev dobilo prosto z dovoljenjem delodajalca, 327 pa jih samovoljno ni prišlo na delo, torej skupno 23 707. Za leto 1904, ko je bil prvi maj na nedeljo, statistike sploh niso vodili, zato so vse primerjave možne le z letom 1903. Takrat je bilo skoraj 6000 več zaposlenih, saj je njih število znašalo 71 377.⁸⁰ Od tistih, ki so v letu 1906 pra-

⁷⁴ Arbeiterwille, št. 104, 4. 5. 1905.

⁷⁵ Arbeiterwille, št. 106, 6. 5. 1905.

⁷⁶ Arbeiterwille, št. 103, 3. 5. 1906.

⁷⁷ Arbeiterwille, št. 104, 4. 5. 1906.

⁷⁸ Arbeiterwille, št. 105, 5. 5. 1906.

⁷⁹ Arbeiterwille, št. 106, 6. 5. 1906.

⁸⁰ St LAG, Statt. Prä. E-91/535-6906.

znovali z dovoljenjem delodajalcev, jih je 2986 praznovalo pol dneva in 20 322 cel dan, od tistih, ki pa samovoljno niso prišli na delo, jih je 35 izostalo pol dneva in 292 ves dan. Če se na kratko ozremo na okrajna glavarstva slovenske Štajerske, vidimo, da je imelo okrajno glavarstvo Celje 7195 zaposlenih, od katerih jih je 6 praznovalo pol dneva in 3894 ves dan, v Ptujju je ves dan imelo prosto vseh 48 delavcev, v Brežicah od 120 nobeden, v Konjicah pa od 394 26 ves dan, v Slovenj Gradcu od 999 zaposlenih ves dan 210 in 12 pol dneva, v Mariboru pa od 1769 zaposlenih 1291 pol dneva in le 19 ves dan. V Mariboru je pol dneva dobilo prosto 1100 delavcev v delavnicah južne železnice in 91 od 117 zaposlenih v kurilnici, poleg njih pa tudi vseh 40 zaposlenih v pivovarnah in vseh 60 gradbincev. Ves dan je imelo prosto le 19 od 307 delavcev v gradbeništvu, medtem ko je 17 mizarjev samovoljno slavilo ves dan, 10 gradbincev pa pol dneva.⁸¹ V okrajnem glavarstvu Celje je bilo zelo veliko obratov, kjer niso dobili prosto, tako med večjimi železarna Štore z 278 zaposlenimi, tovarna emajlirane posode v Gaberju z 294 zaposlenimi in tamkajšnja cinkarna z 206 zaposlenimi, preboldska predilnica z 208 zaposlenimi in druge. Prosto so dobili rudarji v Trbovljah, 3482 po številu od skupaj 3867, in to ves dan. Izvzete so bile le nujne službe, kot na primer gasilci. Poleg tega je od 240 delavcev trboveljske cementarne 9 delavcev moralo delati pri strojih, med drugimi jih je 6 dobilo prosto pol dneva in 225 ves dan. Od rudarjev je v Lappovem premogovniku v Zabukovici vseh 134 rudarjev dobilo prosto, kot tudi vseh 53 rudarjev Wolfovega premogovnika. V sodnem okraju Konjice je od 394 zaposlenih le 26 delavcev tovarne kos v Breznem praznovalo ves dan.⁸² Ta tovarna je bila najmanjša od vseh obratov v tem sodnem okraju, saj je premogovnik v Radani vasi zaposloval 158 delavcev, tovarna stolov v Oplotnici 116 delavcev, Lavričeva usnjarna 45, premogovnik v Stranicah pa 49 delavcev. Pa tudi brezenski kožarji so smeli ta dan praznovati le namesto

⁸¹ Prav tam.

⁸² Prav tam.

sv. Florijana 4. maja.⁸³ Praznovalo je tudi 210 rudarjev v Lappovem rudniku v Škalah od skupno 222 zaposlenih ter 12 stavbnih mizarjev v Lampretovi mizarški delavnici v Šoštanju. Rudarji so imeli prosto ves dan, mizarji pa pol dneva. V Velenju je Daniel Lapp dovolil vsem rudarjem imeti ves dan prosto, vendar spet le zaradi tega, ker je bil v Velenju kot običajno letni sejem in so tako rudarji dobili možnost opraviti svoje nakupe. V Velenju izgredev ni bilo, kar je bilo po besedah okrajnega glavarja pričakovati, saj so bili skoraj vsi rudarji poročeni in družinski očetje, torej v skrbeh za službo. V drugih obratih v slovenjegraškem okrajnem glavarstvu pa je delo potekalo normalno.⁸⁴

Zborovanja ob 1. maju 1907 so bila poleg spominjanja delavskega praznika vsa tempirana na bližnje državnozborske volitve, ki so imele biti čez 14 dni. Zato so vsi govorniki v svoje govore vpletali ti dve točki. V Trbovljah je pred 3000 ljudmi govoril Čobal in »navdušenje je bilo velikansko«.⁸⁵ Istega dne je v Gaberju pri Sevnici govoril Vidmar, ki je bil na istih dveh zborovanjih tudi potrjen kot socialnodemokratski kandidat za državnozborske volitve.⁸⁶ Večji shod je bil tudi v Mariboru,⁸⁷ v Celju pa so organizirali izlet v Štore, kjer je že dan prej na volilnem shodu govoril Vidmar.⁸⁸ »Marburger Zeitung« je sicer poročala, da je bilo prvomajsko zborovanje v Mariboru zelo klavrno in da so večino udeležencev tvorili otroci in žene, vendar poročilu ni povsem verjeti, saj je bilo napisano izrazito strankarsko nestrpno.⁸⁹ Zvečer pred prvim majem je glavni urednik »Marburger Zeitung« Norbert Jahn posvetil 1. maju uvodnik, v katerem se 14 dni pred državnozborskimi volitvami poteguje za nemško nacionalnega kandidata Heinricha Wastiana. Ta dan si je izbral zato, da bi ob delavskem prazniku skušal pridobiti omahljivce iz delavskih vrst, češ da ima Wastian

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ Rdeči prapor, št. 37, 2. 5. 1907.

⁸⁶ Arbeiterwille, št. 106, 5. 5. 1907.

⁸⁷ Arbeiterwille, št. 104, 3. 5. 1907.

⁸⁸ Arbeiterwille, št. 106, 5. 5. 1907.

⁸⁹ Marburger Zeitung, št. 53, 2. 5. 1907.

posluh za interese in probleme delavstva, da je pravi zastopnik ljudstva, ne pa, kot je rečeno v socialnodemokratskem volilnem letaku, zastopnik interesov mariborskih nemških nacionalcev. Njegov nostalgичni začetek uvodnika, ko je tožil, da tistega leta 1. maj zaradi slabega, deževnega in hladnega vremena daje videz turobnosti in pesimizma, se zdi nič kaj bojevit, ampak kot prežet s predslutnjo volilnega poraza, do katerega je čez dva tedna res prišlo.⁹⁰ Shod ob prvem maju je bil tudi v Ptujju in je na njem govoril član deželnega strankinega vodstva Jodlbauer iz Gradca. In po poročilu »Arbeiterwille« naj bi bilo to doslej največje praznovanje delavskega praznika v Ptujju.⁹¹

Po uradnih podatkih okrajnih glavarstev štajerskemu državnemu namestništvu pa vidimo naslednjo sliko: v sodnem okraju Konjice od 343 zaposlenih delavcev ni bil prost niti eden in proslave sploh ni bilo. Ravno tako je bilo v okrajnem glavarstvu Ljutomer. V Brežicah prav tako ni bilo nobenega zborovanja, pač pa je prvič nekaj delavcev (poročilo ne omenja števila) praznovalo 1. maj v Nazarjah. Ptujjskega shoda se je udeležilo okrog 100 delavcev. V Celju so imeli prosto samo v zlatarni, sicer pa v nobenem drugem industrijskem obratu. Pač pa so dobili ves dan prosto vsi rudarji v Lappovem premogovniku v Velenju, in to 268 po številu, poleg njih so imeli ves dan prosto tudi v steklarni v Josipdolu, ki je obratovala do 1909, 70 delavcev, in v dveh kamnolomih granita v Hudem kotu polovica zaposlenih, in sicer v enem 54 od 108 in v drugem 36 od 72. Skupaj je torej smelo praznovati v okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec 428 delavcev od 1180 zaposlenih ali 30,6 %. V Mariboru je vsega skupaj praznovalo 1542 delavcev od 2901 zaposlenih. Od tega v delavnicah južne železnice kot ponavadi velika večina 1137 pol dneva in 32 ves dan, v kurilnici od 403 ves dan 150, od 982 v sekciji pa 62 ves dan, 50 pol dneva in 12 ves dan brez dovoljenja, v pivovarni od 121 zaposlenih 87 ves dan, od 59 mizarjev 6 pol dneva in 8 ves dan ter 30 ves dan brez dovoljenja. V okrajnem

⁹⁰ Marburger Zeitung, št. 52, 30. 4. 1907.

⁹¹ Arbeiterwille, št. 67, 7. 5. 1907.

glavarstvu Celje je v Žalcu v tovarni strojev vseh 42 delavcev imelo prosto ves dan, v Lappovem premogovniku v Zabukovici 125 od 135 ves dan. Tudi manjši rudnik A. Huszka je dal vsem 32 delavcem ves dan prosto. Večina je imela ves dan prosto še v Trbovljah: 2948 od 3004 zaposlenih v premogovniku in 50 od 60 v tovarni cementa. Tako je dobilo prosto od 7089 zaposlenih 3197 ali 45 %. Res pa je, da velika večina obratov ni dala prostega dne in je tako visoko število dal pravzaprav le trboveljski premogovnik. Tako v tem letu ne moremo govoriti o kakšnem posebno impozantnem praznovanju 1. maja, kot je včasih navedel tisk.⁹²

Tudi v letu 1908 je delavstvo množično praznovalo svoj praznik. V Mariboru je imel predavanje z naslovom Zakaj praznujemo prvi maj član deželnega vodstva Bichl. Zbralo se je večje število ljudi (ocene o številu v poročilih ni), ki so v četverostopih z zastavami in s transparenti korakali proti Kalvariji. Popoldne so se jim pridružili še sodruzi iz Studencev, ki so prišli z godbo in s kolezarji na čelu. V Ptujju je bilo praznovanje večje kot preteklo leto, slavnostni sprevod pa je šel v Novo vas, kjer je zbranim, okrog 200 po številu, govoril Schopper iz Gradca. Zanimivo je, da je med 60 zaposlenimi železničarji 15 nemško nacionalno usmerjenih odklonilo petico, v kateri so prosili, da bi smeli imeti ves dan prosto. Tiskarna Blanke pa praznovanja sploh ni dovolila.⁹³ Tega leta so v Zagorju ves dan imeli prosto rudarji, steklarji, delavci v kamnolomu in številni obrtniki. Mnoge hiše so bile okrašene z zastavami in nekaj med njimi z rdečimi, delavskimi. Praznovanje je bilo tudi v Celju in je na njem govoril Böck iz Gradca.⁹⁴ Iz poročil okrajnih glavarjev pa razberemo, da je v celjskem okrajnem glavarstvu od 7497 delavcev imelo ves dan prosto 3624 delavcev ali 48,3 % zaposlenih, od tega v trboveljski cementarni vseh 52, v premogovniku 2905 od 3075, v hrastniškem premogovniku 150 od 670 zaposlenih, na Ojstrem 117 od 230, v hrastniški železarni pa 160 od 200. Med večjimi obrati le tovarna meril v Polzeli s 300 zaposlenimi de-

⁹² St LAG, Statt. Prä. E-71/535-1907.

⁹³ Arbeiterwille, št. 105, 3. 5. 1908.

⁹⁴ Arbeiterwille, št. 105, 3. 5. 1908.

lavci za delavski praznik ni dala nič prosto. V sodnem okraju Konjice, kjer je bilo 464 zaposlenih, največja obrata pa sta bila premogovnik v Radani vasi s 180 zaposlenimi in tovarna pohoštva v Oplotnici s 130 zaposlenimi, so delavci delali ves dan in praznovanja ni bilo. Ista situacija je bila v okrajnem glavarstvu Ljutomer, kjer v poročilu sploh ni navedeno, koliko je zaposlenih delavcev. Kot že rečeno, so delavci pri južni železnici v Mariboru imeli ves dan prosto, od tega 340 v kurilnici in 1197 v delavnicah. Poročilo okrajnega glavarstva Ptuj pravi, da je popravljalnica vagonov v Ptujju zaposlovala 54 delavcev in vsem je bilo dovoljeno imeti ves dan prosto. Tudi v vsem brežiškem okrajnem glavarstvu niso delavci nikjer dobili prosto in praznovanja ni bilo. Neko-liko bolje je bilo na področju okrajnega glavarstva Slovenj Gradec, kjer je od 1352 zaposlenih dobilo prosto 471 delavcev ali 34,85 %, od tega 316 ves dan in 155 ves dan brez dovoljenja podjetnikov. Brez dovoljenja niso prišli na delo v dveh kamnolomih v Hudem kotu, in sicer v Franzovem vseh 73 zaposlenih in v Greinovem 82 delavcev od 90 zaposlenih. Uradno pa so dobili prosto v Lappovem premogovniku v Škalah pri Velenju 247 od 267 rudarjev in v Kellner-Partingtonovi steklarni v Josip-dolu 69 od 71 steklarjev. Po poročilu je bilo 1. maja zvečer nekaj manjših izgredov zaradi pijanosti, nobenega podatka pa ni, kaj je bilo z delavci, ki niso prišli na delo brez dovoljenja delodajalca. Med večjimi obrati, kjer so delavci morali delati, bi omenil Vošnjakovo usnjarno v Šoštanju z 210 zaposlenimi, Pergerjev lesni obrat z žago s 186 delavci in Ergerjevo železarno in livarno v Muti z 260 zaposlenimi. V okrajnem glavarstvu Maribor-mesto je od 2252 zaposlenih dobilo prosto 1334 delavcev ali 59 %. Od tega odpade 940 od 1030 na delavnico južnih železnic, 160 od 340 v kurilnici, 60 od 108 v pivovarnah in 27 od 76 med mizarji. Le 230 zaposlenih v parnem mlinu je moralo delati ves dan. Med gradbinci je od 438 zaposlenih 69 dobilo prosto ves dan in 43 pol dneva. Celjskega shoda se je udeležilo okrog 50 udeležencev, večji shod pa je bil v nedeljo, 3. maja, ko so delavci organizirali izlet v Spodnjo Hudinjo; na čelu se je pe-ljalo 11 kolesarjev, sledil jim je lojtrnik z 10 tamburaši

in nato spreved 13 delavcev, med katerimi sta bili tudi 2 ženski. Na sam prvi maj pa glavne tovarne, kakor Westen, cinkarna in druge, niso dale delavcem nič prosto. Vsega skupaj je na Štajerskem od 70 901 zaposlenega dobilo prosto 22 766 delavcev ali 32 %. Med slovenskimi okrajnimi glavarstvi je med 11 733 zaposlenimi dobilo prosto 5800 delavcev ali 44,4 %. V teh podatkih niso upoštevani okrajno glavarstvo Ljutomer in mesti s samostojnim statutom Maribor in Celje, za katere ni podatkov.⁹⁵

Zbirno poročilo štajerskega državnega namestništva, namenjeno notranjemu ministrstvu, govori, da se je od 80 010 zaposlenih v letu 1909 udeležilo prvomajskih proslav 24 639 ali 30,41 %, kar je nekaj manj kot prejšnje leto. Od deželnih glavarstev na Spodnjem Štajerskem ni kompletnih podatkov, ker za okrajno glavarstvo Ljutomer in za mesto s samostojnim statutom Celje sploh ni podatkov, za sodni okraj Konjice, Brežice, sodni okraj Gornji grad in mesto Ptuj pa je navedeno le število delavcev, medtem ko nihče ni dobil prosto niti ni bilo proslav. V okrajnem glavarstvu Celje je bilo od 7303 delavcev ves dan prostih 3932 ali 53,83 % vseh zaposlenih. V okrajnem glavarstvu Maribor je bil ta odstotek še znatno višji, saj je od 1511 zaposlenih dobilo prosto ves dan 1121 in 24 pol dneva, ali skupaj 74,19 % zaposlenih. V Ptujju je od 149 zaposlenih dobilo ves dan prosto 90 delavcev ali 60,40 %. Na področju mariborske mestne občine je od 1102 zaposlenih dobilo prosto celo 79,04 %, ali podrobneje 76 pol dneva, 778 ves dan in 17 ves dan brez dovoljenja delodajalca. Najvišji odstotek pa je bil dosežen v mestu Ptujju, kjer je od 233 zaposlenih dobilo ves dan prosto kar 82,83 % ali 193 zaposlenih. V okrajnih glavarstvih, kjer ni bilo prvomajskih proslav in tudi nihče ni dobil prosto, je bilo po teh podatkih zaposlenih v okrajnem glavarstvu Brežice 150, v sodnem okraju Konjice 15 in v sodnem okraju Gornji grad 45 delavcev.⁹⁶ Podrobnejša poročila okrajnih glavarstev nam kažejo, da so v okrajnem glavarstvu Celje imeli prosto v premo-

⁹⁵ St LAG, Statt. Prä s. E-9/535-1906.

⁹⁶ St LAG, Statt. Prä s. E-91/882-1909.

govniku Trbovlje od 2989 rudarjev 2609 ves dan, v tamkajšnji cementarni pa 58 od 68 tudi ves dan, vseh 661 rudarjev v Hrastniku, vseh 185 v tamkajšnji steklarni, vseh 226 rudarjev v Ojstrem, vseh 38 v manjši strojni tovarni v Žalcu, 131 rudarjev v Lappovem premogovniku v Zabukovici in vseh 24 v tamkajšnjem Huszovem premogovniku. Med večjimi obrati, kjer niso dobili prosto, bi omenili Štore s 600 zaposlenimi, Westnove tovarne v Gaberju s 1050 delavci in tovarne meril v Polzeli z 230 delavci ter tudi preboldsko predilnico s 186 zaposlenimi. Vsi v celjskem okrajnem glavarstvu so dobili prosto ves dan. V okrajnem glavarstvu Maribor-okolica je vseh 1112 zaposlenih praznovalo 1. maj, od tega 15 pol dneva in 1097 ves dan, medtem ko je v kurilnici od 399 zaposlenih dobilo pol dneva prosto le 9 delavcev. V okrajnem glavarstvu Ptuj-okolica je dobilo prosto ves dan 90 zaposlenih v največjem obratu tega glavarstva v tovarni usnja v Spodnjem Bregu. V okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec je 530 delavcev dobilo prosto, kar je pri 1666 zaposlenih 38,79 %, od tega 444 ves dan in 86 tudi ves dan, vendar brez dovoljenja. Uradnik okrajnega glavarstva je zapisal, da ni bilo nikakršnega praznovanja, samo v harmonikarski delavnici Franca Lobata v Slovenjem Gradcu je praznovalo sedem pomočnikov in trije pomožni delavci. Samovoljno so si vzeli prost dan delavci v kamnolomu Johana Franza v Ribnici na Pohorju, prosto pa so regularno dobili še delavci v kamnolomu Johanna Greina (84 po številu) v Ribnici na Pohorju in 360 rudarjev v Lappovem premogovniku v Velenju, kjer jih je samo sedem moralo vzdrževati naprave. Med večjimi obrati so delali na Pergerjevi žagi v Mislinji, kjer je bil zaposlen 201 delavec, v Vošnjakovi usnjarni s 185 zaposlenimi v Šoštanju in v Erberjevi železarni in livarni na Muti z 220 delavci. V zbirnem poročilu štajerskega namestništva so drugačni podatki kot v poročilu mariborskega mestnega sveta. Po slednjem je imelo prosto 1992 delavcev, od tega 1180 ves dan, 95 pol dneva in 17 ves dan brez dovoljenja, od skupno 2613 zaposlenih. Torej je imelo prosto 76,27 % zaposlenih. Od 1112 delavcev v delavnicah južne železnice je 10 delavcev dobilo prosto pol dneva in 1102 ves dan, od 399 v kurilnici 9, med gradbinci je od 765 delavcev

17 delavcev praznovalo 1. maj brez dovoljenja, 726 pa jih je dobilo prosto ves dan, med pivovarji je od 96 zaposlenih 14 dobilo prosto pol dneva in 52 ves dan, med mizarji pa od 70 zaposlenih 62 pol dneva. Samo v parnem mlinu je vseh 171 zaposlenih moralo delati. V Ptujju je v obeh Pirichovih tovarnah dobilo ves dan prosto 159 zaposlenih kot tudi vseh 34 zaposlenih v popravilnici železniških vagonov.⁹⁷ V Mariboru je bil shod, na katerem je govoril Horvatek, sicer pa, po pisanju »Arbeiterwille«, v kurilnici v Mariboru niso dovolili praznovati, češ da je močno narasel promet.⁹⁸ Kaj več poročil pa v tem letu v časopisju za čudo ni bilo.

Delavski praznik 1. maj je bil leta 1910 na nedeljo, zato uradnih poročil o številu delavcev, ki so dobili prosto, ni, pa tudi časopisna poročila so nekam skromna. Ker je bila pač nedelja, je na vseh shodih seveda lahko sodelovalo več ljudi kot ob navadnih dnevih. V tem letu so govorniki poleg že tradicionalnega govora o pomenu in praznovanju 1. maja vpletali negotovanje nad obstrukcijo slovenskih poslancev in s tem povzročeno nedejavnost štajerskega deželnega zbora in pa boj proti draginji. Po poročilu v »Napreju« je bilo praznovanje 1. maja v Hrastniku »prav sijajno. Spreveda se je udeležilo prav lepo število delavcev, rudarjev in steklarjev. Tudi popoldanski shod kakor veselica je bila prav dobro obiskana. Stari rudarji pravijo, da še nikdar ni bilo take udeležbe. Prostor, kjer se je vršila veselica, je bil prav lepo okrašen. Tudi pri konzumnem društvu je bil slavalok ter so vihrale zastave raz hiš delavcev. Čudno se nam zdi pa to, da gospodje trgovci in gostilničarji, kateri vsi živijo od delavcev, tako malo delavce spoštujejo. Razen na gostilni gospoda Roša in na čitalnici nismo videli nikjer zastave v pozdrav majske slovesnosti. Delavci si bodo zapomnili vse tiste, ki se tako ošabno proti njim obnašajo. Tudi od strani rudnika se je letos hotelo onemogočiti majsko slavnost, in sicer s tem, da se je enostavno toliko delavcev na delo pozvalo, kolikor vsaki drugi dan. Gospod ravnatelj si je mislil, ako jih veliko na delo pokličem,

⁹⁷ Prav tam.

⁹⁸ Arbeiterwille, št. 117, 29. 4. 1909.

bode slab spreved in se jim bodem zopet posmehoval, kakor druga leta. A vzlic vsem intrigam s strani raznih klečeplaznih rudarjev, je hrastniško delavstvo pokazalo, da se njih vrste množe. Shodu rudarjev je predsedoval sodrug Urlep, poročal pa Karol Malovrh. Na shodu pri steklarjih je poročal sodrug Vidmar iz Gradca. Po shodu so se tudi steklarji udeležili naše skupne veselice.⁹⁹ V Ptujju je govoril deželnozborski poslanec Horvatek, v imenu žena pa Illeschitzeva. Popoldne pa so z godbo in s transparenti šli v Bračičevo gostilno v Novi vasi, na čelu spreveda pa so se peljali okrašeni kolesarji. Rdeče zastave je župan Ornig prepovedal.¹⁰⁰ V Celju je bil shod v gostilni pri Jeleni, kjer je v obeh deželnih jezikih govoril Vidmar iz Gradca, ki pa je zaradi zamude vlaka prišel na shod poldrugo uro kasneje.¹⁰¹ Shoda v Celju se je udeležilo okrog 500 ljudi, mestne oblasti pa so tudi tu prepovedale transparente in zastave.¹⁰² Kaže, da je bila proslava v Mariboru nekoliko pod pričakovanji, saj pravi poročevalec v »Arbeiterwille«, da je vladala med delavstvom določena ravnodušnost in da je del delavstva v nedeljo dopoldne raje posedal v gostilnah, kot da bi šel na proslavo. Na shodu v dvorani v Križnem dvoru je govoril Ausobsky, ki je dejal, da se starostno zavarovanje ne premakne z mrtve točke in da obramba proti podražitvam ne dosega zaželenih rezultatov. Za njim je o brezpravnem položaju ženske govorila Monettijeva.¹⁰³

V letu zadnjih državnozborskih volitev pred izbruhom prve svetovne vojne je bilo praznovanje 1. maja ravno v času najbolj vročih predvolilnih bojov in zato tudi v znamenju volitev. Povečano politično delovanje in razgrete strankarske strasti so prispevale svoje, tako da je bilo praznovanje delavskega praznika skoraj povsod večje in bolj množično kot v drugih letih. Dopisnik »Arbeiterwille« je iz Maribora sporočil, da je bilo praznovanje v Mariboru dotlej največje. Že v zgodnjih jutranjih urah so se člani strokovnih organizacij, okrog

⁹⁹ Naprej, št. 10, 18. 5. 1910.

¹⁰⁰ Arbeiterwille, št. 120, 3. 5. 1910.

¹⁰¹ Arbeiterwille, št. 121, 4. 5. 1910.

¹⁰² Arbeiterwille, št. 119, 2. 5. 1910.

¹⁰³ Prav tam.

400 po številu, začeli zbirati pred sedeži svojih organizacij in v sprevedu odkorakali na mesto osrednje proslave v križnodvorski dvorani. O pomenu prvega maja, o politični situaciji in državnozborskih volitvah je zbranim govoril Hans Resel, za njim pa še Horvatek in Suppanz. Popoldne pa je bil spreved z zastavami in s transparenti po mestu.¹⁰⁴ Tega spreveda se je udeležilo kakšnih 800 ljudi, končali so ga z zabavo na Lajtersbergu. Tudi v Ptujju je bil prvomajski shod dobro obiskan in o istih stvareh kot Resel v Mariboru je tukaj govoril Ebner iz Gradca. Prvič je slavila delavski praznik novo osnovana organizacija zidarjev, sicer pa je večina delodajalcev dala dela prost dan.¹⁰⁵ Po uradnih podatkih je leta 1911 samo 24 % zaposlenih delavcev ali 19 425 dobilo za 1. maj prosto. V spodnještajerskih okrajnih glavarstvih je bil položaj tak, da je v mestih praznoval 1. maj visok odstotek delavstva, v pretežno neindustrializiranih krajih pa zelo malo ali sploh nič. Tako se je od 15 591 zaposlenih udeležilo prvomajskih proslav 51 % delavcev ali 7956, od tega v političnih okrajih Ljutomer, Ptuj, sodnih okrajih Konjice in Gornji grad pa nihče.¹⁰⁶ Po številu zaposlenih je bilo okrajno glavarstvo Celje za Gradcem in Leobnom na tretjem mestu s 7647 zaposlenimi. Od tega so imeli ves dan prosto vsi rudarji v trboveljskem premogovniku, 3410 po številu, kot tudi vsi v tamkajšnji tovarni cementa, ki je štela 71 zaposlenih. V Hrastniku je imelo ves dan prosto 494 od 695 rudarjev in 145 steklarjev od 185, v Ojstrem pa 137 rudarjev od 233 zaposlenih. Poleg tega je bilo v različnih drugih obratih zaposlenih še 3073 delavcev, ki pa so vsi delali.¹⁰⁷ Po poročilu ljutomerskega okrajnega glavarja je vseh 172 delavcev v dveh opekarnah 1. maja prišlo prostovoljno na delo.¹⁰⁸ V mariborskem okrajnem glavarstvu je bilo v številnih razpršenih obratih zaposlenih 2607 delavcev, med katerimi so slej ko prej prednjačile delavnice južne železnice s 1065 zaposlenimi in vsi ti so imeli ves dan prosto. Drugje pa nikjer

¹⁰⁴ Arbeiterwille, št. 122, 4. 5. 1911.

¹⁰⁵ Prav tam.

¹⁰⁶ St LAG, Statt. Präs. 907-12/1911.

¹⁰⁷ Prav tam.

¹⁰⁸ Prav tam.

nič.¹⁰⁹ Medtem ko sicer v Ptujju delavci niso imeli prosto, pač pa popoldne proslavo, pa na področju okrajnega glavarstva Brežice ni bilo niti te. V časopisu ni bila zabeležena prvomajska proslava v Hudem kotu pri Ribnici, ki je minila brez neredov in so na njej agitirali za državnoborske volitve in nastopili proti oboroževanju. Sicer pa je v okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec dobila prosto skoraj četrtina ali 400 od 1585 zaposlenih delavcev, in sicer v kamnolomu v Hudem kotu 160 od 260 zaposlenih in v Lappovem rudniku v Velenju 240 od 351 zaposlenih.¹¹⁰ Na področju mariborske mestne občine samo v parnem mlinu s 174 zaposlenimi nihče ni dobil prosto, sicer pa je imelo pol dneva prosto 87 delavcev od 399 zaposlenih v kurilnici, 30 od 64 mizarjev, medtem ko je imelo prosto ves dan 22 mizarjev, 861 gradbincev in 95 pivovarjev.¹¹¹ Tudi v mestu Ptujju je dobilo ves dan prosto vseh 84 zaposlenih, in to 32 v Pirichovi usnjarni ter 52 v reparaturni delavnici južne železnice.¹¹²

V naslednjem letu se je odstotek tistih, ki so imeli prosto na prvi maj, nekoliko zvišal, na 29,5 % ali 27.145 delavcev od 91.831 zaposlenih, ta delež pa je v spodnještajerskih političnih okrajih celo padel na 46,2 % ali 7780 zaposlenih. V celjskem okrajnem glavarstvu je dobilo od 8319 zaposlenih ves dan prosto 4712 delavcev, in to: 10 od 65 v tovarni lončenih izdelkov v Kasazah, 3594 od 3980 trboveljskih rudarjev, 58 od 66 v trboveljski tovarni cementa, 136 rudarjev od 155 v Lappovem rudniku v Zabukovici, 557 od 622 v rudniku Hrastnik, 192 od 260 rudarjev v Ojstrem in 160 od 185 steklarjev v Hrastniku.¹¹³ Že kar tradicionalno žalostno dejstvo je bilo, da v sodnem okraju Konjice od 546 zaposlenih nihče ni dobil prosto in tudi sicer ni bilo nikakršnega praznovanja. Delavska organizacija tukaj pravzaprav sploh ni obstajala. Podoben položaj je bil v Ljutomeru, kjer tudi ni bilo proslav, vendar je bila industrializacija tukaj še povsem v začetku, saj sta obstajali le dve opekarni s

¹⁰⁹ Prav tam.

¹¹⁰ Prav tam.

¹¹¹ Prav tam.

¹¹² Prav tam.

¹¹³ St LAG, Statt. Präs. E-91/882-1912.

skupaj 170 zaposlenimi, v veliki večini delavci iz izrazito kmečkega okolja. Vseh 126 delavcev treh industrijskih obratov v okrajnem glavarstvu Ptuj je 1. maja 1912 delalo kot običajno, vendar so v Ptuj organizirali vsaj shod. Na področju občine Mozirje je bilo 85 zaposlenih v žagarskih obratih v Nazarjah, ki pa niso dobili prostega dne. Tudi tovarna Sladki vrh s 180 zaposlenimi je 1. maja normalno obratovala, zaposlovala pa je izrazito kmečko delovno silo. V brežiškem okrajnem glavarstvu je bilo 360 zaposlenih, ki so 1. maja vsi delali in niso organizirali nobenega shoda ali podobne proslave delavskega praznika. Na območju celjskega mesta je bil sicer shod v gostilni Na zeleni trati, na katerem je bilo okrog 50 udeležencev, sicer pa so povsod delali. Podobno je bilo v Ptuj, kjer je le en delavec dobil ves dan prosto, sicer pa je bil »Pri slonu« shod, na katerem so govorili o zahtevah delavcev ob 1. maju, popoldne pa je bil izlet z godbo na Krčevino. Govoril je Vincenc Muchitsch iz Gradca.¹¹⁴ V okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec je od 5128 zaposlenih dobilo ves dan prosto 472 delavcev, in to 160 od 270 v ribniškem kamnolomu in 312 od 320 v Lappovem rudniku v Velenju. Na obeh krajih so organizirali tudi shod.¹¹⁵ Na območju mariborske mestne občine je od 2877 zaposlenih dobilo 31 delavcev pol dneva prosto in 1505 ves dan. Spet je bilo 180 mlinarjev tistih, ki niso dobili prosto, sicer pa vseh 1100 delavcev v delavnicah južne železnice, 40 (27 ves dan in 13 pol dneva) od 628 v kurilnici, 271 od 754 zaposlenih v gradbeništvu, 65 od 140 v pivovarnah in 60 (18 pol dneva in 42 ves dan) od 75 mizarjev. Shoda v Križnem dvoru se je udeležilo okrog 350 oseb, popoldanske veselice prav tam pa okrog 600. Po mnenju oblasti je bilo praznovanje v tem letu bolj mlačno kot sicer. Na veselici v Križnem dvoru so imeli program pevskih točk, telovadni nastop in tekmovalstvo v kegljanju.¹¹⁶ V Celju so se delavci zbrali v svojem društvenem lokalu in odtod organizirali izlet v okolico. Zvečer pa je bil shod v gostilni Na zeleni trati,

¹¹⁴ Prav tam; Arbeiterwille, št. 124, 7. 5. 1912.

¹¹⁵ Prav tam.

¹¹⁶ Prav tam.

na katerem je zbranim v nemščini govoril Sonnleitner ter Čobal v slovenščini.¹¹⁷

Praznovanje 1. maja 1913 v Mariboru se je začelo s konfiskacijo »Arbeiterwille«, ko so uslužbenci oblasti po ulicah lovili kolporterje in večino števil tako le zaplenili. Dopoldne je delavstvo v neki pivovarni priredilo shod, na katerem je Horvatek govoril o pomenu 1. maja za razredni boj. Popoldne pa je bila osrednja prireditev v Križnem dvoru, na kateri so peli pevski zbor pekovskih delavcev iz društva Frohsinn ter pevski krožek železničarjev glavnega kolodvora. Igrala je godba južne železnice, nato pa je bil telovadni nastop. Svoj delež v slavnostnem sprevodu so prispevali tudi člani mariborskega in pragerskega kolesarskega društva. V sprevodu so še posebej izstopali transparenti društva za boj proti alkoholizmu.¹¹⁸ Podobno je bilo tudi v Ptuj, kjer je na dopoldanskem shodu govoril Mariborčan Petelinschek, popoldne pa je bila v gostilni Pessler še zabava z godbo in s pevskim zborom Morgenröte in pekovskega pevskega krožka.¹¹⁹ Na shodu v Celju je v gostilni Na zeleni trati govoril Muchitsch iz Gradca, popoldne pa je bila še proslava v Lokovškovi gostilni v Štorah.¹²⁰

Za leto 1913 nimamo zbirnega poročila o številu delavcev za vso Štajersko, ki so za 1. maj dobili prosto, zato primerjave s prejšnjim letom ni mogoče napraviti. Pač pa imamo podatke za posamezna okrajna glavarstva na Spodnjem Štajerskem. Na slovenskem področju Štajerske je bilo v tem letu pač kot posledica gospodarske krize zaposlenih dobrih 1600 delavcev manj kot prejšnje leto, to je 15 253, od tega je dobilo prosto 7096 delavcev ali 46,4 %, kar je malenkost več kot leto poprej. V okrajnem glavarstvu Celje okolica je bilo zaposlenih 7587 delavcev, ves dan pa je dobilo prosto 4437 delavcev, in to vseh 3000 v trboveljskem premogovniku, vseh 60 v tamkajšnji opekarni, 461 od 500 v trboveljskem dnevnem kopu in 26 od 60 v tovarni cementa v Trbovljah.¹²¹ Na področju

¹¹⁷ Arbeiterwille, št. 122, 5. 5. 1912.

¹¹⁸ Arbeiterwille, št. 121, 4. 5. 1913.

¹¹⁹ Prav tam.

¹²⁰ Prav tam.

¹²¹ St LAG, Statt, Präs, E-91/882-1912.

okrajnega glavarstva Maribor je od 3540 delavcev dobilo ves dan prosto vseh 2129 zaposlenih v delavnicah južne železnice v Studencih in mestu samem. Ker je bil to leto 1. maj na praznik, je imelo veliko število delavcev avtomatično prosto, tako npr. vseh 100 zaposlenih v sladkogorski tovarni papirja.¹²² V okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec je dobilo ves dan prosto 110 od 200 delavcev v kamnolomu v Hudem kotu pri Ribnici in ti so organizirali tudi proslavo, prav tako tudi 420 od 430 rudarjev v Lappovem rudniku v Velenju, kjer je bila prav tako proslava.¹²³ Tudi na področju mariborske mestne občine je vseh 1711 zaposlenih imelo prost dan. Dopoldanskega shoda se je v Mariboru udeležilo okrog 400 ljudi, popoldanskega pa okrog 550.¹²⁴ Tem poročilom so dodana še dodatna, ki se nanašajo na neki strogo zaupni vprašalnik državnega namestništva, ki je zavezoval okrajne glavarje, da ob priliki prvomajskih shodov poročajo, ali se med slovenskim prebivalstvom pojavljajo antimilitaristični pojavi in izjave, kritike avstrijske zunanje politike, dogodkov na Balkanu in protimonarhične izjave. Iz poročil okrajnih glavarjev Celja, Ptuja, Slovenjega Gradca in Ljutomera se vidi, da na nobenem shodu do česa podobnega ni prišlo, da so bila vsa zborovanja čisto socialno-demokratska in da je zadržanje slovenskega prebivalstva kljub simpatijam do ostalih južnih Slovanov lojalno in korektno ter da zato ni potrebna kakšna vojaška prisotnost. Le v Ptujju je moral vladni zastopnik opomniti govornika Petelinschka, ker je le-ta v svojem govoru izjavil, da Avstrija na Balkanu nima kaj iskati.¹²⁵ Iz obstoječih podatkov ni razvidno, v katerih obratih so v tem delu delavcem dejansko odobrili prost dan ali na pol prost, zato smo navedli le tiste podatke, ki so jih dala sama okrajna glavarstva.

Četrtoletni jubilej prvomajskih praznovanj je obenem pomenil tudi zadnje praznovanje pred izbruhom prve svetovne vojne. Značilno za poročila državnemu namestništvu iz krajev Spodnje Štajerske je, da govo-

¹²² Prav tam.

¹²³ Prav tam.

¹²⁴ Prav tam.

¹²⁵ Prav tam.

rijo, da so bili shodi in praznovanja ob prvem maju 1914 manj obiskani kot prejšnja leta, čeprav v časopisnih poročilih tega ni toliko čutiti. Politični in gospodarski položaj tedaj seveda ni bil rožnat, hkrati pa je tudi oblast s poostrenim nadzorom nad napovedanimi shodi negativno vplivala na prvomajsko razpoloženje. Že 26. aprila so poročali iz Trbovelj, da se tam boje delavskih nemirov in da sta istega dne odšla iz Ljubljane v Trbovlje dva bataljona pehote ter pol bataljona v Hrastnik.¹²⁶ Na sam 1. maj pa so v Mariboru po stranskih ulicah patroljirale skupine dragoncev. V Zagorju je rudniška uprava dovolila prost dan, medtem ko v Mariboru nekaj podjetnikov tega ni odobrilo in vodstvo strokovne organizacije gradbincev je tistim, ki bi kljub prepovedi vendarle imeli prost dan, obljubilo zaščito.¹²⁷ V Mariboru je bil dopoldne shod z več sto udeleženci v Götzovi pivnici: na njem je govoril Horvatek, ki je končal svoj govor s Schillerjevimi besedami: »Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit und neues Leben blüht aus den Ruinen.« Popoldne pa je bilo zborovanje na Lajtersbergu.¹²⁸

Odstotek tistih delavcev, ki so leta 1914 dobili prosto, je bil znatno nižji kot v preteklih letih. Na vsem Štajerskem je od 88 338 delavcev dobilo prosto 23 373 delavcev ali 26,46 %. Nekoliko boljša slika je v spodnještajerskih okrajnih glavarstvih, ki kaže, da je od 23 806 delavcev dobilo prosto 7457 delavcev ali 31,33 %, torej 15 % manj kot prejšnje leto ali v letu 1912.¹²⁹ V okrajnih glavarstvih Ljutomer s 180 zaposlenimi, Ptuj okolica s 106 zaposlenimi, Radgona s 168 zaposlenimi in v sladkogorski tovarni, Brežice s 311 zaposlenimi in v občini Mozirje s 85 zaposlenimi v lesni industriji niso nikjer delavci dobili prosto niti ni bilo kakšne proslave ali shoda.¹³⁰ V okrajnem glavarstvu Celje okolica je med 9009 delavci dobilo prosto 4206 delavcev, in sicer 628 od 955 v hrastniškem rudniku in 180 od 212 delavcev tamkajšnje steklarne, 220 od 300 rudarjev v Zabukovici, 2487 od 3035 trboveljskih rudar-

¹²⁶ Arbeiterwille, št. 119, 1. 5. 1914.

¹²⁷ Prav tam.

¹²⁸ Arbeiterwille, št. 121, 4. 5. 1914.

¹²⁹ St LAG, Statt. Präs. E-91/882/1912.

¹³⁰ Prav tam.

jev in 691 od 793 delavcev Šuligojevega dnevnega kopa v Trbovljah.¹³¹ V mariborski okolici je od 3711 zaposlenih dobilo 16 delavcev v obratu verig v Studencih pol dne prosto.¹³² V Ptuju je dobil ves dan prosto en sam pomočnik, sicer pa so imeli bolj skromen shod v gostilni Pesserl, kjer se je zbralo kakšnih 20 pomočnikov.¹³³ V slovenjegraškem okrajnem glavarstvu je od 1442 zaposlenih dobilo prosto le 267 delavcev, in to 52 od 173 v kamnolomu Hudi kot, kjer je bil tudi prvomajski shod, in 215 od 426 rudarjev v Velenju, ki so prav tako priredili prvomajski shod. V poročilu okrajnega glavarstva je še rečeno, da je zanimanje za prvi maj zato tako upadlo, ker so različni obrati nastavili mnogo novih delavcev, ki niso organizirani, poleg tega pa so tudi mezde nižje in torej manj denarja za zabavo.¹³⁴ Največ delavcev je dobilo prosto na področju mariborske mestne občine, kar 1904 od 2741 zaposlenih, in to 1850 ves dan in 54 pol dneva. Prosto je dobilo vseh 1100 zaposlenih v delavnicah južne železnice, vseh 580 gradbincev in 80 mizarjev ter 50 od 112 zaposlenih v pivovarništvu. V kurilnici pa je poleg 54, ki so dobili pol dneva prosto, še 40 delavcev lahko ostalo ves dan doma, od skupno 644 delavcev. Le v parnem mlinu so morali zopet vsi, 225 po številu, spet delati.¹³⁵

¹³¹ Prav tam.

¹³² Prav tam.

¹³³ Prav tam.

¹³⁴ Prav tam.

¹³⁵ Prav tam.

VOLITVE V DRŽAVNI IN DEŽELNI ZBOR

Volilni sistem, kakršen je vladal v Avstriji, je socialni demokraciji dal resnično možnost, da se uveljavi v volilnem boju, šele z uvedbo splošne kurije, ki je bila najprej uvedena za državnozborske volitve 1897. Sicer so socialno demokratski kandidati tudi na prejšnjih volitvah poskušali z volilnimi shodi in postavljanjem kandidatnih list, kar pa je realno gledano predstavljalo samo agitiranje za delavsko stranko, sicer pa niso imeli nobenih možnosti niti uspehov.

Za državnozborske volitve 1891 so socialni demokrati v Mariboru nekaj časa nameravali kandidirati nemškega nacionalca dr. Kokoschinega. Dne 2. marca 1891 pa so imeli shod za povabljene goste, na katerem se jih je zbralo kakšnih 300. Najprej je govoril Johann Krainer, ki je pojasnil zborujočim, da je mariborsko socialno demokratsko vodstvo bilo pri Kokoschinegu in ga vprašalo, kakšen je njegov program za delavstvo. Kokoschineg je odgovoril, da je obvezan govoriti le v imenu stranke in ne more sklepati kompromisov, na vsak način pa bo podpiral svojo, to je nemško nacionalno stranko. Zato so se socialni demokrati odločili, da za svojega kandidata postavijo Ludwiga Bretschneiderja, urednika »Arbeiter Zeitung«, vedoč sicer, da ne more biti izvoljen, pač pa se bo videlo, na koliko glasov stranka lahko računa. Za Krainerjem je govoril gost iz Gradca Johann Resel, ki je govoril, da se v parlamentu razpravlja le o nacionalnem vprašanju. Za delavce pa je jasno, da kapitalisti ne gledajo na narodnost, ampak zatirajo delavce vsake narodnosti in da mora biti zatorej glavni boj delavstva uperjen v spremembo položaja delavskega raz-

reda.¹ Po poročilu v »Arbeiterwille« je socialno demokratski kandidat dobil štiri številne glasove, kar se pa ne ujema z drugimi podatki.²

Sele uvedba splošne kurije, sicer splošno, vendar omejeno volilno pravico, je dala socialni demokraciji možnost, da se je začela uspešneje boriti na volitvah. Na državnozborskih volitvah marca 1897 je socialna demokracija nastopila na vsem slovenskem ozemlju in tudi na Štajerskem. Na slovenskem Štajerskem sta kandidirala dva socialna demokrata, in sicer v peti kuriji v tretjem volilnem okraju, ki je poleg nemških sodnih okrajev vključeval tudi slovenske Slovensko Bistrico, Maribor in Marenberg, Florian Drössler, ter Filip Ropas v četrtem volilnem okraju, ki je obsegal ostale slovenske sodne okraje.³ Prvi volilni shod je imel Ropas v Celju 5. februarja 1897, kjer se je spopadel s protikandidatom krščanskim socialcem Eichingerjem, ki je bil prej baje tudi socialni demokrat, sicer pa v Celju ni kandidiral.⁴ Obširnejše poročilo o tem shodu je priobčila »Deutsche Wacht«, ki je zapisala, da je vprašanje, če je Ropas pravi kandidat, vendar pa je nemškimi nacionalcem s socialnimi demokrati skupen boj proti klerikalizmu, zato bodo delavsko stranko podprli. Ena glavnih propagandnih točk je bilo vprašanje celjske gimnazije. Ropas je bil proti slovenski gimnaziji in tudi proti paralelkam. Resel, ki se je tudi udeležil tega shoda, pa je dodal, da socialne demokrate to vprašanje ne zanima dosti, saj delavci tako ne morejo pošiljati svojih otrok v gimnazijo. Istočasno pa je tudi pripomnil, da on sam ne bi trpel, da bi njegove otroke vzgajali v kakšnem drugem jeziku kot v materinščini.⁵ V Ptujju sta bila dva shoda, 14. in 21. februarja, na katerih so bili glavni nasprotniki socialnim demokratom spet krščanski socialci. Nemški nacionalci pa so delavsko stranko podprli.⁶ Na volitvah je Ropas v celjskem okraju dobil 98 glasov volilnih moč, močno pa so

¹ Arbeiterwille, št. 6, 18. 3. 1891.

² Melik: Volitve na Slovenskem, str. 282.

³ Arbeiterwille, št. 6, 11. 2. 1897.

⁴ Prav tam.

⁵ Deutsche Wacht, št. 11, 7. 2. 1897.

⁶ Arbeiterwille, št. 8. 25. 2. 1897.

zmagali socialni demokrati v Mariboru, njihovi volilni možje pa so bili izvoljeni tudi v celjski okolici in v revirjih.⁷

Na državnoborskih volitvah leta 1901 so se socialni demokrati s svojimi kandidati udeležili volitev v treh volilnih okrajih. V mariborski mestni kuriji je Johann Krainer dobil 315 glasov, zmagal je nemški kandidat Wolffhard s 1187 glasovi, slovenski kandidat Pipuš pa je dobil 254 glasov.⁸ Florian Drössler je kandidiral v splošni kuriji v volilnem okraju, ki je poleg nemških krajev obsegal tudi sodne okraje Marenberg, Maribor levi in desni breg ter Slovensko Bistrico in dobil 81 glasov volilnih mož, od skupno 676 udeležencev.⁹ V splošni kuriji je v volilnem okraju Celje kandidiral Miha Čobal in od 642 udeleženih volilnih mož dobil 54 glasov, zmagal pa je Žičkar, kandidat slovenskih klerikalcev s 396 glasovi.¹⁰ Tudi to pot je bila glavna predvolilna agitacijska os naperjena proti klerikalcem, tako nemškim kot slovenskim. V prvi polovici novembra 1900 je imel Čobal volilno agitacijsko turnejo, ki se je začela 11. novembra 1900 v Grižah in Zabukovici, nadaljeval jo je v Preboldu in na Polzeli, kjer je bil njegov nastop sploh prvo socialno demokratsko zborovanje v tem kraju in je imel Čobal poldrugo uro trajajoč govor v slovenščini. Istega dne je imel shod v Štorah Drösler, za kandidata pa so tudi tu postavili Čobala.¹¹ Naslednjega dne je Hribar, protikandidat slovenskih liberalcev proti uradnemu kandidatu Žičkarju, nameraval imeti shod, ki pa so ga nato povsem prevzeli socialni demokrati. Proti Čobalovi kandidaturi je bilo samo šest navzočih.¹² V mariborski mestni kuriji je kot že rečeno kandidiral Krainer, v splošni pa Drössler. Tako je imel Drössler 11. novembra shod v Mariboru, kjer so bili volilni govori v slovenščini in nemščini. Krainer pa je istega dne pridobil dva vo-

⁷ Melik: Volitve, str. 283—284.

⁸ Melik: Volitve, str. 387.

⁹ Melik: Volitve, str. 394.

¹⁰ Melik: Volitve, str. 395.

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

lilna moža v Limbušu in Pekrah ter dva na Muti.¹³ V Radgoni so 17. novembra sklenili, da bodo na volitvah podprli nemško ljudsko stranko, na ožjih volitvah pa napredno stranko.¹⁴ Ko so v Celju-okolici 19. novembra 1900 volili volilne može za četrto in peto kurijo, so socialni demokrati dobili 29 glasov, Žičkar in Hribar pa skupaj 95. Dan prej sta Žičkar in Hribar dobila večino tudi v Velenju in Šoštanju, kjer Čobal med desetimi volilnimi možmi ni dobil niti enega.¹⁵ Istega dne pa so se volilni možje v Štorah opredelili za Čobala, kar je smatrala »Arbeiterwille« za velik uspeh, saj je pred tremi leti ta občina volila popolnoma klerikalno.¹⁶ Socialno demokratska volilna moža sta bila izvoljena tudi v Laškem 20. novembra.¹⁷ V četrti in peti kuriji so zmagali socialni demokrati pri volitvah volilnih mož 23. in 24. novembra 1900 v Pekrah, Limbušu, Loki pri Zidanem mostu, Stranichah in Vitanju.¹⁸ V začetku decembra so prodrli socialno demokratski volilni možje tudi v Radvanju v peti kuriji s 93 proti 16 in v četrti s 113 proti 42 glasovom, v Pobrežju pa v peti kuriji s 44 proti 16 in v četrti s 13 proti 11 glasovom. V Sevnici so socialni demokrati izgubili z 59 proti 85 glasovom, prav tako v Loki pri Žusmu, v Celju pa so bili izvoljeni socialni demokrati skupaj z nemškimi kandidati. V Studencih pri Mariboru so socialni demokrati dobili v splošni kuriji 236, klerikalci pa 20 glasov, v četrti pa prvi 98, drugi pa le 6 glasov.¹⁹ Tudi na teh državnoborskih volitvah, ki so bile zadnje indirektne volitve za večino ljudi, saj so bile naslednje že po splošni volilni pravici, socialni demokrati niso igrali vidne vloge. Dobili so celo nekaj manj volilnih mož kot 1897. leta, ker 1901 nemški nacionalci niso glasovali zanje. Do prave afirmacije je prišlo šele maja 1907. leta, na naslednjih državnoborskih volitvah. Na deželnozbors-

¹³ Arbeiterwille, št. 69, 17. 11. 1900.

¹⁴ Arbeiterwille, št. 71, 20. 11. 1900.

¹⁵ Arbeiterwille, št. 72, 21. 11. 1900.

¹⁶ Arbeiterwille, št. 73, 22. 11. 1900.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Arbeiterwille, št. 77, 27. 11. 1900.

¹⁹ Arbeiterwille, št. 86, 7. 12. 1900.

skih volitvah pa sta na Štajerskem 1904 prišla prva dva poslance iz vrst socialnih demokratov v štajerski deželni zbor.

Vse leto 1906 so bila širom po Štajerski, tako kot po vsej Avstriji, organizirana številna zborovanja, na katerih so se borili za uvedbo splošne volilne pravice. V Mariboru je bilo 20. januarja 1906 v Križnem dvoru zborovanje, kjer je Bichl silovito nastopil proti vsenemški stranki, ki je bila proti volilni reformi, medtem ko je klerikalce in krščanske socialce označil za lažne prijatelje delavstva, ker so sicer za volilno reformo, vendar se bojijo, da bi v parlament prišlo preveč zastopnikov delavcev.²⁰ Podobno zborovanje je imel Etbin Kristan 28. januarja istega leta najprej v Celju in nato v Žalcu, kjer je nastopil proti predlogu krščanskih socialcev, da bi se za pridobitev volilne pravice moral podaljšati čas prebivanja v nekem kraju, ker bi to škodilo delavstvu, kajti njegova fluktuacija je velika. Pozval je delavstvo, da naj v primeru, če se bo doba bivanja res podaljšala, nastopi s štrajkom. Ob koncu so zbrani v slovenščini zapeli Mi vstajamo, v nemščini pa pesem o delu.²¹ Predvolilni shod v Celju je imel Sonnleitner 20. aprila 1907, na katerega je prišlo precej nesocialističnih volilcev, socialni demokrati pa tudi iz revirjev. Sonnleitner je nastopil proti militarizmu, klerikalizmu in obnovi sporazuma z Ogrsko. Zahteval je socialno politične reforme, predvsem pa ukinitvev direktnih davkov, progresivni davek, odpravo carin, zakon o kartelih in nekonfesionalne šole. Po tem poročilu se je spretno izognil nacionalnemu vprašanju in nasprotovanju svoje stranke obrtnikom.²² Sonnleitner je imel 27. aprila 1907 shod v Brežicah, na katerem je dejal, da narodi med seboj lahko živijo v miru in je smatral, da bo nacionalni konflikt kmalu premagan, zavzel se je tudi za nameščanje slovenskih uradnikov na slovenskem Štajerskem, če nemški ne znajo slovenskega jezika. Na tem shodu pa je sicer prevladal Marckhl in večina navzočih se je odločila za nemško na-

²⁰ Arbeiterwille, št. 19, 23. 1. 1906.

²¹ Arbeiterwille, št. 26. 31. 1. 1906.

²² Deutsche Wacht, št. 33, 25. 4. 1907.

cionalno stranko.²³ Na volitvah 14. maja 1907 je Marckhl dobil 2681 glasov, slovenski kandidat Rebek 1179, Sonnleitner pa 833.²⁴ V posameznih krajih je dobil Sonnleitner v Studencih 473 glasov, Rebek 73 in Marckhl 64, v Celju le 30, Marckhl 699, v Konjicah 9, Gortini 14, Muti 82, Sevnici 32, Ljutomeru 3, Marenbergu 12, Brežicah 2, Rogatcu 3, Vuzenici 27, Šoštanju 7, Soboti 57, Lovrencu na Pohorju 63, Laškem 2, Vitanju 2, Slovenski Bistrici 5 in Slovenj Gradcu 10 glasov. Poleg Studencev je Sonnleitner zmagal samo v Soboti, omembe vredno število glasov pa je dobil še v Muti in Lovrencu na Pohorju.²⁵ V volilnem okraju Ptuj, Lipnica je zmagal kandidat vsemenske stranke Malik, ki je dobil 1401 glas, zastopnik nemških krščanskih socialcev Kremser 1253, socialno demokratski kandidat Jodlbauer pa 824 glasov. Na ožjih volitvah je nato 25. maja 1907 Malik s pomočjo socialno demokratskih glasov dobil 2333 glasov, Kremser pa 1740. Socialni demokrati v Ptuj, Pobrežju in Radvanju pa so kršili strankino disciplino in glasovali za Kremserja.²⁶ Med slovenskimi kraji je Jodlbauer dobil v Radgoni 2 glasova, v Ptuj 150 (Malik 240, Kremser 27), v Pobrežju je sploh zmagal z 244 glasovi (Malik 110, Kremser 14), v Bregu pri Ptuj je dobil 39 (Malik 61, Kremser 16) in Radvanju 32 (Malik 61, Kremser 16).²⁷ Največji uspeh na vsem Štajerskem je stranka zabeležila v občini Maribor, kjer je Hans Resel po hudem boju in deloma tudi zaradi razcepa v vrstah nemških nacionalcev premagal Heinricha Wastiana. Resel je dobil 2075 glasov, Wastian pa 1705. V ostalih volilnih okrajih so se socialni demokrati takole odrezali: v sodnih okrajih Maribor-levi breg, Lenart, Ljutomer in Gornja Radgona je Kukovec dobil 297 glasov, zmagal pa je klerikalec Roškar s 6665 glasovi. V volilnem okrožju, ki so ga tvorili sodni okraji Maribor južni del, desno od Drave, Slovenska Bistrica in Konjice (brez občin Maribor, Pobrežje, Radvanje, Studenci, Lovrenc na Pohorju, Slovenska Bistrica, Konjice in Vitanje trg), je zma-

²³ Deutsche Wacht, št. 35, 2. 5. 1907.

²⁴ Melik: Volitve, str. 396.

²⁵ Deutsche Wacht, št. 39, 16. 5. 1907.

²⁶ Melik: Volitve, str. 396.

²⁷ Marburger Zeitung, št. 69, 16. 5. 1907.

gal klerikalni kandidat Pišek s 4311 glasovi, socialni demokrat Vidmar pa je dobil 864 glasov. Vidmar je kandidiral tudi v volilnem okraju, ki sta ga tvorila sodna okraja Ptuj in Ormož (brez občin Ptuj, Breg pri Ptuj in Ormož), kjer je dobil le 45 glasov, zmagal pa je kandidat klerikalne stranke Ploj, s 5390 glasovi, v volilnem okraju, ki sta ga tvorila sodna okraja Celje in Vransko (brez občin Celje in Vojnik), kjer je dobil 451 glasov, zmagal pa je liberallec Roblek s 4131 glasovi ter slednjič v volilnem okraju, ki so ga tvorili sodni okraji Marenberg, Šoštanj, Slovenj Gradec in Gornji grad (brez občin Marenberg, Muta in Vuzenica, Zgornja Vižinga, Gortina, Sobota, Šoštanj in Slovenj Gradec), kjer je dobil 235 glasov, zmagal pa je liberallec Ježovnik s 3515 glasovi. Miha Čobal pa je v volilnem okraju, ki so ga tvorili sodni okraji Brežice, Sevnica in Laško (brez občin Brežice, Sevnica, Laško), dobil 1690 glasov, zmagal pa je klerikalec Benkovič s 3759 glasovi. Vendar je moralo priti do ožje volitve in socialni demokrati so podprli liberalca Roša, kljub temu pa je s 4432 glasovi zmagal Benkovič. Čobal je kandidiral tudi v volilnem okraju sestavljenem iz sodnih okrajev Rogatec, Šmarje in Kozje (brez občin Rogatec in Rogaška Slatina), kjer je dobil skupaj z razcepljenimi in vsemi drugimi le 31 glasov, premočno pa je zmagal dr. Anton Korošec s 4187 glasovi.²⁸

Socialni demokrati so na slovenskem Štajerskem leta 1907 dobili 6994 glasov ali 7 %. Daleč največ odpade tu na Resla, ki je v volilnem okraju Maribor-mesto dobil 45 % glasov ali 2075 in pripravil prvovrstno prešenečenje, saj ni nihče računal, da bo nemška nacionalna stranka v Mariboru izgubila svoj mandat. Da je tu šlo pravzaprav izključno za boj med Wastianom in Reslom, kaže že podatek, da je nemški klerikalec Lackenbacher dobil le 184 glasov, predstavnik Slovencev Tratnik pa samo 54.²⁹ Volilni boj je bil zelo srdit, poln nizkih udarcev z obeh strani, z nemške pa tudi očitnih nepravilnosti in poskusov volitve ponarediti. Za Wastiana je bila vsa mariborska mestna oblast, vendar je splošna volilna pravica dala de-

²⁸ Melik: Volitve, str. 397—398.

²⁹ Melik: Volitve, str. 287, 396.

lavcem toliko glasov, da je to odločilo, potem ko Wastian s tem, da je v programu skušal nastopiti tudi kot zastopnik delavskih interesov ni uspel. Mariborskim železničarjem so poslali stanovski kolegi iz Ljubljane, Ptuja, Celovca, Gradca, Brucka na Muri in Franzensfesta pismo, v katerem so jih pozivali, naj ne izdajo delavske stvari in naj podpro Resla.³⁰ Wastian je svoj program razvil 11. aprila 1907, ko je imel enega največjih shodov, vendar v svojem 2 in pol urnem govoru ni povedal kaj več kot je bil že star program nemških nacionalcev: predvsem obramba nemških pozicij na Štajerskem in oporekanje vladini politiki glede obdavčenja in podaljšanja pogodbe z Ogrsko.³¹ Razočaranje po volitvah 15. maja 1907 je bilo posebno za nemške nacionalce, ki so tudi sicer izgubili veliko mandatov, seveda silovito in takšno je bilo tudi v Mariboru. Na Štajerskem so obdržali le mandat v Celju, kjer je zmagal Marckhl, in na ožjih volitvah je nato prišel v parlament še Malik. »Marburger Zeitung« je Resla označila za zastopnika prvakov in prijatelja »kutarjev«, kajti slovenska inteligenca v Mariboru da je poslušala besede dr. Rosine, ki je pred volitvami dejal, da je najboljše sredstvo škodovati nemškemu Mariboru to, da vsi Slovenci glasujejo za Resla. »Marburger Zeitung« je menila, da je vsaj 500 glasov na ta način prišlo k Reslu.³² Med socialnimi demokrati je seveda zavladovalo veliko veselje, vendar so v časopisju to zmago sprejeli zelo dostojanstveno in zagotavljali, da Maribor z Reslovo zmago ni ničesar izgubil, ampak le pridobil.³³ Potem ko so se čez deset dni končale še ožje volitve, so socialni demokrati na Štajerskem lahko pokazali lepe rezultate. Od 30 mandatov so jih dobili šest. Izvoljeni so bili Pongratz, Resel, ki je bil izvoljen tudi v Gradcu, Tuller, Ausobsky in Muchitsch. Krščanski socialci so dobili tri mandate, klerikalci devet, nemški nacionalci štiri, slovenski klerikalci štiri, slovenski kmetijci enega, slovenski liberalci dva in vsenemška stranka enega.³⁴ Resel je potem svoj graški mandat prepustil

³⁰ Arbeiterwille, št. 81, 5. 4. 1907.

³¹ Marburger Zeitung, št. 45, 13. 4. 1907.

³² Marburger Zeitung, št. 59, 16. 5. 1907.

³³ Arbeiterwille, št. 118, 19. 5. 1907.

³⁴ Arbeiterwille, št. 123, 26. 5. 1907.

Karlu Högerju, mariborskega pa je zadržal. Zanimivo je še pogledati ožje volitve v volilnem okraju, ki so ga tvorili sodni okraji Stainz, Ivnik, Cmurek, Gornja Radgona, Arvež, Lučane, Lipnica, Strass, Ernovž, Deutschlandsberg, Groß St. Florian, Schwanberg, Wildon, St. Georgen an der Stiefing, Ptuj, Breg pri Ptuj, Lenart, Pobrežje in Radvanje, ki so bile 25. maja 1907. Socialni demokrati so v treh sodnih okrajih na slovenskem ozemlju (v Ptuj, Pobrežju in Radvanju) dali svoje glasove klerikalnemu kandidatu, drugje pa večinoma Maliku, ki je bil tudi izvoljen. V Ptuj je Malik dobil 393 glasov, Kremser pa 166, na prvih volitvah pa Malik 240, Kremser 27 in Jodlbauer 150, v Pobrežju Malik 103, Kremser 208, na prvih volitvah je Jodlbauer dobil 24 glasov, Kremser 14 in Malik 110, v Razvanju pa je Malik dobil 54 glasov in Kremser 47, medtem ko je na prvih volitvah dobil Malik 61, Kremser 16 in Jodlbauer 32. Edino na Bregu je večina Jodlbauerjevih glasov pripadla Maliku, ki je dobil 154 glasov, Kremser pa 61. Na prvih volitvah je Malik dobil 111 glasov, Kremser 54, Jodlbauer pa 39.³⁵

Čez štiri leta je bil volilni boj prav tako oster kot v letu 1907, za mariborski državnozborski mandat pa še ostrejši, saj je nemška nacionalna stranka imela osvojitev tega mandata za prestižno vprašanje, ki naj bi pokazalo tudi moč štajerskega nemštva. Wastianova stranka si ni pomišljala pri izbiranju sredstev, da bi ta volini boj dobila. Zmerna struja mariborskih Nemcev se je sedaj v nasprotju z letom 1907 povezala z Wastianom in tudi slovenski meščanski politiki so nastopili skupaj, čeprav so ti kandidirali le svojega števnege kandidata. Na ta način je Resel propadel. Višek socialno demokratske propagande v Mariboru je pomenil predvolilni shod 3. junija 1911 v Gambrinovi pivnici, na katerega sta prišla Pernersstorfer in Resel, in shod 6. junija istega leta. Prvi shod so odprli Topf, Suppanz in Petelinschek. Zbranim 2000 delavcem je najprej zapel zbor Frohsinn, nato pa je stopil na govorniški oder Engelbert Pernerstorfer. Najprej se je ustavil pri zaslugah socialne demokracije za splošno volilno pravico, nato je zavrnil tiste, ki sodijo, da je delav-

³⁵ Marburger Zeitung, št. 64, 25. 5. 1907.

ska stranka k. k. Sozialdemokratie z besedami: »Wir Sozialdemokraten werden immer mit dem Kaiser gehen, wenn er will, was wir wollen.« Nato je še orisal delovanje socialno demokratskih poslancev v parlamentu in toplo priporočil Reslovo izvolitev.³⁶ Še večji shod je bil 6. junija, ko je govoril 4000 delavcem v Götzovi pivnici Karel Renner. Renner je govoril podobno kot že tri dni prej Pernerstorfer, dodal je le še svoje observacije na vedno bolj se razplamtevajoč nacionalni boj in dejal, da je pripeljal v Avstriji že tako daleč, da v politiki najboljše vozijo tisti, ki si najbolj energično prizadevajo, da bi svoj narod popeljali v propad.³⁷ Volitve so bile 13. junija 1911 in v Mariboru je dobil Wastian 2505 glasov, Resel pa 1811, medtem ko je za Sternovo slovensko listo glasovalo 340 volilcev. V desetem volilnem okraju, ki so ga tvorile Ivnik, Cmurek, Gornja Radgona, Arvež, Lučane, Ptuj, Breg pri Ptuj, Lenart, Pobrežje in Radvanje od slovenskih ali delno slovenskih občin, je socialni demokrat Ebner dobil 500 glasov, Malik 1670 na listi vsenemške stranke in Rauter kot nemški svobodnjak 1061 glasov. Na ožjih volitvah 20. junija so socialni demokrati glasovali za Malika proti Rauterju, ker se je povezal s krščanskimi socialci. Malik je bil izvoljen z 2571 proti 1575 glasovi. Ebner je dobil večino v Pobrežju, kjer je nabral 174 glasov, Malik pa 69. V Ptuj, je dobil 63 glasov, v Bregu pri Ptuj, pa 20. Od slovenskih občin je dobil socialno demokratski kandidat še 13 glasov v Lenartu. Enajsti volilni okraj so tvorile občine Ormož, Sevnica, Laško, Brežice, Ljutomer, Slovenska Bistrica, Slovenj Gradec, Šoštanj, Marenberg, Muta, Vuzenica, Zgornja Vižinga, Gortina, Sobota, Rogatec, Rogaška Slatina, Studenci, Lovrenc na Pohorju, Celje, Vojnik, Konjice in Vitanje. Tu je zmagal slovenski klerikalec Ivan Roškar, mariborski socialni demokrat Petelinschek pa je dobil le 119 glasov,³⁸ po drugih podatkih pa 141: v Gortini šest, Muti 77, Šoštanju 18 in Vuzenici 40.³⁹ V volilnem okraju Maribor-desni breg,

³⁶ Arbeiterwille, št. 156, 8. 6. 1911.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Melik: Volitve, str. 396.

³⁹ Arbeiterwille, št. 162, 14. 6. 1911.

Slovenska Bistrica in Konjice je bil izvoljen klerikalec Pišek s 3751 glasovi, socialni demokrat Alfred Pičinin iz Pragerskega pa je dobil 444 glasov.⁴⁰ V volilnem okraju Ptuj, Ormož je socialni demokrat Kosel dobil le 63 glasov, na ožjih volitvah pa so socialni demokrati podprli liberalca Ploja, vendar je bil izvoljen klerikalec Brenčič s 5134 glasovi proti 3551.⁴¹ V volinem okraju Celje in Vransko je Ivan Tokan dobil 395 glasov, zmagal pa je Anton Korošec s 4144 glasovi. Veliko glasov je dobil Čobal v volilnem okraju Brežice, Sevnica, Laško, kjer je zmagal Benkovič s 4015 glasovi, Čobal pa je dobil 2068, medtem ko se je najslabše odrezal liberallec Kukovec s 1839 glasovi. V sodnih okrajih Marenberg, Šoštanj, Slovenj Gradec in Gornji grad je zmagal klerikalec Verstovšek s 3564 glasovi, medtem ko je Sitter dobil le 250 glasov.⁴² Vsega skupaj so socialni demokrati na Štajerskem dobili 43 313 glasov ali 1379 manj kot leta 1907 in je socialna demokracija na Štajerskem izgubila dva mandata, med njima je bil Reslov v Mariboru. V enajstem volilnem okraju Rogatec, Celje, Studenci je zmagal nemški nacionallec Marckhl z 2927 glasovi, socialni demokrat Horvatek pa je dobil 857 glasov in je zmagal edino v občini Studenci, kjer je zbral 488 glasov, Marckhl 181, Slovenec Rebek pa 38. V ostalih krajih je Horvatek dobil v Celju 37 glasov, v Ormožu 5, Gortini 6, Muti 77, Sevnici 65, Marenbergu 1, Rogatcu 1, Vuzenici 40, Šoštanju 18, Soboti 14, Slovenski Bistrici 17 in v Slovenj Gradcu 5 glasov.⁴³ Ob primerjavi glasov z letom 1907 vidimo, da je v devetem in enajstem volilnem okraju socialno demokratski kandidat leta 1911 večinoma dobil manj glasov kot 1907. leta, tako v Gornji Radgoni nič (2), Pobrežju 11 (32), v Ptuj 63 (150), Bregu 20 (39), Slovenj Gradcu 5 (10), Brežicah nič (2), Gortini 1 (13), Konjicah nič (9), Muti 77 (82), Marenbergu 1 (12), Vitanju nič (2), Ormožu 5 (nič), Šoštanju 18 (7), Rogatcu 1 (3), Slovenski Bistrici 17 (5), Celju 37 (30), Vuzenici 40 (27) in Sevnici 65 (32), zelo močno pa se je povečalo šte-

⁴⁰ Melik: Volitve, str. 397.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Melik: Volitve, str. 398.

⁴³ Arbeiterwille, št. 167, 18. 6. 1911.

valo nemško nacionalnih glasov.⁴⁴ V primerjavi z obojnimi državnozborskimi volitvami je delavska stranka izgubila 1 % glasov in je nazadovala od 6994 na 6389 glasov.⁴⁵ Sicer pa so bili socialno demokratski glasovi razdeljeni tako, da je od 20 sodnih okrajev bilo kar 13 takšnih, kjer je delavska stranka imela manj kot 1 % glasov, v nekaterih centrih pa znatno več, tako npr. v Maribor-mesto 33 % in Celju 30 %.⁴⁶ Poudariti je tudi, da so bili socialisti zelo disciplinirani volilci, znatno bolj kot volilci meščanskih strank, pri katerih je volilna udeležba zelo nihala.

Državnozborski poslanec v mestni kuriji volilnega okraja Maribor, Slovenska Bistrica, Slovenj Gradec, Muta, Marenberg, Vuzenica, Ptuj, Lenart, Ormož, Središče in Ljutomer nemški nacionalc Wolffhardt je 31. marca 1905 umrl in tako so bile za 5. julij 1905 razpisane nadomestne volitve. V nemški ljudski stranki je takrat v Mariboru prišlo do razcepa, ki se ob teh volitvah še ni pokazal zanje tako politično škodljiv kot čez dve leti, ko je v veliki meri zaradi tega notranjega konflikta na državnozborskih volitvah Resel premagal kandidata nemške nacionalne stranke. Konflikt v nemški stranki je bil med zmernejšo in schönereijansko strujo, ki je bila skrajno nemško nacionalno usmerjena. Za te nadomestne volitve je vsaka struja prijavila svojega kandidata: prva mariborskega podžupana Pfrimerja in druga Wastiana. Socialna demokracija je tudi sklenila, da se volitev udeleži, čeprav ji je bilo povsem jasno, da ne more računati na uspeh. Svoj nastop je v prvem predvolilnem uvodniku utemeljila »Arbeiterwille«, da že v hainfeldskem programu piše, da stranka šteje volitve med najpomembnejša sredstva agitacije in organizacije, zato je svojim pripadnikom dolžna omogočiti, da svojo volilno pravico izkoristijo. Razen tega mora delavska stranka izkoristiti sleherno priliko, da svoja temeljna izhodišča propagira v čim širših krogih. Socialnim demokratom bo s tem, da gredo v volitve, najbrž tudi namenjeno, da bodo jeziček na tehtnici velikih strank in to bo nasprotnike prisililo, da bodo v

⁴⁴ Marburger Zeitung, št. 71, 15. 6. 1911.

⁴⁵ Melik: Volitve, str. 295.

⁴⁶ Melik: Volitve, str. 287 s. s.

svoj volilni program vnesli kaj več kot le vsakodnevne taktične fraze. In ne nazadnje, delavska stranka si bo s tem prištelja svoje glasove in ugotovila, koliko je v zadnjem času napredovala ali nazadovala. Za kandidata delavske stranke je bil imenovan Julius Hilari.⁴⁷ Po številnih predvolilnih shodih je bilo glavno socialnodemokratsko zborovanje za bližnje volitve 26. junija 1905 v Götzovi pivnici. Osrednji govornik ni bil Hilari, ki je sicer tudi imel govor, pač pa Resel, ki je v svojem izvajanju govoril predvsem o razmerah z Ogrsko, delovanju parlamenta, militarizmu, trgovinskih pogajanjih, nazadnje pa se je ustavil tudi pri nacionalnem vprašanju in se zavzel za nacionalno razmejitev narodov, brez ozira na kronovinske meje, ki da imajo tako in tako samo namišljeno vrednost. »Dokler ne bo nacionalno vprašanje zadovoljivo rešeno, se v to nesrečno zemljo ne bo vrnil mir,« je zaključil Resel.⁴⁸ Na volitvah 5. julija 1905 je Julius Hilari dobil 265 glasov, predstavnik Slovencev Šinko 328, Pfrimer 730 in Wastian 1061 glasov, medtem ko sta bila dva glasova razcepljena.⁴⁹ Hilari je dobil svoje glasove v Mariboru in v Ptujju in to v prvem 251 in v drugem mestu 14. Wastian je zmagal skoraj v vseh mestih in trgih in je dobil v Mariboru 695 glasov, Pfrimer 535, v Slovenj Gradcu 51, Pfrimer 7, Muti 24, Pfrimer 10, Marenburgu 45, Pfrimer 2, Vuzenici 14, Pfrimer 1, Ptujju 119, Pfrimer 76, Lenart 22, Pfrimer 6, in Ormožu 57, Pfrimer 3. Pfrimer je zmagal le v Slovenski Bistrici z 58 glasovi, Wastian je dobil le 5 glasov, medtem ko je v Ljutomeru sicer tudi dobil več glasov kot Wastian (32 : 29), vendar je tu zmagal Šinko s 50 glasovi. Slovenski kandidat je zmagal tudi v Središču, kjer je pobral vseh 128 glasov.⁵⁰ Ker nobeden od kandidatov ni dobil potrebne večine, je bilo treba izvesti še ožje volitve, ki so bile že 7. julija in na katerih je Wastian dobil 1198 glasov, Pfrimer pa le 165.⁵¹ Dan pred

⁴⁷ Arbeiterwille, št. 138, 14. 6. 1905.

⁴⁸ Arbeiterwille, št. 150, 28. 6. 1905.

⁴⁹ Arbeiterwille, št. 157, 6. 7. 1905; Melik, Volitve, str. 387 ima za Wastina glas več in za Šinka prav tako, kar sta najbrž tista dva razcepljena glasova, o katerih govori Arbeiterwille.

⁵⁰ Arbeiterwille, št. 157, 6. 7. 1905.

⁵¹ Melik: Volitve, str. 387.

ožjimi volitvami je Pfrimer odstopil kot kandidat in tudi sicer odložil vse funkcije, zato je na ožjih volitvah tudi dobil tako majhno število glasov. Socialni demokrati in Slovenci so od volitev abstinirali. Socialni demokrati so to utemeljevali s tem, da nočejo glasovati za nobeno nemško stranko, navedli so tudi, da sta ob Daszynskijevem predlogu, naj bi dali azil ruskim revolucionarjem, edino vse-nemška in krščansko socialna stranka glasovali proti.⁵² »Arbeiterwille« je tudi očitala delavcem, večinoma slovenske narodnosti, da so se dali wastianovcem povabiti na pivo, klobase in golaž in potem glasovali zanj.⁵³

Višek širokega množičnega gibanja za uvedbo splošne volilne pravice je bil v novembru 1905, ko so bila po vsej Štajerski skoraj vsak dan zborovanja. Zaključek je predstavljal zadnji in največji shod, ki je bil v Mariboru 28. novembra 1905. Po podatkih »Arbeiterwille« se ga je udeležilo nad 5000 udeležencev, pa tudi »Marburger Zeitung« je govorila, da jih je bilo precej več kot 4000. Veličastna povorka s tremi zastavami na čelu, za njo pa delavstvo v četvero- in peterostopih je obšla vse mesto, nato pa je okrajni glavar grof Attems sprejel njeno deset-člansko delegacijo, ki jo je vodil občinski svetovalec Krainer, in mu izročila zahteve po uvedbi splošne volilne pravice. Attems je obljubil, da bo to zahtevo takoj poslal na ustrezna mesta in se zahvalil delavskim voditeljem, da so organizirali tako dobro pripravljen shod, ki je minil v popolnem redu in miru, ter dejal, da je delavstvo pokazalo politično zrelost, da dobi splošno volilno pravico.⁵⁴ Zvečer je bil shod v Götzovi pivnici, kjer je bil glavni govornik Močnik, ki se je med drugim zahvalil tudi Was-tianu, ker je njegova stranka tudi podprla gibanje za volilno pravico. Zbrani delavci so zahtevali, da se takoj začne s splošno stavko, ker niso verjeli, da bo vlada dovolila splošno volilno pravico, in strankini voditelji Močnik, Krainer in Monettijeva so jih le s težavo odvrnili od te namere. Močnik je v govoru dejal, da so trenutno v Avstriji že takšne razmere kot v Rusiji, samo revolucija

⁵² Arbeiterwille, št. 157, 6. 7. 1905.

⁵³ Arbeiterwille, št. 158, 7. 7. 1905.

⁵⁴ Arbeiterille, št. 282, 29. 11. 1905.

da še manjka. Ko je nekdo iz množice zavpil, da revolucija že prihaja, je Močnik dejal: »Bog nas varji takšnih dogodkov, nihče od nas tega ne želi, pred tem naj bomo obvarovani.«⁵⁵ V tej borbi so socialni demokrati na sploh precej sodelovali z vsenemško stranko in njeno glasilo »Marburger Zeitung« je ves ta čas zelo ugodno pisalo o njih. Tudi nemško nacionalni delavci so se udeleževali socialno demokratskih shodov. Stvar se je spremenila šele ob prvih volitvah po splošni volilni pravici, ko je Wastiana premagal Resel, o čemer pa smo že govorili.

Za deželnozborske volitve leta 1896 socialni demokrati niso postavili svoje kandidature, pač pa so podprli protiklerikalne kandidate. Skoraj tri tedne pred volitvami je 3. septembra 1896 »Slovenski gospodar« priobčil uvodnik z naslovom Kako naj delavci volijo? Člankar je volilce v peti kuriji razdelil samo na dve vrsti: na predstavnike božje in satanove stranke. »Pošteni in verni hlapci ter dninarji po kmetih, ki se še boga bojijo, bodo ubogali svoje poštene, verne gospodarje in bodo volili krščansko stranko; rokodelski pomočniki po mestih, pa tudi mnogi rudarji in tovarniški delavci na deželi so pa v veliki meri zapeljeni po krivih naukah socialnih demokratov. Oni bodo skušali tudi kmečke delavce na svojo stran zvabiti ter bodo svoje preroke pošiljali čez hribe in doline, da bodo na shodih svoje nauke trosili.«⁵⁶ Člankar je še izrazil upanje, da bodo katoliška glasila, kot »Slovenski gospodar«, »Glasnik« in druga, vendar imela več uspeha kot »Delavec« in je pozval, da naj se dotedanjim krščansko socialnim društvom v Mariboru, Žalcu in Vitanju pridružijo še druga. Apeliral je tudi na kmečke gospodarje, da naj svojim hlapcem odsvetujejo udeležbo na protikrščanskih, to je socialno demokratskih shodih in jim preskrbijo krščansko berilo.⁵⁷ Uvodničar je pravilno ocenil položaj in predvideval, da bodo delavci rajši volili za nemške stranke kot pa za klerikalno, zato je pri svojem pozivu zaigral tudi na nacionalne strune. Slednjič se je obrnil še na delavce same in jim obljubljal, da se

⁵⁵ Marburger Zeitung, št. 144, 30. 11. 1905; Arbeiterwille, št. 282, 29. 11. 1905.

⁵⁶ Slovenski gospodar, št. 36, 3. 9. 1896.

⁵⁷ Prav tam.

bo klerikalna stranka pod vplivom krščanskih socialcev morala potruditi in bo dala delavcem boljše plače, pre-skrbo ob bolezni in starosti in da se jim »delavna teža olajša in okrajša v smislu papeževe okrožnice *Rerum novarum*.« Svoj volilni proglas je »Slovenski gospodar« končal še s protižidovskim napadom: »Pravi pečat daje socialistom to, da imajo skoro same Jude za voditelje. Zdaj ko so brezverski liberalci po mestih močno opešali in se postarali, da ni od njih dosti več pričakovati, postavili so se Judje socialnim demokratom na čelo.⁵⁸ »Arbeiterwille« se ob teh deželnozborskih volitvah ni pre-več razpisala. Dne 20. avgusta 1896 je svoje bralce na kratko seznanila z ustrojem volilne zakonodaje v štajerskem deželnem zboru. List je dejal, da so deželno zborske volitve za delavce zato pomembne, ker je od načina teh volitev odvisen način državnoborskih. V štajerskih volilnih okrajih pete kurije Celje, Feldbach in Bruck bodo volili tako, kot deželnozborski volilci podeželskih občin, 500 upravičencev bo ustno izvolilo svojega volilnega moža. To bodo morali storiti javno pred svojimi delodajalci in njihovimi pomočniki. »Če je že ta volilna pravica, ki so nam jo dali namesto splošne, enake in direktne, posmeh našim zahtevam, potem je način volitve vrh vsega posmeha.«⁵⁹ Člankar je nato obsodil programe in volilni boj vseh strank, nacionalne, liberalne in klerikalne usmeritve ter dejal, da je za socialne demokrate važno le to, da se odpravi indirektna volitev. »Naša naloga je, da uresničimo našo stvar kljub vsemu zoprvanju nacionalcev, liberalcev in klerikalcev.«⁶⁰

Kot samostojna stranka so socialni demokrati kandidirali samo na dveh deželnozborskih volitvah. Obakrat v splošni kuriji, in sicer prvič 1904, ko je bila tudi uvedena, in drugič na zadnjih štajerskih deželnozborskih volitvah do izbruha prve svetovne vojne, ki so bile leta 1909. V letu 1904 sta se v deželni zbor uspela prebiti prva dva socialna demokrata in še posebno Resel je zelo prepričljivo zmagal v Gradcu, v mestu, ki so mu nemški nacionalci radi rekli najbolj nemško mesto v Avstriji. V

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Arbeiterwille, št. 34, 20. 8. 1896.

⁶⁰ Prav tam.

svojem predvolilnem razglasu je socialna demokracija objavila, da se bodo njeni predstavniki, če bodo izvoljeni, borili za splošno, enako, direktno in tajno volilno pravico za deželnozborske in občinske volitve, za pravično porazdelitev deželnih davkov, za pravično uporabo deželnih financ, da bo imelo od njih koristi vse prebivalstvo, ne pa le vplivni posamezniki, ter za večjo samostojnost občin. Poleg tega si bodo socialni demokrati prizadevali tudi za varčnost v deželni upravi, ne da bi pri tem zanemarjali skrb za deželne uslužbenke, zavzemali se bodo za napredno kmetijstvo, za dvig gospodarske moči malih posestnikov, za uvedbo racionalnejših metod v poljedelstvu, povečanje melioracije zemljišč in gradnjo cest, prekopov in železnic, pospeševanje zadrug, ljudske vzgoje, za izboljšavo učnega sistema, za večjo skrb zdravstvu ter slednjič za odpravo davka za šole in ubožne, ki so ga morale plačevati občine.⁶¹ Volilna kampanja je bila po vsej deželi precej močna in nasprotniki so uporabljali različne, včasih prav umazane metode. Najbolj uspešna je bila falzificiranje volilnih imenikov, pri čemer so imeli največ škode prav socialni demokrati, ker so bile oblastne funkcije povsod v rokah meščanskih strank. V ilustracijo volilnega boja bomo navedli le nekaj predvolilnih shodov. V Šoštanju je imel Ferdinand Roš svoj shod 14. avgusta 1904 in tega shoda se je udeležilo tudi nekaj socialnih demokratov. Roš se je v svojem programu zavzel samo za kmečko prebivalstvo, pa tudi na tem področju ni imel izdelanega socialnega koncepta, ampak je venomer svaril pred rdečo in nemško nevarnostjo. Roš je tudi dejal, da se bo zavzel za uvedbo starostnega zavarovanja, kar mu je Čobal upravičeno oporekal, češ da je to izključno v kompetenci državnega, ne pa deželnega zbora. Čobal je kot drugi govornik napadel klerikalce, da so se v borbi proti volilni reformi spajdašili z nemškimi klerikalci. Nato pa je razvil še zgoraj navedeni program stranke.⁶² Večje zborovanje je bilo tudi na Vranškem 28. avgusta 1904, kjer je spet agitiral Roš kot kandidat slovenske stranke, ker so slovenski klerikalci in

⁶¹ Arbeiterwille, št. 161, 17. 7. 1904.

⁶² Arbeiterwille, št. 186, 17. 8. 1904.

liberalci za te volitve postavili skupno listo. V celjskem okraju so jim bili protikandidati samo socialni demokrati, ker v splošni kuriji nemški nacionalci sploh niso postavili kandidata. Po poročilu v »Arbeiterwille« je Roš govoril zelo kratko, nato pa je nadaljeval dr. Karlovšek, ki je navzoče kmete celo pozival na odprt boj s socialnimi demokrati. Tudi tu je bil socialno demokratski govornik Čobal, ki je spet prikazal boj delavstva za splošno volilno pravico in razvil volilni program stranke. Po istem poročilu naj bi socialni demokrati na tem shodu zabeležili velik uspeh in se jim je po shodu priključila velika množica kmetov, nakar so skupaj odšli tri ure daleč na naslednji shod na Polzelo. Zastopniki klerikalno liberalne slovenske volilne skupne liste so se že na Vranskem domenili, da ne bodo dovolili, da bi na Polzeli govoril Čobal. Polzelski shod so spremenili v narodno praznovanje. Roš in Hrašovec sta ponovila svoja govora iz Vranskega, dr. Kralovšek pa je dejal: »Rad imam vsakega, ki javno pokaže kaj dela, toda mednarodni delavci morajo biti premagani in četudi bo tekla kri.« Nazadnje je celo prišlo do fizičnega obračunavanja in Čobal ter Rinaldo sta se pred kmeti, grozečimi jima z noži, morala kar najhitreje umakniti. Celjski socialni demokrati pa so nekaj kasneje na celjskem kolodvoru pričakali slovenske meščanske deželnozborske kandidate in dotedanje poslance in jih izžvižgali ter popljuvali.⁶³

Na volitvah 21. in 23. septembra 1904 so socialni demokrati na vsem Štajerskem dobili 40 600 glasov, od tega v mariborskem volilnem okraju 3207, v celjskem 2195 in ptujskem le 134 glasov.⁶⁴ V Mariboru je prišlo do ožje volitve med duhovnikom Lopičem in nemškim kandidatom županom Stigerjem. Delavska stranka je na večer pred ožjimi volitvami 22. septembra sklicala v Götzovi pivnici svoj shod, na katerem naj bi se odločili, za katerega kandidata bodo glasovali. Deželno strankino vodstvo je dalo direktivo, da je na vsak način treba preprečiti klerikalne kandidate, zato so se odločili za Stigerja. Na shodu je govoril Krainer in poudaril, da stranka

⁶³ Arbeiterwille, št. 199, 1. 9. 1904.

⁶⁴ Arbeiterwille, št. 219, 27. 9. 1904.

sicer ni dobila mandata, vendar je s številom doseženih glasov lahko zadovoljna. Dejal je tudi, da na ožjih volitvah stranka nemške nacionalne stranke ne bo podprla iz ljubezni, ampak le zato, da bo preprečila izvolitev klerikalnega kandidata. Opozoril je še na nevarnost, ki bi pretila šolam, če bi se število klerikalnih poslancev še povečalo in dejal, da je strankino vodstvo priporočilo to kandidaturo gotovo po zrelem premisleku. Socialni demokrati so se zato odločili za manjše zlo, pri tem pa niso računali, da bodo na ožjih volitvah v Leobnu nemški nacionalci podprli socialne demokrate, vendar se je to zgodilo.⁶⁵ Za Krainerjem sta govorila Muchitsch in socialno demokratski kandidat v Ptujju Vidmar, ki je dejal, da delavci upajo, da bo nemška ljudska stranka v deželnem zboru odločno nasprotovala poslabšanju položaja v šolstvu. Muchitsch pa je rekel, da sicer loči nemško ljudsko in socialno demokratsko stranko nepremostljiv prepad razredne opredeljenosti, vendar pa je delavska stranka dolžna onemogočiti klerikalce.⁶⁶ V prvih komentarjih po končanih volitvah so socialni demokrati izražali zadovoljstvo nad številom glasov, ki so jih dobili, opozarjali pa so na številne ponaredke volilnih imenikov, kar je veljalo še posebej za nekatere delavske okoliše, kot Studenci, Krčevina, Lajtersberg, kjer so delavci povsem manjkali, ponekod pa tudi lastnikov hiš ni bilo v seznamih.⁶⁷ Delavska stranka se je zavedala, da ni najmočnejša, pač pa je to klerikalna, in ugotavljala, da je podeželje popolnoma klerikalno in še tisti kmetje, ki pred časom niso volili klerikalcev, sedaj to vedno bolj počno. Glavni vzrok temu je socialna demokracija videla v pasivnosti meščanskih liberalnih strank; sploh se ji ni postavilo vprašanje, da bi se sama angažirala na tem področju, ampak je še tisto malo, kolikor je storila, skoraj obžalovala, češ da bi to moralo storiti liberalno meščanstvo.⁶⁸

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Arbeiterwille, št. 224, 1. 10. 1904; Delavec—Rdeči prapor, št. 40, 30. 9. 1904.

⁶⁸ Arbeiterwille, št. 225, 2. 10. 1904.

Socialni demokrati so imeli svoj prvi večji predvolilni shod v Celju že 17. julija 1904, na katerem naj bi poleg deželnozborskih volitev obravnavali tudi vladni 400 milijonski kredit za potrebe vojske in gospodarski položaj delavstva. Shoda so se v velikem številu udeležili nemški nacionalci, ki so hoteli preveriti, če se ne bi dalo s socialnimi demokrati skleniti volilne zaroke, saj sicer v splošni kuriji niso mogli računati na uspeh. Ko se je ta shod nato burno končal in se je vnela polemika v časopisu, so se nemški nacionalci odločili, da na volitvah abstinirajo in niso postavili svojega kandidata. Osrednji govornik na tem celjskem shodu je bil Karel Linhart, ki je govoril o težkem gospodarskem položaju in omenil hud nacionalni boj med Nemci in Slovenci v Celju. Dejal je, da dva časnika, ki izhajata v Celju, gojita gnusno prostaško propagando proti v Celju bivajočima narodoma. Tako »Domovina« kot »Deutsche Wacht« sta časnika, ki živita izključno od narodne gonje. To je vzbudilo silovit odpor nemških nacionalcev in njihov govornik Balogh je dejal, da je škoda, ker jih socialni demokrati napadajo, saj bi se lahko skupno uspešno borili proti klerikalcem. Predstavniki nemške stranke so nato zapustili shod, prepevajoč pesem o Bismarcku, delavci pa so svoj shod zaključili z Lied der Arbeit.⁶⁹ »Deutsche Wacht« je objavila srdit napad v uvodniku z naslovom Ein neuer Feind in Sicht, kjer je socialne demokrate enačila s prvaki, češ da itak vodijo skupno politiko in pozivala nemške podjetnike, naj vržejo socialno demokratsko misleče delavce iz službe, ker bi bilo za germanstvo sramota, da bi se takšni ljudje hranili pri nemških jaslih.⁷⁰ Na napad je »Delavec—Rdeči prapor« odgovoril: »Podli pisac bedaste ‚Vahtarice‘, lista katerega izvan par v Celju stanujočih nemških frazerjev nikdo na širokem svetu ne pozna, navdušuje svoje pripadnike na odločen boj proti svetovni ideji in socializmu. Ubogi pritlikavec! Bili so pred njim drugi možje — nekoliko močnejši kot je ta kosmati duševni revček in vendar se jim ni posrečilo to vesoljno idejo iz sveta iztrebiti ... Kar se

⁶⁹ Delavec—Rdeči prapor, št. 32, 5. 8. 1904.

⁷⁰ Deutsche Wacht, št. 60, 28. 7. 1904.

pa tiče predbacivane zveze s slovenskimi nacionalci, je naravnost gorostasna laž in podlo obrekovanje, katero se more le v glavi tako zlobnega človeka kakor je to Vahteričin pisec, poroditi.«⁷¹ V celjskem volilnem okraju je slovenski nacionalni kandidat, sicer liberalec Roš, zmagal in dobil 10 825 glasov, socialist Mlakar pa 2195. Najmanj je dobil delavski kandidat Vidmar v Ptujju, le 134 glasov, zmagal pa je na skupni slovenski listi liberalec Ploj s 13 376 glasovi.⁷² Nemški nacionalni list »Deutsche Wacht« je poudarjal, da so Nemci dobili sicer manj glasov kot so mislili, vendar pa da trgi in mesta razen v Savinjski dolini trdno ostajajo nemški, saj je v Slovenj Gradcu bilo za slovenskega kandidata le 18 volilcev, v Vitanju 11, v Konjicah 24 in v Ptujju 57.⁷³

V Mariboru je sicer zmagal Stiger s 6274 glasovi pred nemškim klerikalcem Lopičem s 4792 glasovi, socialnim demokratom Hilarijem s 3207 glasovi in slovenskim kandidatom Thalerjem s 3745 glasovi. Priti je moralo do ožje volitve med Stigerjem in Lopičem. V posameznih sodnih okrajih so kandidati dobili naslednje število glasov: Maribor-mesto Stiger 1073, Thaler 137, Lopič 10, Hilari 1318, Maribor-okolica Stiger 1872, Thaler 2114, Lopič 15, Hilari 1097, Slovenska Bistrica Stiger 976 Thaler 934, Lopič 1, Hilari 31, Arvež Stiger 508, Thaler 50, Lopič 403, Hilari 15, Marenberg Stiger 415, Thaler 408, Lopič nič, Hilari 269, Ivnik Stiger 218, Thaler 1 Lopič 1042, Hilari 459, in Cmurek in Radgona Stiger 1212, Thaler 99, Lopič 3321 in Hilari 18.⁷⁴ V isti številki »Marburger Zeitung« je bil objavljen tudi razglas, ki ga delavsko časopisje ni objavilo in se glasi: »Delavci, sodrugji, volilci! Dosedanji izid deželnozborskih volitev je pokazal, da v naši zeleni Štajerski črna reakcija še vedno ni premagana. Sedaj stojimo pred odločitvijo, ali naj v našem volilnem okraju zmaga klerikalni župnik Lopič ali napredni, svobodnjaški kandidat Stiger. Stranka se je odločila, da stori vse, da pomaga županu Stigerju do zmage. Zato pridite do zadnjega moža vsi na volitve in dajte

⁷¹ Delavec—Rdeči prapor, št. 32, 5. 8. 1904.

⁷² Deutsche Wacht, št. 77, 25. 9. 1904.

⁷³ Prav tam.

⁷⁴ Marburger Zeitung, št. 115, 22. 9. 1904.

enoglasno vaš glas gospodu Albertu Stigerju, županu, da bi tukaj premagali črno reakcijo.«⁷⁵ S pomočjo delavskih glasov je Stiger res zmagal in dobil od 19 899 glasov 11 114, Lopič pa 8786 glasov. Udeležba na volitvah je bila skoraj za 2000 glasov večja kot na prvih volitvah. V posameznih sodnih okrajih pa so se ožje volitve takole končale: Maribor-mesto Stiger 2729, Lopič 166, Maribor-okolica Stiger 3316, Lopič 1747, Arvež Stiger 795, Lopič 436, Ivnik Stiger 606, Lopič 1217, Marenberg Stiger 718, Lopič 252, Cmurek Stiger 776, Lopič 2586, Radgona Stiger 813, Lopič 1456, Slovenska Bistrica Stiger 1316, Lopič 825.⁷⁶

Zadnje deželnozborske volitve na Štajerskem pred začetkom prve svetovne vojne so bile maja 1909 in so prinesle socialnim demokratom še več poslancev kot pred petimi leti. Spet je bil volilni boj vroč, predvolilna kampanja pa od vseh strank zelo zagrizeno vodena in polna nizkih udarcev ter najrazličnejših poskusov manevriranja z volilci. Tako je v Šoštanju Vošnjak grozil, da bo dal vse volilne listke numerirati, da se bo natančno videlo, kdo je glasoval proti njegovi stranki. Tudi v Slovenj Gradcu so pritiskali na udeležence in delavce, da naj volijo tako, kot žele njihovi delodajalci, sicer bodo imeli težave v službi.⁷⁷ Na slovenskem Štajerskem so kandidirali trije socialno demokratski kandidati: v devetem volilnem okraju podeželskih občin je kandidiral Jože Kitek, uslužbenec južne železnice v Pragerskem, v desetem volilnem okraju, tudi v podeželskih očinah, Ignac Sitter, rudarski poklicni funkcionar v Trbovljah, največ možnosti pa je imel v četrtem volilnem okraju v splošni kuriji mest in trgov mariborski upokojeni učitelj Albert Horvatek. Njegov najhujši nasprotnik je bil predstavnik nemške stranke Krall, ki je na povabilo Nemškega društva prikazal svoj volilni program v Mariboru 30. aprila 1909, na katerega pa je prišlo le okrog 150 poslušalcev. Krallov program je bil nemško nacionalen, nekaj je obljubljal samo obrtnikom, delavcem pa ni ponujal alter-

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ Marburger Zeitung, št. 117, 27. 9. 1904.

⁷⁷ Arbeiterwille, št. 117, 29. 4. 1909.

nativnega programa njihovemu.⁷⁸ Socialni demokratski program je obljubljal, da se bo stranka zavzemala za ustavitev naraščanja cen agrarnih produktov, za reformo podpiranja revnih, za gradnjo bolnišnic, za podpiranje domov duševno zaostalih otrok, za razvoj šolstva in za reformo občinske uprave.⁷⁹ Na volitvah so socialni demokrati dobili 5 poslancev, nato pa je bil kot šesti na ožjih volitvah izvoljen še Horvatek. V deželni zbor so prišli poleg Horvatka še Resel, Hilari, Jodlbauer, Schacherl in Pongratz. Od ostalih dveh kandidatov na slovenskem Štajerskem je bil Kitkov protikandidat dr. Anton Korošec, ki je premočno zmagal. Sitter je dobil 2752 glasov, torej več kot slovenski liberalni kandidat Franc Brinar, ki je s 1777 glasovi najslabše odrezal, medtem ko je zmagal slovenski klerikalec Franc Pisek s 6051 glasovi. Sitter je dobil v Trbovljah kar 1159 glasov, Pisek 137, in Brinar 48, v Celju-okolica 200, Pisek 118, in Brinar 48, v Breznem 129, ostala dva kandidata nič, v Polskavi 56, Pisek 4, Brinar 3, v Vuhredu pa 46, Pisek 6, Brinar 20.⁸⁰ V Štorah je Sitter dobil 149 glasov, Pisek 42, Brinar 6 glasov.⁸¹ V volilnem okraju spodnještajerskih trgov in mest je Horvatek dobil 2165 glasov, nemški nacionalec Franz Krall 2281 in slovenski klerikalec Ivan Rebek 1113 glasov. Večino svojih glasov je Horvatek dobil v Mariboru, kar 1516, Rebek 86 in Krall 815 in Studencih 364, Rebek 23, Krall 18. Omembe vredno število glasov je Horvatek dobil še na Bregu pri Ptujju 121, Rebek 9, Krall 101, Muti 83 (Rebek nič, Krall 32), Ptujju 68 (Rebek 33, Krall 236), in v Celju 35 (Rebek 83, Krall 815), ostalih 78 glasov pa je dobil v Velenju enega, Slovenj Gradcu 7, Slovenski Bistrici 5, Vuzenici 14, Lovrencu na Pohorju 9, Ljutomeru 4, Rogatcu 3, Mozirju 3, Žalcu 12, Laškem 9, Vojniku 1, Rajhenburgu 5, in Šoštanju 5. Glavna oporišča Kralla so bila v Celju (815 glasov), Brežicah (364), Ptujju (236), Bregu pri Ptujju (101) in Mariboru (815 glasov), medtem ko je Rebek sicer dobil glasove v vseh vo-

⁷⁸ Arbeiterwille, št. 122, 5. 5. 1909.

⁷⁹ Arbeiterwille, št. 124, 7. 5. 1909.

⁸⁰ Arbeiterwille, št. 126, 9. 5. 1909.

⁸¹ Arbeiterwille, št. 128, 11. 5. 1909.

liščih razen treh, pa ni nikjer dobil nad 100 glasov. Kljub temu je zmagal kar na 14 voliščih (Velenje, Polskava, Braslovče, Sentjur, Smarje pri Jelšah, Mozirje, Kozje, Sevnica, Žalec, Vitanje, Vransko, Rajhenburg, Gornji grad in Ljubno), Horvatek je zmagal v petih (Muta, Vuzenica, Breg pri Ptuj, Maribor, Studenci), Krall pa v 16 (Celje, Brežice, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica, Konjice, Lovrenc na Pohorju, Ptuj, Ormož, Ljutomer, Rogatec, Rogaška Slatina, Marenberg, Laško, Vojnik, Lenart in Šoštanj).⁸²

Po podatkih v »Deutsche Wacht« je Kraal dobil 2371 glasov, Horvatek 2170 in Rebek 1037.⁸³ »Marburger Zeitung« pa ima naslednje število glasov: Krall 2371, Horvatek 2165 in Rebek 1019.⁸⁴ Očitna napaka v »Arbeiterwille« je, da je Krall dobil v Celju 815 glasov, ostalo časopisje si sicer ni edino, ali je dobil 391 ali 364 glasov, vendar je v delavskem listu tiskarska napaka očitna. Na ožjih volitvah 14. maja 1909 je Horvatek s pomočjo slovenskih glasov premagal Kralla in zbral 3268 glasov, Krall pa 2725. Horvatek je zmagal v Mariboru s 1738 proti 913 glasov, Studencih s 413 proti 36, Veržeju 89 proti nič, Smarju 30 proti 1, Šentjurju 24 proti 1, Braslovčah 23 proti nič, Vuzenici 30 proti nič, Vranskem 39 proti nič, Gornjem gradu 46 proti nič, Žalcu 78 proti 1, Rajhenburgu 34 proti nič, Mozirju 48 proti nič, Muti 94 proti 55, Sevnici 48 proti 8, Polskavi 92 proti nič, in Kozjem 38 proti 1, Krall pa je nabral več glasov v Laškem, 60 proti 24, Ljutomeru 56 proti 26, Bregu pri Ptuj 119 proti 29, Ptuj 226 proti 114, Celju 391 proti 82, Slovenski Bistrici 82 proti 18, Lovrencu na Pohorju 77 proti 24, Vojniku 37 proti 7, Vitanju 34 proti nič, Brežicah 51 proti 18, Marenbergu 59 proti 6, Šoštanju 120 proti 18, Konjicah 48 proti 10, Slovenj Gradcu 85 proti 15, Velenju 23 proti 12, Rogaški Slatini 70 proti nič, Rogatcu 67 proti 1, Ormožu 57 proti 9 in Lenartu 48 proti nič, medtem ko v Ljubnem ni nihče nikogar volil.⁸⁵ Zdi se, da so volilci slovenskega kandidata Rebeka v glavnem sicer gla-

⁸² Arbeiterwille, št. 126, 9. 5. 1909.

⁸³ Deutsche Wacht, št. 38, 12. 5. 1909.

⁸⁴ Marburger Zeitung, št. 58, 15. 5. 1909.

⁸⁵ Arbeiterwille, št. 133, 16. 5. 1909.

sovali za Horvatka, vendar pa v nekaterih krajih tudi za Kralla, tako na primer v Lenartu, Velenju, Vitanju, Laškem. Na očitke, ki jih je izrekla »Marburger Zeitung« o volilni zaroki med Slovenci in socialnimi demokrati, je »Arbeiterwille« odločno odgovorila, da ni bilo nikakršnega volilnega sporazuma za ožje volitve in da Slovenci niso polnoštevilno glasovali za socialne demokrate, ker bi ti sicer zmagali z več kot 1000 glasovi večine. Določeno število Slovencev je za delavsko stranko glasovalo prostovoljno in brez volilnih obvez, ker niso hoteli podpreti nemških nacionalcev.⁸⁶ Tudi nemški nacionalci sami so skušali uloviti nekaj slovenskih glasov, zato so trosili po Mariboru volilne razglase in letake za Kralla v slovenskem jeziku, podobno je bilo tudi v Ptuj.⁸⁷ V Ptuj so zagrizeni nemški nacionalci hodili okrog slovenskih volilcev in z njimi govorili slovensko, kot da ne bi znali nemško, jih podkupovali z denarjem in pijačo, tako da so izključno slovensko govoreči volilci dali v Ptuj Krallu več glasov kot Horvatku.⁸⁸ Tudi v Brežicah so slovenski volilci volili Kralla.⁸⁹

⁸⁶ Arbeiterwille, št. 133, 16. 5. 1909.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ Prav tam.

SKLEP

Skoraj petdeset let delavskega gibanja na slovenskem Štajerskem od začetkov do izbruha prve svetovne vojne se je odvijalo v dveh bistvenih etapah. Začetno obdobje delavskega gibanja nam pokaže, da se je to gibanje začelo bolj intenzivno kot drugje na slovenskem ozemlju, ustanovljenih je bilo nekaj delavskih društev, od katerih je predvsem močno in agilno mariborsko. V tej začetni fazi je celotno gibanje pod popolnim vplivom Gradca kot središča in lahko rečemo, da kakšnih posebnih povezav ni bilo niti s Kranjsko niti z drugimi slovenskimi pokrajinami. Razen v Mariboru so pristaši socialne demokracije večinoma obrtniški delavci, vajenci in pomočniki, predvsem krojači, čevljarji, peki, medtem ko v industrijskih obratih socialna demokracija še ni pognala tolikšnih korenin, kar velja posebej za vse rudnike. Edino razliko predstavlja Maribor, kjer so delavnice južne železnice, kurilnica in sekcija proge predstavljale ne le močno središče delavstva, ampak so bili vplivi socialističnih idej močni. Kajti tu je bila kvalifikacijska struktura sorazmerno visoka, zaposleni so bili iz različnih pokrajin monarhije, precej je bilo npr. Čehov, ki so se seznanili s socialističnimi idejami že drugod; prišli so v Maribor iz krajev z drugačnimi tradicijam. Nove ideje so prenikale tako ne le iz Gradca, ampak tudi z Dunaja, Prage, Nemčije. Relativna bližina Gradca in moč tamkajšnjega socialističnega gibanja je pozitivno vplivala na razvoj v Mariboru, ta vpliv pa je z oddaljenostjo pojemal. Znano je, da je bilo delavsko gibanje na Štajerskem vsekoli dobro organizirano in do srede sedemdesetih let lahko rečemo, da je bil Maribor po aktivnosti in moči za Gradcem na drugem mestu, Bruck in Leoben sta ga

prehitela šele v poznih devetdesetih letih. V Mariboru je prišlo do tvornega sodelovanja med industrijskim in obrtniškim delavstvom in sestava društvenih odborov nam kaže, da so bile funkcije sorazmerno adekvatno porazdeljene. Vsekakor je pomemben človek iz tega razdobja Franz Wiesthaler, ki je izšel kot levi demokrat iz tradicij leta 1848 in prevzel vse tiste skupne točke, ki so takrat družile socialno demokracijo z liberalizmom. Zdi pa se mi še posebej zanimiv, ker je imel neko vizijo bodočega razvoja družbe. Tako kot večino takratnih socialnih demokratov je tudi njega v nacionalnem vprašanju preveval nekakšen naivni kozmopolitizem, ki je v avstrijskem delavskem gibanju prevladoval še nekaj let po delitvi na zmerne in radikalne. Problema mešanega ozemlja in rešitve nacionalnega vprašanja tako ali drugače ni bilo čutiti. Čeprav je pozitivno, da so se na slovenskem Štajerskem odločala društva za neudörflski kongres in priznavala njegov program, sem mnenja, da jih je v programu bolj privlačevala vizija stranke kot pa zahteva po samoodločbi narodov. Obetaven razvoj delavskega gibanja je vladino preganjanje po letu 1874 zaustavilo tudi na Štajerskem, čeprav je društveno življenje najbrž obstajalo bolj kot je razvidno iz res malo ohranjenih dokumentov. Zdi se, da je radikalna smer, ki se je nagnila bolj na nemško stran, prevladovala tudi na slovenskem Štajerskem, v kar nas potrjuje poznejše dejstvo, da je imel Viktor Adler ob združevanju zmernih in radikalov največ težav na Štajerskem, in pa številna poročila in poizvedbe o dejavnih anarhistih, ki so bili rojeni na Štajerskem. Vsekakor bi bilo vredno anarhistično gibanje posebej proučiti. O kakšnih stikih z delavskim gibanjem na Slovenskem ali na Hrvaškem lahko govorimo le s pridržki, saj razen nekaterih pozdravnih brzojavk vsaj ni virih ni drugih podatkov. Največ stikov so Štajerci imeli s svojimi delavskimi soborci na Koroškem. Pač pa je bilo mnogo več stikov z ostalimi središči srednje in zgornje Štajerske, torej je delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem gravitiralo proti Gradcu. Tudi podatki o razširjenosti delavskih ali meščanskih listov potrjujejo to ugotovitev.

Položaj se bistveno spremeni, ko sta se nasprotujoči si struji v avstrijskem delavskem gibanju združili in ko od hainfeldskega kongresa lahko govorimo o novi politični stranki. Ta ugotovitev ni značilna le za Štajersko, ampak velja za vse avstrijsko delavsko gibanje. Socialno demokratska stranka se je na slovenskem Štajerskem močno razmahnila in spet velja ugotovitev, da je delavsko gibanje na Štajerskem močno in dobro organizirano in to dejstvo je štajerskim socialnim demokratom prinašalo nedeljena priznanja dunajskega vodstva. Sredi devetdesetih let pride na slovenskem Štajerskem do preloma v tem smislu, da se Gradcu kot gravitacijskemu središču postavi nasproti Ljubljana kot središče JSDS. Različni spori in spletke okrog vprašanja organizacijske pripadnosti slovenske Štajerske so oblikovala delitev, ki ji končno nobena stran ni več nasprotovala in je v bistvu potekala po vitanjski razvodnici. Proces industrializacije je privedel do formiranja več delavskih središč in Maribor je le še center z največ strankarsko in strokovno organiziranimi delavci, medtem ko imajo največ delavstva zasavski premogovniki. Delavska središča pa postajajo tudi Celje z okolico, kjer sta zrasli Westnova tovarna in železarna v Štorah, Velenje, Zidani most, v manjši meri pa tudi Pragersko, Mislinjska dolina in druga. V vzhodni Sloveniji, v Slovenskih goricah, Halozah, pa v Prlekiji in Zasavju vzhodno od Sevnice je industrijskih obratov malo, pa še ti so večinoma majhni, njihova delovna sila pa je prišla povsem neosveščena iz obubožanega širokega agrarnega zaledja, ki deloma pri teka iz Hrvatske, in delavsko gibanje se slabo razvija.

Številčnost in moč socialnodemokratske stranke je do izbruha prve svetovne vojne na slovenskem Štajerskem, če jo gledamo v mejah kronovine, ne pa po organizacijski pripadnosti, gotovo večja kot pa na Kranjskem. Zelo važno vprašanje je, ali je socialna demokracija vodila slovensko delavstvo, ki se je z rastjo industrializacije zaposlovalo v mestih in trgih, prihajalo pa iz izrazito agrarnega podeželja, v germanizacijo. Mnenja sem, da bi težko govorili, da je socialna demokracija zavestno pomenčevala slovensko delavstvo, čeprav je res, da stranka v celoti ni znala najti rešitve za nacionalno vprašanje v

Avstriji, to pa predvsem zato, ker je nacionalnost podcenjevala in preveč poudarjala nujnost družbenoekonomске preobrazbe in hiliastično verjela v rešitev mednarodnih nasprotij v socializmu. Moderna organizacija in delitev dela v industrijskih obratih je bila sama na sebi nenaklonjena Slovincem in jih je silila, da so se učili nemškega jezika ter vedno bolj občevali v njem. Vključevanje delavcev v njihove organizacije, ki so spadale pod graško deželno organizacijo, jih je pa seveda objektivno denacionaliziralo, predvsem v tem smislu, da so smatrali nacionalnost za nekaj sekundarnega, ob tem pa neopazno izgubljali svoj slovenski nacionalni habitus in prevzemali nemškega, kajti na zborovanjih in shodih njihove organizacije se je govorilo le redkokdaj slovensko, voditelji so bili večinoma nemške narodnosti, občevalni jezik stranke je bil nemški, zlasti pa tudi zelo močan delavski tisk.

Vsekakor lahko vidimo, da je socialna demokracija na slovenskem Štajerskem, ne glede na to, ali je bila organizirana v sklopu JSDS ali graške deželne organizacije, v vsem sledila politiki dunajskega strankinega vodstva, in sicer tisti kurz, ki ga je najbolj utelešal Viktor Adler. To je bilo vidno ob vseh političnih dogodkih. Na volitvah so vedno podpirali protiklerikalne kandidate, zaradi nepomembnosti slovenskega liberalizma so bile to nemške nacionalne stranke. Močno agitacijo so razvili ob borbi za splošno volilno pravico, ob različnih protidraginjskih akcijah, organizirane so imeli dobre sindikalne organizacije, ki so omogočile, da se je že večina mezdnih bojev končala z zmago delavske stranke. To je tudi pripomoglo k sorazmerno visokemu in solidnemu standardu v nekaterih delavskih organizacijah, zlasti to velja za železničarje, in iz nekaterih dokumentov je razvidno, da se je pojavila drobna plast delavske aristokracije (ne sicer kot v nekaterih razvitih zahodnih državah), ki ni hotela več agitacijsko delovati v nižjih strokovnih in delavskih organizacijah. Omeniti je potrebno, da je bila organizacijska dejavnost JSDS manj intenzivna in slabše organizirana kot dejavnost graške organizacije, kar je razumljivo, saj je graška organizacija imela znatno več in bolj izkušenega kadra. Na splošno pa velja za vso

Štajersko, da socialna demokracija ni dala nobenega teoretično kreativnega delavskega voditelja. Delavski voditelji kot Resel, Muchitsch, Jodlbauer, Schacherl in drugi so bili sicer sila agilni in organizacijsko sposobni ljudje, ki so se pa teoretično povsem naslanjali na Dunaj, kar je lepo vidno tudi na straneh »Arbeiterwille«. Slednjič lahko ugotovimo, da je delavska stranka na slovenskem Štajerskem pognala sorazmerno krepke korenine, število strankarsko in strokovno organiziranih delavcev ni bilo majhno, predvsem pa so bili strankarsko zanesljivi, kar so jim meščanske stranke morale priznati. Precej razvita je bila mreža konzumnih zadrug, imamo že začetke mladinskih in ženskih organizacij in ne nazadnje je bilo razvito društveno življenje in delavska kultura s številnimi pevskimi, dramskimi in športnimi društvi. Glede nacionalnega vprašanja socialna demokracija na Štajerskem ni niti v teoriji niti v praksi storila kdovekaj, sicer pa razlike med nacionalizmom zatiranega in zatirajočega naroda ni poznala teorija vse druge internacionale. Toliko večji je pomen socialne demokracije na podlagi tistega programa, ki je bil za socialno demokracijo primaren, torej spreminjanje družbenoekonomskega položaja delavskega razreda in demokratizacija družbe, čeprav je razvoj pokazal, da so bile tiste oblike boja, ki so veljale za revolucionarne, v bistvu revizionistične.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Studie versucht die Entwicklung der Arbeiterbewegung auf jenem Gebiet der Steiermark darzustellen, das ich sowohl im Titel als auch im Text die slowenische Steiermark nenne, das aber in geographischer und politisch-administrativer Hinsicht jener Teil des ehemaligen Kronlandes Steiermark ist, der sich heute innerhalb der Grenzen der Sozialistischen Republik Sloweniens befindet und bis 1918 als Untersteiermark bekannt war. Deshalb wird dieses Territorium im Text mehrmals auch unter letzterem Namen erwähnt. Jener Teil der Steiermark, der ehemals noch slowenischer ethnischer Raum war, d. h. das Gebiet um Radkersburg (Radgona), Eibiswald (Ivnik), Leibnitz (Lipnica), Arnfeld (Arvež) und Mureck (Cmurek), ist in der Dissertation zwar erfaßt, doch waren auf die Arbeiterbewegung bezugnehmende Quellen für dieses Gebiet verhältnismäßig selten. Ich möchte unterstreichen, daß sich die Studie mit der Arbeiterbewegung der marxistischen, d. h. der sozialdemokratischen Richtung jener Zeit befaßt, und daß sie nur sehr fragmentarisch jene Richtung der Arbeiterbewegung berührt, die innerhalb der slowenischen wie auch der deutschen bürgerlichen Parteien organisiert war. Gewiß ist die Studie nicht eine historische Darstellung der slowenischen und auch nicht der deutschen Arbeiterbewegung, sie ist vielmehr eine Untersuchung der Arbeiterbewegung, die in diesem Raum stattfand und der sich die Arbeiter sowohl slowenischer als auch deutscher Nationalität, in geringerem Maße aber auch anderen Nationalitäten anschlossen. Die Behandlung der Problematik ist historisch interessant, relevant und untersuchungswert, da dieses Territorium ein Übergangsraum und Berührungspunkt der deutschen und der slowenischen Kultur war, ein in nationaler Hinsicht zweisprachiges Gebiet, wo die Agrarbevölkerung fast ausschließlich slowenisch, die Stadtbevölkerung aber überwiegend deutsch war und wo der Prozentsatz der letzteren mit der Entwicklung der Industrie und mit dem damit verbundenen Zustrom in die neuen

Betriebe stetig zunahm. Die stark ausgeprägte Zweisprachigkeit hat freilich nicht nur im wirtschaftlichen, sondern auch im politischen und nicht zuletzt im kulturellen Leben Ausdruck gefunden. Man muß ferner den Germanisierungsprozeß erwähnen, der ab dem Ende des vorigen Jahrhunderts immer intensiver wurde. Im Hinblick auf die Verflechtung wirtschaftlicher und politischer Kräfte auf diesem Gebiete ist besonders die Stellung der Arbeiterbewegung interessant, die ab 1889 in der Sozialdemokratischen Partei organisiert war, d. h. in der einzigen Partei, die auf dem gesamten Gebiet der österreichischen Hälfte der Monarchie verbreitet war. Die nationale Gespaltenheit dieses Raumes hat zu einer Art Kompromiß selbst innerhalb der sozialdemokratischen Partei geführt, der in der Aufteilung der Untersteiermark in der Agitationsbereich der Jugoslawischen Sozialdemokratischen Partei (JSDS) auf der einen Seite und der deutschen österreichischen Sozialdemokratischen Partei auf der anderen Ausdruck gefunden hat. Dieser verzweigten und komplizierten Problematik Rechnung tragend, suche ich die möglichst getreue Rekonstruktion der Geschehnisse in der Arbeiterbewegung in diesem Gebiet vom Zeitpunkt ihrer Entstehung bis zum Ausbruch des ersten Weltkrieges darzustellen.

Das umfangreichste und im wesentlichen auch zentrale Kapitel meiner Studie behandelt die organisatorische und politische Entwicklung der Arbeiterbewegung und ist in zwei längere Unterkapitel geteilt. Im ersten behandle ich die Arbeiterbewegung von ihren Anfängen bis zur Formierung der politischen Arbeiterpartei auf dem Hainfelder Einigungskongreß 1888/1889, im zweiten aber die Entwicklung der sozialdemokratischen Partei in der Steiermark bis zum ersten Weltkrieg. In beiden Unterkapiteln untersuche ich eingehend die gesamte politische Entwicklung der Arbeiterbewegung von den Parteitagungen, Landes- und Kreiskonferenzen bis zur politischen Tätigkeit auf den verschiedenen Arbeiterversammlungen. Einen besonderen Platz habe ich zwei interessanten Persönlichkeiten aus den Anfangsjahren der Arbeiterbewegung, Franz Wiesthaller und Milan Subarić, eingeräumt. Ein eigenes Kapitel ist den Lohn- und Streikbewegungen gewidmet, wobei noch angemerkt werden soll, daß ich alle diese Bewegungen bis 1889 bereits im Unterkapitel über die Anfänge der Arbeiterbewegung behandelt habe. Ich suchte möglichst alle Streik- und Lohnbewegungen zu beschreiben, denen ich in Zeitungen und archivalischen Quellen begegnete, und habe dabei diejenigen, die in der

Literatur schon erwähnt oder behandelt waren, nur summarisch dargestellt. Den Statistiken nach zu schließen, müssen die Lohn- und Streikbewegungen noch zahlreicher gewesen sein, sie ließen sich aber nicht Quellenmäßig belegen. Da die Maifeiern fünfundzwanzig Jahre hindurch wichtige politische Manifestationen waren, habe ich ihnen ein besonderes Kapitel gewidmet, um so mehr, als für die Steiermark im wesentlichen für alle diese Jahre die Statistik der Statthalterei erhalten ist, die aufgrund der Berichte der Bezirkshauptmannschaften oder Stadtgemeindeverwaltungen die Besucherzahl der Maifeier und Maiversammlungen wiedergibt. Soweit mir bekannt sind solche Angaben im Hinblick auf das gesamte slowenische Territorium nur für die Steiermark zugänglich und erhalten und wurden überhaupt nur hier geführt. Im Kapitel über die Wahlen analysiere ich die Reichsrats- und Landtagswahlen, doch habe ich keine Gemeindevahlen einbezogen, obwohl diese vielleicht noch interessanter wären, es stand mir dafür aber nicht genügend Quellenmaterial zur Verfügung. Das nächste, verhältnismäßig kurze und hauptsächlich aufgrund der Literatur geschriebene Kapitel, stellt einen sozialökonomischen Abriß der Untersteiermark dar. Es erhebt keinen Anspruch eine synthetische und vertiefte, auf Quellen beruhende wirtschafts-historische Darstellung dieses Territoriums zu sein, sondern versucht nur auf die wesentlichsten Momente des Standes und der Entwicklung der Industriebetriebe hinweisen um aufgrund unvollständiger und im wesentlichen auch einseitiger Quellen zumindest einen approximativen Einblick in die Zahl der Arbeiterschaft, in ihren Zuwachs sowie in die Einteilung und Verbreitung der einzigen Industriezweige zu ermöglichen.

Die fast fünfzigjährige Geschichte der Arbeiterbewegung in der slowenischen Steiermark von den Anfängen bis zum Ausbruch des ersten Weltkrieges verlief in zwei Hauptetappen. Die Anfangszeit zeigt uns, daß sich die Arbeiterbewegung hier intensiver als anderswo in Slowenien zu entwickeln begann. Es wurden einige Arbeitervereine gegründet, von denen der Marburger Arbeiterverein der stärkste und aktivste war. In dieser Anfangsphase blieb die ganze Bewegung unter dem Einfluß von Graz, das als ihr Zentrum fungierte. Besondere Verbindungen gab es weder mit Krain noch mit anderen slowenischen Gebieten. Wenn wir Marburg ausnehmen, so waren Anhänger der Sozialdemokratie in erster Linie die Gewerbearbeiter, Lehrlinge und Gehilfen, vor allem Schneider, Schuster und Bäcker, während die Sozialdemokratie in den Industriebetrieben noch keine bemerkenswer-

teren Wurzeln geschlagen hatte, was noch insbesondere für die Bergwerke gilt. Die einzige Ausnahme war Marburg, wo die Südbahnwerkstätten, das Heizhaus und die Streckensektion nicht nur ein starkes Arbeiterzentrum bildeten, sondern auch die Einflüsse der sozialistischen Ideen stärker vorhanden waren, denn hier war die Qualifikationsstruktur verhältnismäßig hoch und die Arbeiter stammten aus verschiedensten Ländern der Monarchie. So gab es beispielsweise viele Tschechen, die sich mit den sozialistischen Ideen schon anderswo vertraut gemacht hatten und die nach Marburg aus Orten mit fortschrittlicheren Traditionen gekommen waren. Neue Ideen drangen dennoch nicht nur aus Graz, sondern auch aus Wien, Prag und aus Deutschland ein. Die relative Nähe von Graz und die Stärke der dortigen sozialistischen Bewegung hat auf die Entwicklung der Arbeiterbewegung in Marburg einen positiven Einfluß ausgeübt, einen Einfluß der in der Untersteiermark mit der Entfernung vom Zentrum mehr und mehr abnahm. Es ist bekannt, daß die Arbeiterbewegung in der Steiermark durchwegs gut organisiert war, und man kann sagen, daß Marburg, was die Aktivität und Stärke anbelangt, bis zur Mitte der siebziger Jahre nur Graz nachstand und erst in den späten neunziger Jahren von Bruck und Leoben übertroffen wurde. In Marburg kam es zu einer aktiven Zusammenarbeit zwischen den Industrie- und Gewerbetreibenden und die Zusammensetzung der Vereinsausschüsse zeigt, daß die Funktionen verhältnismäßig adäquat verteilt waren. Die wichtigste politische Persönlichkeit dieses Zeitabschnittes ist Franz Wiesthaler, der als linker Demokrat aus den Traditionen von 1848 hervorging und alle gemeinsamen Punkte übernommen hat, die damals die Sozialdemokratie mit dem Liberalismus verbanden. Wiesthaler erscheint mir auch insofern wichtig, als er eine Art Vision der zukünftigen Gesellschaftsentwicklung aufzuweisen hatte. Wie die meisten damaligen Sozialdemokraten war hinsichtlich der nationalen Frage auch er von einem naiven Kosmopolitismus beseelt, der in der österreichischen Arbeiterbewegung auch noch mehrere Jahre nach der Spaltung in Gemäßigte und Radikale vorherrschte. Die Probleme des national gemischten Gebietes und der Lösung der nationalen Frage waren ohnehin nicht zu spüren und trotz der positiven Tatsache, daß sich die Arbeitervereine in der slowenischen Steiermark für den Neudörfler Kongreß entschieden und sein Programm angenommen haben, bin ich der Meinung, daß sie sich im Programm mehr von der Vision der Partei als von der Forderung nach

dem Selbstbestimmungsrecht der Nationen angezogen fühlten. Die vielversprechende Entwicklung der Arbeiterbewegung wurde durch die Verfolgungen der Regierung nach 1874 auch in der Steiermark zum Stillstand gebracht, obgleich das Leben der Arbeitervereine dann wahrscheinlich doch bewegter war, als es aus den sehr spärlich erhaltenen Quellen ersichtlich ist. Die radikale Richtung, die mehr der deutschen Seite zuneigte, scheint auch in der slowenischen Steiermark überwogen zu haben, was sowohl durch die Tatsache, daß Viktor Adler bei der Einigung der Gemäßigten und Radikalen die größten Schwierigkeiten gerade in der Steiermark hatte, als auch durch viele Berichte und Erhebungen über die aktiven in der Steiermark gebürtigen Anarchisten bestätigt wird. Die anarhistische Bewegung wäre jedenfalls einer besonderen Studie wert. Von Beziehungen mit der Arbeiterbewegung auf dem übrigen slowenischen Gebiet oder mit Kroatien ist nur mit Vorbehalt zu sprechen, da, abgesehen von der Begrüßungstelegrammen, sonst in der Quellen keine anderen Angaben zu finden sind. Die meisten Beziehungen haben die Steirer noch mit ihren Arbeitergenossen in Kärnten angeknüpft. Doch wesentlich mehr Verbindungen bestanden mit den Zentren der Mittel- und Obersteiermark, so daß die Arbeiterbewegung in der slowenischen Steiermark nach Graz gravitierte. Diese Tatsache wird auch durch die Angaben über die Verbreitung der Arbeiter- oder Bürgerblätter bestätigt.

Die oben angedeutete Situation ändert sich grundsätzlich, nachdem sich die beiden gegnerischen Richtungen der österreichischen Arbeiterbewegung vereinigen und man ab dem Hainfelder Kongreß von einer neuen politischen Partei sprechen kann. Diese Tatsache gilt nicht nur für die Steiermark, sondern für die gesamte österreichische Arbeiterbewegung. Die sozialdemokratische Partei hatte in der slowenischen Steiermark einen beträchtlichen Aufschwung genommen und man konnte feststellen, daß sie stark geworden ist und gut organisiert war: diese Tatsache brachte übrigens den steirischen Sozialdemokraten die ungeteilte Anerkennung der Wiener Leitung. In der Mitte der neunzig Jahre kam es in der slowenischen Steiermark zu einer Wende und zwar in dem Sinne, daß ab diesem Zeitpunkt Ljubljana (Laibach) als Zentrum der JSDS neben Graz als zweites Gravitationszentrum entstand. Verschiedene Streitereien und Spannungen über die Frage der Organisationszugehörigkeit der slowenischen Steiermark haben zur Teilung geführt, die schließlich von keiner Seite bestritten wurde und im wesentlichen

über die Weitensteiner Wasserscheide verlief. Der Prozess der Industrialisierung führte zur Ausbildung mehrerer Arbeiterzentren und so blieb Maribor (Marburg) nur der Ort der meisten gewerkschaftlich und parteilich organisierten Arbeitern, während sich die Mehrzahl der Arbeiterschaft in den Steinkohlenbergwerken im Sawegebiet konzentriert war und Celje (Cilli) mit Umgebung, wo Westen's Fabrik und Eisenhütte in Štore (Store) aufgebaut worden war, Velenje (Wöllan), Zidani most (Steinbrück), in geringerem Maße aber auch Pragersko (Pragerhof), Mislinjska dolina (Mißlingtal) u. a. zu neuen Arbeiterzentren geworden waren. Im östlichen slowenischen Gebiet in Slovenske gorice (Windische Büheln), in Pohorje (Bachergebirge), in der Prlekija und im Sawetal östlich von Sevnica (Lichtenwald) gab es nur geringe Industriebetriebe und noch diese waren klein. Die dortige Arbeitskraft, kam ohne jegliches Klassenbewußtsein aus dem verarmten agrarischen Hinterland, teils auch aus Kroatien, so daß sich die Arbeiterbewegung nur bescheiden entwickeln konnte.

Die zahlenmäßige Stärke und Bedeutung der sozialdemokratischen Partei in der slowenischen Steiermark, wenn wir sie innerhalb der Grenzen des Kronlandes und ohne Rücksicht auf die Organisationszugehörigkeit betrachten, waren bis zum Ausbruch des ersten Weltkrieges gewiß größer als in Krain. Es erhebt sich die wichtige Frage, ob die Sozialdemokratie die slowenische Arbeiterschaft, die im Zuge des Wachstums der Industrialisierung in den Städten und Märkten Beschäftigung fand und aus ausgesprochen Agrarbereichen stammte, auf den Weg der Germanisierung führte. Meiner Meinung nach wird man kaum sagen können, daß die Sozialdemokratie die slowenische Arbeiterschaft bewußt germanisierte, obgleich es wahr ist, daß die Gesamtpartei keine Lösung für die nationale Frage in Österreich fand und dies vor allem daher, weil sie das Nationale unterschätzte, die Dringlichkeit der sozialökonomischen Umwandlung übermäßig betonte und chiliasmatisch in die Auflösung der nationalen Konflikte im Sozialismus glaubte. Die moderne Arbeitsorganisation und Arbeitsteilung in den Industriebetrieben waren für die Slowenen in nationaler Hinsicht ungünstig und führten zur Erlernung der deutschen Sprache, der sie sich im Umgang immer mehr bedienten. Der Eintritt der slowenischen Arbeiter in Organisationen, die zur Grazer Landesorganisation gehörten, mußte sie objektiv denationalisieren, vor allem in diesem Sinne, daß sie die Nationalität als etwas Sekundäres betrachteten und dabei unbemerkt ihren slowe-

nischen Nationalhabitus zu verlieren und den deutschen zu übernehmen begannen. Denn auf Versammlungen wurde nur selten slowenisch gesprochen, die Arbeiterführer waren größtenteils deutscher Herkunft, die Umgangssprache der Partei war deutsch und deutsch war auch die weitverbreitete Arbeiterpresse.

Jedenfalls ist festzustellen, daß die Sozialdemokratie in der slowenischen Steiermark, ob nun innerhalb der JSDS oder innerhalb der Grazer Landesorganisation organisiert, in allem der Politik der Wiener Parteileitung folgte und zwar vor allem den durch Viktor Adler verkörperten Kurs. Dies trat bei allen politischen Ereignissen klar zutage. Anlässlich der Wahlen unterstützte die Sozialdemokratie immer die antiklerikalen Kandidaten und infolge der Bedeutungslosigkeit des slowenischen Liberalismus waren dies Kandidaten der deutschen Nationalparteien. Sie entfaltete eine heftige Agitation im Kampf um das allgemeine Wahlrecht und gegen verschiedenen Teuerungen. Der Aufbau starker Gewerkschaftsorganisationen ermöglichte es, daß die Mehrzahl der Lohnkämpfe mit dem Sieg der Arbeiterpartei beendet werden konnten. Das hat dann zu einem verhältnismäßig hohem und solidem Standard in manchen Arbeiterorganisationen beigetragen, was vor allem für die Eisenbahner gilt. Aus einigen Dokumenten ist auch ersichtlich, daß eine dünne Schicht einer Arbeiteraristokratie zutage trat, die sich aber keineswegs mit der in manchen ökonomisch hochentwickelten Staaten Westeuropas messen konnte und die nicht mehr in niederen Gewerkschafts- und Arbeiterorganisationen agitieren wollte. Es ist erwähnenswert, daß die organisatorische Tätigkeit der JSDS weniger intensiv und schlechter fundiert war als die der Grazer Organisation, was auch verständlich ist, da der letzteren größere und erfahrenere Kader zur Verfügung standen. Allgemein kann man für die gesamte Steiermark sagen, daß die Sozialdemokratie keinen theoretisch kreativen Arbeiterführer hervorgebracht hat: Resel, Muchitsch, Jodlbauer, Schacherl und andere waren zwar aktive und organisatorisch begabte Männer, die sich aber in theoretischer Hinsicht völlig an die Wiener Leitung anlehnten, was auch beim Durchblättern der Zeitung »Arbeiterwille« schön ersichtlich ist. Schließlich kann man feststellen, daß die Arbeiterpartei in der slowenischen Steiermark verhältnismäßig tiefe Wurzeln geschlagen hat. Die Zahl der gewerkschaftlich und parteilich organisierten Arbeiter war nicht klein, vor allem aber waren diese zuverlässig und der Partei treu ergeben, was ihnen auch von seiten bürgerlichen Par-

teien zuerkannt werden mußte. Gut entwickelt war das Netz der Konsumgenossenschaften, im Aufbau begriffen die Jugend- und Frauenorganisationen und nicht zuletzt haben sich auch das Vereinsleben und die Arbeiterkultur in vielen Gesang-, Schauspiel- und Turnvereinen ausgewertet. Hinsichtlich der nationalen Frage hat die Sozialdemokratie in der slowenischen Steiermark weder in der Theorie noch in der Praxis viel geleistet, doch es hat ja auch die Theorie der II. Internationale den Unterschied zwischen dem Nationalismus der unterdrückten und dem der unterdrückenden Nation nicht gekannt. Umso größer ist die Bedeutung der Sozialdemokratie aufgrund ihres für sie primären Programmes, des Programmes für die Veränderung der sozialökonomischen Lage der Arbeiterklasse und für die Demokratisierung der Gesellschaft, wenngleich die spätere Entwicklung gezeigt hat, daß die Formen des Arbeiterkampfes, die als revolutionäre galten, in Wirklichkeit revisionistisch waren.

SEZNAM KRAJEVNIH IMEN

- Arvež 116, 173, 280, 281, 292, 293
 Aussee 107, 116, 128, 173
- Baden 63, 93, 227
 Basel 188
 Bececca 90
 Beljak 19, 51, 78, 82
 Benetke 90
 Beograd 20
 Bistrica pri Limbušu 19
 Boreci 26
 Braslovče 295
 Bratislava 46
 Breg pri Ptuj 25, 262, 277, 278, 280, 281, 282, 294, 295
 Brezno pri Laškem 203, 256, 294
 Brežice 107, 128, 174, 175, 220, 234, 243, 249, 250, 252, 253, 256, 258, 261, 266, 270, 276, 277, 278, 281, 282, 294, 295, 296
 Brno 81
 Bruck an der Mur 46, 73, 97, 107, 116, 128, 166, 173, 190, 279, 287, 297
 Bruna vas pri Krškem 202
 Bukarešta 92
- Celje 18, 19, 20, 23, 28, 46, 64, 67, 68, 71, 72, 95, 97, 99, 100, 102, 103, 106, 107, 114, 116, 120, 123, 126, 127, 129, 131, 132, 136, 137, 140, 144, 154, 157, 158, 162, 166 do 180, 183, 184, 186, 187, 188, 190, 192, 193, 195, 198, 202, 209, 210, 212, 214, 217, 220, 222, 231, 232, 233, 236, 239—259, 261, 264, 265—267, 268, 269, 270, 273 do 277, 281, 282, 283, 287, 291, 294, 295
 Celovec 19, 46, 49, 59, 73, 78, 97, 143, 230, 279
 Ceršak 27
 Cmurek 107, 116, 128, 280, 281, 292, 293
- Črešnjevc 25, 114
- Deutsch Feistritz 95
 Deutschlandsberg 128, 280
 Dežno 22
 Dol pri Hrastniku 98, 241
 Dunaj 38—41, 43, 46, 47, 50, 52, 55, 58, 70, 78, 81, 84, 92, 94, 95, 97, 109, 117, 164, 197, 204, 206, 207, 217, 223, 224, 232, 254
- Eggenberg 116, 135
 Eisenerz 173, 184
 Enns 93
 Ernovž 280
- Feldbach 128, 287
 Floridsdorf 78
 Fram 22
 Franzensfest 279
 Fürstenfeld 128, 173, 187, 191
- Gaberje 24, 137, 205, 256, 257, 262
 Glina 89

- Globoko 26
 Gornji grad 107, 128, 261, 265,
 278, 282, 295
 Gortina 277, 281, 282
 Gotovlje 219, 251
 Gradec 19, 22—33, 35, 36, 38, 39,
 44, 46, 49, 52, 55, 57, 66, 72, 73,
 74, 76, 81, 82, 84, 85, 86, 90, 92,
 95, 96, 97, 99, 104—109, 116 do
 120, 123—127, 131, 133, 134,
 135, 139, 142—145, 148—151,
 154, 158, 159, 161, 163, 164, 165,
 167, 169, 170, 173, 174, 176, 177,
 179, 182, 183, 188—194, 206,
 207, 208, 210, 215, 217, 226, 234,
 236, 237, 242, 243, 254, 258, 259,
 264, 265, 266, 279, 287, 297, 298,
 299
 Gratwein 135
 Graupen 78
 Griže 22, 102, 103, 104, 107, 118,
 126, 132, 274
 Grottau 78
 Gröbning 173
 Groß St. Florian 280

 Hainfeld 64, 73, 78, 79, 81
 Hrastnik 23, 24, 99, 109, 148, 158,
 159, 168, 174, 177, 178, 183, 184,
 194, 203, 204, 205, 215, 216, 221,
 222, 232, 238, 241, 244, 248, 249,
 250, 251, 253, 254, 255, 262, 263,
 265, 266, 270
 Hrastovec 22
 Huda jama 203
 Hudi kot 258, 260, 266, 269, 271
 Hudinja 22, 248, 260
 Hüttenberg 78

 Idrija 109, 184, 217
 Innsbruck 78, 221, 227
 Irdning 128
 Ivnik 105, 107, 116, 117, 128, 132,
 173, 280, 281, 292, 293

 Jägersdorf 97
 Jedlese 206
 Josipdol 27, 258, 260
 Judenburg 35, 42, 46, 49, 107,
 116, 128, 143, 173, 184, 185, 189,
 190, 192
 Jurovec 22

 Kamnica 149, 200, 246, 249
 Kasaze 248, 249, 266
 Kindberg 78, 107, 116, 128
 Kisovec 248, 249, 266
 Knittelfeld 107, 116, 128, 135, 142,
 143, 166, 173, 177, 181, 189
 Köflach 103, 111, 116, 127, 128,
 212
 Kozje 26, 107, 128, 278, 295

 Laporje 131
 Laško 25, 98, 107, 117, 118, 126,
 128, 131, 133, 144, 251, 275, 277,
 278, 281, 282, 294, 295, 296
 Lenart 55, 101, 128, 277, 280, 281,
 283, 284, 295, 296
 Leoben 46, 47, 49, 59, 73, 78, 97,
 107, 109, 116, 128, 130, 135, 150,
 159, 166, 173, 177, 184, 187, 189,
 190, 192, 297, 265, 290
 Leobersdorf 92
 Leše 109
 Liberec 172
 Liboje 137, 149, 204, 251
 Lienz 20
 Liezen 173
 Limbuš 275
 Linz 34, 47, 78
 Lipnica 107, 116, 128, 161, 166,
 173, 280
 Ljubljana 46, 49, 50, 59, 75, 78,
 80, 95, 109, 119, 121, 170, 171,
 176, 180, 184, 193, 204, 217, 218,
 223, 243, 255, 270, 279
 Ljubno 295

Ljutomer 22, 25, 26, 107, 128, 174,
177, 247, 251, 253, 258, 259, 261,
265, 266, 269, 270, 277, 281, 283

Lobnica 22

Log pri Ptuj 25

Loka pri Zidanem mostu 251,
275

Loka pri Žusmu 275

Lokavec 22

Lokavci 26

Lovrenc na Pohorju 27, 124, 125,
247, 277, 281, 294, 295

Lubija pri Mozirju 248

Lučane 280, 281

Makole 107

Marenberg 107, 116, 128, 133, 134,
166, 273, 274, 277, 278, 281 do
284, 292, 293, 295,

Maribor 18—20, 27, 29—33, 37,
38, 39, 41, 43, 45—49, 51, 52,
54, 55, 57, 61, 67, 68, 73—76,
79, 80, 82—86, 89, 95, 97, 100,
105, 106, 107, 110, 114, 116, 117,
119, 122, 124, 125, 127, 130, 132,
133, 134, 140, 142, 144—152, 155
do 159, 162—166, 169, 171—174,
177—190, 192, 194, 195, 197 do
201, 205, 206, 209—212, 214, 217,
221, 225—228, 230, 231, 232, 240,
243, 244, 245, 246, 249, 251—257,
259—265, 268, 269, 272, 273, 274,
276—286, 292, 293, 295, 296

Markovci 236

Melk 93

Mislinja 26

Mozirje 22, 267, 270, 294, 295

Murrau 128, 173

Muta 26, 126, 133, 260, 262, 275,
277, 278, 281—285, 294

München 85, 92

Nabrežina 195, 196

Nazarje 258, 267

Neudörfl 63, 70, 71, 74, 75

Neuenkirchen 35

Nova Štifa 107

Oberdorf 204

Ojstro 23, 109, 123, 148, 203, 204,
205, 215, 216, 222, 238, 241, 243,
244, 247—251, 253, 259, 262, 265,
266

Olimje 26

Oplotnica 24, 131, 195, 196, 256,
260

Ormož 107, 128, 234, 278, 281 do
284, 295

Pariz 239

Pečovje 24, 70

Pečovnik 24, 126, 245, 247, 249,
250, 251

Pekel 17

Pekre 240, 275

Petrovče 136

Pilštajn 22

Pobrežje 37, 142, 185, 189, 198,
275, 277, 280—282

Podgorje pri Sevnici 71

Polskava 124, 125, 294, 295

Polzela 24, 118, 126, 259, 262, 274,
289

Praga 108, 198

Pragersko 27, 114, 125, 160, 173,
177, 179, 199, 247, 293

Prebold 24, 67, 204, 274

Prevalje 109

Prevoje pri Sevnici 76

Prostejov 78

Ptuj 18, 25, 28, 46, 64, 65, 68, 83,
123, 125, 128, 149, 150, 157, 159,
161, 162, 164, 165, 166, 170 do
173, 178, 179, 180, 182, 183, 185,
188, 194, 219, 220, 227, 232, 234,
235, 236, 247, 249, 250, 253, 256,
258—271, 273, 277—284, 292,
295, 296

Pula 20

- Radava vas 24, 256, 260
 Radeče 110, 111
 Radgona 25, 107, 116, 125, 128,
 270, 277, 280, 281, 282, 292, 293
 Radoslavci 22
 Radvanje 171, 185, 187, 189, 247,
 249, 275, 277, 280, 281
 Ragoznica 25
 Rainfeld 95
 Rajhenburg 117, 126, 153, 294,
 295
 Rakovica 70
 Raštajn 26
 Rečica 244, 248, 249, 251
 Ribnica na Pohorju 27, 159, 164,
 168, 173, 177, 195, 196, 197, 262,
 266
 Rifnik 253
 Rim 39
 Rogaška Slatina 22, 185, 278, 281,
 295
 Rogatec 107, 277, 278, 281, 282,
 294, 295
 Römerstadt 78
 Rottenmann 97, 128, 173
 Ruše 27, 149, 150, 202
- Salzburg 47, 49, 92
 Schwanberg 280
 Seegraben 21
 Semmering 20
 Selzthal 107, 116
 Sevnica 26, 107, 117, 126, 128,
 199, 247, 275, 277, 278, 281, 282,
 295
 Sisak 20
 Sladki vrh 25, 267
 Slance pri Teharjih 103
 Slovenj Gradec 19, 26, 27, 68,
 107, 122, 128, 142, 246, 253, 256,
 258, 260, 262, 266, 267, 269, 277,
 278, 281—284, 292—295
 Slovenska Bistrica 35, 55, 64, 65,
 107, 114, 119, 124, 125, 128, 131,
 132, 137, 164, 273, 274, 277, 281
 do 284, 293, 294, 295
 Slovenske Konjice 22, 65, 107,
 128, 162, 256, 258, 260, 261, 265,
 266, 277, 281, 282, 292, 295
 Sopota pri Kozjem 26, 243, 244,
 277, 278, 281, 282
 Središče 283, 284
 Stainach 173, 189, 190
 Stainz 280
 Stranice 249, 256, 275
 Strass 280
 St. Georgen an der Stiefing 280
 Steyr 97
 Suben 93
 Sv. Jedrt 96
 Sv. Neža 70, 204
- Šentjanž 68, 295
 Šent Jernej pri Ptuj 22
 Šentjur 22, 123, 126, 178, 295
 Št. Pavel 22
 Škale 26
 Šmarje pri Jelšah 126, 128, 278,
 295
 Šmarje pri Sevnici 137
 Špilje 107
 Store 24, 67, 68, 70, 103, 107, 113,
 118, 119, 122, 126, 193, 245, 247,
 248, 251, 254, 256, 257, 262, 269,
 274, 275, 294
 Šumperk 78
- Teharje 122, 239, 242, 245, 246,
 249, 251, 254
 Ternitz 48
 Trbovlje 23, 24, 95, 96, 99, 109,
 111, 112, 119, 123, 126, 141, 148,
 150, 153, 154, 158, 159, 166, 168,
 176, 177, 178, 183, 184, 185, 194,
 202—205, 212, 215, 216, 217, 222
 do 225, 231, 232, 238, 240, 243,
 244, 248—257, 259, 262, 268, 270,
 271, 293, 294

- Trident 227
 Trst 18, 20, 90, 126, 217, 251, 254
 Ůbelbach 59
 Usti na Labe 78
 Varaždin 46, 49
 Velenje 99, 107, 109—111, 168,
 174, 175, 199, 204, 205, 250, 252,
 257, 258, 260, 262, 267, 269, 271,
 275, 294—296
 Velika Nedelja 234
 Verona 89
 Veržej 295
 Vevče 135
 Videm 177
 Vitanje 22, 68, 111, 126, 134, 243,
 248, 251, 275, 277, 281, 282, 286,
 292, 295, 296
 Vižinga 281
 Voitsberg 97, 128, 116, 130, 135,
 164, 173, 191, 202, 205, 212
 Vojnik 118, 123, 126, 201, 278,
 281, 294, 295
 Vransko 128, 278, 286, 288, 289
 Vuhred 164, 294
 Vuzenica 164, 210, 277, 278, 281
 do 284, 294, 295
 Weiz 128, 173, 188, 190, 192
 Wels 78
 Wiener Neustadt 46, 49, 61, 75,
 89, 92, 95
 Wies 173
 Wildon 280
 Wolfsberg 95
 Zabukovica 23, 70, 99, 107, 108,
 109, 118, 119, 203, 243, 244, 245,
 248, 249, 251, 256, 259, 262, 266,
 270, 274
 Zagorje 100, 107—109, 112, 123,
 132, 133, 140, 148, 155, 184, 203,
 204, 205, 212, 215—219, 222, 223,
 230, 240, 241, 242, 243, 246, 250,
 252, 254, 255, 259, 270
 Zagreb 46, 65, 73, 116
 Zakot 26
 Zeltweg 32, 35, 97, 130
 Zidani most 24, 126, 150, 157, 161,
 162, 166, 174, 175, 177, 184, 199,
 200
 Zreče 249
 Žabjak 25
 Zalec 102, 103, 107, 111, 119, 126,
 237, 251, 259, 262, 276, 286, 294,
 295
 Ženeva 39, 85, 86, 87, 92
 Žlaborje 22
 Žusem 251

SEZNAM OSEBNIH IMEN

- | | |
|--|--|
| Adler Viktor 94, 135, 177, 298 | 125, 142, 146, 157, 159, 245, 254, 255, 259, 276 |
| Afritsch 135 | Biščanin 45 |
| Agrač Franz 64 | Bizjak 193 |
| Amord 95 | Böcher 222 |
| Anetzhuber 125, 130, 132, 133, 207, 245 | Böck 259 |
| Antal Koloman 60 | Bogner Alexander 151, 158, 163, 166 |
| Antler 236 | Boschek 148 |
| Antlop Jakob 102 | Bračič 255 |
| Arnezl 243 | Brandl Josip 197 |
| Aschleitner 236 | Brandstetter Friedrich 52, 54, 55, 58 |
| Attems 212, 285 | Braschil Adalbert 37 |
| Aueri Vinzenz 50 | Brauchart 177, 179 |
| Augenmüller 71 | Breitenfellner Fran 196 |
| Ausobsky Alois 149, 151, 156, 158, 161, 163, 178, 181, 187, 189, 220, 264, 279 | Bremich Karl 50 |
| Bäck Friedrich 135, 138 | Brenčič 282 |
| Balogh 153, 291 | Bretschneider Ludwig 272 |
| Baraga Ivan 175 | Brettenbäck 231 |
| Bartett Franz 54 | Breznik Jože 132 |
| Baš Franjo 49 | Breznik Karel 132, 232 |
| Bebel August 131 | Brinar Franc 294 |
| Becker Johann Philip 91 | Brozovič Franc 95, 98, 100, 243 |
| Beer Heinrich 139 | Brügel Ludwig 94 |
| Beer Ludwig 181 | Buchelt 38 |
| Beil Franz 37 | Burian Stephan 182 |
| Benecke 245 | Burkelc Blaž 116, 119 |
| Benkovič Ivo 278, 282 | Burmman Michael 212 |
| Beranek 212 | Cabet Étienne 89 |
| Berner Wilhelm 95, 221, 222 | Cingr Peter 225 |
| Bernstein Eduard 130 | Čadež 45 |
| Bicek Thomas 149, 151, 158, 179 | Čanžek 107, 108, 111, 240 |
| Bichl Rudolf 105, 116, 119, 124, | |

- Čeferin Johann 83
 Čeh Alois 77, 78, 79
 Černko Jakob 62
 Cobal Melhior 103, 107, 108, 110
 do 113, 123, 132, 133, 137, 141,
 144, 148, 168, 178, 184, 212, 215,
 217, 223, 224, 243, 247, 252, 254,
 255, 257, 268, 274, 275, 278, 282,
 288, 289
 Dalež 107
 Dattinger Anton 196
 David Fritz 163
 Dereani 46, 48, 228, 233
 Derschatta 137
 Derwuschek 209, 230
 Dežman 212
 Diettinger Ferdinand 50, 54, 60
 Dimnig 186
 Doblinger 86
 Dobrinc 181
 Dobrowolsky Wenzel 45
 Dolinar 104
 Doppler Johann 107, 130
 Drame Fran 197
 Draž 212
 Drobníč 236
 Drobnik 194
 Drogenik Rok 106, 107, 108, 109,
 119, 243
 Drössler Florian 107, 116, 130,
 131, 135, 138, 142, 146, 147, 246,
 273, 274
 Duma Maria 221, 222
 Dworschak Franz 60
 Ebner Anton 166, 177, 181, 189,
 191, 229, 232, 265, 281
 Ehrlich Edmund 95, 97, 98, 204
 Eichinger 273
 Eisenholb 140
 Eisenhut 135
 Eisinger 183
 Eisler Arnold 198
 Elem 228
 Ellenbogen Wilhelm 254
 Engl Fran 196
 Erblich 151
 Erjavec P. 113
 Eyer Jakob 72
 Faktor N. 95
 Fall 38
 Fanedl 125
 Feigl 245
 Felber Krištof 44
 Fest Johann 95
 Fichl 135
 Fischer 163
 Fleischer Karl 244
 Florencourt 93
 Fohringer 191
 Folger 47, 48
 Forreger 71
 Franz Ludwig 231
 Freitag Karl 130, 177
 Fressl 117
 Frey August 68
 Friedrich Wilhelm 171
 Friesacher 114
 Fuchs 59
 Fuchsbichler 182
 Gabriel 79
 Gaus 81, 135
 Gautsch Paul 156
 Gebauer 46, 48
 Geisbauer Leopold 197
 Gerluschnig 207
 Gestrin Ferdo 67
 Giskra Karl 54
 Glantschnigg 137
 Gleissl Josef 62, 63, 74—76
 Glieder 151
 Glissler Paul 138
 Golob Franz 64
 Godnišeg Johann 64
 Golupp Johann 127, 131
 Golz 179
 Goričer Josef 83

Goršek Anton 103, 138
 Grablovic Anton 98, 100, 110, 112,
 116, 117, 119, 120, 127, 140, 212
 Grall 35
 Gregorec Lavoslav 101
 Grilc Karl 221, 222
 Grimm 135
 Gröblbauer 152
 Grubelnik Ivan 197
 Grundner 119
 Gschiel Anton 107, 130
 Gutekunst Julius 95

 Hafner Ferdinand 62
 Hag Fran 197
 Haiden Johann 138, 143, 166, 177,
 181, 187, 189, 191
 Haimann Raimund 39, 44, 45, 66
 Hammerstorfer Hans 163, 189
 Handler Josef 118, 126, 129, 143,
 146
 Hanke 151
 Hartmann Josef 189, 191, 234
 Hartung Hermann 51, 55, 91, 93
 Haselbäck Ignaz 219
 Hatler 79
 Hatz Philipp 181
 Häusl Franc 196
 Heckel 151
 Herbst Eduard 36
 Hermann Alois 50
 Herzog Josef 117, 151, 158
 Heu 140
 Hilari Julius 143, 146, 149, 151,
 158, 161, 163, 166, 170, 171, 177,
 181, 193, 254, 284, 292, 294
 Hinrich Heinrich 50
 Hitthaler 151
 Hniliczka Franz 45
 Hochenegger 230
 Hochreiter Karl 166
 Hockl Johann 64
 Hočevár 209, 220
 Hofer Stefan 57
 Hoffman Ignac 219

Höger Karl 161, 280
 Hohenwart Carl 52
 Holaus 146
 Holler Franz 166
 Hörmann Matija 71
 Hörmann Hermann 163
 Horwatek Albert 137, 166, 171,
 178, 179, 180, 181, 184, 190, 194,
 195, 198, 263—265, 268, 270, 282,
 293—296
 Horwatek Berta 190
 Hrašovec 289
 Hribar Dragotin 241, 274, 275
 Huber 78, 95
 Huber 130
 Hübner Johann 49
 Hudovernik 135

 Illeschitz 182, 183, 264
 Ingwer 109
 Iro 130
 Ivančan 195, 196, 197

 Jahn Norbert 140, 257
 Jakopič Ivan 82, 113
 Jammernig 95
 Jamnik Josef 83
 Janschek Matthias 62, 71
 Janschitz Eduard 63
 Jarolim 222
 Jartschitsch 226
 Jeglitsch 182
 Jelačić Josip 148
 Jelen Franz 50
 Jereb Simon 62
 Jerše 72
 Jeschka 95
 Ježovnik 278
 Jodlbauer Josef 138, 163, 165,
 166, 171, 177, 183, 258, 277, 280,
 294
 Josefsberg Josef 166, 187
 Jug Roman 33
 Juhard Anton 196

Juvanz 95
 Juzli Josef 64

 Kahn 48
 Kaisersfeld Johann 90
 Kajtna 107, 108
 Karel-Reinthal Emil 50, 75
 Kaliwoda Hermann 68
 Kallay Benö 246
 Kalm 49
 Kamann Gotthard 60
 Kammerlander Franz 68
 Kamper Anton 149, 151
 Kanzian 117
 Kanzner 211
 Kappauf Michael 30, 36, 39, 45,
 46, 66
 Karlovšek 289
 Kautschitsch Gregor 61, 63
 Kautsky Karl 75, 81
 Keim 29
 Khuen-Hedervary Karl 148
 Kilembi 179
 Killer 137
 Kitek Jože 178, 293
 Kliemann Franz 68
 Knoll Ivan 196
 Knollinger Rupert 196
 Kobič 45
 Koch Marie 181, 182, 187, 189,
 191
 Kocmur Ivan 193
 Kodella 149
 Kogovšek 123, 133, 215, 217
 Kokoschinegg 137, 272
 Kokot Titus 57
 Kolarič 230
 Kolly 182
 Kop Avgust 196
 Kopač Josip 160, 161, 184, 215,
 217
 Kopal 72
 Körber Ernest 146, 148, 149
 Korošec 72
 Korošec Anton 278, 282, 294

Kos 255
 Kosch 233
 Koschutta 152, 163
 Kosel 237, 282
 Kottnig 221, 222
 Kotzbeck Georg 95, 221, 222
 Kowutsch Ludwig 60
 Kozinc 107
 Krainer Johann 81, 97, 124, 152
 272, 274, 285, 289, 290
 Krainz 152
 Krall 38
 Krall Franz 293—296
 Kratzer 232
 Krek Janez Evangelist 123, 155,
 156
 Kremser 16, 277, 280
 Krenner 72
 Krepenhofer 109
 Krischan 152, 179
 Kristan Anton 168, 175, 178, 194
 Kristan Etbin 121, 123, 124, 132,
 133, 136, 137, 168, 170, 175, 177,
 178, 183, 184, 223, 224, 276
 Kropf 163
 Kržan 72
 Kübeck 66
 Kugler 221, 222
 Kukovec Vekoslav 154, 171, 177,
 282
 Kukovec Viktor 177
 Kunz Amalija 89
 Kutin Fran 197
 Kutschera 152
 Kuzelnik Alois 149

 Lackenbacker 278
 Lackner 245
 Lacko 228, 233
 Lapp Daniel 257
 Larzinsky 246
 Lassalle Ferdinand 35, 36, 59,
 93, 105, 114, 198
 Lastanšek 72
 Leber 240

Ledineg 228, 233
 Leeb 47, 48, 223
 Lescher Josef 75
 Lessiak Franz 163, 166, 177, 179,
 181, 189, 191
 Letonja Andrej 228, 232
 Lindner Avgust 151, 158, 163,
 165, 166, 179, 181, 186, 187, 189,
 191
 Lindner Ferdinand 83
 Linhart Karel 153, 158, 163, 165,
 166, 179, 181, 186, 187, 189, 191
 Lipsa 151
 Lončar Theodor 75
 Lopič 289, 292, 293
 Lorber 237
 Lörger 221, 222
 Lorsch Ignaz 31, 33, 76
 Lösch Eduard 143
 Löscher Anton 77
 Losinschek 227
 Lukas 197
 Lustig Eduard 60

 Macher 32
 Machold Reinhard 177, 181, 187
 Mačkovšek Janko 18
 Mahalka Franz 65, 66
 Majcen 229
 Malik 161, 277, 279, 280, 281
 Maitini 232
 Malovrh Karel 194, 264
 Marckhl 276, 277, 279, 282
 Marenig Thomas 95
 Maritschnig Johann 75, 78—82
 Markwart Gustav 29, 30
 Marn 107, 118, 132, 155, 177, 246
 Martschetz Karl 107, 119, 135,
 143
 Marx Karl 81, 198
 Mastnak 72, 237
 Mathär 80
 Medved 131
 Meh Jernej 102
 Meglič 107

Meizen Marcus 50
 Melik Vasilij 67
 Merlin 163
 Michael Boštjan 60
 Mihevc Ignac 114
 Miklavc Peter 197
 Mittelmaier 97, 104
 Mittermaier 129
 Mlakar Franc 29, 131, 154, 292
 Mlinar Ivan 215
 Močnik 124, 285, 286
 Močnik 151
 Monetti Karolina 148, 152, 182,
 264, 285
 Moser 32, 43, 44, 45, 78
 Mosshardt 72
 Most Johann 51
 Muchitsch Vinzenz 117, 118, 130,
 139, 143, 146, 149, 151, 152, 154,
 158, 161, 163, 166, 181, 187, 191,
 195, 210, 213, 215, 219, 250, 254,
 267, 268, 279, 290
 Mulej 243
 Müller August 49, 95, 97, 113,
 117, 130, 133, 228, 233
 Mulley Ed. 68
 Murschetz 228
 Musek 221, 222

 Nagler Alois 187
 Nagy 86, 209
 Neid Thomas 57
 Nemetz Theodor 138
 Nerath 163
 Neufuß Ludwig 163
 Neuhardt 230
 Niebauer 246
 Nitsche Johann 107
 Novak 125, 132, 135, 137

 Oberauf 84, 86
 Oberwinder Heinrich 50—52, 61,
 74, 76, 77
 Oblasse 72

- Offenbacher Karl 82
 Ornig Josef 183, 227, 264
 Orožen Janko 69
 Osenjak Matej 103
 Otrokar 95
 Ott 45
 Otter 137

 Pachmann Johann 83
 Paikhard 72
 Paul 143
 Pauler Stefan 49, 50, 76
 Pečnik Josip 177
 Pelko Franc 48, 49, 57, 62
 Pernerstorfer Engelbert 105,
 106, 280, 281
 Petelinschek Johann 138, 143,
 144, 146, 147, 152, 163, 179, 194,
 268, 269, 280, 281
 Petrič Andreas 62, 243
 Petriček 153
 Petzko 151
 Pfeifer 93
 Pfrimer 86, 147, 152, 283—285
 Pichler Raimund 206, 211, 214
 Pičnin Alfred 160, 176, 177, 182
 Pintošek 72
 Pipuš 147, 274
 Pirich Josef 235, 236
 Pisek Franc 294
 Pišek 277, 282
 Piškur 45
 Ploj Jakob 278, 282, 292
 Pogl 146
 Pogorelec Ivan 195—197
 Pohl Anton 163, 166, 177, 181,
 187, 189
 Pohr 246
 Polly 117
 Pörtl Ludwig 146, 149, 151, 158,
 163, 166, 177, 181, 187, 189, 191
 Pommer 132
 Pondelak Martin 177
 Pongratz Josef 78, 116, 117, 126,
 130, 135, 136, 138, 139, 143, 146,
 149, 151, 158, 161, 163, 166, 177,
 181, 186, 187, 189, 191, 279, 294
 Popp Adelheide 177
 Popp Julius 97
 Posch 131, 132
 Poteš 107, 109, 126
 Potočnik Franz 95, 225, 229, 230,
 235, 236
 Pötscher Heinrich 197
 Prader Josef 95
 Pravdica 72
 Prax Sebastian 62, 74, 75
 Preindl Josef 64, 65
 Pressler Heinrich 197
 Pressler Karl 62
 Primus 135, 177
 Prelog 206
 Prem Josef 143
 Pritz Adolf 29
 Potzinger Josef 138, 143, 146
 Proudhon Pierre Joseph 89, 93

 Raab Josef 44, 45
 Radej 55, 101
 Rauter 281
 Rasteiger 247
 Rebek Ivan 277, 282, 294, 295
 Regner Anton 163, 166, 177, 181,
 189
 Relivnik 72
 Renner Karl 280
 Repovž 212
 Resel Johann 95, 97, 99, 105 do
 110, 119, 120, 126, 128—132,
 135, 136, 138, 140, 143, 146,
 149—151, 157, 158, 161—164,
 166, 169, 171, 177, 181, 184, 185,
 187—189, 191, 225, 265, 273,
 277—284, 286, 287, 294
 Reuter Karl 52, 54
 Richter 233
 Rieck 35
 Rieger 47
 Riegler Franz 78—80
 Rinaldo Franc 155, 204, 289

- Rissmann Johann 82, 130, 132, 135
 Rittweger Karl 34, 37, 38
 Robič 101, 144
 Roblek Franc 278
 Rodinger Karel 195, 196
 Rois 166
 Ronge 90
 Ropas Filip 107—109, 121, 122, 245, 273
 Roschanz 245
 Rosenzweig 137
 Rosina Fran 279
 Roš Ferdinand 278, 288, 289, 292
 Roškar 277, 281
 Rozman 114
 Rumpler Franz 163, 166

 Sain-Simon Claude-Henri 89
 Sakeršnič Gašper 195, 197
 Salleg Gustav 66
 Salzer 230
 Saringer 191
 Saska 97
 Schacherl Michael 73, 130, 135, 136, 138, 139, 143, 144, 149 do 151, 158, 162, 163, 166, 170, 181, 187, 189, 191 245, 294
 Schafzahl Josef 187, 189, 191
 Schäffer Jakob 61
 Schäffle Albert 84
 Schaml Johann 64, 65
 Schatzmeier 116
 Schellinger Josef 30
 Scherbaum Karl 212—214, 217, 221, 222
 Scherhammer Karl 195, 196
 Scheu Andreas 50, 61, 144
 Schindler Eduard 37
 Schindler Karl 37
 Schenk Peter 130, 135, 138, 143
 Schied 179
 Schlachter Alois 37
 Schlager Rudolf 187
 Schlamberger 152
 Schmerling Anton 42
 Schmied 135, 221,
 Schmiederer 86
 Schmutz Franz 64
 Scholch 116
 Schönecker 125
 Schönerer Georg 140
 Schöppel Fritz 133
 Schopper 259
 Schorn 152
 Schrank 124, 126, 129, 130
 Schubert Anton 22
 Schulze-Delitsch Franz-Hermann 35
 Schürz 80
 Schuster 79
 Seidl Konrad 54, 55
 Seidlaus 164
 Seifritz Julius 37, 39, 43, 57
 Seikota Florian 57, 59, 60
 Sekirnič Georg 95
 Selič 126
 Serdinko Fr. 78, 80
 Sernec Josef 64, 65, 124, 219
 Sidar Josef 50
 Sieber Ferdinand 77—79, 82
 Sim 234
 Sinkowitz Jakob 43
 Sitter Ignac 157, 166, 168, 175, 177, 183, 184, 193, 194, 231, 282, 293, 294
 Skorz 80
 Skrajner 155
 Smitka 233
 Sonnleitner Karl 117, 149, 169, 268, 276, 277
 Staadt 137
 Starkl 233
 Staudinger 163
 Stein Franko 137, 153, 154
 Steinbauer Anton 74
 Steinbauer Johann 130, 135, 138, 146, 149, 151, 158
 Steindl 117
 Steiner 116, 135

Steiner Herbert 63

Steintz 137

Stiger 289, 292, 293

Stingl 117, 126

Stor 95

Strakl 228

Strasser 91

Streicher 166, 195

Streitz Wilhelm 43

Strutz 163

Stuerk 234

Subarič Marko 89

Subarič Milan 84, 89—93

Svetina Florijan 83

Swiebel 151

Saucer Johann 107, 109, 118, 127,
132

Šinko Josip 283, 284

Škerjanec 124

Škrabe 237

Štefančič Martin 64

Štemlak Alojz 197

Štemlak Franc 197

Štigel Florijan 175, 177

Štravs 184

Šuman 55

Taaffe Eduard 55, 66

Tandegl Vincenc 196

Tauerek 95

Tauschinsky Hipolylt 55—57, 62,
63, 73, 74

Tauschmann 163

Teučert 183

Thaler 212

Tokan Ivan 168, 183, 194, 255, 282

Tollner 31

Tonik Richard 107

Topf Adolf 162—164, 166, 177 do
181, 186, 189, 191, 194, 280

Topolšek Anton 177

Toppler Johann 74

Tratnik 278

Trdina Blaž 64

Treslag Josef 65

Trethan 47, 48

Trofenig 230

Tuller Ludwig 130, 135, 138, 143,
149, 151, 159, 161, 182, 187, 189,
191, 279

Tuma Ferdinand 75

Turjak Josip 197

Turnšek 212

Tustianyk Johann 68

Učakar Jože 177

Ulčnik 102

Urlek Ivan 177

Urlep 264

Vabšek 95

Valenčak Ferdinand 175, 177

Veigl 129

Veničnig 72

Verderber 207

Verstovšek Karel 282

Vidmar 152, 164, 252, 257, 264,
278, 290, 292

Voit 232

Voslak 236

Vošnjak Josip 131, 293

Vresnik 232

Vuikl 107

Wägerer 123

Walz 121

Wambrechtsamer 233

Wanke 50

Wastian Heinrich 156, 157, 161,
164, 185, 235, 257, 277—281,
283—286

Weinberger Karl 221, 222

Weineck Franz 68

Weinkopf Franz 95

Weith 140

Weixelberger Anton 143, 146,
149, 151, 163, 187, 191

Wengust Johann 146, 149

Werner G. 18

Werner 231
 Wernik Andreas 57
 Wesely 219
 Wicher 229, 230
 Widemschek Georg 37, 39, 45, 49, 50, 60
 Widowitsch 139, 152
 Wiesthaler Augusta 84
 Wiesthaler Franz 29—31, 33—37, 39—45, 49—52, 54, 57, 58, 60 do 63, 66, 74, 84—88,
 Winarsky Leopold 186
 Winder 151
 Windischgrätz Alfred 85
 Winkler 77
 Winterhuber Hermann 68
 Wisnecky Franz 57
 Witlaczil Wilhelm 221, 222, 225
 Witman Josef 37
 Witmar N. 95
 Wohnsiedl 157
 Wolf Christian 241
 Wolfhard 274, 283
 Wolleg Matthias 77
 Woukinegg 152
 Wračko 72
 Wressnig 234
 Wukowetz 179
 Wurzbach Karl 89
 Zadnik Ludvik 96, 97, 100, 102, 103
 Zang Ludvika Avgusta 204
 Zeinitzer 152
 Zenz Simon 36—39, 45, 66
 Ziegler 80, 211
 Zimmermann L. R. 39, 43
 Zinauer E. 221, 222
 Zinky August 22
 Ziska 95
 Zocic 233
 Zollenstein Jakob 37, 39, 49, 50, 53, 57—60, 225
 Zotter 95
 Zügner Josef 60, 206
 Zupančič 72
 Zwanzger 110, 139, 215, 223
 Zwitter Fran 18
 Železnikar France 93, 107, 110
 Žičkar 121, 134, 274, 275
 Žimnjak 240
 Žnidaršič Urban 202

VSEBINA

Predgovor	5
Viri in literatura	7
Gospodarski in socialni oris slovenske Štajerske . .	17
Delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem do 1889	29
Franz Wiesthaler in Milan Subarić	84
Organizacijski razvoj socialdemokratske stranke na slovenskem Štajerskem do 1914	94
Mezdna in stavkovna gibanja	200
Praznovanje prvega maja	239
Volitve v državni in deželni zbor	272
Sklep	297
Zusammenfassung	303
Seznam krajevnih imen	311
Seznam osebnih imen	317



dr. Franc Rozman

**SOCIALISTIČNO DELAVSKO GIBANJE
NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM**

Urednik

Leopold Suhodolčan

Opremil

Jani Bavčer

Založila

Založba Borec

Za založbo

Vladimir Kavčič

Natisnila

Tiskarna »Jože Moškrič«

Ljubljana 1979

Naklada 2000 izvodov